

Джон Мілтон
Утрачений
рай

Джон Мілтон (1608-1674) - англійський поет, прозаїк та політичний діяч, автор політичних памфлетів і релігійних трактатів. Батько Мілтона зробив усе, щоб дати синові якнайкращу освіту, завдяки чому Джон ще з дитинства познайомився з класичною грецькою і римською літературою, що, вочевидь, стало першою ланкою у довгому ланцюжку передумов, завдяки яким Джон Мілтон подарував світовій літературі свій шедевр - поему «Утрачений рай».

У шістнадцять років Мілтон вступає до престижного Кембриджського університету, а потім продовжує займатися самоосвітою в маєтку батька поблизу Лондона, після чого здійснює подорож Італією та Францією, де має можливість спілкуватися з тогочасними інтелектуалами та митцями, яких також приваблюють ці дві тогочасні культурні столиці. У той самий період Мілтон пише свої перші поеми «Веселий», «Задумливий», «Люсідас» та «Комос», позначені світлим ліричним настроєм першого періоду життя поета.

На початку 1652 року Мілтон цілковито осліп, але чудова пам'ять і неймовірна цілеспрямованість дали йому змогу продовжувати працювати. Саме в останній період життя, з 1660 по 1674 рік, Мілтон створює свій вершинний твір - поему «Утрачений рай», що посідає місце одного з найвидатніших і найвеличніших англомовних творів усіх часів.

John Milton

PARADISE LOST

A Poem

ДЖОН МІЛТОН

УТРАЧЕНИЙ РАЙ

Поема

З англійської переклав
Олександр Жомнір

Джон Мілтон (1608–1674) – англійський поет, прозаїк та політичний діяч, найвідомішим твором якого є епічна поема «Утрачений рай». В ній оповідається біблійна історія повстання Сатани проти Бога, його поразки і падіння з небес у пекло, після чого він вирішив помститися Богові, призвівши до гріхопадіння Його улюблених творинь – перших людей – і прирікши їх на вигнання із Раю.

Від часу першої публікації 1667 року поема «Утрачений рай» стала вершинним явищем світової поезії та справила величезний вплив на весь подальший розвиток класичної англомовної літератури – включно із Джеймсом Джойсом, чий знаменитий «Улісс» перегукується з «Утраченим раєм» за масштабами та амбіційністю задуму, коли сюжетна історія твору розгортається на тлі всезагальної історії буття із екскурсами в міфологію, етику, психологію, лірику, музику, архітектуру тощо.

Джон Мілтон присвятив сім років виснажливої праці написанню «Утраченого раю». Його український перекладач Олександр Жомнір присвятив понад 30 років свого життя створенню першого українського перекладу цього основоположного твору світового культурного пласту, що вважається одним із найвидатніших літературних творів, написаних англійською мовою.

Ілюстрації Гюстава Доре

За редакцією Олега Жупанського

*Цей текст захищений Законом України
«Про авторське право і суміжні права».
Виключне право на видання цього тексту належить
Видавництву Жупанського.
Будь-яке цитування тексту, його відтворення
чи публікація можливі лише з дозволу видавництва.*

© Видавництво Жупанського;
О. Жомнір, переклад, передмова;
Г. Доре, ілюстрації;
О. Баратинська, художнє оформлення, 2020.

ВСТУПНЕ СЛОВО ПЕРЕКЛАДАЧА

«Утрачений рай» — це музикально-поетичний образ могутньої особистості Джона Мілтона (1608 — 1674), письменника, який виріс у час першої англійської революції, віддано служив їй до останніх днів, глибоко переживав її тимчасове падіння, а що саме таке — не сумнівався. Уже на схилі віку, осліплий, хворий, відсторонений від громадських справ, він узагальнив свій небуденний досвід і роздуми поета, вченого, гуманістичного мислителя, пуританського полеміста, державного діяча, сім'янина й педагога в монументально-симфонічному творі. І ось уже триста літ «Утрачений рай» завойовує Джонови Мілтону найпочесніше друге місце в колі класиків англійської поезії — так, принаймні, сприймають його найкультурніші читачі й критики, навіть ті, хто не прощав і досі не прощає непримиренного й непокаянного Мілтона — еретика і революціонера.

Для англійських читачів, особливо в США, «Утрачений рай» Мілтона — це вершинне явище світової поезії. Справді: за розмахом та амбіційністю задуму, за глибиною та симфонічністю його поетичного втілення ця грандіозна поема ставить Мілтона поряд із Шекспіром і свого часу була надзвичайно популярною. У XVIII ст. тільки в Англії її видавали аж 99 разів! Відтак, в англійських родинях, особливо в Новому Світі, «Утрачений рай» завжди був напхвату чи на видноті — поруч із Біблією.

Як поет він другий після Шекспіра. Це там, де є Спенсер, Донн і Блейк; Бернс, Кітс і Шеллі; Байрон, Браунінг і Теннісон; Лонгфелло, Вітмен і Дікінсон; і наші сучасники Сендберг і Фрост; де віршована злободенність випромінює безпосереднє людське тепло. Дивно: поетичне світло Шекспіра й Мілтона навіть із трьохсотлітньої відстані не меркне у снопах та іскрах прожекторів, фар, ілюмінацій і феєрверків, а вплив Мілтона на англійську літературу (вже не кажемо про вплив на неї Шекспіра¹) найнесподіванішими зигзагами тягнеться од того ж Блейка, Кітса, Шеллі, Байрона та й більшості поіменованих поетів — до Томаса Гарді, Етель Войнич, Сомерсета Моєма, Вільяма Голдінга, Роквелла Кента. Особливого впливу зазнав «батько» модерністського роману Джеймс Джойс. Його знаменитий «Улісс» впливає з

---

¹ Хай це поєднання двох імен, що стало традиційним, доповнить ще символічний епізод з творчих біографій: Мілтону йшов п'ятнадцятий рік, коли видали перше повне зібрання творів Шекспіра. А коли з'явилося друге видання через дев'ять років, там помістили віршовану присвяту великому драматургові — перший друкований твір початківця Джона Мілтона, анонімно. Це — загадка для дослідників, тим більше, що там у 14 сонетних рядках уже наявні провідні стильові прикмети майбутнього творця «Утраченого раю».

«Утраченого раю» і перегукується з ним не тільки масштабами та амбіційністю задуму. Мілтон описує в «Утраченому раї» ПЕРШИХ ЛЮДЕЙ — біблійних Адама і Єву — на тлі всезагальної історії Космосу, Землі і Небес із екскурсами в міфологію, етику, психологію, лірику, музику, архітектуру, прикладні знання тощо. Джойс, не без пародійности, описує УСІХ ЛЮДЕЙ, точніше, КОЖНУ ЛЮДИНУ в образах кількох пересічних дублінців з екскурсами в міфологію, історію, психологію, лірику, музику, політику, архітектуру тощо. Ще одна паралель, на жаль, сумна. І «Утрачений рай», і «Улісс» нині багатьом, навіть високочолом читачам, здаються важкими для освоєння і втрачають популярність. Бо ж неквапне роздумливе вчитування чи смакування не в'яжеться з похапливою метушною теле-, радіо-, авто-, авіа- і т. п. комунікації та втіх... Добре хоч Біблія (назверх проста і доступна) не втрачає читачів! Та ба! Її «простота» і «доступність» віддавна провокували ересі і (особливо нині) релігійне та моральне верхоглядство.

Мілтонів «Утрачений рай» — хочеться вірити — втрачає читачів тимчасово, бо в переломні історичні епохи, як наша, до нього поверталися і вигравали на цьому. Принаймні Англія свого часу обійшлася (зреформувавшись) без жахів Французької Революції, і, аналогічно, США — зреформувалися і реформуються без голодоморів, ГУЛАГів та жахів комуно-фашизму. Не випадково, мабуть, у Східній Європі перед остаточним крахом комунізму майже водночас з'явилися нові переклади «Утраченого раю» болгарською, грузинською, польською й російською мовами.

Але чому ж, на відміну від Шекспіра, Мілтон-поет менш відомий і зовсім не впливовий за межами англomовного світу?! Є дві основні причини. Перша: «Утрачений рай» зітканий з образів і посилянь, почерпнутих переважно з античної, єврейської, грецької й римської міфологій та історії. Усе це не чуже, звичайно, й літературам інших народів, у тому числі й нашій. Згадаймо хоча б Шевченкові «подражанія» пророкам, «Царів», «Марію» й «Неофітів»; Франкового «Мойсея», «Страшний суд» і «Смерть Каїна»; Лесі Українки «В катакомбах», «На полі крові» й «Адвоката Мартіана»; Тичининську «Скорбну матір», «Сотворіння світу» і «Золотий гомін»; і недавню «Покару» Василя Симоненка. Та все ж англomовну літературу середземноморсько-близькосхідна антика пронизує куди глибше і входить в її поетичний актив.

Зрештою, нині вже й англomовний рядовий читач не сприймає величі «Утраченого раю» без допомоги приміток і пояснень. Вони, у більшому обсязі, потрібні читачеві неанглomовному. Та це ще пів біди.

Важливішою причиною непопулярности «Утраченого раю» в перекладах є те, що в оригіналі це поезія найвищої проби — багатопланово асоціативна і музикальна не тільки оркестровками звуків, а й музичним плином і переплетінням понять, образів, картин, епізодів, їх близьким і віддаленим передзвоном, — коли все це в комплексі йде на читача не з однозначною прямолінійністю барабана (хоч є там і партії барабана і бронзових литавр), а, як уже мовилось, симфонічно виражає глибоко людяний пафос.

Таке важко відтворити іншою мовою, не впадаючи в наївно-безпорадний буквалізм, що нібито передає «все», а насправді лише за порогом найголовніше — поезію. У Шекспіра нас хоч виручає розмаїтість характерів, ситуацій і діалогів, узагалі — сценічність. Але ж, до речі, і сам Шекспір не був популярним у східних слов'ян як лірик, доки не освоїли його сонетів у перекладах С. Маршака, В. Дубовки і Д. Паламарчука. Уже й не віриться, що свого часу навіть Максим Рильський міг сказати про Шекспірові сонети (не доступні йому в оригіналі), що це «смертельна нудота і мертвечина, їй-богу!»

Ця згадка, коли пропонується спроба показати українською мовою невідому досі поезію «Утраченого раю», не натякає на якісь особливі амбіції. Навпаки: хай вона буде захоотою для тих (а їх усе більше), хто міг би сприйняти цю поезію в оригіналі, а відтак і перекласти, бо поки що йдеться лише про початки майже першої спроби перекладання українською мовою. Досі українською мовою уривки з «Утраченого раю», наскільки знаю, публікувалися двічі. Перед розгромом української інтелігенції в 1931 році «Хрестоматія з історії західних літератур» подала близько тисячі рядків у перекладі М. Хмарки, і ген через півстоліття часопис «Всесвіт» (1976, 3) дав із сотню рядків у перекладі М. Пилинського. Крім того, «Утрачений рай» — це аж ніяк не сонети: не знана вже поетична форма, не освоєне вже сонетне поетичне мовлення. Він — наскрізь унікальний. Способи прямого «навчання» чи наслідувань з цього твору закінчувалися невдачами і для англійських письменників. Зате щедротна поетична проза «Утраченого раю» благотворно обрушується на англійських читачів і, так би мовити, до глибин людських проймає їхні горді, люблячі й мислячі особистості, а письменників і досі наснажує на оригінальні звершення — як роман «Овід» Етель Войнич, новела «Перед лицем Судії» Сомерсета Моєма чи навіть повість «Володар мух» Вільяма Голдінга.

На часі український переклад. Сподіваюся, що пропонована спроба «Утраченого раю», до певної міри, покаже масштабність поетичного мислення, діапазон тональностей і барокову щедрість образів та асоціацій у цьому творі. Книгу першу, після 25 рядків заспіву, можна окреслити так: «бунтарсько-демонічна, а також архітектурна». Тут одвічну непокору авторитарній владі й навальні пристрасті, котрі бушують у людській природі, втілено в образах Сатани, язичеських богів і похмурих біблійних посилянь та схоплено у форми архітектурної пластики — гри контурів, ліній, об'ємів, пропорцій чи й прямих будівельних пасажів, як-от оповідь про Пандемоніум.

Скажімо, Восьма книга «Утраченого раю» може бути окреслена як «астрономічно-людинотворча і любовна». У ній поетичне поєднання космічних узагальнень і відчутної на дотик конкретності геніально виражає «творення» Людини (себто її вихід із тваринного світу) як порив до прямої ходи і погляду вгору, до все ширших обріїв спостереження й діяльності та жадобу пізнання й самоусвідомлення у повному загадках світі навкруги та й у нас самих. Цей останній аспект завдає клопоту вже й Першій Людині

(«Адам» — по-давньоєврейському просто «Людина») і змушує червоніти її докторального співбесідника — ангела. Бо як же так: без «приземленого», «нижчого», «підпорядкованого» і т. д., що його прекрасним і непереборно-принадним людським утіленням виступає Єва (по-давньоєврейському: «Життєдайна»), без примітивних пестоців не дається життя з найпіднесенишими пориваннями. Отже, все в людині піднесене, чи не так? — Мілтон наближається до тези, яка потім стане лейтмотивом поезії Волта Вітмена.

Утім, прозовий переказ чи коментування високої поезії мало що дає — як переказування «своїми словами» симфонічної музики. Вона живе у безпосередньому сприйнятті, хай навіть виконана не на авторських інструментах. Якщо покладений на інструменти іншої мови й культури «Утрачений рай» не діє безпосередньо як жива поезія, тоді даруйте: винен не Мілтон, а переклад, і треба звертатись до першотвору — кому це доступно. Коли й тоді поезія «Утраченого раю» мертва для читача — то вже нема ради. Одне з двох: або до нього належно не доходить англійська мова (у Мілтона дещо незвична, як на сучасне вухо), або ж він не підготовлений для сприймання симфонічної поезії.

Примітки й пояснення можуть поглибити, увиразнити чи розширити естетичне сприйняття, якщо воно є; з другого боку, вони його розпорошують, отже, послаблюють. Можна читати, й не поглядаючи в примітки, поки натрапляєш на щось незрозуміле. Найкраще б сприйняти двічі: з примітками і без них — побажання, на жаль, надмірне в умовах сучасного цейтноту. Зрештою, ті примітки обтяжують лише початок «Утраченого раю». Для інших книг потреба у поясненнях набагато менша.

І останнє. Разом з перекладом, мабуть, уперше пропонується для фотографічної публікації виразний барельєфний портрет Джона Мілтона, викарбуваний в обрамленні барокового орнаменту на декоративному бронзовому тарелі майже півметрового діаметра. Цей старовинний таріль, напевно, має цікаву і, поки що, загадкову історію, котра, — судячи з великих цифр, що врівноважують на тарелі написання M I L T O N, могла початись іще в 1648 році. Тоді Мілтон відзначав своє 40-річчя і вирішив повністю віддатись революції, занехаявши інші заняття. У тому ж році революційна армія англійського парламенту остаточно розгромила королівське військо і полонила короля. Тоді ж, охоплена визвольною війною Україна, урочисто вітала переможні війська Хмельницького в Києві.

...Великий бронзовий таріль з портретом Мілтона десь метався у вихрах війн, революцій та експропріацій, тихенько котився стежинами фамільних спадкувань і, кінець кінцем, став одним із стимулів перекладання «Утраченого раю» українською мовою.

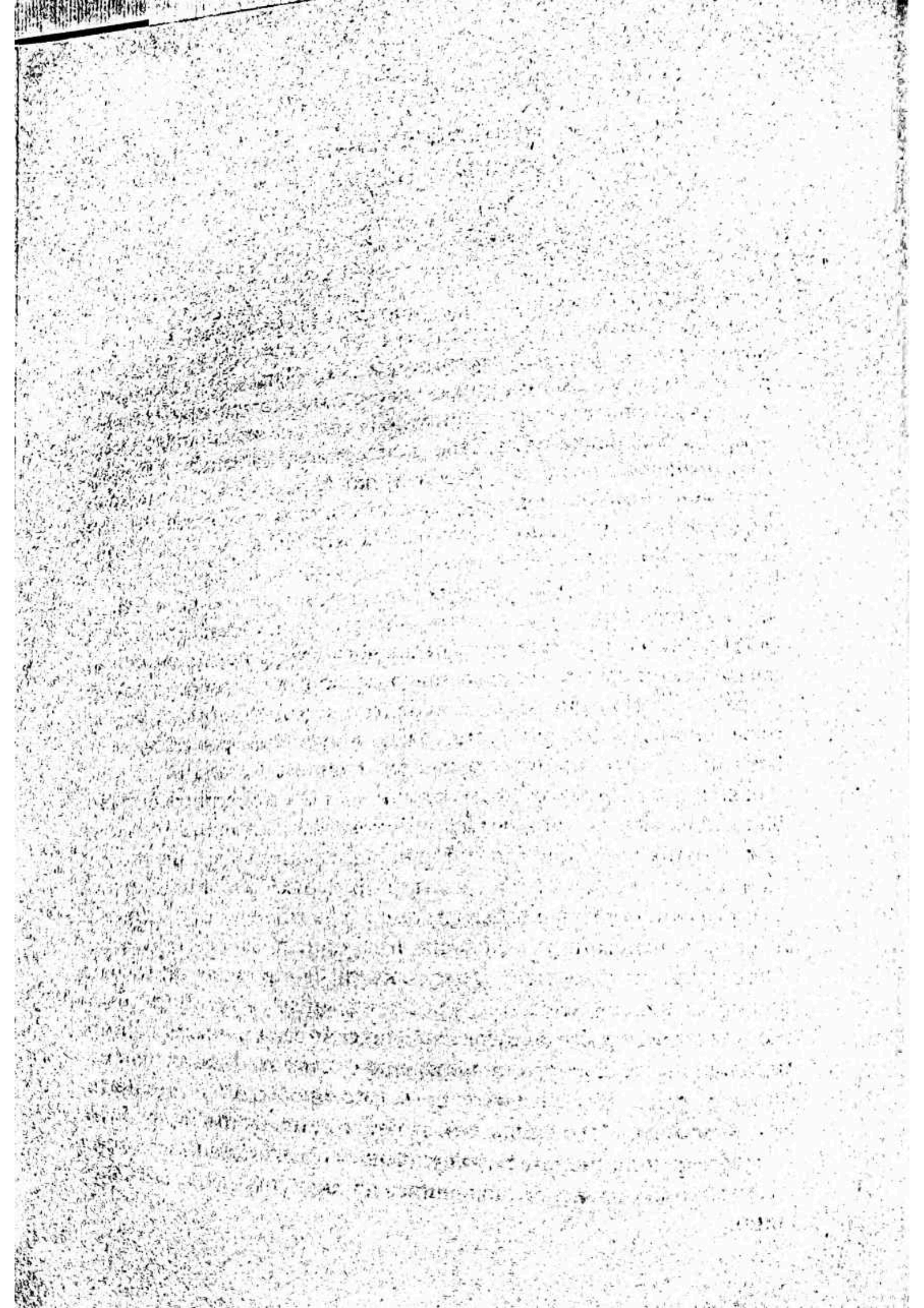
Олександр Жомнір,
м. Ніжин

КНИГА ПЕРША

КОРОТКИЙ ВИКЛАД

Книга Перша подає, коротко напочатку, весь сюжет: непокору Чоловіка та як він через це втрачає Рай, де його був поселив Бог; потім заторкує первісну причину падіння Людини – Змія, а чи, радше, Сатану в змійній подобі: цей-бо, повставши супроти Бога й переманивши на свій бік чимало ангельських легіонів, був, волею Господа, вигнаний з Небес і скинутий у найглибшу Прірву. Переповівши цю подію, поема хутко переходить у самісіньку гущу відступників, показуючи Сатану з його прибічниками вже повергнутими у Пекло – але не в Центр (адже тут можна припустити, ніби небеса й землю ще не створено, а тому, звісно, цю останню ще й не проклято), але в закуток щонайтемнішої пітьми, яку найдоречніш буде назвати Хаосом: отут Сатана, лежачи зі своїм воїнством на поверхні палаючого озера, приголомшений, ошелешений громом-блискавицею, за якийсь час оговтується від свого сум'яття і прикликає до себе того, хто, найближчий до нього за званням і достоїнством, лежав поруч; вони радяться, як їм бути після того їхнього злощасного падіння. Сатана будить усі свої воїнства, що також доти лежали, як і він сам, приголомшені. Вони підводяться, шикуються в бойові лави, лунають імена головних їхніх ватажків, а ті ж імена відповідні ідолам, що згодом стануть відомі в Ханаані й довколишніх краях. Сатана звертається до свого сукупного воїнства з промовою, втішаючи його словами надії на відвоювання Небес, але насамкінець звіщає їх про новий світ та про таку нову істоту, яку треба створити, відповідно до стародавнього небесного пророцтва чи то звіту. Думка багатьох старожитніх Отців була така, що саме заради цього видимого створіння й заіснували попередньо Ангели. Сатана скликає загальну раду, аби з'ясувати суть того пророцтва й вирішити, як із ним бути. Його спільники тут-таки й пробують це зробити. Стовпотворіння: зненацька вибудований осідок Сатани зводиться із самого Дна; там засіли, зібравшись на свою раду, пекельні Старшини.

Про найдавніший людський той Непослух
І дерева забороненого плід,
Що смак його на Землю Смерть накликав
І лихоліття, і утрату Раю,
Аж до великого прищестя Мужа,
Що нам Едем поверне, — заспівай,
Благословенна Музо. Як колись
В Народі обраному Пастуха
10 Ти на горі Синаї научила
Розповісти, як поставав сей світ
Із Хаосу, чи потім на Сіоні
Пророків просвітила, — поможи
Піднятися й моїй зухвалій Пісні
Од Гелікону вище і повідать
Про недоступне досі Письменам.

А ще більш Ти, о Духу, що у людях
Цінуєш над святині серце чисте,
О, надихни мене, Предвічний! Крила
20 Могутні розпростерши, наче голуб,
Над мертвою Безоднею, Ти в тьму
Її зронив тепло життя. Ожить
Дозволь померлому і засіяти
Погаслому в мені. Хай Провидіння
Освятить щедро мій великий Задум —
Шляхи Господні виправдати людям.

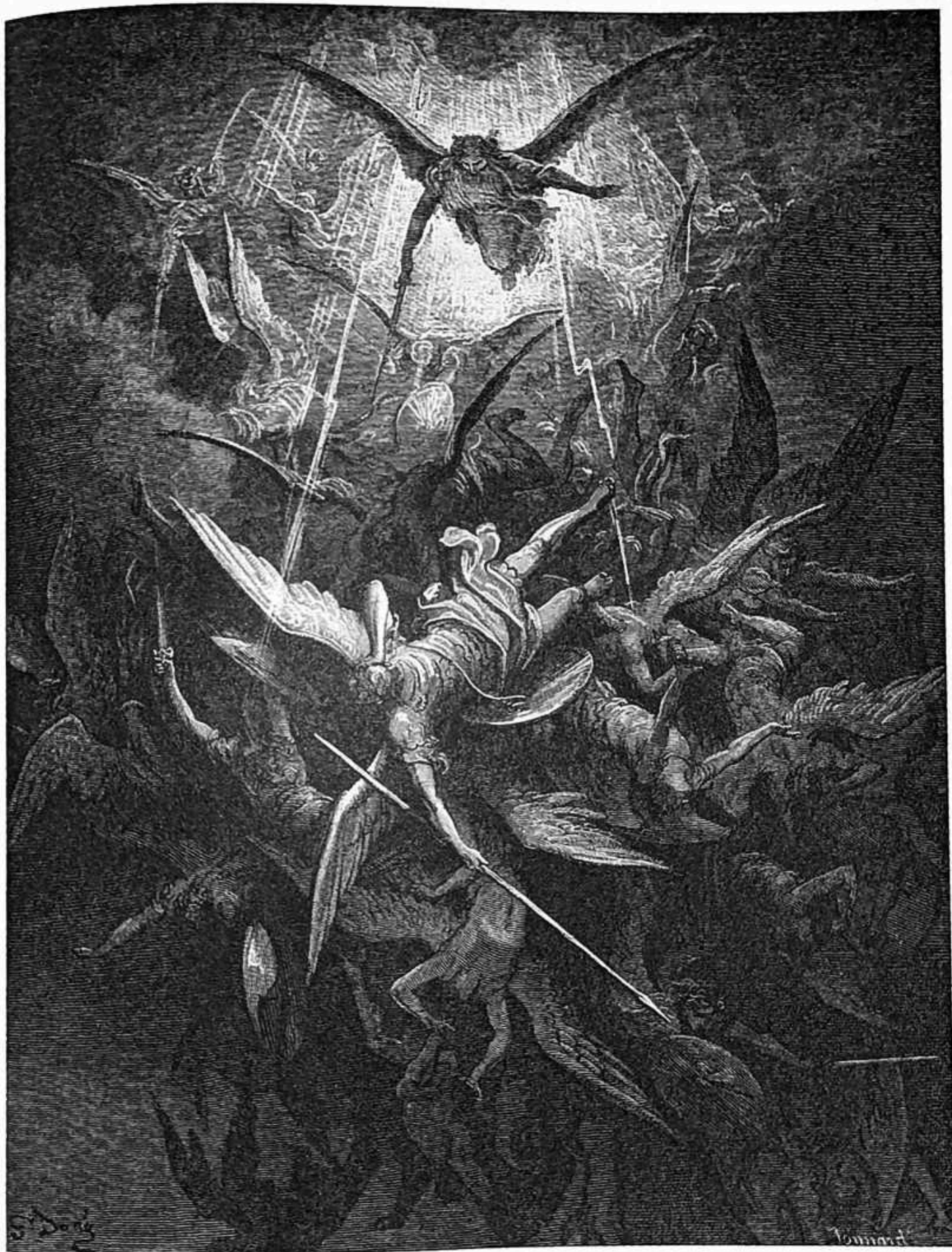
Скажи спочатку, бо тобі відоме
Найсокровенніше на Небесах
І в Пеклі: як же перші в світі люди
30 Утратили Творцеву благодать,
Порушивши Його високу волю,
Що владу над Землею їм дала,
Опріч єдиної перестороги?
Хто їх на непокору спокусив?
То — Змій пекельний, так, то він, лихий,
Із помсти та із заздроців ізвів

40 Праматір людства, скинутий з Небес
 Із військом ангелів лихих. Він, бунт
 Піднявши, Вседержителя престол
 В облогу брав у нечестивій битві;
 Гординею потьмарить славу Бога,
 Себе ж поставить геть понад усе
 Він прагнув — надаремно, бо Всевишній
 Скарав його за те громовогненно:
 Жбурнув із Неба у безодню Пекла,
 Закувши в адамантові кайдани,
 Щоб на Творця руки не підіймав.

50 Там він і воїни його — розбиті,
 Хоча безсмертні, корчилились од болю,
 Що завдає не так вогонь, як думка
 Про втрачене блаженство й вічну муку;
 І все тривало на людський наш вимір
 Аж дев'ять діб. А потім зір його,
 Гордині сповнений і зненавиди,
 Блукати став по безміру пекельнім,
 Де в нетровищах розпачу і горя
 Клубочиться Видовище страшне:
 Темниця, мов розпеченеє горно,
 І чорне полум'я — не світло — морок
 Тьми зримої вистелює навкруг.

60 Спокою — ні на мить, надія — вмерла,
 І розлилося вічне море мук
 Розтопленою сіркою. Таке
 Всеправедний призначив місце кари
 Бунтівникам; у непросвітній тьмі,
 До осяйних Небес утричі далі,
 Як од Землі до Всесвіту околиць,
 Куди й іскринка світла не сяга.

70 В тьмі Хаосу, у бурунах вогненних
 Він став вирізнявати побратимів,
 Соратників і першим обіч себе
 Найближчого і силою, і злом
 Уздрів того, хто йменням Вельзевул
 Назветься в Палестині. І йому
 Такі слова Вождь ворогів Господніх,
 Той, що його зовемо Сатана,
 Зухвало розколовши мертву тишу

Пекельної безодні, проказав:

80

«Се — ти? О! Як змінивсь, як занепав
З тих пір, коли велично-ясноликій
У царстві Світла ти сів ясніше
За міриади інших! Однотумцю,
Соратнику у славнім починанні!
Надію, ризик, звагу відчайдушну
Ділили ми, а зараз ділим горе.

90

Як у найглибшу прірву ми упали
З найвищих високостей, то сильніший —
Хто знати міг? — Він із його громами,
Що звергли нас сюди. Хоч переміг
І лютуватиме Всеволодець, — я
Лишаюся собою і не каюсь.

100

Нехай загублено позверхній блиск,
Зате загартувався дух незламний,
Біль кривди і зневага до тирана —
Все те, що згуртувало на війну
Могутні армії небесних Сил,
Що не бажають Його влади й вільно
Вождем обрали не його — мене,
Й стояли до кінця в непевній битві
Серед просторищ неозорих Неба
І сталість Його царства потрясли.
За Ним лишилось поле бою, — що ж,
Не все утратили ми! Тверда Воля,
Ненависть вічна і наука помсти,
І мисль допитлива і недоступна
Неподоланність — от де наша слава!
Її ні лють Його, ані насильство
Уже не відберуть од нас повік.

110

Чи маю я вижебрувати ласку,
В поклонах гнутись, вихваляти силу,
Котру недавно за свій трон тремтіти
Моя рука примушувала? — Ні!
Була б то нищість і ганьба гидкіша,
Ніж се падіння; бо велінням Долі
Він зі своєю силою і ми
В небесній нашій сутності — безсмертні.
З боїв наукою багаті, зброю
Не гіршу маємо; обміркувавши

- 120 Стратегію, — де сила, а де підступ, —
Продовжимо не скінчену Війну,
І успіх нам світитиме, допоки,
Сп'янілий од безкарного насильства,
Тиран самодержавно править миром
Небес». Так мовив скинутий Архангел,
Пишаючись, хоча бездонний відчай
Його ятрив. Хоробрий Вельзевул
Йому на те одразу відповів:
- 130 «Керманичу і Князю Сил небесних,
Що в бій водив крилатих Серафимів!
Ми в цій війні поставили на спит
Верховність Вседержителя, що править
Із примхи Долі, випадку чи сили.
О, як я побиваюся, що впали
Корогви наші, і хоробре військо
Конає серед розпачу й руїни,
Яких відколи світ іще не знали
Безсмертні! Але дух у нас лишився
Не переможений, а з ним завзяття
Повернеться, хоч втрачено пишноту
- 140 І горе потопило благодать.
Та що́, коли могутній Переможець,
Напевно, Він всесильний, коли зміг
Здолати навіть нашу міць, лишив
Нам наш незламний дух і ясність мислі
На те, щоб ми болючіше страждали —
В глибинах Пекла імениті бранці
На втіху гнівові його та помсті,
Слугуючи Його меті непевній?
Тоді для чого нам наш гордий дух
- 150 І вічність? Чи ж для вічної наруги
Мучителя?» І мовив Сатана:
- «Що є найжалюгідніше — це кволість
У почуттях чи діях. Отже, знай:
Добра собі од нас Він не діждеться.
Повік єдина наша втіха — зло,
Раз ми сперечники Його. Коли ж
Зло на добро Він схоче обернути,
Ми наміри Його так перекрутим
У виконанні, так переінакшим
- 160

Їх наслідки, що виродиться геть
Його добро у зло, Йому на лихо.
Якщо нам се удасться, наша праця
Позводить промисел Його в ніщо.

170 Але поглянь навколо: Переможець
Позавертав на Небо посланців,
Що гналися за нами. Град камінний
Вже не бушує, громи не гуркочуть
Услід падінню нашому з Небес;
180 Погасли ярі стріли блискавиць,
А в безконечних катакомбах Пекла
Конає гомін втомленої бурі.
Чи то вже ворог наш наситив лють
Свою, чи у зневазі одвернувся, —
Пора, пора нам братись до роботи!
Поглянь: ген височіє суходіл,
Пустельний, темний, моторошний, дикий,
Лиш відблисками мертвого вогню
Ледь-ледь освітлений. Летім туди,
190 Підводьмося з розтопленої лави,
Щоб, одпочивши (де вже тут спочинок!),
Когорти наші знову шикувать
І раду радити, як відтепер
Війну повести, щоб завдять ударів
Дошкульних ворогові й одібрати
Утрачене, ганьбу переборовши.
Та зважимо: чи не додасть нам сил
Надія? Як її нема — то відчай
Хай додає завзяття і снаги».

190 Так мовив Сатана до свого друга
І, голову підводячи, сяйнув
Очима іскрометними — оглянув
Свою могутню постать, що на хвилях
Палючих простяглась у далечінь
Гігантська, неосяжно-титанічна,
Немов народжені Землею й Небом
Противники Зевеса: Бріарей
200 Сторукий або стозмієголовий
Тифон — владар печер побіля Тарса;
Чи як страховище Левіафан,
Найбільший з-поміж тварей океану —

Такий огромный, що, бува, рибалки
 Норвезькі, заблукавши у негоду,
 В Левіафанові вбачають острів
 І в затишку його боків ховають
 Свої човни та закидають кітви
 В луску зроговілу, — допоки ніч
 В кирею чорну огортає море.

210 Тоді простертий на вогненних хвилях
 Враг Божий, міцно скутий, ланцюги
 Порозривав і встав! Бо Небеса
 Всевладні дарували йому волю —
 Нехай виношує, плете і множить
 Свої підступні наміри і зло,
 Щоб виповнилася потрійно кара
 Мук і прокляття вічного — йому,
 А людям зведеним — прощення й ласки;
 І щоб лихий побачив: його лють
 Для них обернеться на благодать.

220 І ось він випроставсь на повен зріст,
 І бризнула навскісними списами
 Од рук його й рамен кипляча лава
 Та покотилась чорними валами,
 Як, розпростерши крила, він злетів
 І скерував до смуги суходолу
 Свій лет тугий серед густої тьми.

230 Де присок жевріє сипучим жаром
 І камінь розсипається на попіл
 В спекоті Пекла (наче у вулканах
 В країні, де двигтять гримуча Етна
 І димом задихається Пелорус,
 Коли розбуджені підземні бурі
 Ригають смородом, вергають скелі
 І зяють кратерами), — там ступив
 Зухвалою ногою Сатана,
 За ним — його товариш. Стали твердо,
 Пишаючись, що їм, яко богам,
 Немає скону — є у них немов
 Не подарована, а власна сила.

240 «Так се-то та Країна, ті Простори,
 Що нам дістались узамін за Небо? —
 Озвавсь сумно скинутий Архангел, —

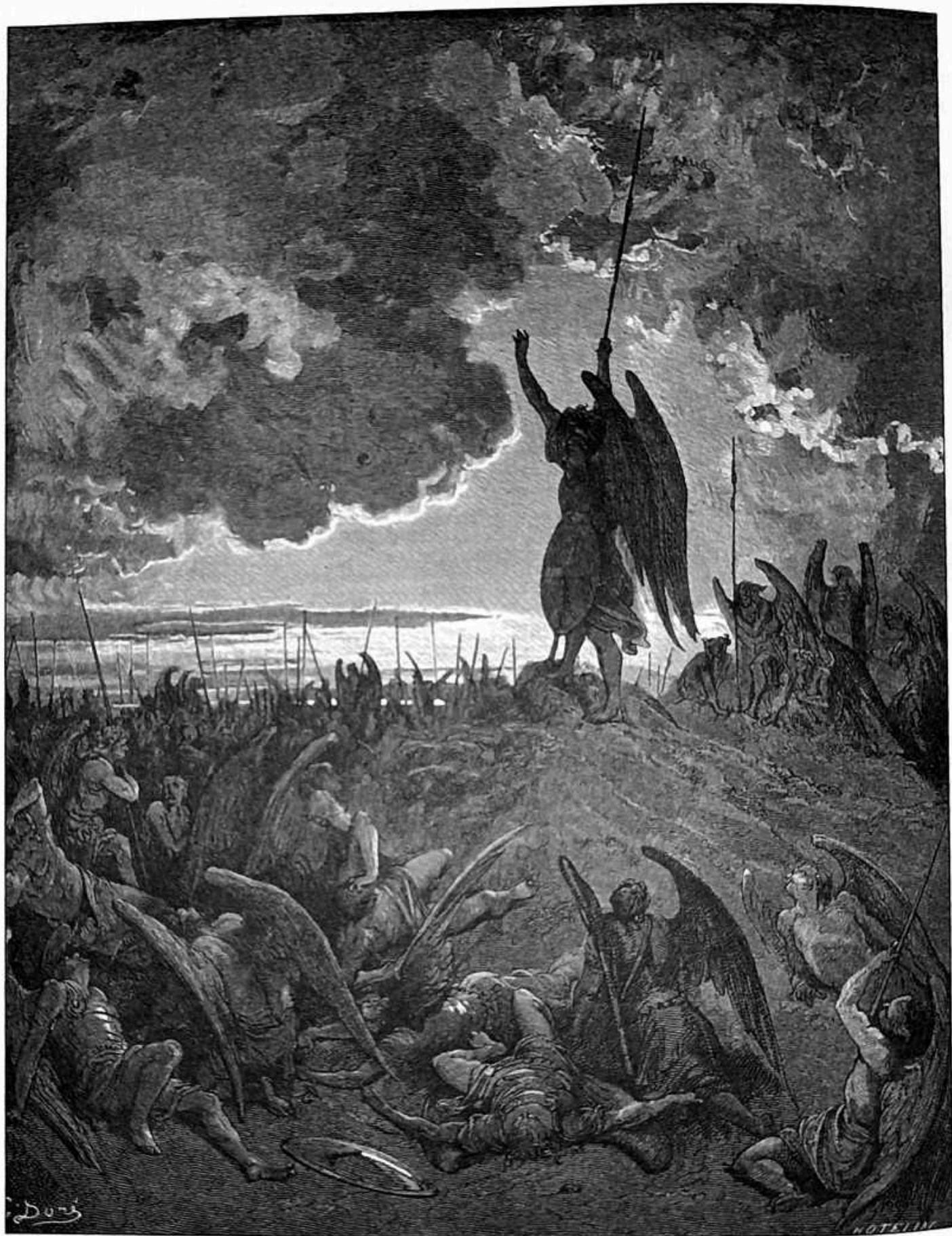
Похмурий морок замість ласки світла?!
 То хай же буде так! Немає Правди:
 Є сила і сваволя Переможця,
 Що розумом нам рівня, а насильством
 Над рівними піднявся. Прощайте,
 Простори світла й радощів! Привіт
 Вам, хлані жаху, Пекла і прокляття!
 250 Діждались ви Господаря, чий дух
 Неподоланний ані час, ні простір
 Не зломлять; дух сам у собі спроможен
 Творити з Раю Пекло, з Пекла — Рай.
 Не менші ми, ніж Той, хто возвеличив
 Себе громами. Краще бути тут,
 Де Він завидливо не натворив
 Нічого й нас не прожене відсіль.
 Тут правитимем вільно. Як на мене,
 Достойніше свобідно княжить в пеклі,
 260 Ніж нидіти на Небі в послушенстві,
 Бо краще в Пеклі пан, ніж в Небі раб.
 А коли так, даремно наші друзі,
 Соратники і воїни поникли,
 Простерті, приголомшені падінням.
 Нехай підводяться, аби ділити
 Із нами се пристанище скорботи
 Та гуртувати сили для борні,
 Щоб знову відвойовувати Небо,
 А ні — зазнати в Пеклі гірших мук».
 270 І Вельзевул порадив Сатані:
 «Ти — Полководець світоносних Армій,
 Що їх ніхто не в силі подолати,
 Крім Всемогутнього, озвись до них!
 Твій голос серед небезпек у битвах
 Для них був запорукою звитяги.
 Хай лиш почують — зразу оживуть
 Для битв нових ті, що лежать без руху
 В безодні, через Хаос провалившись».
 Він ледве мовив се — і Сатана
 280 Попрямував до берега, піднявши
 Свій щит тяжкий. Гартований, масивний,
 Долодно карблений, той щит сяйнув
 У нього за плечима, наче Місяць

Уповні серед Неба в час нічний,
 Коли тосканський Вчений з Ф'єзоле
 На нього цілиться оптичним склом
 І розглядає пильно срібний диск,
 Цяткований ландшафтом таємничим.
 Спираючись на велетенський спис, —
 290 З чим порівнять той спис, коли найвища
 Сосна норвезька, зрубана на щоглу
 Для корабля-гіганта, проти нього —
 Немов малесенька очеретина? —
 Непевним кроком рушив Сатана
 До берега палаючого моря
 По каменях розпечених. (Не так
 Ступав колись він по світлицях Неба!)
 І став свої скликати легіони,
 Що в безладі безвладному встеляли
 300 Поверхню хвиль, — немов осінні листя,
 Що засипає лісові струмки
 В Етрурії поблизу Вальамброзо,
 Чи порозметувана осока
 В час літніх штормів на Червонім морі
 (Де згинуло колись добірне військо,
 Що фараон Бузірис посилав
 Наздоганять утікачів з Гесему,
 А ті, на березі безпечнім сто́я,
 Дивилися, як море вкрили трупи
 310 Ворожі та уламки колісниць) —
 Отак валялось військо Сатани,
 Розгромлене. І голос їх Вождя
 Громохкою луною під склепінням
 Пекельним наростав: «Де ви, владики?
 Небесні Первоцвіти! Чи вернути
 Нам втрачене, як скоритесь поразці?
 Чи місце це достойне для спочинку
 По битві чесній? Чи годиться вам
 320 Куняти тут, мов на небесних луках?
 Невже бажаєте, лежачи плазом,
 Проскиглити осанну Переможцю,
 Що бачить херувимів, серафимів,
 Розметаних по сірчаній калюжі,
 А нашу зброю, прапори й клейноди

330 Розсипані, мов сміття?! Діждетесь,
Аж налетять Його охочі служки,
Утопчуть вас в кипляче се болото
І блискавицями до дна приб'ють.
То встаньте! Стрепеніться! Якщо ні —
Повержені лежатимете вічно!»

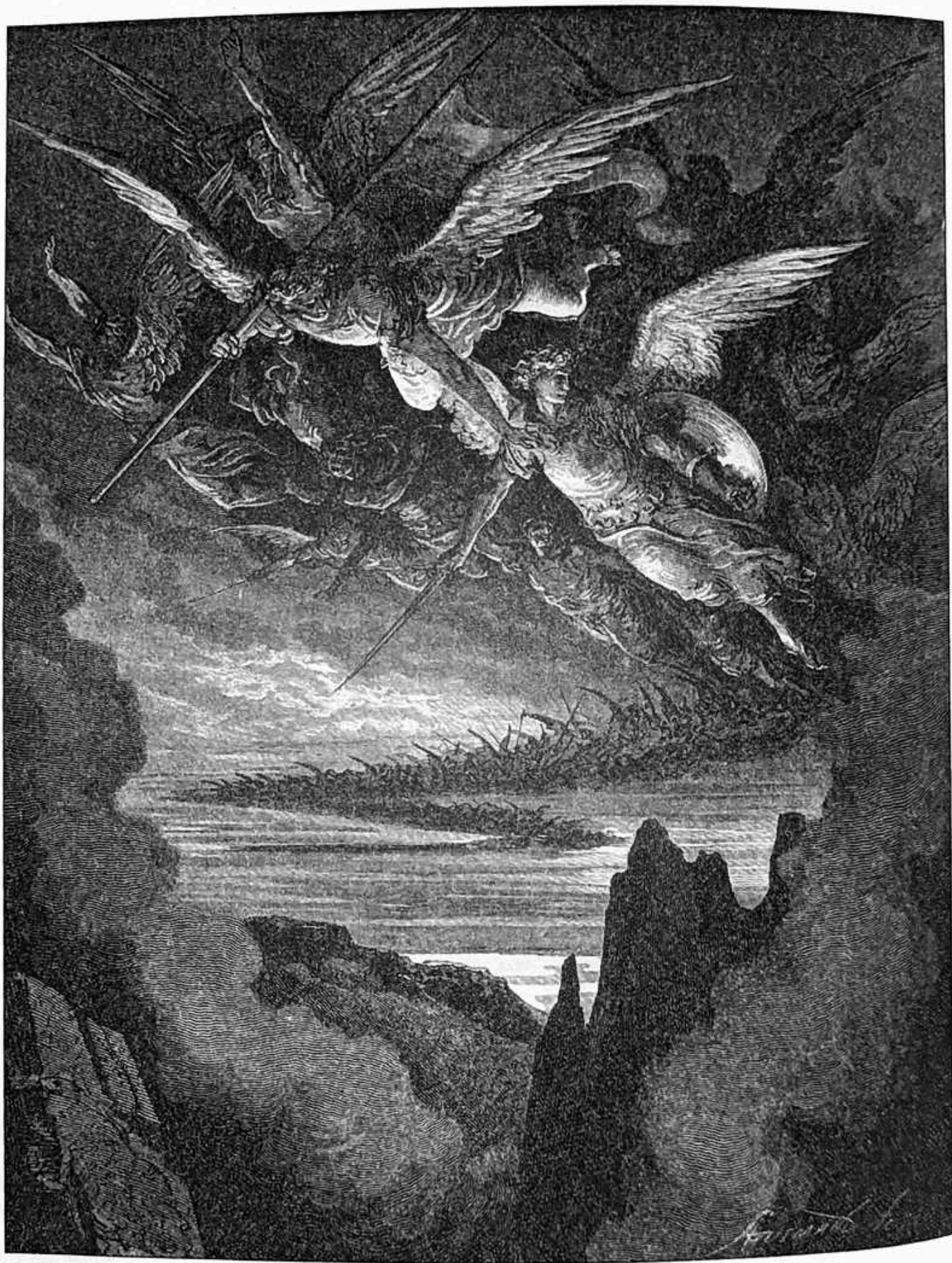
340 Вони почули, вражені, й ураз
Схопилися на крила, як у нас
Підхоплюється сонний вартовий,
Зачувши грізний окрик старшини.
Хоч дошкуляв їм біль і розуміння,
Що мукам їх кінця не буде, — голос
Вождя скорив усіх. Неічислімі
Знялися, мов у давньому Єгипті
350 В лиху годину хмари сарани,
Що налетіла, гнана східним вітром
За помахом Мойсеєвого жезла
На царство нечестивих фараонів
І день перетворила в чорну ніч.
Тьми-тьмуші духів злих шугали в Пеклі,
Що полум'ям згори, з боків і знизу
Палахкотіло, — доки Сатана,
Простягнувши списа, їм не показав
На Суходіл. І стали опускатись
360 Загонами й колонами без ліку,
Мов Орди ті, що велелюдна Північ
Котила на Полудне, мов потоп,
Через Дунай і Рейн, і Гібралтар
Вихлюпувала на піски лівійські.

На твердому розставивши війська,
Старшини поспішали до вождя,
Богоподібні Постаті й Постави,
Величніші од людських, — все колишні
Князі небесні, хоч на Небесах
360 Пропали їхні імена, забуті
Та вирвані за бунт з Книги Життя.
А на землі ще не була пора
Нові наймення дати недобрим духам,
Що з допущу Творця прийшли сюди,
Щоб випробувувати нашу вірність
Невидимому Богові — й розглили

- 370   Нашадків Єви! Марновірні люди
 Здалися на відступство і брехню:
 Створителя забувши, поклонились
 Цяцькованим звірячим тим Бовванам
 Та віддалися золоту й розкошам,
 В Дияволах вбачаючи Богів.
 Різноманітні їм дало наймення
 В поганських землях ідолопоклонство.
 Ти, Музо, поможи мені назвать,
 Хто поміж ними перший, хто останній,
 Схопившись із вогняного ложа,
 На поклик Імператора з'явивсь.
- 380   Бо то його прибічники найближчі,
 Що потім перші полишили Пекло
 І на людей чигали й захопили
 Священні вівтарі та їхні душі.
 Їм першим в нечестивому екстазі
 Воздвигли люди жертovníки мерзькі
 У храмах поруч жертovníків чистих
 Єгови, що у славі херувимів
 Громами промовляв з висот Сіону.
 Ба! Духи злі й Сіон взяли в полон,
 Щоб заслонити світло чадом тьми.
- 390   Найперший Молох — лютий володар,
 Весь скупаний у крові людських жертв
 І в матірних сльозах. Під бубнів грюк,
 Тимпанів брязк і навіжений крик
 Жерців конали у вогненнім лоні
 Молохового ідола невинні
 Діти, одібрані у матерів.
 Велося так на землях, де жили
 Амонітяни — молохопоклонці.
 Розтління не минуло і Юдеїв:
- 400   Цар їхній добрий, мудрий Соломон,
 І той блудив і поклонявся злomu,
 Бо збудувати повелів святиню
 Молоху на Оливковій горі,
 Де храм Єгови насупроти й щедро
 Оддав жерцям кривавих ритуалів
 Енномів яр з-під стін ерусалимських,
 Пізніше прозваний «Геена чорна».

410

За Молохом — Хемос, божок Моаву,
 Що од квітучих виноградів Сибми
 До Моря Мертвого вздовж узбережжя
 На сороміцьких гульбищах витав
 І під ім'ям Пеора спокусив
 Ізраїльтян, коли ішли з Єгипту.
 Ним зваблені, накликали на себе
 Біду. Та потяг сластолюбних гульбищ
 Їх млоїв знов — бо і в гаях Еннома
 Сплітались у задушливих обіймах
 Жорстокість Молоха й Хемоса хіть,
 Аж Іосія-цар прогнав їх геть.

420

За ними — бóжища земель широких
 Від вод Євфрату і до меж Єгипту
 Множинні Ваалім і Аштартот.
 Ті — в чоловічих, ті — у жіночих
 Різноманітних втіленнях відомі,
 Бо духи будь-яку приймають стать
 Чи зразу дві; їх етерична сутність,
 Легка і чиста, усотується в світ речей,
 Заходить вільно в нетривке житло
 З кісток і плоті чи у кристалічні
 Породи, подих вітру, світла блиск,
 В яскравість чи у тьму — аби творити
 Свої діла любови чи вражди.

430

Для сих-то демонів Ізраїльтяни
 Зрікалися свого живого Бога.
 Вівтар його лишали в запустінні,
 Ниць падали у ноги тим бовванам
 І карані були: бо їх самих
 Тоді долали збройні їх сусіди,
 Ниць клали й забивали у кайдани.

440

За цими вслід — Астарта фінікійська —
 Богиня неба, вінчана сріблистим
 Півмісяцем. Її ясна подоба
 Приваблювала в місячній ночі
 Дівчат сидонських: їй у подарунок
 Несли зітханья, молитви й пісні.
 І на Сіоні ті пісні лунали,
 Де Цар великосердно-жонолюбний,
 Вимолюючи пестощі в наложниць,

450 Облюбував для Ідолиці храм.
 За нею підійшов Таммуз-воскресник,
 Той, що його оплакували жони
 Ліванські та сирійські кожне літо,
 Коли змілілі води Адоніса
 Ставали каламутні, аж червоні,
 Немовбито од крові, що лилась
 З незгойної Таммузової рани.
 Любовну казку що із уст в уста
 Носили й голосили за божком
 В солодко-млоснім самозабутті
 460 Й юдейські жони — їх за те картав
 Пророк Єзекїл богонатхненний.
 З Таммузом — Демон той, що у столиці
 Філістимлян — зганьбили привселюдно
 У власнім храмі, де священна скриня,
 Украдена в Ізраїльтян, упала
 Й розбила його різьблену подобу —
 Потвору водяну, людино-рибу;
 Ім'я ж йому Дагон, у палестинським
 Помор'ї славний. А за ним Рімон,
 470 Що посідав розкішні вівтарі
 Багатого Дамаска та околиць
 Родючих, де Абана і Фарфар
 Прозорі котять води, й посягав
 На славу Бога. Бо хоча зцілився
 Ім'ям Єгови прокажений вождь
 Сирійський — все ж юдейський цар Ахаз
 Спаскудився, побувши у Дамаску:
 Божків здолав і їм же поклонивсь.
 Ще й сп'яну Божий храм Єрусалимський
 480 Переінакшив на поганський лад.
 Услід наблизився бундючний почет
 Озіріса, Ізиди та їх сина,
 Що потім по чаклунському Єгипту
 Розбрівсь, повтілювавшись у звірів,
 І порозбещував ізраїльтян,
 Які тельцю вклонились золотому,
 Що вилили самі ж. А потім цар їх
 Відступний хулив Бога: зображав,
 Сумирно ремигаючи биком,

- 490 Єгову гнівного, що умертвив
 Лиш помахом одним всіх первородних —
 Людину й звіра — йшовши над Єгиптом.
 Тут Беліал з'явивсь — найрозпусніший
 Між духами отверженими. Хтивість
 І ненаситну відданість Пороку
 Йому несли в дарунок. Він без храмів,
 Без власних жертвників захопив
 Святині людські; тож не раз бувало:
 Ставали атеїстами й левіти,
- 500 Ще й у церквах чинили гвалт і блуд.
 Беліал — в палатах королівських, в місті,
 В гармидері гордині й суєти,
 Де поночі здіймають буйний бешкет
 Його непогамовані сини,
 Бубняві од нахабства і вина.
 Згадаймо ніч на вулицях Содома
 І ще одну, у Гіві, — коли двері
 Гостинні розчахнувши, любу жінку
 Муж виштовхнув на ігрище блудягам,
- 510 Щоб одвернути паскудніший блуд...
 Такі-то духи злі найбільш славетні.
 Всіх знаменитих тут не перелічиш,
 Як-от богів Іонії — рождєнних
 Немовбито од Неба і Землі.
 Ті в міфах славляться. Найперш Титан,
 Що мав дітей шість тисяч; та Сатурн,
 Молодший брат Титанів, одібрав
 Престол у старшого, а потім сам
 Уляг насильству: син його Зевес
- 520 Зборов Сатурна й владу захопив.
 Йому вклонялись греки; на Олімпі
 (Для Зевса то було найвище небо)
 Його шукали; будували храми
 В Додоні, в Дельфах і по всій Елладі.
 Старий Сатурн тікав на Захід — в землі
 Латинські, Кельтські й дальні Острови.
 Ці й інші оточили Сатану,
 Потупивши звологі очі. Все ж
 Блиск втіхи темної у них сяйнув,
- 530 Коли збагнули: Вождь не впав у розпач,

І навіть у загибелі самій
 Погибелі нема. Тоді-то Сатана
 Здобувсь на підбадьорююче слово,
 Улєсливо-пихато-пишномовне,
 Та оживив прив'ялу їх снагу,
 Розвіяв страх і сурмачам звелів:
 Хай Стяг озвучено замайорить у Пеклі.
 Прапорносець-велет Азазель
 Підніс окуте сьйним сріблом дrevко;
 540 І золотим шитвом та самоцвіттям
 Оздоб, відзнак та знаків геральдичних
 Заблискотів, неначе Метеор,
 Під звуки сурм і радісних фанфар
 Розгорнутий широко гордий прапор.
 І вирвався у сонмищ духів клич,
 І покотився Пеклом з краю в край,
 Сполохавши одвічне царство Ночі
 Та Хаосу; і тисячі знамен
 550 Затріпотіли блиском різнобарвно,
 І, мов тайга безкрая, сколихнулись
 Списи, блискучі шоломи й щити.
 Хвилина — й рушили міцні фаланги
 Під музику врочисто-ніжну флейт,
 Що на мотив Дорійський з давніх-давен
 Розбуджує не шал сліпий, не лють,
 А впевнену в собі одвагу й силу,
 Сувору, неодступливу хоробрість,
 Котрим чужі надрив, хитання, кволість
 560 Однаково — в безсмертних і в людей.
 Всі рушили — єдина мисль і міць,
 У чарах музики на час забувши
 Спекоту Пекла, — і безмежним фронтом
 Розшикувались перед Сатаною.
 Згуртована і вишколена сила
 З сьйною зброєю наготові
 Чекала від суворого Вождя
 Наказів. Він окинув бистрим оком
 Божисті постаті бійців, шеренги
 Та військо все — і знову пойняла
 570 Пиха його закам'яніле серце.
 Бо як світ світом не збирав ніхто

Могутнішого війська. У людей
 Їх армії проти цієї — жменька
 Пігмеїв, що бояться журавлів,
 Хай би й в одне з'єднались геть усі
 Війська геройські: велетні з-під Флегри,
 Ліванські і троянські збройні сили
 Разом з богами, котрі їм сприяли;
 І воїнство прославлене Артура;
 580 І лицарі хрещені й нехрещені,
 Що у хрестових билися походах, —
 Дамаські, аспрамонські, монтабланські;
 Та армії арабів, що з Бізerti
 Рушали на Європу й воювали
 Полчища Карла славного. Війська
 Усіх часів — мізерність проти армій
 Пекельних, ждучи жесту Сатани,
 Що возвишавсь над ними, як Твердиня,
 590 Ставний та владний. В нього-бо не згас
 Блиск Слави давньої, лише примерк,
 Немов навскісне сонячне проміння,
 Що вранці пробивається крізь мряку
 Чи в сутінках затемнення непевних
 Вистрілює з-за Місячного диска,
 А тінь примарна суне по Землі
 І привидами змін ляка монархів.
 Так Сатана — Архангел падший — сяяв
 Над іншими. Проте сліди глибокі,
 Карбовані громами, поорали
 600 Його лице, змарніле від турбот,
 І на чолі насупленім, в очах
 Запалих, попри спалахи гордині
 Та мстивости, сяйнуло співчуття
 І жаль до послідовників, що муку,
 Замість Блаженства Вічного знайшли
 За бунт, що він підняв. Їх-бо мільйони,
 Позбавлені Небес, не прокляли
 Його, а вірні й віддані стоять,
 Мов бурею обпалені Дуби
 610 Чи Кедри, блискавицями обтяті.
 Він знак подав, що буде промовлять,
 І військо вишикувалось півколом

Круг нього та старшинської когорти,
Уважне і суворо-мовчазне.

Він тричі починав промову й тричі,
Сльозами захлинаючись, змовкав.
Нарешті мовив так серед зітхань:

«О міради нескорельних Духів!

620 О Воїнство Небесне незрівнянне
Ні з ким, крім Всемогутнього! Не буде
Безславною війна ця, хоч падіння,
Яке спіткало нас, — сумне; безодня,
Яка розверзлася після Небес, —
Ненависна. Але хіба могли
Пророцтва чи далекосяжний розум
Нам те, що трапилося, предректи?
Коли ж упали ми — чи хто повірить,
Що ся громада незборимо-вічна
630 Згуртованих богів, без котрих Небо
Геть опустіло, знов не підійметься
І не візьме того, що нам належить?
Бо то не я (мені все Небо свідком!)
Довів до сього; не я — що небезпек
Не уникав і до порад нечуїним
Не був. То — Він, всевишній Вседержитель,
Безпечно возсідаючи на троні,
Кохався в узвичаєнім підхлібстві
І нас спровокував на праве діло
Й на се падіння, виявивши силу,
640 Приховувану досі, тепер знану.
Зате пізнали ми і нашу міць:
Війни — не боїмось, боїв — уникаем,
І те, що зброєю не добули,
Нам дасть згуртованість, підступність, розум;
Бо перемога, вирвана насильством,
Лише наполовину перемога.
В просторах Хаосу нові світи
Утворюються; була на небі чутка,
Що намір Він виношував створити
650 Та розселити там нові істоти
І дарувати їм високу ласку,
Немов Синам Небес. Ми їх знайдем,
Спізнаємося; як не їх — то інших,

Бо не затримає Небесних Духів
 Пекельна хлань і не сховає тьма.
 Усе доладно зважимо, несхитні
 В одному: Упокореність і мир
 Образливі нам, що Війну обрали,
 Одверту чи приховану — Війну».

660   Сказав — і блиснули мечів мільйони,
 З вогненних піхов вихоплені рвучко,
 Й навальний клекіт покотився Пеклом,
 Коли стискаючи в правицях зброю,
 Вдаряли нею об щити на виклик
 Супроти Бога та його Небес.

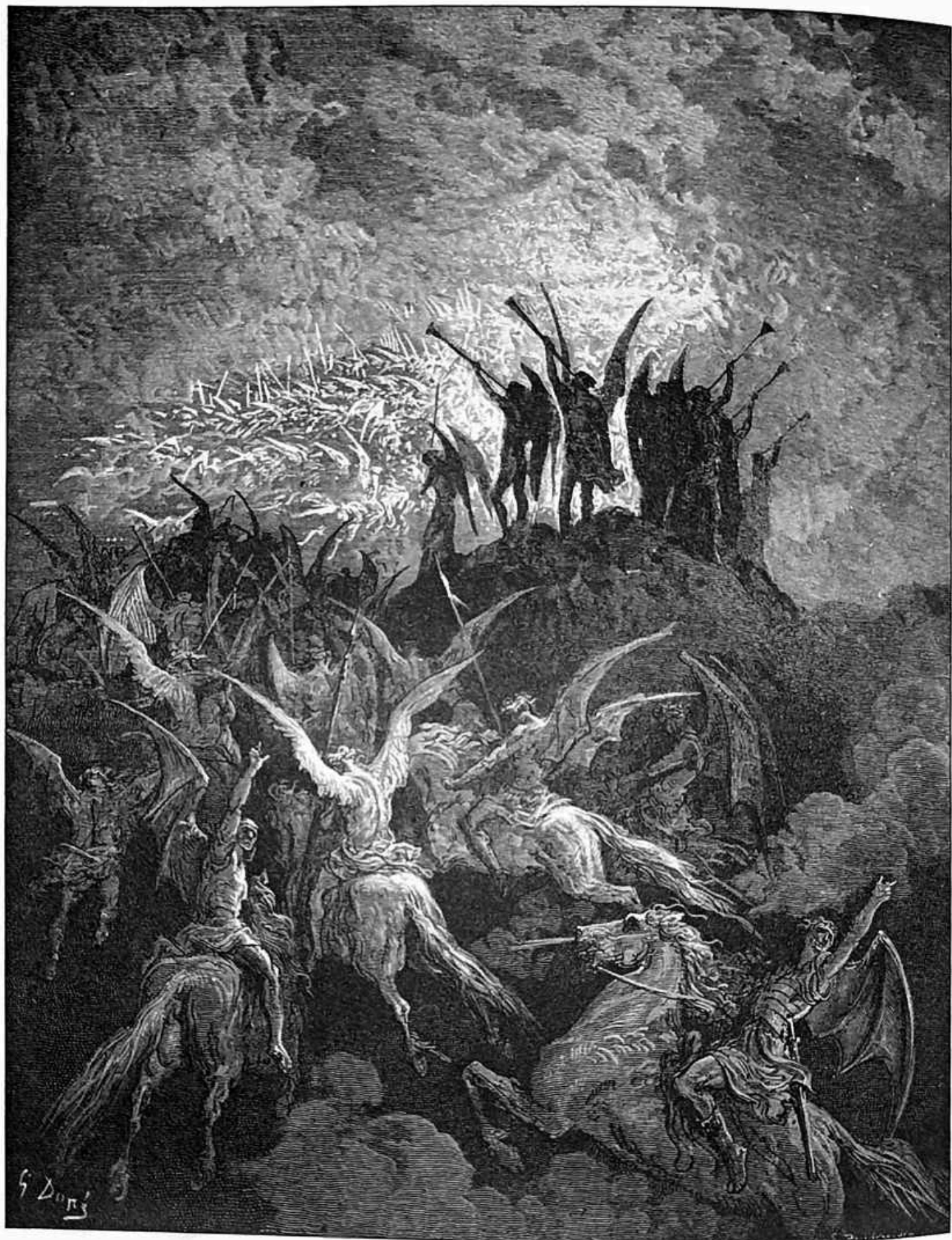
670   Поблизу там здіймалася Гора
 З вершиною, що бурхала вогнем
 Та хмаровищем диму, а на схилах
 Лисніла кристалічно — певний знак
 Металотворчого діяння сірки.

680   Од війська відділилися загони
 Численні та помчали до гори,
 Немов солдати попереду армій,
 Споряджені копати окопи й шанці
 Чи будувати табори. Мамон
 Очолив їх — той, що й на Небесах
 Ходив затулено, уп'явши зір
 У вистелені золотом стежки
 І не здіймаючи очей угору
 До Божеських висот. У нього й люди
 Перейняли відтак: захланність їхня
 Розкраяла безжально тепле лоно
 Землі, що породила їх, — щоб вирвать
 Заховані Скарби... Отож Мамон і ті,
 Що з ним, роздерли схил Вулкана,
 До золотих докопуючись жил
 Глибинних. Не дивуйтеся — і в Пеклі
 Є цінно-згубне золото! Се надрам
 Пекельним личить більше, ніж земним.

690   А хто з нас вихваляє матер'яльність,
 Розповідає в захваті про велич
 Споруд Єгипетських чи Вавилонських, —
 Хай знає: найвеличніші будови,
 Що розмірами, розкішшю, мистецтвом

Тут славляться, — померкнуть поряд з тими,
 Що в Пеклі духи прокляті воздвигли;
 Бо те, на що у нас ідуть століття
 І труд тяжкий незлічених майстрів,
 Пекельні сили творять за годину.
 700 Вмить вибудували ряди плавильень
 Та підвели до них рідкий вогонь
 З палкого озера; у їхні чаші
 Розпечені засипали руду,
 Подрібнену й сортовану доладно,
 А виплавлені, звільнені од шлаків
 Та каламуті домішок метали
 Лотками й жолобами одвели
 У виготовлені дбайливо форми
 Химерні — велетенські і малі.
 710 Як той орган: басові грубі труби,
 Фанфари срібногорлі і пищалки
 Тонкі, що їх озвучив дужий видих
 Міхів в клавіатурних переборах, —
 Враз маревом з хоралів і симфоній
 Угору звівсь подібний до святині
 Палац в вінку пілястрів і колон.
 Там на дорійських капітелях сяли
 Золочені масивні архітрави,
 Карнизи, в пишних барельєфах фризи
 720 І щирим золотом покритий дах.
 Ні Вавилонії, ані Єгипту
 Прадавньому в зеніті сили й слави
 У храмах Озіріса чи Ваала,
 Чи у палацах для царів розкішних
 Таке й не марилося! Розчинились
 Із бронзи куті й карблені портали,
 Загомоніли велетенські зали
 Лункими анфіладами колон,
 І в одсвіті дзеркальної долівки,
 730 Погойдуючись, самоцвітні люстри,
 В яких палахкотів скальний олій,
 Додолу світло сіяли, мов з неба.
 Хазяйновито у палац зайшовши,
 Одні будову вихваляли, інші —
 Хист Архітектора. На Небесах

- 740 Він славився тоді, як будував
Палати Скептроносцям-Херувимам,
Що правлять у призначених їм сферах
Пресвітлим воїнством Господнім. Згодом
Його у міфах давньої Еллади
Прославили під іменем Гефеста,
У Римлян — Мультцибером нарекли.
Розповідали, як у гніві Зевс
Скидав його із Кришталевих Мурів
Небесних та як падав він на Землю
Від ранку і до півночі; з півночі
До росяного досвітку й весь день;
А як заходило вже Сонце, впав
750 Летючою Зірницею на Лемнос, —
В Егейськiм морі острів. Міфи ті
В одному схибили: насправді кару
Бунтівнику, що був небесним зодчим,
Одміряно раніш. Не помогли
Ні винахідництво, ані заслуги;
Тож сам він та його майстри кмітливі
Упали з Неба — будувати в Пеклі.
Тим часом урочисті Сурмачі
Обкрилили із краю в край все військо,
Верховний возвіщаючи Указ:
760 З усіх загонів гідним посланцям
Прибуть негайно на велику Раду
У Пандемоніум золотоголавий;
Там їх очікує сам Сатана,
Його князі й достойники найвищі.
Палац тьми духів миттю обступили
Тісними юрмами. Колонна зала
(Дарма що неосяжна, мов майдан,
Де давні лицарі на верхогонах
Чи у турнірах тішили монархів),
770 Мов вулик, загула, дзижчання бджіл,
Коли весняне сонце припече
І розворушить збуджені рої
Тонкими пахощами ранніх квітів.
Тоді бджолину молодь ваблять луки
Барвисто-росяні; вона невгавно
Юрмиться при лискучому льотку,

Шумує у солом'яній фортеці
 І, крильцями вітаючись про справи
 Громадські, гомонить, — так охопила
 780 Палац тиснява духів. Раптом — диво! —
 Ті, що стократно більшими були
 Од Велетів, враз карликами стали
 Малюсінькими, наче ті Пігмеї
 За Гімалаями; або як Ельфи,
 Що бачить їх спізнілий подорожній
 (Чи то примарилося?); миготять
 Над лісовим струмком чи на галявах,
 Кружляють у грайливих хороводах
 790 Під музики примхливо-мерехливе
 Переплетіння з похололим світлом
 Близького Місяця. Тоді стає
 І моторошно, й радісно на серці
 Мандрівникові. Безтілесні Духи
 Поменшали, влетіли вільно в Залу
 Пекельної наради, незліченні.
 А їх Князі поміж собою — одаль
 Од тлуму — величаві, як завжди,
 Напівбоги у кріслах золотих
 Завершували потайний конклав.
 800 Знак подали — і оклик пролунав:
 «Розпочинається Велика Рада».

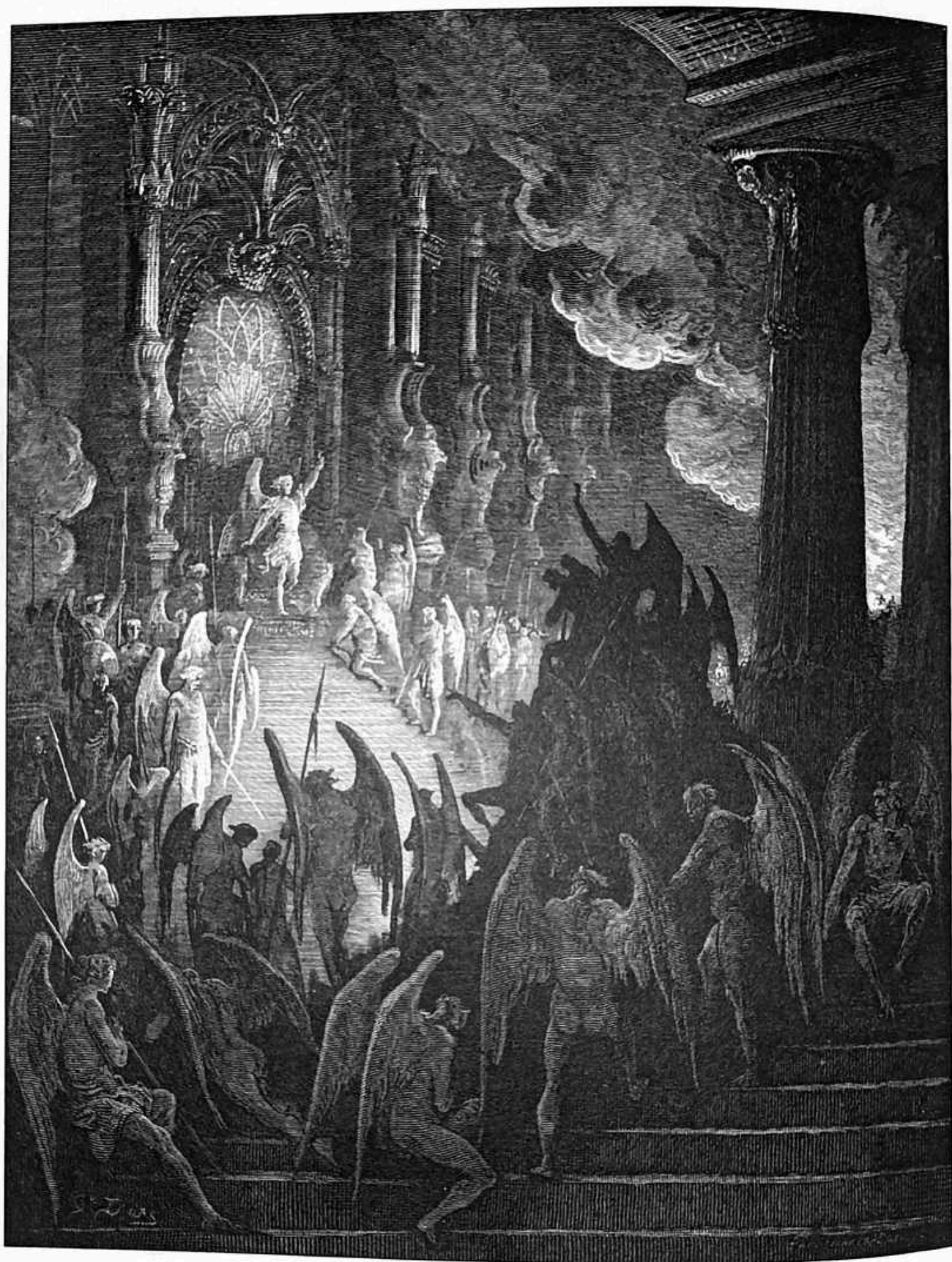

КНИГА ДРУГА

КОРОТКИЙ ВИКЛАД

а самому початку ради Сатана ставить питання: чи варто їм ризикнути й піти на новий штурм Небес, аби їх відвоювати? Дехто це підтримує, але інші відраджують. Зрештою перевагу віддано третій пропозиції, яку вже згадав Сатана: з'ясувати, чи істинне те небесне пророцтво або передання про існування якогось іншого світу й створення там, десь одночасно з ними, істоти іншого взірця, котра рівня їм або ж не набагато їм поступається. Однак ізгої не годні й придумати, кого б із них можна послати на ці тяжкі пошуки. Тоді сам Сатана, їхній вождь, бере на самого себе цю місію — його всі вшановують, нагороджують оплесками. Свою мандрю він розпочинає з пошуку брами Пекла, знаходить її, але вона на замку. Сторож, після довгих умовлянь, таки відмикає її, й Сатана опиняється перед широчезною протокою, що відділяє Пекло від Небес. Оповідається, з якими труднощами він, навіть за допомогою Хаосу, чільної сили того місця, таки розшукав той Новий Світ, добувся до нього.

Книга
друга

Високо на врочистому Престолі
У блиску срібла, злата й самоцвітів,
Що геть потьмарили б усі скарби
Країн Ормузу й Інду чи палаців,
Де осипає перлами владик
В пишноті варварській застиглий Схід, —
Сів Сатана. Піднявшись гордовито
З безодні безнадії та відчаю
В нестримнім пориванні щонайвище,
10 Не зрікшись боротьби проти Небес,
Зневаживши жахне падіння в Пекло, —
Він гордо мовив так: «Небесні сили!
Хоча пригнічені ми, се ім'я
За правом — наше. Бо нема тюрми,
Щоб небожителів замурувала.
Достойна доблесть вирветься відсіль
Іще славетніша й неподоланна,
Ніж до Війни, і наша честь і слава
Яскравіше засяє, ніж було
20 Колись. Тепер нам нічого втрачати.
Мене ж Небесне право непохибне,
Ваш вільний вибір і заслуги власні
Керманичем поставили. Падіння,
З якого підіймаємось, міцніше
Утверджує сей Трон, що добровільно
Ним мені ви поступились. В Небесах
Безпечні привілеї можновладців
Породжували заздрощі в підлеглих.
Зате ніхто мені не заздрить тут.
30 Піднесений над іншими, я став
Основою для всіх од Громовержця,
Наражений на нескінченні кари
Більш од усіх. Де користи нема,
Там розбрату не буде. Привілеї
Вождів у Пеклі — тільки гірші муки.

Де та гординя, що за гіршим тужить?!
 Згуртованість і віра в нас міцніші,
 Ніж в Небесах, і наше Праве Діло
 Тут постає законніше, ніж там,
 40 В облуді лестоців. Тепер порадьте:
 Одкритою війною чи відступством
 Небесний Спадок станем одбирать?
 Хто з вас бажає взяти слово — прошу».

Підвівся Молох. Грізний володар,
 Із берлом у руці, наймогутніший
 Та найзавзятіший в небесних битвах.
 В поразці ще завзятіший — з одчаю;
 Жадав зрівнятись силою з Предвічним,
 А ні — не бути, згинуті навіки.
 50 Тому не знав він страху: Небо, Пекло
 Чи гірше Пекла — байдуже. Він мовив:
 «До хитрувань і підступів не вдатний,
 Я — за війну одкриту. Хай хитрує,
 Коли хто хоче, тільки не тепер.
 Невже Вожді погрузнуть у крутійстві,
 А тут мільйони Воїв, що стоять
 Із зброєю наготові, сядуть
 І, склавши руки, ждатимуть? — покірні
 60 Небесні втікачі в гидкій тюрмі,
 Принижено залежні від Тирана,
 Що через зволікання наше й досі
 Чіпляється за Небеса? Ні! Встаньмо
 В єдиному пориві непоборні
 На штурм Його фортець, і наші муки
 Жбурнім Мучителю в лице, як зброю!
 Коли Він рикне громом, хай почує
 У відповідь пекельний грім! Хай чорне
 Пекельне полум'я погасить стріли
 70 Всіх блискавиць його! Сірчаний сморід
 Повие трон Його! Не ми, а Він
 Понавигадує сих мук. Сповна
 Йому й повернем їх. Хоча здається,
 З Безодні трудно штурмувати Небо —
 Нехай вас не туманить забуття.
 Згадайте, Небожителі: коли,
 Розбивши наші ар'єргарди, Ворог

80 Насів на нас, втискаючи все глибше
 У прірву, — скільки то тяжких зусиль
 Було в падінні? Так зате легкий
 Для нас природний лет увись. Вам страшно
 Накликати на себе лють Врага
 Сильнішого? Зазнати гірших кар?
 А що є гірше, ніж безодня мук,
 Блаженство втрачене, вогонь незгасний
 Тортур, що до покори нагинають,
 І вічна безнадія жертв Тирана?!
 Скарати гірше — знищити упень.
 Тоді чого боятися? Повстаньмо!
 90 Нехай Він, скаженіючи од люті,
 Оберне нас в Ніщо! Для нас це краще,
 Аніж вічність мук. Коли ж незнищені
 В Небесній нашій суті, все одно
 Тут ми — ніщо. Зате переконались,
 Що маєм силу потрясати Небо.
 Тоді розхитуймо Його Престол!
 Якщо нам не судилась перемога,
 То з нами вічна невсипуща мста».

100 Замовк. І демонську Велику Раду
 Обвів понурим поглядом. У ньому
 Палали мста, жадоба небезпек
 І розпач. Враз із другого кінця
 Піднявся Беліал. Ласкавий, чемний,
 Мов створений для доблести і чести,
 Й принадний з вигляду. На Небесах
 Вродливішого ангела не знали!
 І попливли із уст його, мов манна,
 Слова, що крили лжу і порожнечу,
 Але, примхливо плетені, могли
 Розумних і розважних полонить.

110 Він — нищий у думках, в ділах ледачий —
 Бадьоро й влєсливо почав: «Панове!
 Як принциповий ворог Тиранії,
 Я, безперечно, за війну одкриту,
 Якби в її ідеї не чаїлась, —
 Як всі ми тут почули, — суперечність.
 Хто, сильний, довіряє збройній силі
 І нас зове у бій, замість звитяги,

На мстиве самознищення, — даруйте:
 Той дивно розуміє суть війни.
 120 Небесні цитаделі повні варті
 Озброєної, котра пильно стежить
 І наслухає. Їхні ж пластуни
 У тьму пірнають на незримих крилах
 І в Хаосі вистежують, щоб ми
 До піднебесних мурів не дістались.
 А дехто закликає нас в похід
 На штурм фортець небесних... Що ж,
 Припустим, збунтованого Пекла смерч
 Форпости Божі позміта... А далі?
 130 Великий Ворог наш не упаде.
 Його сяїні вершини предковічні
 Очистяться від виверження знизу
 І засіяють знов, а ми погрузнем
 У прірву розпачу ще нижче? Ні:
 Нам радять дошкуляти так Йому,
 Аби звитяжець всемогутній в гніві
 Нестримнім обернув нас у Ніщо
 І врятував од мук. Сумний рятунок!
 Бо хто ж бажає втратити навіки
 140 Буття своє розумне, хоч стражденне?
 Дозволить, щоб думки, які витають
 У Вічності, поглинув Безум — Хаос
 Нествореної Ночі?! Сумніваюсь,
 Щоб міг могутній Ворог дарувать нам
 Це — може, й так — добро. Його премудрість
 Навряд чи здатна й, певно, не захоче
 Нас знищити. А ні — в нестямній люті
 І нищенні Він був би нерозумний,
 Бо сам собі поживу відібравши,
 150 На кому мав би згонить вічний гнів?
 В такому разі, де нам зупинитись?
 Хто за війну, ті кажуть: вічність мук, —
 Хоч що робили б ми, — нас не мине.
 Подумаймо: де гірше? Де — ще гірше?
 Чи нам погано на Великій Раді?
 При Зброї, при Клейнодах? А згадайте,
 Як блискавицями й громами гнані
 Ми стрімголов котилися униз.

- 160 Тоді безодня сховком уявлялась,
 А Пекло — прихистком. Коли лежали
 У полум'янім Озері, прикуті, —
 Тоді було ще гірш. Той грізний подих,
 Що роздував круг нас пекельне горно,
 Коли його ми потривожим вдруге, —
 Обернеться вогненным Ураганом.
 Червонорукі блискавиці вдарять,
 Розколють Пекла твердь; відтіль каскади
 Жахного полум'я із ревом ринуть
- 170 На наші голови в час нахвалянь
 І розважань про доблесть та про славу
 Війну. Непогамовний ураган
 Підхопить нас і кине, мов скіпки,
 На гострі скелі й кожного прохромить
 Гостряк окремий в язиках вогню.
 А ні — лавина полум'я змете нас
 В те Озеро палаюче й прив'яже,
 Обкручених кайданами, до дна —
 Без віддиху, без просвітку — Навіки.
 Таке — було б ще гірше. Підсумую.
- 180 Я не подам свій голос за війну,
 Одкрити чи приховану, бо знаю:
 Не візьме сила, не здолає підступ,
 І хитрощі не обведуть Його —
 Хто найгострішим зором охопив
 Усе; Хто, дивлячись на нас згори,
 Сміється; Хто сильніший над всі Сили
 Й чита не висловлені ще думки.
- 190 То як нам бути — згніченим, розбитим,
 Колишнім небожителям — в тюрмі?
 Одне порадить можу: краще це,
 Аніж ще гірше. Так веліла Доля
 І всемогутній Ворог, що завдав
 Поразки нам, а руки розв'язав.
 Я тут несправедливості не бачу.
 Хіба не знали, проти Кого йдем?!
 На те й війна: тріумф — або падіння.
 З цим не могли не рахуватись мудрі.
 Тому-то смішно з тих, хто після бою,
 Розмахуючи зброєю, тікає

200 У самознищення, щоб обійти
 Законні наслідки поразки: біль,
 Приниження, вигнання чи полон.
 Се – Доля. Тож мужаймося й терпім.
 Із часом, може, лють Його притихне,
 Якщо роз'ятрювать її не станем,
 То нам, вигнанцям, надасть він спокій.
 Покару здійснено. Потроху Пекло
 Пригасне, не розбурхуване більш
 Диханням гніву. Наша чиста сутність
 210 До цього пристосується чи звикне:
 Ні сморід відворотний, ні жара
 Уже не мучитимуть нас, як зараз.
 Тьма розпрозориться, і нескінченний
 Плин часу принесе нам переміни.
 Там щастю не бувають. Зате ж і горе,
 Як не накличемо його самі,
 Відступить!» Так облесний Беліал
 Виводив у поважно-пишних шатах
 Розслаблено-ледаче примиренство,
 220 Але не мир. Заговорив Мамон:
 «Раніш як зважимося на війну,
 Ясною стане хай її мета:
 Уседержителя з Престолу скинуть,
 Чи то посісти знову Небеса
 Під ним? На звалення Його престолу
 Шкода й надіятись: се випадковість,
 Та й то – коли б нам Хаос допоміг,
 Чи воювати за свої права
 Посеред натовпу його підданців:
 230 Щоб Усевишній нам явив прощення,
 Перерозподілив на Небі служби,
 Знов дав нам стати трепетно край трону
 Й ловить прислужливо Його укази
 Та в силуваних співах «Алілуя»
 Хвалити мудрого Указодавця,
 Масним елеєм мажучи вуста,
 Потріскані з ненависти й огиди;
 Кадити знов нещирі фіміями
 По-рабськи? Вічна нудність ритуалу –
 240 Ото вся служба! Так за що ж війна?!

Одне, жадане, силою не взяти,
А друге, збриджене, й зусиль не варте.

Виборюймо своє добро самі.

Закинуті в позасвітню пустелю,
Залишені на себе, не підзвітні
Нікому, — полюбімо тяжку свободу,
А не легке цяцьковане ярмо.
В свободі виросте й засяє велич,
Коли з малого створимо велике,
250 Зі шкоди — користь, із біди — достаток.

В натужній праці серед зла і мук
Добудем радощі. То й не страшна
Нам прірва темряви! Хіба Всевишній
Не кутається часом в чорні хмари,
Не огортає в темряву свій Трон?
Хіба не рикає відгіль громами?
Не робить Небо Пеклові подібним?
Він — темряву, а ми — творимо світло

260 Із волі власної. Глибоко в надрах
Нам не забракне схованих скарбів,
І вистачить у нас уміння й хисту,
Щоб ми, приречені на вічні муки,
У величі зрівнялись з Небесами.
Із плином часу полум'я пекельне
Зіллється із еством духовним нашим,
Тож станем нечутливо вогненосні,
І нам не допікатиме вогонь.

270 А поки що спокійно і розважно
В оцім Пристанищі наводьмо лад —
Такий, де станемо господарями,
Не забуваючи, хто ми і ким були,
Й остерігаючись в думках чи діях
Війни з Предвічним. Ось що раджу я».

Він ледь скінчив — і вся Велика Рада
Загомонила. Покотився гул,
Немов од вітру, що бурунить море
Й відлуння довге котить поміж скель,
Вколихуючи у спасенних бухтах
280 Суденця, що сховалися від бурі.
Так рівними приливами лунали,
То мовкли, то зривалися ізнов

Овації, коли скінчив Мамон.
 Із радістю сприйняв його поради
 Весь Пандемоніум. Страшніше Пекла
 Здавалася їм нова війна. Громи
 Й нещадно-яра зброя Михаїла
 Навіювали небувалий жах.
 Щоб Царству Божому наперекір,
 У Пеклі — розумом, трудом, терпінням —
 290 Створить Імперію і лад Новий, —
 То був принадний клич. Встав Вельзевул.
 Підвівся він праворуч Сатани,
 Мов той Атлант, що на плечах тримає
 Тяжезність наймогутніших імперій.
 Спокійний розум, звага і турбота
 Про все державні справи повили
 Його колись ясне, тепер схмарніле
 Чоло архангельське. Велика Рада
 Угомонилася. Запала тиша,
 300 Немов у ніч глуху, і непорушність
 Проїняв упевнено розважний голос:
 «Небесне Воїнство! Князі й Владики!
 Нетлінні духи осяйних Висот!
 Чи нам зректися цих законних звань
 І йменуватися князями Пекла?
 Ваш одностайний гомін ухвалив
 Тут будувать у витривалій праці
 Імперію, плекаючи у мріях
 Суперництво з Владикою Небес.
 310 Але забули: нас сюди закинув
 Не відступ від Всеволодця, а поразка
 Нищівна, й не на те, щоб знову
 Змовлялись проти Нього, — а в тюрму,
 Де будемо каратися, навіки.
 Десниця Усевишнього скрізь править:
 То жезлом золотим — на Небесах,
 То патерицею з заліза — в Пеклі
 Й ні з ким не ділить влади; від Небес
 І до найглибших катакомб пекельних
 320 Ні п'яді не уступить Він своєї
 Імперії. У ній ми — вічні в'язні.
 І от зібралися і радим раду:

Ті — за війну, а ті — за примирення...

Безповоротно програно війну.

Умови миру чи співіснування

Не дані нам. Одне дано: Покару,

Нічим не обумовлену і вічну.

То й відповідь на неї в нас одна:

Ненависть, непокірливість і помста;

330

Й Мету єдину маємо: не дати,

Щоб Він непогамовано втішався

З своєї перемоги й наших мук.

Тож користаймо з кожної нагоди

Розумно й неквапливо. Нам не варто

В облогу брати височезні мури

Небесні, неприступні з глибини.

Є легший шлях, на Небесах віддавна

Був поголос: десь створюється світ

Новий. Благословенні пожильці

340

І владарі його на ім'я ЛЮДИ

Подібні до богів, хоч менш могутні

І не такі довершені, як ми.

Але Всевишній їм благоволить

І в клятві, котра потрясла все Небо,

Перед лицем Архангелів нарік

Улюбленцями власними — Людей.

Отам-то виростатимуть для нас

Сподвижники! Ми тільки їх пізнаймо.

Що за істоти? В чому їхня сутність?

350

Які в них слабощі? Де їх могутність?

І що на них впливає більш — насильство

Чи вигострений розум? Небесам

Та їх самовдоволеному Богу

До світу новоствореного далі,

Ніж нам. Намісники Творцеві — Люди —

Беззахисні в тім Світі. Чи не вдасться

Його спустошити вогнем пекельним?

А ні — захопимо його собі

І викинем пестунчиків Творцевих,

360

Як викинуто нас. Або залишим:

Хай нашими прихильниками будуть.

Тоді Всевишній стане їх врагом

Та пошкодує, що таких створив,

І прокляне свій витвір. От коли
 Настане час омріяної помсти!
 Не просто помсти: бо Його звитяга
 Обернеться поразкою в Його ж
 Улюбленцях, — коли жбурне їх в Пекло
 До нас у товариство, де вони
 370 Прокльони кидатимуть в батька-матір
 І скиглитимуть, — Їхній рай пропав,
 Ледь-ледь почавшись. А тепер порадьте:
 За що нам радше братися — за це,
 А чи плодить імперії ще й в Пеклі?»
 Так нагадав розважний Вельзевул
 Усім давнішню думку Сатани.
 Бо ще кому, як не творцеві зла
 Таке намислилось? — занапастити
 У витоках весь рід людський, змішавши
 380 З Землею Пекло, Господу на зло?
 Та ні! Все суще служить Божій славі.
 Тоді зухвалий сатанинський намір
 Велика Рада демонів схвалила
 На radoщах зловтішних одностайно.
 І потім так провадив Вельзевул:
 «Ви, найгідніші Обранці богів,
 Достойно нашу Раду увінчали
 Великою ухвалою, вона
 З безодні отверженности й недолі
 390 Нас до предвічних світлих володінь
 Наближуватиме й додасть снаги
 Згуртованими силами, пліч-о-пліч,
 Діждавшись слушної нагоди, знову
 Взять Небеса або поблизу них
 Простори лагідні. Там оживем:
 Проміння Світанкове змиє тьму,
 А ніжний подих леготу загоїть
 Пекучі рани, що завдав огонь.
 Але кого ми вирядим шукати
 400 Той Світ Новостворенний? Здатен хто
 Бездонну прірву Хаосу і тьму
 Загусло-смоляну перебрести?
 Чиї невтомні крила подолають
 Безмежну порожнечу? Хто знайде

- Щасливе пристановище людей?
 У кого з нас є сила, хист, обачність,
 Щоб попри безліч ангельських застав,
 Де на сторожі пильні вартові,
 Пробратися безпечно? Наша доля
 410 Та найостанніша надія наша
 Залежатимуть від його геройства.
 Тож поміркуймо: хто на це піде?»
 Сказавши, сів та довго й надаремно
 Чекав: підтримають його чи ні?
 І чи зголоситься хтось на виправу
 Загрозливу? Всі вмовкли. У тривожній
 Задумі кожен на обличчях друзів
 Вичитував невпевненість і острах
 420 Здивовано: бо як же так? — з найперших
 Вождів небесного бунтарства жоден
 Не зважився на небезпечні мандри
 В незвідане... Нарешті Сатана,
 Піднесений над іншими у славі,
 Велично-царственний та незворушно
 Упевнений в собі, промовив так:
 «Недарма, о Владики осяйні
 Та недоступні Спадкоємці Неба,
 Мовчите, вагаючись. Тяжкий той шлях,
 Що нас веде до світла. Тюрма — міцна.
 430 Її вперезують дев'ятикратно
 Мури чорного пекельного вогню
 Всепоглинаючі; її ворота
 Крицеві міцно замкнено. За ними
 Розверзлася страхіттям загадковим
 Пустеля ще не створеної Ночі
 Й чига́ загрозами. Хто їх мине,
 Опиниться в незнаному Творінні
 Серед нових незнаних небезпек.
 440 Та я б не був достойним, о Князі,
 Довіри вашої, мого престолу,
 Заслуженої влади і величчя,
 Якби для всезагального добра
 Не наражав себе на небезпеки.
 Хіба владарство серед бунтарів
 Не є загрозливим? Я не зрікаюсь

450 Владарства. Тож, піднявшись над загалом,
 Я йду назустріч більшим Небезпекам,
 Бо ними гідність міряють і честь
 Керманичів народних. Залишайтеся,
 Незламні Потрясателі Небес,
 Тут, у домівці нашій тимчасовій.
 Освоюйте її, шукайте втіху
 В труді, в майстерності, в мистецтві, в чарах,
 У Ворога недремного. А я
 Занурюся у згубну тьму — шукати
 Для всіх нас порятунку. Сам, один».

460 Промовивши се, він підвівся владно,
 Аби ніхто з соратників не зваживсь
 Стать з ним урівень чи пропонувати,
 Бо кожен знав, що їхньої підтримки
 Й допомоги вождь не прийме — здобувши
 Дешевну славу, нібито безстрашний
 Суперник Сатани: не менш боялись
 Голосу вождя, аніж виправи.

470 Всі, як один, устали шанобливо
 В пориві вдячності. Громоподібний
 Гул Пандемоніум увесь потряс,
 Коли, вклонившись перед Сатаною,
 Його, мов Усевишнього, вславляли
 Й підносили за те, що задля всіх
 Безпеки зрікся власної. І в Пеклі
 Не всі чесноти втрачено! А ви,
 Людці, із вашим показним геройством,
 Раби корисливості й марнославства,
 Не хвастайте! — бо й прокляті навк
 Шляхетніші від вас. Пекельну Радугу
 Завершувала в славі Сатани

480 Яси громохкої непевна радість;
 Таке буває в горах надвечір'я:
 З насупленого неба сніг чи дощ
 Окутує в похмуру пелену
 Погрузлі в тьму плаї і полонини —
 А потім сонячне скісне проміння
 Ласкаво зблисне — й оживає все:
 Зелений шум, спів птаства, крик отар,
 Дзвінків і рогів радісний перегук...

490 Так демон з демоном порозумілись.
 А люди — о ганьба! — гризуться й досі,
 В ненависті затвердлі та роздорах.
 Хоча дано їм розум і надію
 На ласку Божу й заповітний мир, —
 Невпинно війнами пустошать Землю,
 Аби навзаєм нищитись. Так, наче
 Нема у них пекельних ворогів,
 Що день і ніч готують всім погибель.

500 У радісній пишноті завершилась
 Нарада демонська. Помпезний почет
 Врочисто оточив вождя. Над ним
 Гігантським ореолом тріпотіли
 Вогненноликі Серафими в блиску
 Одінь та зброї, бо владика Пекла,
 Найперший посягач на Небеса,
 Наслідував Небесне. Наказали:
 Хай сурми рознесуть велику вість.
 Знялись чотири Херувими. Кожен
 Підніс до вуст гримучого́рлу бронзу,
 І на чотири вітри пролунали
 Сигнали радощів. Тисячократно
 Повторювала їх лунка безодня,
 510 А воїнства пекельного тьми-тьмуці
 Потвердили оглушливим «Ура!»
 Свою надію. Потім — розійшлись
 І найрізноманітніші заняття
 Собі обрали, хто хотів чи зміг,
 Аби розвіяти неспокій тужний
 І згаять час в чеканні на Вождя.

520 Одні в просторах рівних чи в повітрі
 Проводили змагання — перегони,
 Неначе Олімпійські ігри; другі —
 Приборкували Коней вогняних,
 Чи в колісницях мчали до мети,
 Або в турнірах військо проти війська
 Злітались. Так, бува, над гордим містом
 Примарні провозвісниці війни —
 Одна на одну сунуть чорні хмари,
 Наставивши списи. Зметнуться грізно —
 Весь небозвід двигтить від гromу-блиску.

А треті — із завзятістю Тифона,
 Титана стоголового, жбурляли
 530 Бескиддя й перекришували скелі.
 Ті смерчами звивалися угору
 Із ревищем, нечуваним у Пеклі,
 Шаліючи од муки, — мов Геракл,
 Що рвав з корінням вікові дерева,
 Коли йому до тіла приросла
 Отруєна сорочка. Інші духи,
 Мрійливо лагідні, сідали в коло
 Й оспівували під передзвін арф
 540 Свої геройські вчинки на війні,
 Де доля віддала несправедливо
 Насильству й Випадковості в полон
 Свободу й Доблесть, — традиційні співи!
 Але привабливі. (Щоб дивуватись:
 Їх створювали не смертельні духи,
 Хоча і в Пеклі), зачаївши подих,
 До них прислухувалась ніч. Ще інші
 Знаходили розраду в красномовстві
 (Пісні чарують слух, а мова — душу),
 Тож оддавались у гуртах учених
 550 Високомудрим філософуванням
 Про Волю, Провидіння і Пророцтва,
 Про вільність Волі та Пророцтв несхибність;
 Роздумували про Добро і Зло,
 Нещастя й Щастя, Силу та Безсилля,
 Ганьбу і Славу — суєтлива мудрість
 Та філософія пустопорожні!
 І все ж оманливі ці їхні чари
 Допомагають забувати біль
 І жах, навіюють надії марні
 560 Та загартовують терплячу впертість.
 Багато духів подались у мандри.
 Допитливі зібралися в загони
 І рухалися вздовж пекельних рік,
 Шукаючи одважно кращих місць
 Поселення. Там ріки всі несуть
 Мертвотні води в Озеро вогненне:
 З рікою Стікс — пливе ненависть люта;
 Глибокий чорний сум — із Ахероном;

570 З Коситуса — лунають крики й лемент;
 І хвилями вогненними шаліє
 Бурхливий Флегетон. В болотних далях
 Текла застійна Лета — Забуття.
 Хто з неї надіп'є, вже не згадає:
 Ким був він, де, коли й чого зазнав.
 За Летою маячить Суходіл,
 Пустельний у мерзлоті вічній. Хвища
 І град нетанучий його січуть
 Та намерзають у гігантські кручі,
 Немов руїни давні по краях
 580 Долин, занесених по вінця снігом, —
 Як те драговище при гирлі Нілу,
 Де затонуло військо. Там вітри
 Печуть морозяним вогнем; туди,
 Бува, кігтісті Фурії женуть
 Пекельних в'язнів, щоб їх катували
 Напереміну холод і вогонь:
 З ревучого вогню — в закостенілість,
 Що виморожує теплінь духовну
 І зимно пропікає наскрізь; потім
 590 Знов палить їх вогонь по той бік Лети;
 А в межичасі — муки переправ,
 Коли так близько води забуття,
 А забуття спасеного й краплини
 Ковтнути не дозволено, бо пильно
 Пекельні переброди стереже,
 Навіюючи смертний жах, Медуза.
 Та й води Забуття втікають геть
 Від уст обпечених, мов од Тантала,
 Що стоячи по горло у воді,
 600 Вмирав од спраги. Мандрівці пекельні
 Здригались од блідого жаху. Вперше
 В очах у них розширених відбилась
 Безвихідь горя. Пробирались далі,
 Минали темряві пустелі й гори,
 То вогнедишні, то закуті в лід;
 Печери, скелі, болота, яруги,
 Де над усім витає смерти тінь,
 Прокляття й смерти світ. Там зло для зла
 Злу на добро сотворене. Там гине

610 Усе живе. Там звихнута природа
 Вирощує покруччя і страховиськ,
 Найнедоладніших потвор — бридкіших,
 Аніж Горгони, Гідри та Химери
 З казок похмурих чи жахних кошмарів...

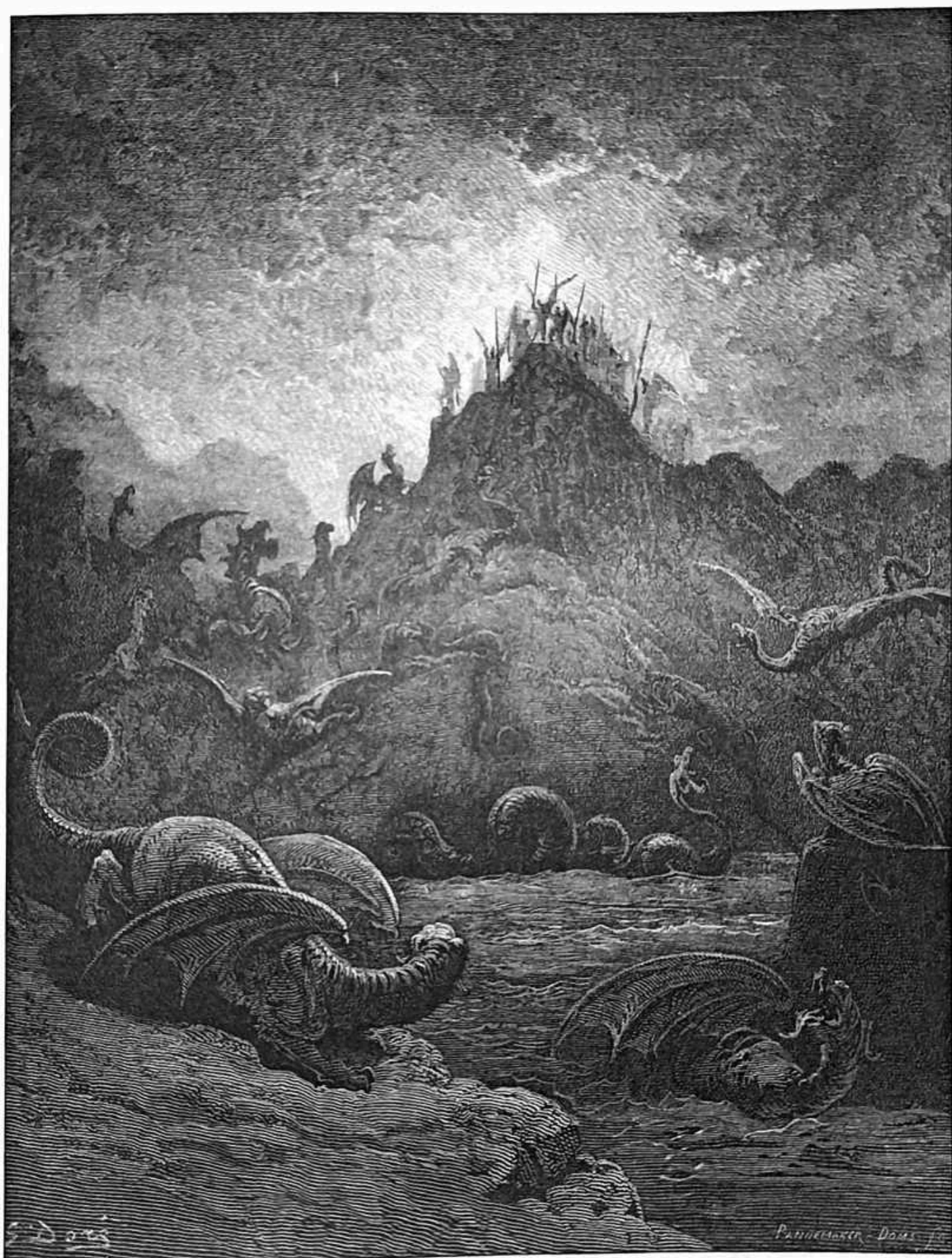
Тим часом ворог Бога і Людини,
 Великою ідеєю натхнений,
 Мчить Сатана у бистрокрилім леті
 Й шукає брам, що випустять із пекла.
 Звертає то праворуч, то ліворуч,
 620 А то, пірнувши вниз, крилом торкає
 Дна в прірві Пекла; знов шугає вгору
 Під вогняне склепіння, далі й далі...

Так, наче серед океану Флот
 Під повними вітрилами пливе
 З Бенгалії чи з островів Малакських
 Із вантажем ароматичних спецій
 І трав п'янок, комерції на радість,
 Минає Ефіопський океан,
 Мис Доброї Надії, через шторми,
 630 Кризь ніч — на світ Полярної зорі.
 Таким здаля ввижався Архидемон.

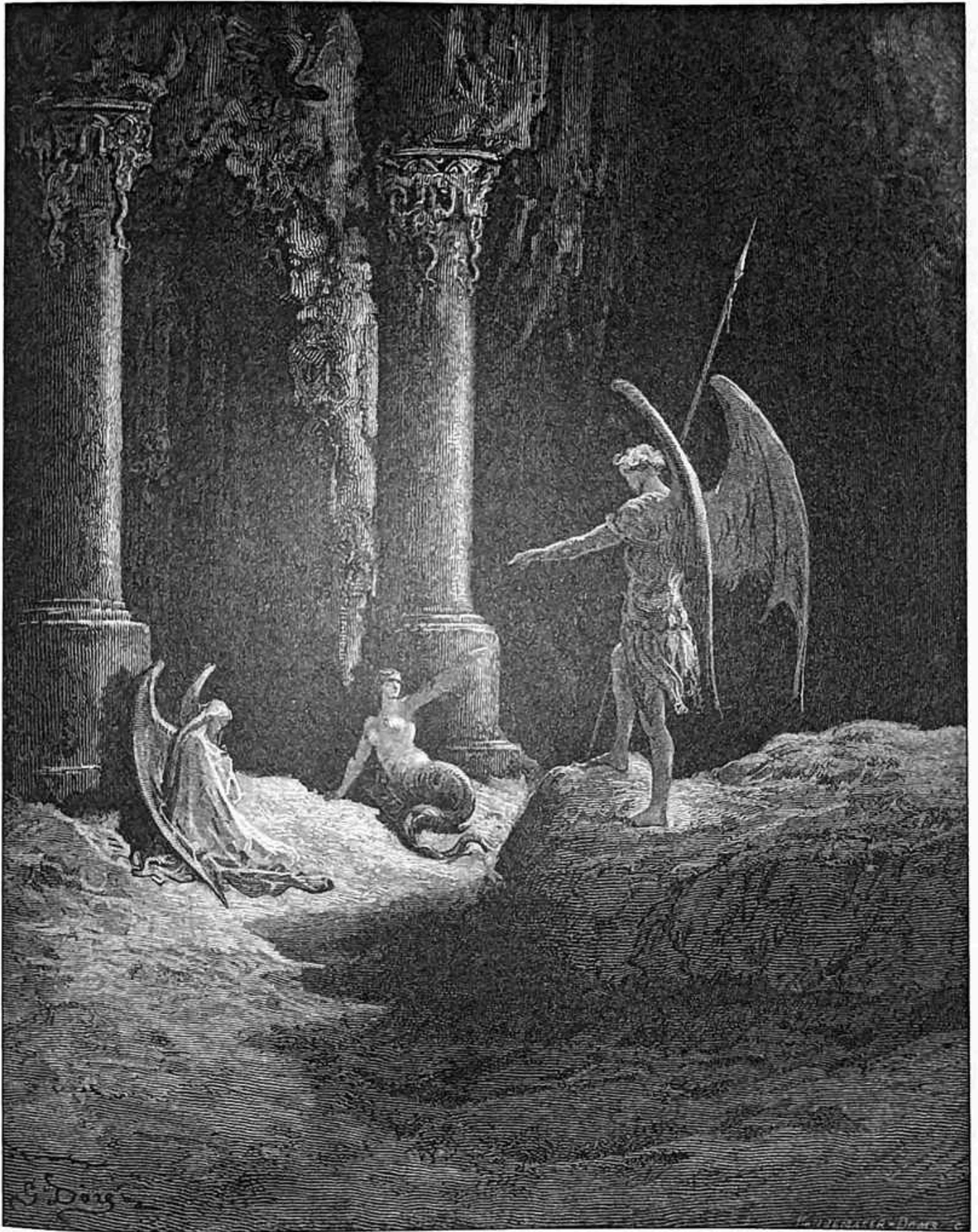
Нарешті перед ним постав рубіж
 Пекельний, де знялись тяжкі ворота.
 Було їх дев'ять: бронзові три брами,
 За ними три залізні; далі вихід
 Із Пекла замикали непроникні
 Три брами із вогнетривкої криці.

Пообіч їх сиділи преогидні
 Дві постаті. Одна з них — зверху Жінка
 640 Прекрасна, нижче пояса — Змія,
 Лускою вкрита, з жалом у хвості
 Й розтерзаним кривавим лоном. Звідти
 Вискакували й гавкотіли пси
 І в зяючу утробу, мов у псарню,
 Вповзали й там гарчали кровожерно.
 Потворніших не бачила і Сцилла,
 Коли купалася; й Гекату-відьму
 Мерзенніший не супроводить почет,
 Коли та на шабаш паскудний мчить
 650 І нищить кров дитячу чи танцює

Серед лапландських відьм, — а Місяць
 Затемнюється від чаклунства... Інша
 При брамах постать — власне, і не постать,
 А марище без форм, рук, ніг, лица,
 Темніше ночі темної, — звелося,
 Набрякле злістю, й затрясло Косою,
 Наставивши вгорі, де голова,
 Корону царську. Ледве Сатана
 Наблизився, посунуло на нього
 660 Ривком, що струсонув основи Пекла.
 Безстрашний Архидемон сторопів —
 Що за Проява?! — хоч не налякався
 (Він не боявсь нікого, опріч Бога
 І Сина Божого, творіння ж їхні,
 Усі до одного він зневажав),
 Глузливо глянув на Страхіття й мовив:
 «Ти — хто і звідки, чудисько огидне?
 Чого наважилося тут маячить?
 Як смієш загороджувати шлях
 670 До брам он тих? Знай: я крізь них пройду,
 Твого дозволу не поспитавши.
 Геть із дороги, виродку пекельний!
 А то переконаєшся надалі,
 Що нині над мерзенним вашим кодлом
 Запанували ми — Небесні Сили».
 На те у відповідь почувся рик:
 «Зрадливий Ангеле, так оце ти
 На Небесах порушив мир і Віру?
 Се ти в гордині бунтівничій звабив
 680 Третину найосяйніших Небес
 Супроти Господа? Чи не за те
 Од Бога вас отвержено навіки
 Й роковано на муки? Ти ще смієш
 Себе небесним духом величать?
 Раб Пекла, ти ще хочеш зневажати
 Мене?! Затям собі: я — Пекла Цар
 І владар твій. Іди-но на покуту,
 Лихий палю й погорільцю Неба,
 Скоріш вимахуй-но крильми від брам,
 690 Покіль із Скорпіонів батогами
 Тебе не одшмагав я. Покорись!

А ні — торкну Косою, і завмреш».

700 Так ревучи, Страховисько бридке
Загрозливо зросло вдесятикрат
І стало ще жахливішим. Диявол
Із гніву та образи спалахнув,
Немов огненно-крижана комета,
Що в небі Півночі мете хвостом
І шле на Землю моровиці й війни.
Два супротивники постали врівень
Один навпроти одного. От-от
Удар несхибний зблисне. Вже чорніють
Обоє, наче дві грозові хмари,
Набряклі громом над Каспійським морем;
Клубочиться громаддя на громаддя,
А сурми смерчеві звіщають про
Двобій. Вже Пекло огорнула тьма:
Зустріти гідного Врага сим двом
Дано ще буде раз в усіх віках...

710 Якби вони зійшлись у поєдинку,
Відлуння довго ще гуло б у Пеклі...
Цього не сталось. Одчайдушний крик
Змістої Вратарки їх розняв:

«Батьку мій! На кого ти здіймаєш руку?!

Се твій єдиний Син! Мій Сину!
Яке шаленство довело тебе
Косою в Батька цілить на зловтіху
Тиранові, що власну примху й лють
Зве справедливістю і хоче знищить
720 Обох вас?!» Крик її заціпенів
І Марище жахне, і Сатану.
Той обернувся до неї: «Ти про що?
Коли мою відвести хочеш руку
Від нього та від себе, говори:
Хто ти така, двоїста? Чом мене,
Уперше вбачивши, назвала батьком?
Чого ти Сином звеш се потороччя?
Я вас, огидні чудиська, не знаю».

730 Йому пекельна Ключниця: «Невже
Забув мене?! Вже я тобі не мила?
Не люба? А колись на Небесах
Удвох витали ми у високостях.

У сонмі світлосяйних серафимів
 Намислювали разом потаємно
 Зухвале повстання проти Царя
 Небесного. Згадай: тоді тебе
 Вразив раптовий біль. В очах померкло,
 І пронизало голову вогнем.
 В нестримному палючому пориві
 740 Від голови твоєї віддалилась
 Я — богосвітла і на тебе схожа.
 Озброєна небесною красою,
 Пішла між ангели, а їх пойняв
 Нестямний жах. Та не надовго — згодом
 Для них я стала моторошно-звабна,
 Й вони дали мені ім'я ГРІХОВНІСТЬ.
 Ласкава, ніжна, чула — багатьох
 На Небі полонила я; найбільш
 750 Тебе, мій батьку. Ти в мені узрів
 Свою подобу, вмістище жадань
 Найсокровенніших. Тож ми удвох
 Кохались радісно-таємно, поки
 Плід нашого кохання в мене в лоні
 Почав рости, тяжкий. Тоді війна
 Роздерла грізно Небеса, і впали
 (Бо не могли не впасти) наші стяги.
 Всепереможний Ворог з Емпіреїв
 Гнав нас, розгромлених, все далі й далі,
 Все глибше й глибше в прірву — аж сюди.
 760 Тут кинуто мені до рук ключі
 Від брам ось цих, і прогримів наказ
 Нікого відсіля не випускати.
 Сиділа я, зажурена, сумна,
 Та не одна: зсудомлену утробу,
 Запліднену тобою, розірвало,
 Завдаючи пекельних мук, ось це
 Гріховности поріддя зле. Воно,
 Мене нагівпотвоорою лишивши,
 Родилося і підняло косу —
 770 Все нищити. Я закричала: «СМЕРТЬ!»
 І Пекло пронизав холодний дроз,
 Й відлуння скрикнуло стократно: «СМЕРТЬ!»
 Побігла я. За мною навздогін

Розпалене не люттю, а жагою
 Воно... Знесилену мене схопило,
 Долаючи у гвалтівних обіймах,
 І вдовольнивши кровозмісну хіть,
 Навічно прокляло мене зачаттям
 Сих Псів, що безперервно тут гарчать
 І розверзають лоно це, щоб знову
 Народжуватися і знову жерти
 Утробу матірню, що їх сплodiла;
 І кошло це нацьковує на мене
 Мій син і ворог лютий — РОЗПАД — СМЕРТЬ.
 Він ладен був би порішити й Матір,
 Коли б не знав, що по моєму сконі
 Прийде кінець йому, бо я, Гріховність, —
 Його пожива. Так веліла Доля.
 Ти стережись його коси
 І на гартовану на Небі зброю
 Не надійся, бо та коса смертельна,
 Крім Усевишнього, вражає всіх».

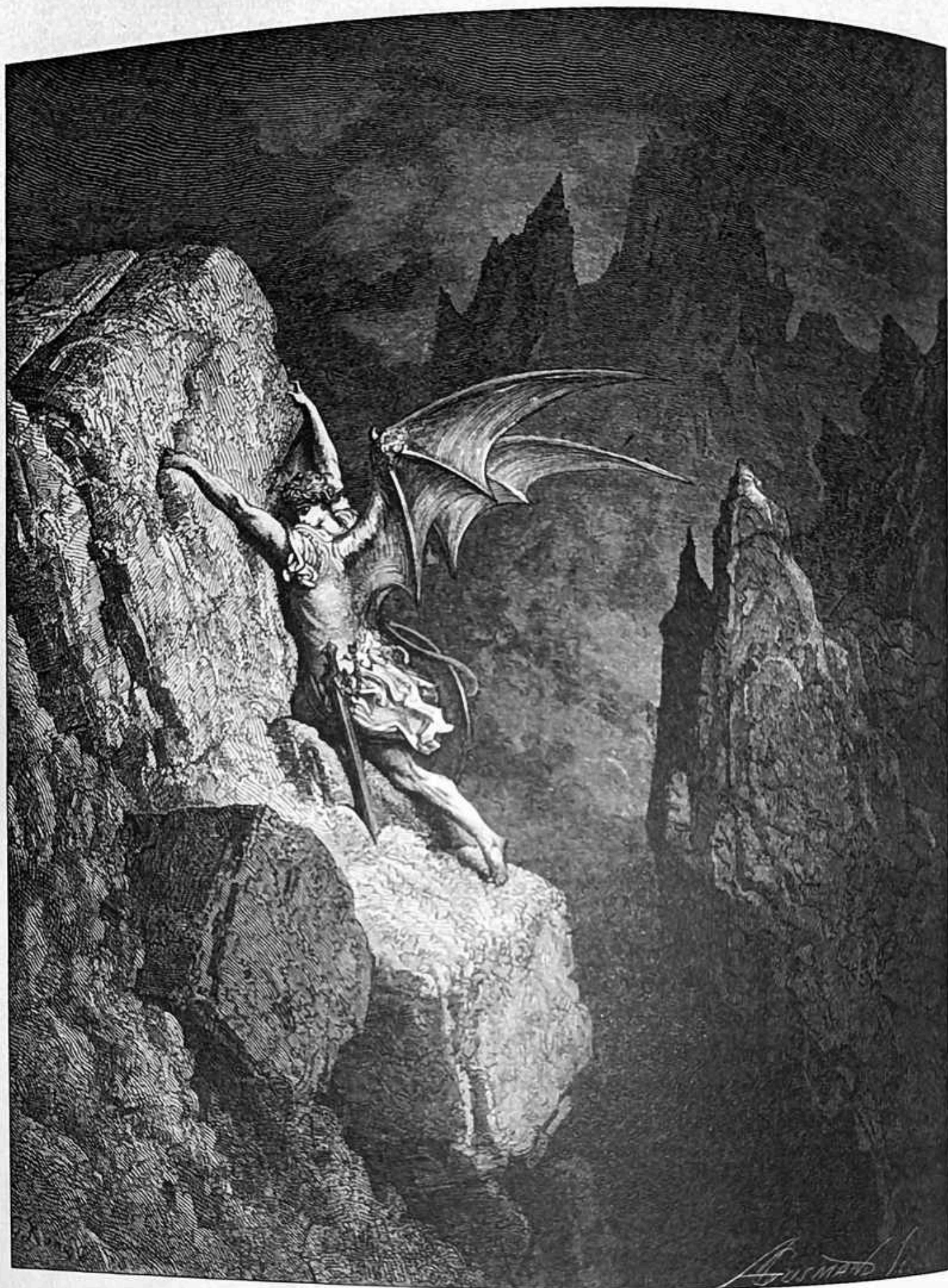
Почувши оповідь її, Диявол,
 Лукаво-ніжний, лагідно почав:
 «Що ж, Доню, раз мене зовеш ти Батьком,
 Ще й показала Сина — вічний спомин
 Про наші любовці солодкі в Небі,
 Їх гірко згадують по перемінах
 Сумних, непередбачених, жорстоких,
 Що потім трапилися... Тільки знайте:
 Із дому болю й чорної скорботи
 Я визволю і вас, і незліченних
 Небесних духів, що в борні за правду
 Упали. Я в Незвідане іду
 Один за всіх. Переступлю Безодню
 Й неміряні простори порожнечі
 Та відшукаю заповітний Світ,
 Новоутворений під Небесами.
 У Світі тім блаженствують істоти,
 Вирощувані на заміну нам
 Оподаль від Небес, щоб запобігти
 Бунтарству в переповнених Висотах,
 Чи, може, інший намір потайний
 Приховано ревниво? Поспішу

820 Дізнатися. А потім — повернусь
 Забрати вас в той Світ, аби на волі
 Незримі крила в ніжному повітрі
 Розпростирали, маючи за здобич
 Усе навкруг. Отам-то буде учта
 Розкішна Синові й тобі!» Замовк.
 Його приємно чуть було обом:
 Смерть-Розпад шкірився в страшній посмішці
 І плямкав пащею, зачувши розкіш
 Бенкетувань. Зраділа невимовно
 Й Гріховність, бо Дияволу в угоду
 Сказала так: «По праву та велінню
 Небесного Владики, на замку
 Тримаю Пекло я. Наш Син не дав би
 Взять брами силою: його Коса,
 830 Несхиблива, долає все живе,
 Але чому виконувати маєм
 Накази Найверховнішого — Того,
 Хто нас ненавидить?! То Він штовхнув
 В Тартар осей гидкий на підлу службу
 Мене — народжену на Небесах
 Улюбленицю ангелів — на муки
 Пекельні серед рику сих потвор,
 Що з лона мого вийшовши, жеруть
 Жіночі нутрощі мої криваві.
 840 А ти, що дарував мені життя,
 Хіба не Повелитель мій? З тобою
 Піду у благодать Нового Світу.
 Там будем княжити — його Владики
 У найсолодших пестоцах у парі».
 Сказавши, з пояса зняла фатальний
 Ключ — горя нашого сумне знаряддя —
 І подалась до брам, зміїнохвоста.
 Там велетенську підняла заслону,
 Що лиш Гріховності одній приступна,
 850 І вставила багатозубий ключ
 І, повернувши в отворі, зняла
 Усі крицеві заціпки й запори.
 Відтак зі скреготом, скрипінням, хруском
 Та грюкотом громоподібним брами
 Відкрились, і луни надривний крик

Сконав — Гріховність відчинила брами
 І знову зачинити їх не зможе.
 Широко на вихід; ціле військо
 На конях, з колісницями могло б
 860 Ураз проїхати крізь нього вільно...
 У вихід полум'я червоне й дим
 За межі Пекла вирвались. А там
 Безмежна неозора глибочінь,
 Немов одвічний сивий Океан,
 Буруниться без контурів і форм,
 Не знавши міри простору і часу.
 Там-бо прадавня Ніч і древній Хаос —
 Батьки не створеної ще Природи
 В Анархії розвихреній царять.
 870 Там, наче лицарі непримиренні,
 Стикаються в суперництві і чварах.
 Жарке й холодне, мокре і сухе;
 І з кожним міради вояків —
 Первинних атомів під прапорами
 Своїх панів: ті — лагідні, ті — гострі,
 Ті — легко збройні, ті — тяжкі. Їх безліч,
 Немов піщин в пустелях африканських,
 Що їх підхоплюють вітри навальні
 В свої походи. Той, у кого більше,
 880 На мить стає звитяжцем. Судія
 Над ними — Хаос. Суд його неправий
 Стоїть на тому, що сприяє чварам,
 А Хаосу пильнує Випадковість
 Та править геть усім. Туди, в бездонну
 Утробу, що породжує світи
 І стане їх могилою колись,
 Де ще нема повітря, ні вогню,
 Ні суші, ні морів — є лиш вагітність
 Напруженої суміші, що жде
 890 Творцевого наказу піраньям тьми:
 «Формуйтеся! Станьте світлом!» — в ту безодню
 Дивився з краю Пекла Сатана
 І важився на мандри в Невідоме,
 Безкрає, клекотливе та ревуче —
 Якщо ми порівняємо велике
 З малим — немов Беллона, що штурмує

Міста, аби з лица Землі їх стерти;
 Чи як розколота небесна твердь;
 Або коли збунтовані стихії
 900 Зламають вісь Земну й Планета наша
 Спіткнеться... і впаде. А Сатана
 Широким помахом гігантських крил
 Од Пекла відірвавсь і в хмарі диму
 Повис; а потім вище, вище й вище
 На хмарі, ніби у сідлі, помчав
 Безстрашно. Вмить розвіялася хмара —
 Розверзлась абсолютна порожнеча,
 І — крила без опори — провалився
 910 На сотні тисяч гін і так би падав
 Ще й дотепер, коли б то випадково
 Під ним не вибухла зустрічна хмара,
 Наповнена селітрою й вогнем,
 І кинуло його ще вище вгору.
 А потім вибух згас в драговині
 Гігантській — ані море, ані суша, —
 Неначе в Лівії затока Сиртис.
 Відтіль загрузлий Демон вибирався
 Та веслував руками — мов Грифон,
 Що у північних болотистих пущах
 920 Пустошить селища Аримаспійців,
 Котрі у нього викрали скарби.
 Так недоступний Сатана долає
 Стрімке й грузьке, твердінь і порожнечу.
 Він тоне і пливе, повзе й бреде,
 Пірнає головою, б'є крилом,
 Спинається на ноги, ранить руки
 І, розпростерши крила, знов летить.
 Нарешті чує вереск і гармидер,
 Що нароста оглушливо з Безодні,
 930 Й туди скеровує безстрашно путь,
 Надіючись знайти Царя чи Духа
 Нестворених світів, що там витає,
 І розпитати: де ж границю тьми
 Торкає світле? Перед Сатаною
 Постав високий Трон. На ньому — Хаос.
 Над ним — широке темряви шатро,
 Повисле над Безоднею, а поруч —

Кн. 2. 922-927

- 940 Огорнута у чорні шати Ніч,
Дружина Хаоса, речей прамати;
А з ними почет: Оркус і Гадес,
І той, чиє ім'я наводить жах, —
Демогоргон; за ним — страшні Чутки,
Непевна Випадковість та Безладдя
Й різноголосі верескливі Чвари.
- Вітав їх так одважний Сатана:
«Владики й Вої Хаосу і Ночі!
Мене в Безодню вашу споконвічну
Привів не намір вивідати тайни
950 Держави вашої чи похитнути
Її єство. Я — тільки подорожній
Самотній, що мандрує крізь похмурі
Пустелі царства вашого до світла;
Без супроводу певного шукаю
Того, де царства вашого границі
Стикаються з просторами Небес.
Чи в ті краї, де Цар Небес недавно
Забрав у вас частину володінь,
Коли покажете — ми лад його
Повалимо, й належні вам простори
960 Повернуться до владарів законних.
Я з тим сюди прибув. Хай прапор Ночі
Одвічної возвиситься там знову:
Для вас — возз'єднання, для мене — мста».
- На те заїкуватий древній Хаос,
З обличчям перекошеним Анарх:
«Тебе, заблуканий до нас чужинцю,
Я впізнаю. Се ти — могутній Ангел,
Що у війні проти Царя Небес
Зазнав поразки. Бачили ми й чули,
970 Як стрімголов крізь злякану Безодню
Провалювалося велике військо,
Розгромлене і прокляте; над ним
Повідчинялися Небесні Брами
І гнались мільйони переможців
Услід. Поблизу наших рубежів
Отаборившись, я оберігаю
Моє шматоване у чварах царство
Й царицю Ніч. Із наших володінь

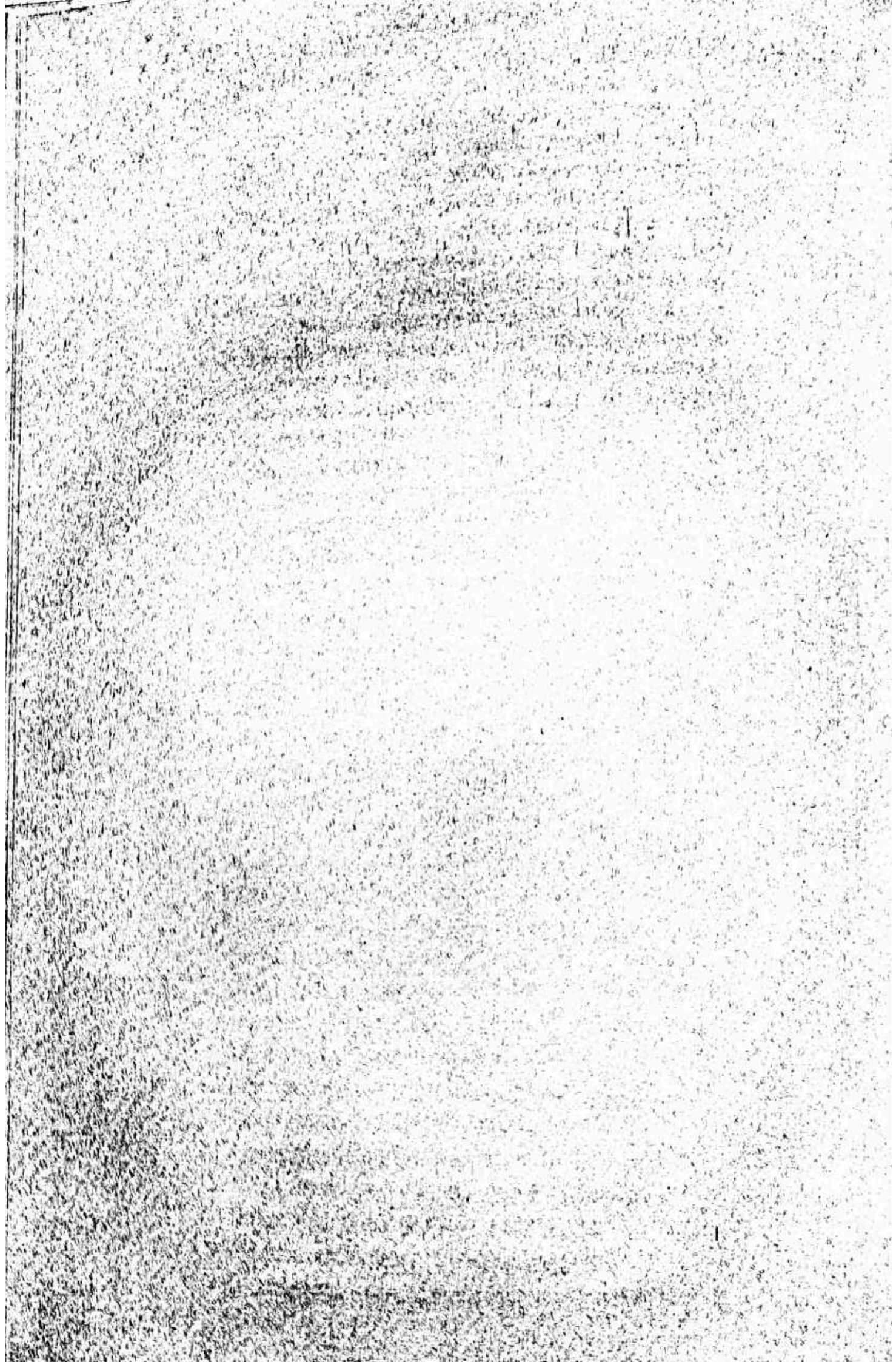
- 980 Частину перетворено на Пекло.
 А з другої створили Небо й Землю
 І збудували Всесвіт. До Небес
 Над нашою державою вгорі
 Той Світ Новий на золотім цепу
 Почеплено неподалік од брам,
 Відкіль твої когорти відступали.
 Прорвись туди, і хай тобі щастить!
 Зруйноване у них — то наша здобич».
- 990 Дорогу вказано. Враз Сатана
 Пірамідально вибухнув огнем
 І в товчище воюючих стихій,
 У вивихнуті, збурені простори
 Уперто вкручувався далі й далі
 Крізь небезпеки і загрози більші,
 Ніж давнім Аргонавтам був Босфор,
 Чи Сцилла і Харибда — Одиссею.
- 1000 Напруженим зусиллям і трудом
 Второвував він шлях, що незабаром
 Смерть і Гріховність вслід за Сатаною
 (Коли Адам і Єва согрешили)
 Вмить вимостили рівно і широко
 Із дозволу Небес. Той шлях повис
 Над Хаосом пониклим і над Ночі
 Понурою безоднею — від Пекла
 До Всесвіту ще не твердих окраїн,
 І легко по шляху туди й назад
 Злі духи — людям на покару
 І на спокусу тим, кому Творець
 Відмовив ласки. Перед Сатаною
- 1010 У далині замріли промінці,
 Котрі, пробившись од небесних веж,
 Сягали лона Ночі й розбудили
 Світанок, де початок свій бере
 Природа й відступає древній Хаос.
 Влягалися розбурхані стихії,
 І ревище вщухало. Під крильми
 У Сатани легка приємна пружність
 Сприяла летові. Ген попереду
 Розвиднювалося... Мов корабель
 З далеких мандрів штормами прибитий

1020

З вітрилами пошарпаними в дрантя
Причалює у заповітну Гавань,
Так Сатана в простори піднебесся
Злітав, радіючи, що вдалині
Все більшали небесні Емпіреї —
Величні, квадратів чи округлі,
З опаловими баштами у сяйві
Сапфіровім — його домівка давня.

1030

Від них на золотому ланцюгу
Звисав Усесвіт наш, неначе зірка
Мала при Місяці уповні. Сюди,
Обтяжений помітливістю й злом,
В проклятий час Дух проклятий летів.

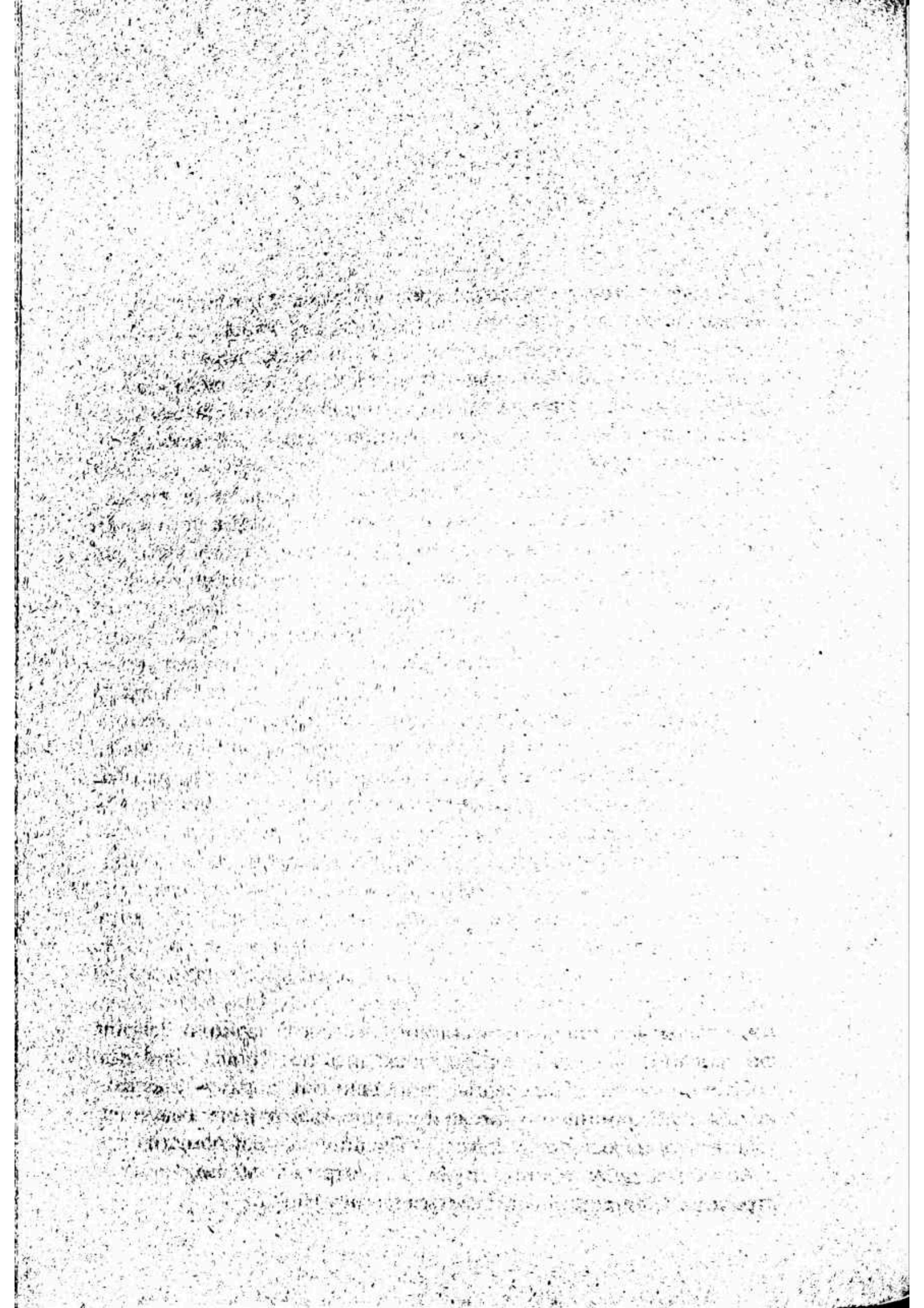

КНИГА ТРЕТЯ

КОРОТКИЙ ВИКЛАД

Бог, сидячи на своєму престолі, уздрів, як Сатана полетів до того новоствореного Світу, й показує на нього своєму Синові, що сидить одесною Його; Він провіщає успіх Сатани в справі зіпсуття людського роду, очищає свою правду й мудрість від будь-якого занечиснення, адже Він сотворив людину вільною і досить спроможною чинити опір Божій волі; одначе Він проголошує свій намір бути до людини милосердним, якщо тільки впаде вона не від своєї власної злостивости, як ото Сатана, а буде підбита на те цим Сущостатом. Син Божий славить свого Отця за цей вияв його милосердних намірів щодо людини; одначе Бог знову проголошує, що не можна уділити людині милосердя, не задовольнивши попередньо Божественної Справедливости, позаяк людина образила Божу велич тим, що зажадала божественної природи для себе. Ось чому все потомство людське має помирати, бо на смерть приречене, аж поки знайдеться такий хтось один, кого можна буде визнати досить відповідальним за блюзнірство людини, аби на того одного звалити оту вселюдську кару. Син Божий великодушно пропонує себе як спокуту за гріховність людську, й Отець пристає на те, призначає його Втілення, провіщає звеличення його понад усі ймення на Небесах і на Землі, велить усім ангелам поклонятися йому, й ті скоряються Його волі: загравши на всіх своїх арфах, славлять і Отця, й Сина. А Сатана тим часом опиняється на голому склепінні найвіддаленішої сфери цього Світу й, поблукавши там, знаходить спочатку таке місце, яке відтоді зветься Лімб Марнославства; бачить там усі речі й всіх осіб, котрі туди прилітають; звідтіля прибуває до брами Небес (це описується як долання сходів, що ведуть до тієї брами, а також вод, що нагорі омивають небесне склепіння). Звідтіля він перелітає на сонячну орбіту, знаходить там Уриїла, який тією орбітою порядкує. Попередньо змінивши свій образ — набувши подоби найскромнішого ангела й удавши, нібито палає бажанням уздріти оту новостворену істоту — Людину, яку Бог помістив тут, допитується, де ж та істота пробуває, й отримує вказівку, як туди втрапити. Спочатку він опускається на гору Ніфат.

Книга
третя

Хвала щедротному святому Світлу
І Променеві-Первістку Небес!
Чи я Тебе достойно славлю? — Світло
Єсть Бог, для смертних сяйво незбагненне,
Живе споконвіків, живе в Тобі —
Од Сяйва Сяйво, нестворений Світе.
Чи, може, наректи Тебе пречистим
Живлющим Джерелом з висот таємних?
10 Ти був, коли не існувало Сонця
І не було Небес. Ти — Слово Боже —
Мов ризою, опеленав начала
Усесвіту, безодні темні води
Віднявши в безконечности пустої.
До Тебе пориваюсь я з полону
Глибин Стигійських, що в тяжких обіймах
Долали мою ліру серед Ночі
Прадавньої та Хаосу жахного...
20 Ні, я не так співав, як той Орфей,
Коли спускавсь у потойбічну прірву,
Бо, Музою небесною натхненний,
Видобуваюсь, хоч насилу, з тьми
До світла вічного Твого. А очі
Мої, розплющені широко, прагнуть
Уловлювать проміння життєдайне
Намарно: в них ніколи не світає —
Все заслонила пелена густа.
Та я на крилах пісні лину в мандри
Туди, де радісні витають Музи:
30 До тінявих дібров та ручаїв,
До сонячних вершин, блаженних співів;
І найчастіше лину я до тебе,
Сіоне, де струмки твої святі
У берегах завітчаних. Ночами
Чую їхній хлопіт. Згадую не раз
Співців, з якими я в незрячій долі

Зрівнявсь (о, ще зрівнятися б у славі!) —
 Таміріса й Гомера й інших двох:
 Тиресія й Пінея, віщунів
 40   Сліпих, нічними думами багатий,
 Що напливають вільно й гармонійно
 Складаються в рядки. Немов безсонний
 Співучий птах у темряві досвітній
 З гущавини невтомно виливає
 Пісні, — отак і я. Щорік минають
 Весна і літо й повертають знов,
 Але не вернуться до сих очей
 День чи рожевий вечір, срібний ранок,
 Весняна ніжна зелень, літні квіти
 50   Й отари чи людське лице божисте —
 Все заступила чорна хмара. Тьма
 Мене відгородила від людей,
 Повитирала зримі письмена
 У книзі пізнання творінь Природи
 Й до мудрости замурувала вхід
 Найважливіший... О, загломеній
 Натомість, Світе Неба, у душі
 Та просвіти мій дух. Даруй йому
 Зір гострий, всепроникний. Хай все бачить
 60   І, розриваючи завісу тьми,
 Те, що очам тілесним недоступне,
 Поможє змалювать моїм словам.
         В ту пору Вседержитель наш небесний
 З Престолу, що у чистих Емпіреях
 Здіймається над геть усім, поглянув
 На творива Свої і твори творів.
 При Ньому Сонми ангелів могутніх,
 Немов зірки без ліку в ясну ніч,
 Уловлювали в Отчїм зорі ласку
 І невимовну благодать. Праворуч
 70   Отця сяв Його єдиний Син.
 Всевишній подививсь на Землю. Там
 Подружжя перше людське — Прабатьки
 Всіх нас, поселені в саду Едема,
 Втішалися блаженними плодами
 Любови й радощів без заборон
 Чи ревнощів у щедрій самоті.

А потім Бог оглянув Пекло й Хаос
 Бездонний і побачив Сатану,
 Що, виринувши з Ночі, наближався
 до цитаделей піднебесних, радий
 Крильми утомленими і ногою
 Торкнутись оболонки сього Світу
 Непевної — ні море, ні повітря,
 Що огортає речовинну сталість.
 Бог, вгледівши його із висоти,
 Відкіль минуле, суще і прийдешнє
 Видніє, — так сказав своєму Сину:
 «Ти бачиш, мій єдинородний Сине,
 Яка непогамована злоба
 Там Нашого сперечника долає?
 Вже ні бездонна прірва, ні кайдани,
 Ані замки пекельні не змогли
 Спинить його одчайного пориву
 До помсти, що обернеться на нього ж
 І на бунтарську голову впаде.
 Він, вирвавшись на волю, вже досяг
 Небесної околиці і світла
 Й летить до новоствореного Світу,
 Де поселили Ми Людей. Він прагне
 Їх знищити або, ще гірш, розтлити
 Брехнею й підступом. Він їх розтлить.
 Бо люди лестошам його повірять
 І легко улягатимуть спокусам,
 Порушивши єдину Заборону,
 Єдиний знак покірности Мені.
 За це і їхні діти, і нащадки
 Падуть. А винен хто? — Вони самі,
 Невдячні. А я ж їм дарую їм усе:
 Створив їх праведними, дав їм силу
 Зло переборювати, дав свободу
 Все вільно обирати — їм, як всім
 Небесним Ангелам чи вільним Духам.
 Хто хтів — устояв, хто бажав — упав.
 Адже без волі й вибору нема
 Любови, шани, відданости й Віри.
 Хіба заслуга є в того, хто любить
 Із необхідности? Мені не треба

- 120 Любви, а чи послуху без волі
І Розуму (бо розум — це теж вибір).
Де воля й Розум без свободи, там
Панує неминучість, а не Я,
Що дав Свою подобу — їм. Невже
За це хтось докорятиме Творцеві
Чи виправдає цим падіння власне,
В яке, мовляв, штовхає сам Господь,
Бо сотворив такими й передбачив?
Передбачаючи, не заважаю
Свободі вибору, котра веде —
Дарма, у передбачене чи ні —
- 130 Падіння. Це — поштовх Мій, не Доля,
А їхня добровільна непокора
І власний вибір. Вільних і розумних
Я їх створив — завжди такими й будуть
І доведуть самі себе до рабства.
А ні — змінить прийшлося б їх природу,
Порушивши одвічно Непохитний
Закон Свободи духів і людей.
Вже духи прокляті самі себе
Розтлили й спокусили, а Людей
- 140 Вони зведуть підступством і брехнею;
Тож рід людський розтлінний упаде
Не сам, а з їхньої намови, — й знайде
Прощення й ласку. Тільки духи злі
Не прощені на віки вічні будуть.
Прощення й Справедлива Ласка в славі
Моїй обіймуть Землю й Небеса.
Та над усім спочатку і в кінці
Є ласка». Так сказав Уседержитель.
- 150 Щедротна благодать його речей,
Мов миро запахує, пролилась
На Ангелів, виповнюючи їх
Блаженством несказаним. Возсіяли
На життєдайному обличчі Сина,
Єдиносутнього з Отцем, любов
І ласка безгранична. До Отця
Небесного тоді озвався Син:
«Мій Отче! Скільки щедрого добра
В словах Твоїх останніх величавих

- 160 Про милість Усевишню для людей,
Котра відлунюватиме піснями
Тобі во славу в Небесах високо
І долі на Землі! Не пропадуть
Навік Твої улюблені створіння
Найменші між дітьми Твоїми — Люди,
Обдурені (хоча й з своєї волі)
Й замануті у пастку. Всеблагий
І справедливий Судія всіх звершень,
170 Чи ж на поталу нашому Врагу
Назавше віддаси Людей, щоб він
Своєю перемогою і мстою
Собі ж на більшу кару нахвалявся
І повертався у гордині в Пекло,
Ведучи за собою рід людський,
Розтлінний? Ти не схочеш на угоду
Врагу понівечить і знищить тих,
Кого для слави власної створив.
А ні — як захистити від докорів
Незмірну доброту і велич Бога?»
- 180 На те Створитель вічний відповів:
«В Тобі, о Сину сутности Моєї,
Душа возрадувалася — єдиний
Носію мого Слова, Мислі й Сили,
Бо Ти Мої предвічні начертання
Висловлюєш: спасеться рід людський —
Не весь, а хто захоче сам і прийме
Від Мене ласку, вділену довільно,
Щоб поновити сили тих, що впали
190 В неволю до гріховности й мерзенних
Жадань і пристрастей. Моя підмога
Дасть людям поборотися ще раз
Супроти їхнього смертельного врага.
Я їм допомагатиму — хай бачать,
До чого квола їхня сутність тлінна,
Яку не порятує вже ніщо,
Крім Божої руки. Не багатьох
Собі Я оберу поміж людьми
І виокремлю їх з власної волі.
Всіх інших закликатиму терпляче
200 Одуматися, поки ще не пізно;

Вмовлятиму їх не гнівити Бога,
 Готового вділити ласки всім,
 Чий розум темний просвітлю і серце
 Закам'яніле зм'якшу в каятті,
 Спокуті й тихім послуху Мені.
 До послуху, молитв і каяття,
 Коли їх виливає серце щире,
 Я прихилю уважний зір і слух.
 А щоб усі відчули се, поставлю
 Суддю суворого у їхні душі — Совість.
 Хто з них щодня зважатиме на нього
 Та не зазнає осуду, а встоїть
 У Совісті несхибний, — той спасен.
 А хто зневажить і на глум підійме
 Мою ласкаву довготерпеливість, —
 Той, зачерствілий, ще черствішим стане;
 Підсліпуватий — зовсім втратить зір
 І вперто спотикатиметься й далі,
 І падатиме в злодіяннях глибше, —
 От для таких повік не буде ласки.
 Та ще не все звершилося. За гріх,
 На цьому не кінець: за непокору
 Й зухвальство їхне поряд стать з богами,
 За гріх, що знехтували Власть Небес, —
 Ослушні вперті Люди втратять все,
 Накликавши на себе кару — Розпад-Смерть
 Усім із покоління в покоління.
 Не вмруть вони — то справедливість вмре.
 А ні — хай за Людей з власної волі
 На себе хтось візьме жорстку розплату:
 Хай Праведник смерть прийме, смерть — за смерть.
 Небесні! Де знайти таку любов?
 І хто піде на смерть, аби спасти
 Людей від карі за смертельний гріх?
 Хто, правий, стане винних рятувати?»
 Спитав, та відповіді не почув.
 Хор ангелів замовк і занімів,
 І Небеса притихли. Не знайшлось
 Нікого, щоб постоять за Людей,
 За грішних заплатити жахливий викуп
 Своім життям... Пропавав би людський рід,

Рокований суворим Божеством
 На Смерть і Пекло, якби-то Божий Син
 Від повноти небесної любови
 Своє не мовив найдорожче слово:

«Ти, Отче, обіцяєш людям ласку.

То хай же найкрилатіша з усіх
 Твоїх благовістителів, вона
 Знайде дорогу до Людей, нежданна,
 І стане найдорожчою тоді,

250

Коли їм, занепалим у гріхах,
 Не буде відкілья просить підмоги.
 Тоді Людиною Я стану. Сам.

Лишивши Отче Лоно, прийму Смерть

Вдоволено. Нехай тоді на мене
 Впаде Твій гнів. Хай Розпаду коса
 Мене гвалтовно скрушить — не назавше,
 Бо маю Я в Тобі непогасиме

Життя. Тож Смерть візьме у мене тлінне
 Людське — як Викуп. Непорочну ж Душу

260

Не годен Розпад заторкнуть. О, ні!
 З могили Я постану в Отчій Славі,
 Навік зламавши те смертельне жало,
 Й сим покалічу Розпад — він одступить.

Тоді здолаю Пекло й Сили Тьми

Поволочу, закуті у кайдани.

Поглянувши з Небес, Ти усміхнешся,

Коли пощезнуть Наші вороги

Й останній межі ними — Розпад-Смерть,

Чиє трухляччя Я жбурну в могилу.

270

По тому в урочистім сонмі душ

Врятованих вернусь на Небеса

І по розлуці довгій знов побачу

Лице Твоє уже без тіні гніву,

А повне благодаті примирення

І світлих радощів на віки вічні».

По сих словах Господній Син умовк.

Його мовчання, сповнене любови

До смертної Людини, промовляло

До Бога, упокорено ждучи

280

В самопожертві лагідній велінь

Великого Творця. В зачудуванні

Затамували подих Небеса,
 Утаємничувані в незбагненне,
 Коли у відповідь Всевишній мовив:
 «О, Примирителю Землі й Небес,
 Вселюдства Спасе і Моя Розрадо!
 Ти добре знаєш, Сину: Я люблю
 Усі Мої творіння і найбільше
 Останніми сотворених Людей.
 Як задля них Себе від Мого лона
 І від правиці Отчої відлучиш,
 Щоб рятувати їх занепалий рід, —
 Тебе на час я втрачу. Ти зіллєшся
 З їх кволою природою і станеш,
 Як всі земно народжені, земним.
 У лоні Діви чистої зачатий,
 Один із тьми Адамових нащадків,
 Главою станеш ти нового людства.
 Бо як через Адама всім загибель,
 Так через Тебе буде їм спасіння,
 Як од нового кореня. Нема
 Рятунку іншого. Адам паде,
 Й вина його впаде на всіх нащадків.
 А беручи вину на Себе їхню,
 Очистиш тих між ними, хто зречеться
 Своїх і праведних, і грішних діл
 І житиме оновленим життям,
 Вкорінений в Тобі. В тім — вища Правда.
 Врятуєш їхній рід, Син Людський вмре,
 Осуджений людьми; тоді воскресне;
 Воскресши — підійматиме Братів.
 Отак любов Небесна подолає
 Ненависть Пекла. Бо віддавшись смерті,
 Любов сповна тяжкий оплатить викуп
 За все, що легко так ненависть нищить
 І знищить там, де люди не приймуть
 У вільнім виборі Божої ласки.
 Твоя ж Божественність не потьмяніє,
 Не знидіє в слабкій людській природі,
 Бо Ти, з Престолу вічного блаженства
 У величі своєї доброти
 Спускаючись, щоб їхній Світ спасти, —

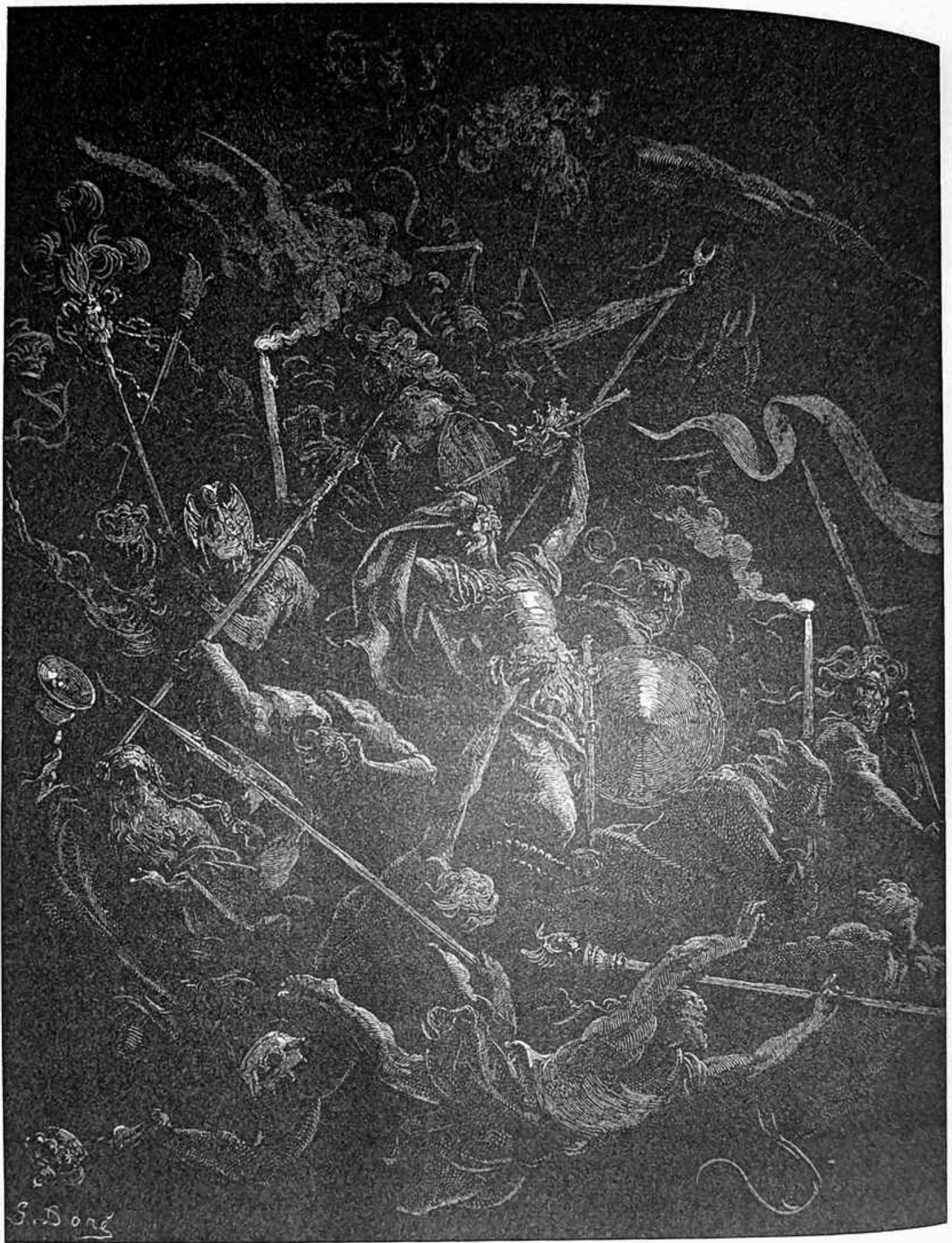
Засяєш над Господніми синами,
 Потъмаривши Преславних і Величних
 Любов'ю, що цінується над славу
 І велич. Опустившись до людей,
 Ти їх підноситимеш у Собі
 До Нашого найвищого Престолу.
 Ти — Бог і чоловік; Мій Син і людський, —
 330 Царем усезагальним наречешся,
 Владикою всього. Тоді зрівняю
 Небесні ранги, і Тобі одному
 Поклоняться усі на Небесах
 І на Землі, і нижче, в катакомбах
 Пекельних. А коли настане час,
 І Ти у Божій славі із Небес
 Зійдеш в зірчасте небо і накажеш
 Архангелам, аби сурмили вість
 340 Про Страшний Суд; і гуки сурм зберуть
 Усіх живих людей з усіх країв.
 Услід за ними встануть всі померлі —
 Тьми поколінь із тьми тисячоліть,
 Розбуджені громами сурм на Суд.
 Тоді у сонмі праведних Ти станеш
 І проголосиш Вирок лиходіям —
 Злим ангелам і людям. Осуждених
 Оглушить Вирок той. Він чрево Пекла
 Наповнить і замкне на віки вічні,
 А Землю й Небо — спалить. З попелища
 350 Нові постануть Небо і Земля —
 Домівка праведних. По лихоліттях
 Настане золота пора Любови,
 Добра і Радости й ясної Правди,
 І Ти відкинеш геть свій царський Скіпетр:
 Не треба Скіпетра, де Бог — в усьому
 І все — у Богові. Небесні Сили!
 Мій Син на смерть іде по власній волі.
 Йому вклоніться, як Мені». «Осанна!
 360 Осанна!» — в радіснім многоголоссі
 Гукнули міриади Сил небесних,
 Блаженним передзвоном голосів
 Виповнюючи Небеса. В покорі
 Й шанобі всі схилилися до стіп

Престолу Божого й зняли вінці
 Із золота, оздоблені щедротно
 Черленими гірляндами щириці —
 Квіток, що раз один цвіли в Раю
 Поблизу Дерева Життя й зів'яли
 370 Од непокори людської, — та завше
 Бувають в Небесах при Джерелі
 Життя, яке в ріку Блаженства лине
 Там, де хлюпочуть бурштинові хвилі
 В щасливих елізійських берегах.
 Гірлянди, що корони прикрашали
 Та променисті кучері, упали
 До стіп Престолу Божого, встеливши
 Долівку, що як море самоцвітне,
 Ряхтіла смарагдово і рожево.
 380 А потім ангели — знов у вінцях —
 Зняли із поясів блискучі арфи
 (У кожного була, мов сагайдак) —
 І полилась симфонія чарівна,
 Коли перепліталися в екстазі
 Акорди ніжні передзвонів арф
 В гармонії, лиш Небесам доступній.
 «Тебе, благий оспівуємо Отче,
 Безсмертний, всемогутній, безконечний,
 Незмінний Царю, Творче всіх світів,
 390 Кринице Світла! Сам еси незримий
 Й нікому неприступний. Як у хмару
 Огорнеш, мов у променисту ризу,
 Свою нестримну Світлість, — вже й тоді
 Твоє одіння, що для Тебе чорне,
 Нам сліпить зір, і Небеса вражає
 Нестерпний блиск тих темних риз Твоїх.
 Од них на відстані стояти можуть
 Лиш тільки шестикрилі Серафими,
 Обличчя прикриваючи крильми.
 400 Вславляли хори ангельські й Тебе,
 Рождєнний, не створєнний Божий Сине,
 Єдиносутня Постате Отця,
 Незримого нікому — у Тобі ж
 Явленого усім. Твоє Лице
 Безхмарне Славу Господа являє;

- 3 Тобою — життєдайний Божий Дух;
 Тобою Небеса Небес творились;
 Ти скрушив бунтарів, що посягали
 На Трон Всевишній; Ти жахливим громом
 410 Долав їх у нестримній колісниці,
 Врізавсь у їх розметані ряди,
 Стрясаючи підвалини Небес.
 Тебе, звитяжного Войовника
 І Месника Господнього, вславляєм,
 Бо Ти, нещадний до врагів Творця,
 Помилуєш Людей, що по намові
 Бунтівників проклятих пали. Бог,
 Отець Прощення й Ласки, не осудить
 Суворо тих ослушників слабких.
 420 Любов і справедливість, гнів і милість
 Отцеві взяв на Себе й примирив
 Бог-Син, — йдучи від Отчого престолу
 З доброї волі вмерти за людей.
 О, скільки незрівнянної любови
 Небесної явив Ти, Сину Божий!
 Хвала Тобі, Спасителю Людей!
 Нехай моя незмовкна арфа славить
 Ім'я Твоє при імені Творця!
 Так в Небесах над небом і Землею
 430 Спливав у співах їхній щасливий вік.
 Тим часом на стверділу оболонку,
 Що захищає Всесвіту простори
 Й орбіти світлі зоряного неба
 Від Ночі й Хаосу, став Сатана.
 Ступив на те, що сферою здавалось
 Здаля, — тепер простерлося безмежно
 Пустельним сухоподом. Ніч угорі
 Беззоряна; замісто неба — Хаос
 Бушує непривітно; збоку — просвіт;
 440 Там з-за стихій притихлих прозирають
 Фортеці Емпірейські... Сатана
 Покрокував сягисто на просторі.
 Отак орел, що виріс в Гімалаях,
 Спускається з засніжених вершин,
 Жирує між ягнятками на луках
 І далі мчить до Гангових джерел;

450 Втомившись, опускається спочити
 В пустельному безмежжі Серикани,
 Де напинають на візках вітрила,
 Мандруючи, мов перекотиполе,
 Китайці вбогі. В хмурій самоті
 Никає Сатана. Ніде, ніщо
 Ані живе, ні мертве не зринає.
 Навкруг простерлась пустка — до пори:
 Допоки накопичаться й прорвуться
 Туди з Землі, мов випари гнилі,
 Нікчемства, недолузтва, недоумства,
 Що плодить їх гріховна марнота
 460 Людська, а з ними і творці їх — люди,
 Котрі обожнювали марнослав'я
 Земне чи потойбічне, забобони,
 Сліпий дурноголовий фанатизм,
 Цінуючи понад усе хвалу
 Собі подібних. Там вони знайдуть
 Достойну нагороду: порожнечу,
 Пусту, як їхні вчинки. Бо туди
 Змітатиме Природа різний мотлох:
 Уламки, кривуляччя, недоробки,
 470 Щоб тут трухлявіли. Ні, не на Місяць,
 Як дехто твердив: там поля срібlistі
 Скоріше населяють вознесінні
 Святі чи, може, духи серединні
 Людино-ангельські. А тут ще будуть
 Батьків недавно спалених нащадки —
 Тупі гіганти з їх героїством грубим,
 Колись преславні; потім — будівничі,
 Що вежу Вавилонську аж до неба
 Возводили (втім, і тепер возводять:
 Новітні вавилони пнуться в небо)
 480 У марній суеті. Прийдуть сюди
 Й окремі славолюбці: Емпедокл,
 Котрий, аби обожнити себе,
 Стрибнув у саме жерло Етни; інший —
 Філософ Клеомброт, той, щоб у рай
 Скоріш ускочити, стрибнув у море...
 За ними — незліченне буре стадо
 Недоумків, недоносків, збоченців,

490 Ченців і юродивих всіх мастей
 В сутанах чорних, білих, а чи сірих;
 Паломники, котрі аж до Голгофи
 Допленталися в пошуках Мерця,
 А Він, живий, царює в Небесах.
 Ті, що в домініканські, францисканські
 Ховалися каптури перед смертю,
 Щоб влізти в рай, ті теж прийдуть сюди,
 Минувши сім планет ще й, кажуть, сферу
 Із кришталю, котра хитає зорі.
 Надіялися, що святий Петро
 От-от одчинить їм ворота Раю,
 500 Допхались до небесної драбини —
 Як раптом перехресний рвучкий вихор
 Їх розметав на десять тисяч гін.
 Шматовані сутани, ряси, митри
 Й ризи, і тих, що їх носили
 За індульгенціями, чотки, мощі, —
 Все на поталу вітру! Ураган
 Їх на задвірки Всесвіту змете,
 На смітник величезний, згодом званий
 Рай Дурнів, що чекає багатьох.
 510 Набрів на нього й Сатана самотньо.
 Там зяла пустка. Ще не наплодились
 Жильці для Раю Дурнів... Ген далеко
 Замріло ніби світло. Поспішив
 Туди Диявол. І ще довго-довго
 Він мандрував, допоки поступово
 Зринаючи, постала перед ним
 Споруда дивовижно-височенна,
 Котра сягала аж до піднебесся.
 Її увінчувала пишна брама,
 520 Мов до палацу царського. Вона
 Ряхтіла діамантами і злотом
 В оздобленні чудовім. На Землі
 Подібного ніколи хист майстрів,
 Ані митців уява не творили.
 Така ото драбина, що Яків
 Побачив уві сні під час утечі,
 Коли у чистім полі ночував,
 Як брат наздоганяв його до меж

530 Землі Падан-Арам. По тій драбині
 Ходили ангели угору-вниз...
 «Се єсть небесні сходи», — мовив він,
 Повиті тайною. Вони ховались,
 Мабуть, на Небесах. А під східцями
 Ряхтіло море з перлів і яшми,
 Що згодом буде праведників пестить:
 Настане час — прийматиме їх з рук
 Дбайливих ангелів чи з колісниць,
 Що їх примчать вогненногриві коні.
 540 Враз на очах у Сатани драбина
 Небесна опустилася — хай він
 Болючіше відчує вічну втрату.
 Під сходами внизу відкрився вхід
 До Всесвіту — в зеніті, проти Раю
 Земного, вхід просторіший, ніж той,
 Котрий прийме Господніх посланців
 У Землю Обітовану, премилу
 Всевишньому. Її відтіль усю
 Бог озиратиме: од східних меж
 І витоків Йордану до Святої
 550 Землі, й Аравії і меж Єгипту.
 У вхід, що відгороджений від Ночі,
 Мов дамбою від океанських хвиль,
 Заглянув Сатана, неквапно ставши
 На долішню приступку в тій драбині,
 Що до Небес здіймалась прямовисно, —
 Заглянув зачудовано. Внизу
 Виднівся Всесвіт. Мов першопроходець,
 Що манівцями темними блукавши
 Глухої ночі, на світанку вийшов
 560 На край гірського кряжу, й перед ним
 Простерлася країна благодатна,
 Ніким не звідана, чи пишне місто
 Багатолюдне, з вежами, шпилями
 Іскристими у позолоті Сонця
 На Сході. Здивувався Сатана
 (Хоч сам недавно був на Небесах),
 Уздрівши Світу нашого дива.
 І розпалила в ньому люту заздрість
 Іще не бачена чудна краса.

- 570 Її він озирає із висот
 Надзоряних, над днями і ночами,
 І скупченнями зір — від Рівноваги
 До Волохатого та Андромеди
 Ген-ген над Атлантичними морями
 Й від Полюса до Полюса. І враз
 Пірнає стрімголов у верхні сфери
 Усесвіту, холодно-кришталеві;
 Спірально креслить путь поміж зірками
 Неічислимими здаля, хоч близько
- 580 Вони здаються цілими світами
 Чи, може, островами, де буяють
 Сади міфічні Гесперид, поля
 Хвилясті чи багатоцвітні луки, —
 Щасливі острови! Хто там живе,
 Не дізнавався Сатана, бо Сонце
 Його приваблювало золоте.
 Тож до Світила він помчав крізь сфери
 Спокійні — вгору? вниз? — сказати важко.
 Чи нерухоме Сонце, чи у русі —
- 590 Хто зна? Славетніше над всі планети,
 Воно їм світить, і за те вони
 Здаля уклінно б'ють йому поклони,
 Танцюючи. З тих танців і поклонів
 Ми лік ведемо місяцям, рокам.
 Чи, може, магнетична дія Сонця
 Пройма все наскрізь і ласкаво гріє
 Незримим променем? — теж не відомо...
- 600 Ступив на Сонце Сатана, мов цятка,
 Що мудрі астрономи в телескопах
 Не бачитимуть. Місце, де він став,
 Яскраве несказанно, порівняти
 Нема з чим на Землі. Не металічне
 І не мінеральне, а сліпучий сплав:
 Коли метал — то золото і срібло;
 Як мінерал — карбункул, хризоліт,
 Рубін, топаз та інші — всі дванадцять
 Ряхтливих самоцвітів, що вкрашали
 Нагрудник ритуальний Аарона,
 А ще до того й філософський камінь,
 Омріяний та шуканий намарно
- 610

Алхіміками, — хоч вони й навчились
 Живеє срібло сковувать та з моря
 Мінливого Протея викликати:
 Замкнувши води в перегінний куб,
 Уловлюють таємну їхню сутність.
 Отож не диво, що на Сонці простір
 Весь дихає живлющим еліксиром
 І ріки золотом рідким течуть,
 Бо Сонце — хіміків усіх владика.
 620 Воно й здаля поглянувши на Землю,
 Наснажує їй чорний ґрунт і води
 Буянням щедро-різнокольоровим.
 Там опинився Сатана. Незмигтно
 Обводив оком осяйні простори,
 Відкриті зорові широко. Світло
 Там перепон не знає, і нема
 Там тіней, як немає їх у нас
 Опівдні на Екваторі спекотнім,
 А зір вигострює різка прозорість,
 630 Прояснюючи відстані найдальші.
 На обрії побачив Сатана
 Величну постать Ангела — того,
 Що потім Іоан-Апостол бачив
 На Сонці. Ангел задививсь у даль
 Ген попереду Демона. Світився
 Круг голови його небесний Німб,
 Мов золота тіара; за плечима
 Розмаялось у променях волосся
 Позаду крил гігантських. Він стояв
 640 Немовби на сторожі чи в задумі,
 Глибоко зосереджений. Злий Дух
 Враз стрепенувсь від радощів: (от хто
 Покаже шлях у Рай до тих Людей
 Щасливих!). От коли його мандрівці
 Прийде кінець жаданий, от коли
 Почнеться людське горе. Сатана,
 Аби, уникши небезпек, скоріш
 Дійти мети, перемінив свій вигляд:
 Подобу ангелочка він прийняв,
 650 Що на обличчі юну соромливість,
 А в постаті тендітній вірний послух

Виказує — перевертень фальшивий!
 З-під діадеми кучерики світлі
 Вилися коло ніжних скроней; крила
 Ряхтіли в різнобарвних переливах
 Та в іскрах золотих; і туніка легка,
 Вперезана до льоту, і в руці
 Кілочок срібний. Чемно підійшов
 До Ангела величного, і той
 Сяйнув лицем до нього. Сатана
 660 Впізнав у вартовому Уриїла —
 Одного із Архангелів семи,
 Наближених до Божого Престолу.
 Вони, як очі Бога, озирають
 Простори Піднебесся, Всесвіт, Землю,
 Напоготові виконать накази
 Творцеві скрізь: у піщаних пустелях
 Чи у морях глибоких. Сатана
 670 Озвався перший: «Світлий Уриїле,
 Найближчий до Господньої Оселі,
 Ти сповіщаєш Божу волю. Слава
 Твоя й сюди сягає — Посланця
 Високого, бо ти, мов Боже око,
 Сюди навідуєшся оглядати
 Новосотворений сферичний світ.
 О, як же невимовно я хотів би
 Оглянути сей дивовижний витвір,
 А над усе — побачити Людей,
 Його улюблених найменших діток,
 680 Задля яких се диво виростало.
 Тож полишивши херувимські хори,
 Я аж сюди домандрував! Пресвітлий
 Архангеле! Благаю: розкажи,
 У котрій з сих величних сфер є дім
 Людський? Чи, може, сталої домівки
 Не мають люди і вона є скрізь
 У сих дивах? То чи не зміг би я
 Нехай здаля, хоч би краєчком ока,
 Коли не можна зблизька, подивитись
 690 У захваті на ті чудні істоти,
 Що їм Великий наш Творець ласкаво
 Дарує свій прекрасний новотвір.

Поглянувши, ми воздамо належну
 Хвалу Створителю, що справедливо
 В безодню Пекла кинув ворогів
 Отих збунтованих і рівновагу
 Поновлює, вирощуючи тут
 Вірніших слуг собі. Шляхи Господні —
 Премудрі скрізь». Так сатанинську злобу
 700 Улесне лицемірство приховало —
 Приховує і досі між людьми
 І духами, — така вже Божа воля
 На Небесах і на Землі, де пильність
 Біля порога розуму дрімає:
 Хоч бачить лжу, а вірить простоті
 І видимість добра вважа добром.
 Отак і Урійл — правитель Сонця,
 Хоч був найгострозорішим на Небі,
 710 Пекельному повірив брехунові
 Й великодушно відповів: «Прекрасний
 Мій побратиме! Славити Творця,
 Спостерігаючи Його творіння, —
 Се не зухвальство, а скоріш заслуга,
 Не варта осуду. Проте в пориві,
 Котрий завів тебе сюди самого
 Побачити на власні очі те,
 Про що на Небі з розповідей знають, —
 В такому пориві, може, є надмірність.
 Геть все, що сотворив Господь, — прекрасне,
 720 І пізнання його дарує радість
 Усім. (Але ж і ми, ми — теж творіння
 Його!) Невичерпність і глибину
 Всіх Божих діл і задумів великих
 Нам не дано збагнуть. Спостерігати
 Доводилось мені, як Боже Слово
 Докупи зводило ревучі маси
 Розбурханого Хаосу. Воно,
 Творяще й мудре, наказало світлу
 Од тьми відмежуватися — і Всесвіт
 730 Величний сей постав. У ньому лад
 З безладдя виріс. Скорені стихії
 В місця призначені ввійшли: земля,
 Вода, вогонь, повітря. Лиш ефір

В небесній сутності своїй піднявся,
Набувши форм різноманітних, вгору
Спіралевідно, — творячи зірки
Без ліку, котрі всіяли все небо,
І місце в кожної своє й свій шлях.

740

А ген, ще вище, скупчені зірки
Від Хаосу сей світ одгородили.
Тепер поглянь униз. Там — бачиш? — кулька
Здаля блищить відбитим звідси світлом.

Ото — Земля, де створено Людей.
На ній із сього боку день, а з того,
Не видного відсіль, спустилась ніч;
Однак не зовсім: близько від Землі
Мала кружляє зірка. Зветься Місяць.

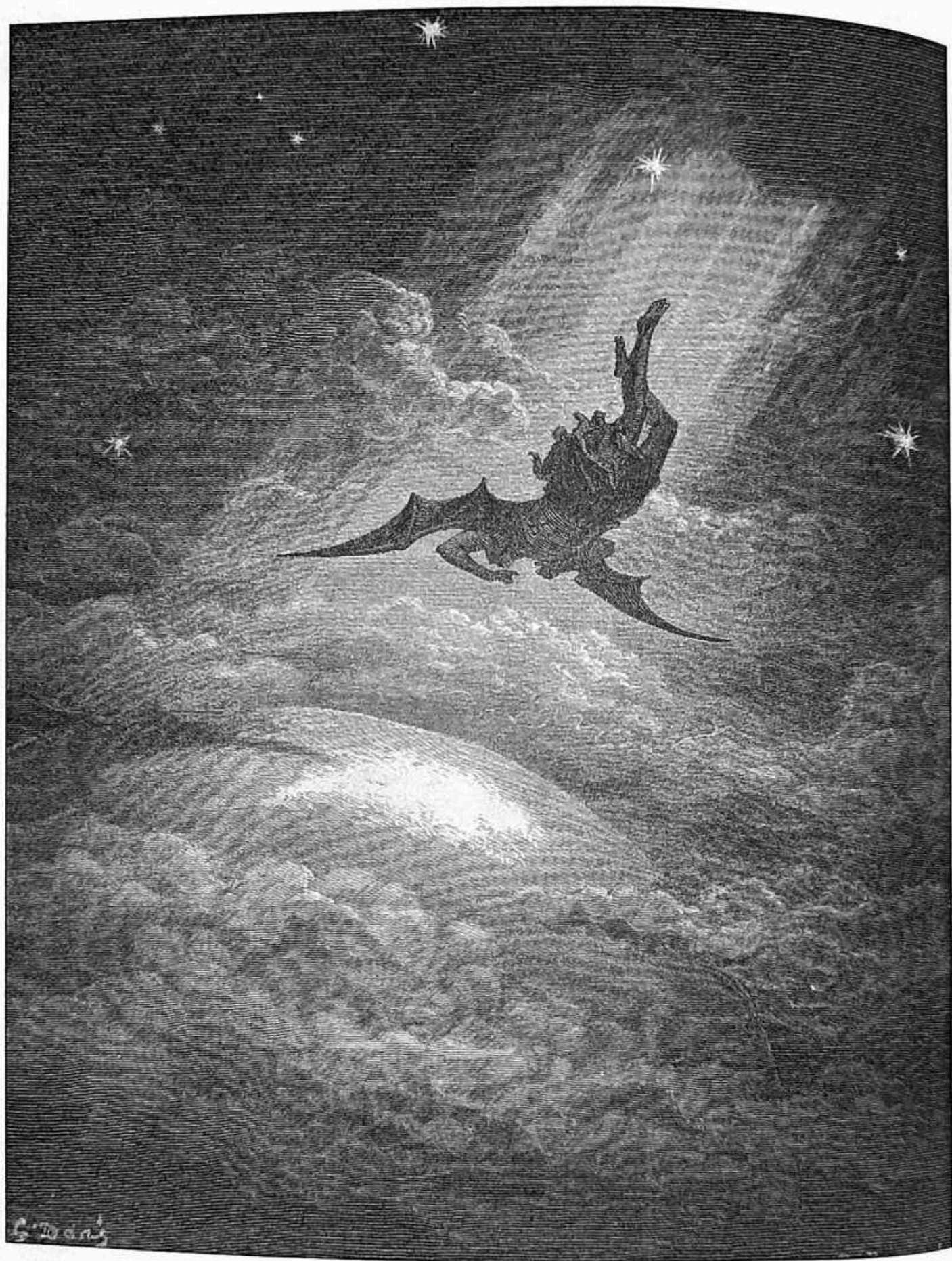
750

Од нас він кидає на Землю одсвіт,
А сам то з сього, то із того боку
Щербатіє й поновлюється знов —
Троїсто-цілісне бліде світило.
Он бачиш цятку на Землі? Там — Рай.
Адамове пристанище й затишок.
Лети туди, і хай тобі щастить.
Мені пора верстати власний шлях».

Сказавши, відійшов, а Сатана
Вклонився низько Вищому, як личить
На Небесах, де честь належну й шану
Ієрархічно віддають усім.

760

Злий дух з екліптики униз на Землю
Крутими віражами, невгамовний,
Окрилений надією, помчав
І приземлився на горі Ніфат.

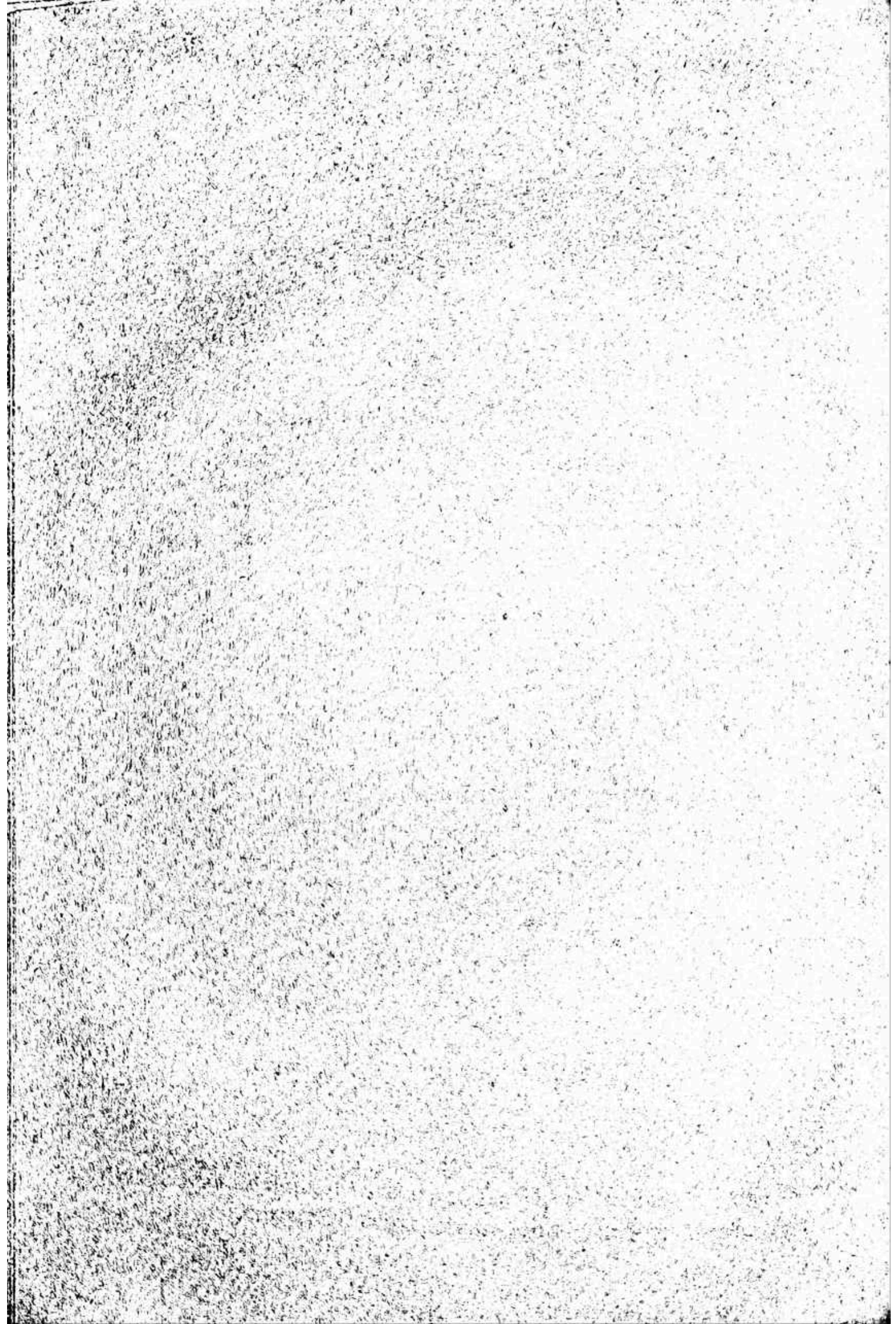
Кн. 3. 760—762

КНИГА ЧЕТВЕРТА

КОРОТКИЙ ВИКЛАД

здівши Едем, опинившись поблизу того місця, де зараз лише йому самому випадає спробувати утнути сміливий випад супроти Бога й Людини, Сатана переживає численні вагання й сумніви, усілякі пристрасті, страх, заздрість і відчай, але зрештою утверджується в злі, летить до Раю (тут змальовано його вигляд і розташування), перетинає межу й умощується, прибравши образ баклана, на Дереві Життя, бо ж воно в тому саду найвище, аби розирнутися надовкола. Тут наводиться опис райського саду. Ось він уперше бачить Адама та Єву, дивується їхній досконалій тілобудові й щасливому їхньому стану, однак не відмовляється від свого рішучого наміру призвести їх до гріхопадіння. Він підслуховує їхню розмову й довідується, що їм заборонено споживати плоди з Дерева Пізнання, а кара за порушення цієї заборони — смерть. Тож він вирішує покласти порушення цієї заборони в основу свого задуму спокусити першу пару людей. На якийсь час він полишає Адама з Євою, аби іншими хитрощами дізнатися більше про їхнє становище. Тим часом Уриїл, спустившись на сонячному промені, остерігає Габрієля, якому доручено чатувати при брамі Раю, що якийсь лихий дух вирвався з Безодні й опівдні, прибравши подобу доброго ангела, перетнув його, Уриїла, сферу та попрямував до Раю, але виказав сам себе своїми лютими жестами на горі Ніфат. Гавриїл обіцяє розшукати порушника до ранку. Наближається ніч, і Адам з Євою перемовляються про те, щоб іти на спочинок. Далі описано їхню оселю, як вони моляться перед сном. А Гавриїл, зібравши до купи нічну сторожу, велить чатовим обійти Рай; двох дужих ангелів посилає до Адамової оселі, аби ті не попустили, щоб Лихий Дух заподіяв Адамові та Єві яке зло під час їхнього сну. Там ті двоє і спопали його, коли він саме нашіптував сплячій Єві на вухо свої спокуси. Хоч як Сатана опирався, а чатові таки привели його до Гавриїла. Той почав допитувати його, але Сатана, готуючись учинити опір, давав глузливі відповіді. Знак із Небес його стримує, і порушник летить із Раю геть.

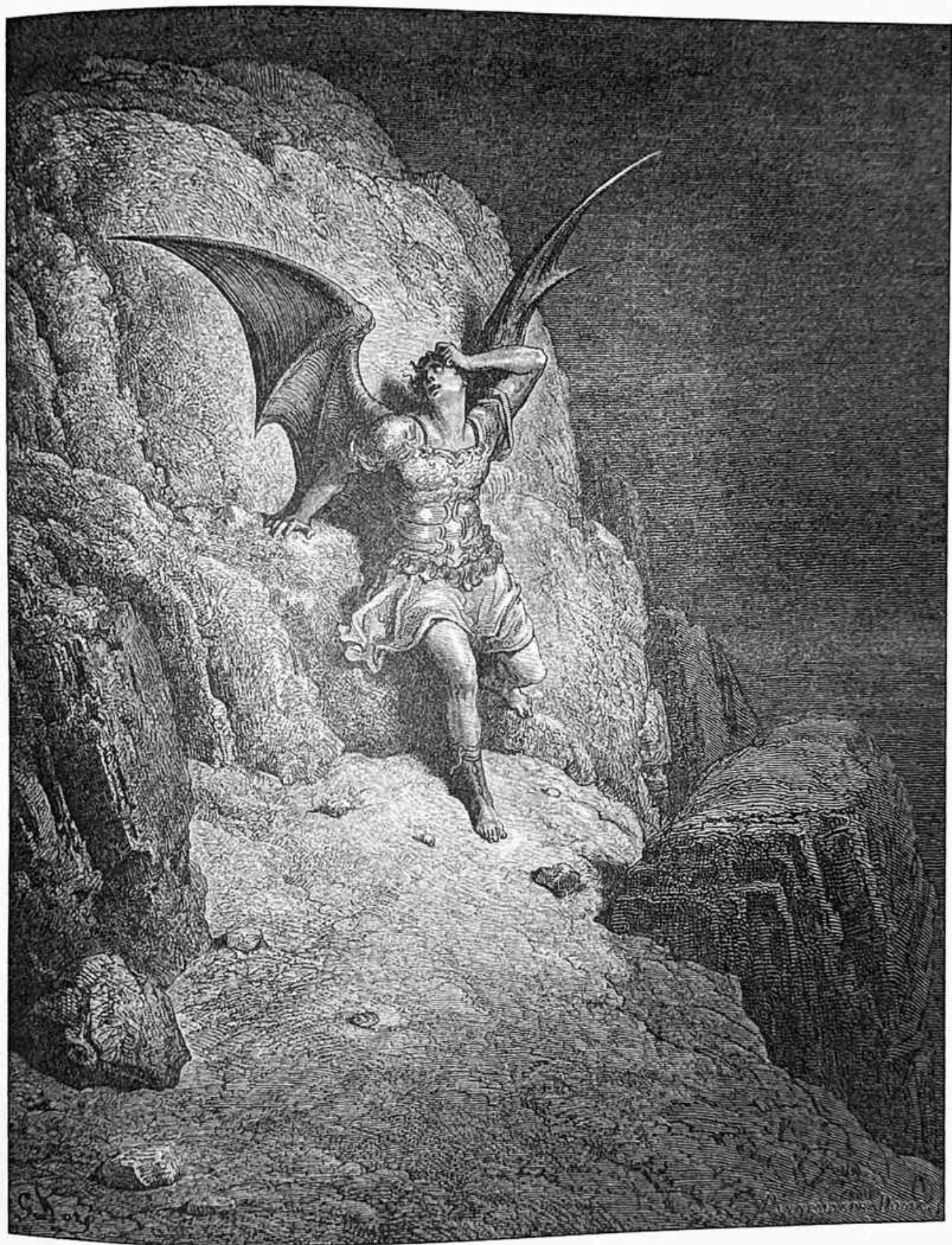

О, чом тоді не пролунав з Небес,
Як у видінні Апокаліптичним,
Той голос: «Горе вам, жильці Землі!»
Розгромлений удруге Змій Пекельний
Свою поразку люто він помщає
На людях! О, коли б то Прабатьки
Вселюдства знали, що одвічний Ворог
Прийшов на Землю, — не були б у пастці
І Рай не був би втрачений! Тим часом
10 Архирозтлитель Сатана добрався
До Раю наших праотців невинних,
Аби їх, легковірних, спокусити
Й занапастити зганьблених — із помсти
Творцеві за свої поразки й Пекло.
Та успіху своєму він не радий.
Дарма, що до кінця дійшла мандрівка,
Дарма, що, мов диявольська машина,
У ньому клекотала зненавида,
20 Що вибуха сама від себе, — жах
І сумніви розшарпують його,
Й глибоко в ньому колобродить Пекло,
Яке в собі й круг себе носить вічно
І не втече од Пекла, як од себе.
Озвалися заглушувані вперто
Сумління, розпач і згадки про давнє:
Ким був колись, ким став тепер, ким стане —
В падіннях ще стражденнішим і гіршим.
Понуро позирав він на Едем,
30 Що тихо мрів у радіснім безжур'ї;
Печально переводив погляд вгору
До Сонця щедро сяйного в зеніті
І мовив у тяжкій задумі: «Сонцю!
Владико неба, золотокоронне!
Ти воцарилося над Світом сим,
Потьмаривши зірки, неначе Бог.

О! Я ненавиджу твоє проміння,
 Що роз'ятрило спогади гіркі,
 З яких упав я високостей — вищих
 Од тебе і зірок. Там жив у славі,
 40 Докіль Пиха й Гординя не підбили
 Підняти бунт проти Царя Царів.
 З якої речі? Він же сотворив
 Усе, усіх, і світлого мене;
 Всім дарував добро; не докоряв
 І службу дав усім легку. Що легше,
 Як воздавати славу і подяки
 Тому, хто найдостойніший? А я
 За те добро плекав ненависть;
 Я — серед Ангелів Його найвищий —
 50 Зневажив послух. Думав: тільки крок,
 Один лиш крок — і стану вище Його,
 І викреслю назавше вічний борг
 Подяк і славослов'я! Невтямки
 Було мені, що живемо всі в Ньому,
 Що славлячи, еднаємося з Ним
 І вдячністю погашуєм борги.
 Якби ж то я не був такий великий —
 Щасливим був би; не зазнав би мрій
 У сонні інших непримітний служба
 60 Без поривань високих... Ні, не те!
 Тоді на Небі бунт підняв би інший
 З Великих і до нього б я пристав.
 З Великих? — Хто? ...Були там і Гіганти,
 А встояли. Вони по добрій волі
 Не піддались спокусі. Міг і я
 По власній волі встояти... Хто винен?!
 Невже — Свобода і Любов небесна,
 Що всім даровані? То хай прокляття
 Паде на них! Ненависть чи любов —
 70 У тій і в тій для мене горе. Воля
 Моя супроти Божої прокляттям
 На мене падає. Завжди і скрізь
 Палаю в муках розпачу і люті
 Й ношу з собою Пекло... Сам я — Пекло!
 Провалююсь у прірву, а під нею
 Нові безодні зяють, глибші й глибші,

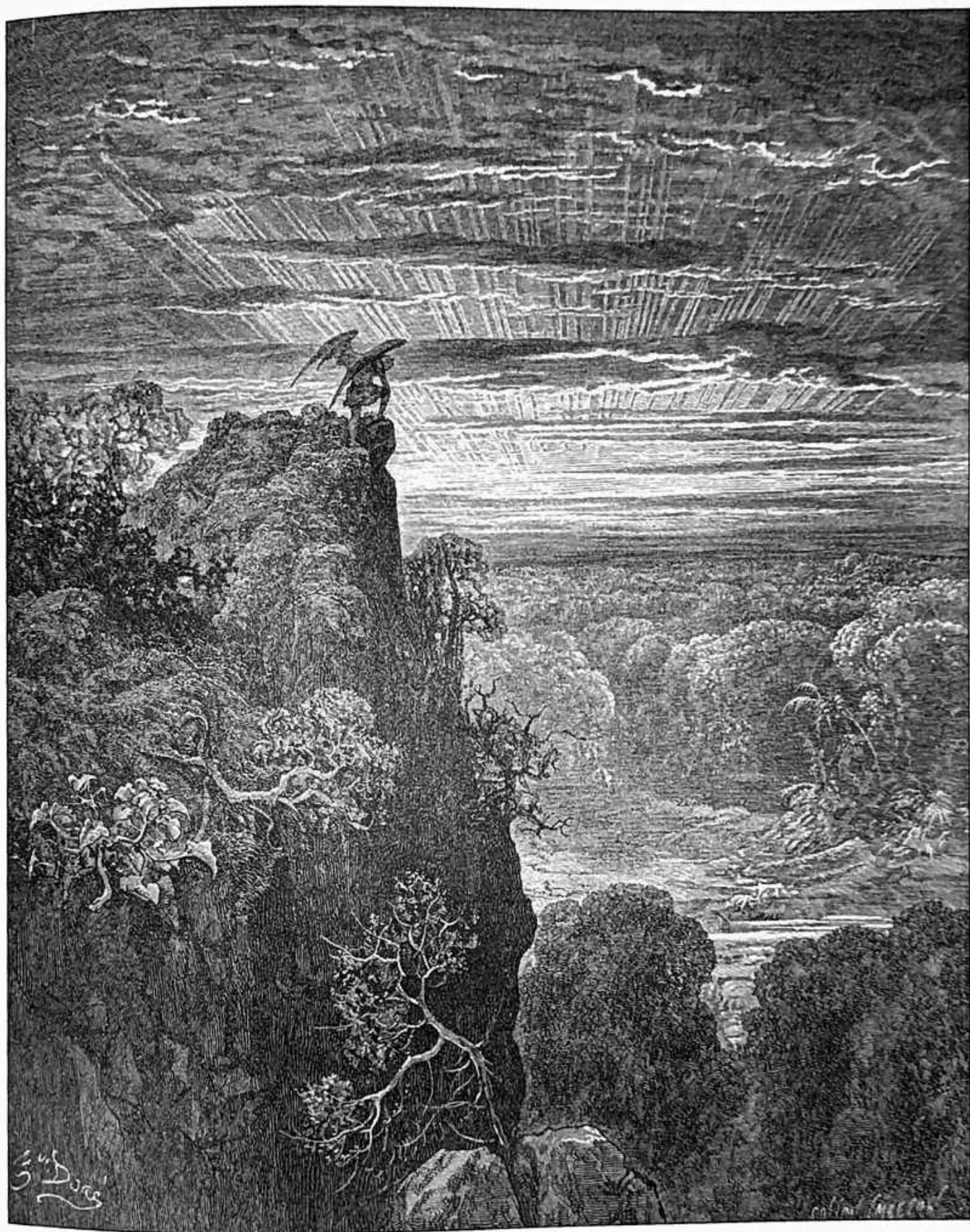

Де й Пекло вже здаватиметься Раєм.
 Невже мені полегшення не буде,
 Покути чи прощення? ... Ні! Ніколи,
 80 Допоки не зламаюсь у покорі.
 Але чи можна, надихнувши друзів
 На бунт проти Всевишнього — скоритись?!
 О, їм не знать, в яких вогненних муках
 Моя гординя бунт той породила, —
 Їм, що у Пеклі трон мені воздвигли
 Й коронували, і вручили скіпетр.
 Що більша шана, то падіння глибше;
 Єдина у гордині радість — мука.
 А що, коли покаяться? Ласку
 90 У Бога вимоливши, знов сіяти
 В небесній славі? ... О, тоді я знов
 Зневажив би покору. Волелюбству
 Гидкі поклони й монотонні гімни.
 Ніколи не настане примирення
 Там, де ненависти глибоку рану
 Роз'ятрено. Це знову довело б
 До бунту ще одчайнішого — в Пекло
 Ще глибше. За коротку передишку
 Подвоєними муками платив би.
 100 Се знає мій Мучитель. Він спокою
 Не дасть мені, а я — не попрошу.
 Відкинутий навіки, безнадійний,
 У Світ Новосотворений спускаюсь
 До випестовуваних Ним людей.
 Так. Прощайте, і страхи, й тривоги!
 Зло, стань мені Добром. З Царем Небесним
 В Імперії, де половина людства,
 Напевно, стане під мої знамена,
 Тепер владарюватимем удвох».

110 Коли се мовив, аж перемінилось
 Його бліде з ненависти обличчя:
 Злість, розпач, заздрощі, неприкаяність
 Спотворили благочестивий вид
 Незвично і небачено, бо лицям
 Небесним ця спотвореність чужа.
 Він похопивсь і — перший лицемір
 Що благочестям прикривав облуду,

120 Єлейно вигладив лице. Намарно!
 Бо гострозорий Урійл здаля
 Простежив лет його, побачив злобу,
 Обличчя скривлене й одчайні жести,
 Коли із Ассирійських гір на Рай
 Злий Дух у самозабутті дививсь
 І, розпростерши крила, підлетів
 Ще ближче. Там рівнина щедродайна
 Благословенно мріла на узвишші,
 А знизу урвища скелясті й кручі,
 Чіпке коріння вузлувате й хащі
 Угору загороджували шлях.
 130 Над кручами за рядом ряд все вище
 Могутні підіймалися дерева
 Терасами, немов амфітеатр,
 Де тіняво переплелися крони
 Ялини, кедра й стрункотілих пальм —
 Видовище величне! А ще вище
 Все опоясував зелений мур
 Кущів. Відтіль Адам міг озирати
 Своє покірне царство. Там буяв
 В осерді Раю найпишніший сад,
 140 Усипаний суцвіттям і плодами,
 Що позичали з Сонця різнобарв'я,
 Таке, як грає в надвечірніх хмарах
 Чи в райдугах вологих після злив,
 Здоров'ям дихаючи. Ніжний легіт
 Овіював і пестив Сатану
 Й на мить накликав радість. Хоч відчаю
 Не подолав, приніс духмяні вісті
 Й шептав, звідкіль вони... Як мореплавці,
 150 Полишивши мис Доброї Надії,
 Пливуть до Індії повз Мозамбік,
 А з млосної Аравії тим часом
 До них з вітрами теплими летять
 Принадні пахощі парфум і спецій, —
 Вдихаючи їх, моряки навмисно
 Сповільнюють плавбу, і океан
 Ряхтить усміхнено. Так Сатана
 Вдихав ті райські запахи — дарма,
 Що прилетів поруїнувати Рай.

- 160 Не те що демон Асмодей: бо той,
Злякавшись кадила, де чаділи
Печінка й серце риб'ячі, утік
Од жінки, мученої ним, в Єгипет,
Де зганьблений в кайданах опинивсь.
А Сатана повільно наближався
До Раю, почувуючи печаль,
І зупинивсь замислено. Йому
Дорогу перегородили хащі,
Гілляччя переплутане, густе,
Де не пройти ні звіру, ні людині.
- 170 Лише на сході височіла Брама.
З погордою од неї одвернувшись,
Диявол легко шугонув угору
Й посередині Раю опинивсь.
Так вовк никає по слідах отар
І, шулячись опівночі в криївці
Під огорожею, що круг кошари, —
Враз пружно перестрибує вориння
І падає між вівці та ягнята;
Або як злодій у багатий дім
- 180 Купецький, де тяжкі замки й запори,
Пролазить у вікно або крізь дах,
Пробравши в черепиці отвір, — так
Всесвітній Архизлодій у Господню
Кошару вліз (услід за ним і досі
Розпусні найманці у Церкву лізуть).
В Раю Лихий знов крила розпростер,
Сів на вершечку Дерева Життя,
Хоч не життя у Рай приніс, а смерть,
Бо не життєва сила Сатану
- 190 У Дереві тім вабила, а велич
І висота. Не знав він, що порука
Безсмертя є в тім Дереві, — не знає
Ніхто, крім Бога, й дотепер. А люди
І досі гублять життєдайні сили
Собі на шкоду чи розпусні грища.
Як глянув Демон з Дерева на Рай,
Ще більше здивувався. Всі багатства
Природні і пожитні для людини,
Там перехоплювали через край;

Kh. 4. 164-166

200

Ні – краще: там немовби Небеса
 Спустилися на Землю, де буяв
 Благословенний райський сад на сході
 Едему, що між Тигром і Єфратом
 Розкинувся. Минуть тисячоліття,
 І там біблійне місто Телассар
 Паде від асирійського меча
 І еллінська Селюція повстане.

210

Облюбувавши землю цю для Раю,
 Бог різні розсадив на ній рослини,
 Приємні з вигляду, смачні, пахучі
 Й посеред Раю – Дерево Життя –
 Од всіх ароматичніше і вище,
 А поряд виростив гіллясте Дерево
 Знання – страшне, бо з нього і Добро,
 І Зло, і Смерть до нас прийшли. Крізь рінь

220

Зернисту в надрах Раю струменіла
 Ріка; від неї плідний ґрунт живили
 Джерельця і грайливі бурчаки,
 Котрі в долини ринули й зливались
 По той бік Раю в річище північне,
 А те на четверо ділилось рік,
 Що їх в цій оповіді оминем.
 Та варт сказати (о, чи то вдасться?)
 Про кришталеві райські ручаї,
 Що вививалися з-поміж дерев,
 Виблискуючи у сріблястих ложах,
 Дзюрчали тихо й дихали нектаром,
 Всім корінцям приносячи вологу,
 А пишним різнобарвним квітам – роси.

230

Нема таких квіток в оранжереях!
 Невтомна і незаймана Природа
 В Раю цвітіння – плодоношення несла
 Долинам, пагорбам, лісам і лукам.
 Там в затишку щасливому гаїв
 Духмяніла і капала з дерев
 Живиця чи бальзам, як сльози чисті.

240

І там налиті світлом, мов сонця,
 Пищалися смачні плоди. Подібні
 Немов росли в міфічних Гесперид,
 А справді се було лише в Раю: –

Такі гаї, луки, узвишся, луки,
 Де в свіжій зелені паслись отари;
 Вологі видолки стобарвоцвітні
 Й пологі береги в кущах троянд.

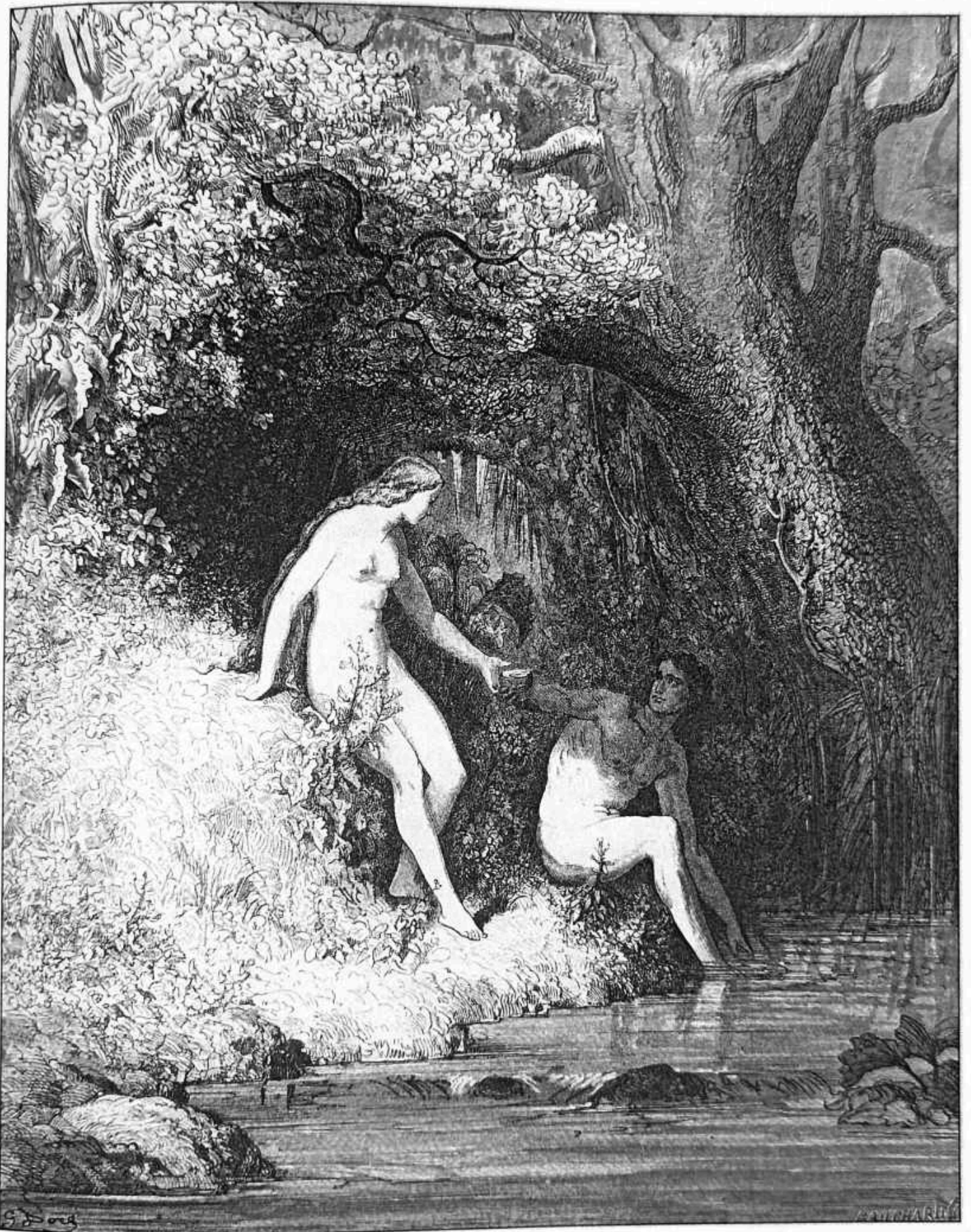
Північні схили Раю без колючок
 Давали затінок і прохолоду
 В печерах та у гротах, що темніли
 В гірляндах виноградної лози,
 250 Котра тяглась-в'юнилася до Сонця
 Та сповнювала соком сизі грона.
 З-під камінців джерельця жебоніли
 Й переливалися в озера чисті,
 А ті одсвічували, мов свічада, струнку
 Розкішність пальм і строгість мирту,
 Де птаство в мерехтливім шумі листя
 Дзвеніло радісно весняним співом,
 Мов усесвітній Пан вів у танок
 Своїх супутниць Ор і юних Грацій.
 Міфи донесли не все із міфів
 260 Із давнини! Ні ті, де Прозерпіна
 Зривала серед райських лук квітки,
 Поки її саму зірвав, мов квітку,
 Й завів у царство тьми похмурий Діт,
 А матінка її Церера скрізь
 Заплакана шукала любу доню;
 Ні ті, де шумував чарівний гай
 На берегах Оронту коло Дафни;
 Ні життєдайне джерело Кастильське;
 Ні райський острів на ріці Тритон,
 270 В Тунісі, де божок тамтешній Хам
 (У Лівії відомий як Амон
 Чи Зевс) жалів молочну Амальтею
 І немовлятко Бахуса ховав
 Від мачухи — родительки безсмертних
 Богів Реї; ні гора Амара
 В спекотній Абіссинії, звідкіль
 Бере початок Ніл, де, як в Раю,
 Вирощують у розкоші синів
 280 Владики Ефіопські; — всім куточкам,
 Що вславилися на Землі як райські,
 Не дорівнятися до Першораю,

Що Бог в Ассирії створив! Похмуро
 Занурювався Сатана у вир
 Життя новосотвореного. Враз
 Побачив дві прямі струнки істоти!
 Божественно прекрасні, гордовиті,
 У наготі довершено-величні,
 Вони, немов владики всього Раю,
 Поважно виступали, несучи
 290 В собі немеркно-світлий образ Бога:
 Сувору чисту Святість — Мудрість — Правду.
 Хоча суворі, сповнені Свободи,
 Що дітям дав Творець: в Свободі — Сила.
 Проте здавалися сі дві істоти
 Не рівними, не рівна бо їх стать.
 У нього — розум гострий та одвага,
 У неї — ніжна м'якість та принада;
 Він — лиш для Бога створений; вона —
 Для Бога в мужеві; у нього — сила;
 300 У погляді його твердому — влада
 Несхитлива. Його цупке волосся
 Одкинута хвилясто до плечей
 Широких; а її злотисті коси,
 Розпущені принадно, війно-пишні,
 Мов покривало, огортали стан,
 Закучерявлені, неначе хміль,
 Що пагінням закрученим шукає
 Стійкої, дужої опори. Муж —
 Опора їй. Вона йому належить,
 310 Принадно-горда й ніжно-непоспішна.
 Обоє у невинній чистоті
 Не прикривали потайних частин
 Своїх тілес, бо їм були не знані
 Гріхами зроджені безчестя й стид.
 (А скільки ж натерпілись потім люди,
 У показній цнотливості фальшивій
 Тавруючи природний дар ганьбою
 І крадучи самі у себе щастя
 Нескаламученої наготи!)
 320 А ці ходили голі й не стидались
 Ні Бога, ані Ангелів, бо Зла
 Не знали ще. Побравшись за руки,

Являли найпрекрасніше подружжя
У Людстві, що розмножитья від них.
Він — найвеличніший з людських синів,
Вона — з усіх дочок людських найкраща.

330   Ступили в шелест затінку на схилі
Над ручаєм і по роботі сіли.
Перепочити. Легкий вітерець,
Дозвілля мляве і плоди поживні
Припрошували стиха до вечері.
Тож примостившись у траві та квітах,
Удвох собі розламували плід
І споживали соковиту м'якоть,
А чашечками запашних скорінок
Черпали воду з ручая й пили
Удвох. Було там і розмов, і сміху,
І милих пустощів, і загравання
340   Любовного, як личить юній парі
На самоті. Навколо них стрибали
Та гралися різноманітні звірі,
Що населяли Землю, — ще не дикі,
Не переслідувані ще на ловах
В полях чи нетрищах. Могутній Лев
У дужих лапах пестував Козлятко;
Виніжувалися Пантери й Тигри;
Слон неповороткий усім на втіху
Гнучкий свій хобот вгору підіймав;
350   А мудрий Змій викручував-звивав
Своє предовге тіло, в'яжучи
Його у Нерозв'язний Вузол (натяк —
Іще не усвідомлений — на Підступ,
Що підло втілять в бідну сю Тварину).
Ще інші звірі прилягли в траві
І, сито ремигаючи, дивились,
Як Сонце йшло на спад, день погасав,
І в небі тихом сяяли зорі.

360   А Сатана вдивлявся у людей,
Насилу виринаючи з полону
Гірких похмурих роздумів: «О Пекло!
Так от які вони під Небесами
Замісто нас, небесних. На Землі,
Породжені Землею, не духовні,

Проте рідня і рівня світлим духам.
 Чудні і милі! Носії подоби
 Найвищої, сотворені Рукою,
 Що в них перелила свою ласкавість.
 Ах, нерозлучні! Невідомо вам,
 Що вашим радощам настане край
 І вас чекає горе тим лютіше,
 Що більше розкошуете тепер
 В Раю своїм, беззахиснім, маленькім.
 Уже прибув сюди неподоланний
 Ваш мимовільний ворог. Жаль мені
 Вас, ніжних. Та мене ніхто, ніколи
 Й ніде не пожаліє! Тож візьму
 Собі вас у соратники і друзі
 І поєднаємось, щоб жити разом
 В оселі, подарованій мені
 Творцем. Вона не затишна — не Рай,
 Зате від серця щедрого дана,
 То й з вами поділюся нею щедро.
 Мої владики радо вас приймуть,
 Широко розчинивши двері Пекла.
 Там буде місця всім нащадкам вашим.
 Вони не раюватимуть, о ні!
 За се хай дякують Тому, хто дав
 Мені вас, аби мстивсь я за поразку,
 Що я зазнав від Нього — не від вас,
 Створіння милі. Хоч і плаче серце
 Над вами — мій обов'язок несхитний
 Перед мільйонами, що прагнуть правди
 І борються за гідність, честь і помсту,
 Велить із необхідности здійснити
 Те, що я сам — хоч проклятий — прокляв би».

Так необхідність — вимовка тиранів —
 Постала сатанинським виправданням
 Пекельних дій. Він, з Дерева Життя
 Злетівши вниз поміж грайливих звірів,
 Перекидався то в те звіря, то в інше;
 Аби свої припилювати жертви,
 Підходив ближче й ближче до Подружжя
 Людського, непомічений, незнаний.
 То Левом крадеться вогненнозорим,

То Тигром, що забачив ніжні Лані
 І хоче з ними гратися: стрибне,
 Затим зіщулиться і пильно важить,
 Якби схопить обидві Лані разом, —
 І перетворюється весь у слух,
 410 Коли до Єви обізвавсь Адам:
     «Моя єдина подруго й потіхо,
 У спільних radoщах над все миліша!
 У Бога Всемогутнього, що нас
 Всемилоливо випестував з праху
 І дарував нам се рясне довкілля,
 Прещедрий, — ми не заслужили щастя,
 То й не назвем заслугою наш послух
 Легкий: не споживать плодів Знання!
 Там, де найрозмаїтіші рослини
 420 Дають нам найпоживніші плоди,
 Лиш на крислате Дерево Знання,
 Котре поблизу Дерева Життя
 Буяє, заборону Бог наклав,
 Бо у плодах Знання чаїться Смерть.
 Могутні крони двох дерев сплелись.
 Життя й Знання — і Смерть. А що є Смерть?
 Не йнакше, як страховисько, раз Бог
 Заборонив нам їсти ті плоди,
 Дозволивши все інше й давши владу
 430 Над усіма створіннями Землі,
 Води й Повітря. Тож не переймаймось
 Малою забороною, коли
 Куди не глянь — все наше нам на втіху,
 Щоб прославляли щедрого Творця
 У спільних радісних трудах щоденних,
 В зеленому буянні й різноцвітті
 Загублені, проте удвох щасливі».
     Йому сказала Єва: «О мій муже!
 440 Сотворена для тебе я назавше
 З твоєї плоті плоть. Сама без тебе
 Навіщо я? А ти — мій повелитель,
 Господар дужий. Ти говориш правду:
 Ми Богові єдиному повинні
 Возносити хвалу й складать подяки.
 Найбільше — я, бо маю у тобі

Величніше й достойніше добро,
 Ніж ти — в мені. Пригадую не раз
 Той день, коли я вперше пробудилась
 Між квітами й сама себе спитала:
 450 Хто я? Відкіль? Як появилась тут?
 Поблизу хлюпотів струмок, вливавсь
 З печери в озеро, де тихо плесо
 Відсвічувало радісну блакить.
 Я підвелась і з наміром непевним
 Пішла до берега. Там прилягла
 І задивилась на одсвіт неба.
 Нахилена, побачила — о диво! —
 До мене із води схилялась постать
 460 Задивлена й чудна. Я відсахнулась.
 Та захотілось глянути на неї
 Ще раз. Вона й собі на мене любо
 Дивилась, втопивши тужний погляд
 В моїх очах. Лежала б там я досі,
 Коли б не пролунав до мене Голос
 Згори: «Ти задивилась на себе,
 Істото ніжна. Бачиш одсвіт свій.
 Відвернешся — він щезне. Йди за мною.
 Я підведу тебе до справжнього — того,
 470 За ким твої обійми й лоно тужать,
 Щоб віддзеркалюватись вам взаємно.
 Ти приведеш у світ нових людей —
 Праматір'ю усього Людства станеш
 Неізчислимого». Я покорилась,
 Пішла, бо Хтось незримий попереду
 Мене за руку вів. Тебе я там
 Побачила, красивого, міцного.
 Але мені здалась твоя краса
 Вже не така приваблива і ніжна,
 Як у тієї постаті з води.
 480 Я відвернулася. Ти вслід побіг,
 Гукаючи: «Від кого утікаєш?
 Від плоті власної та від кісток,
 Що взяті з мого тіла збоку серця,
 Щоб у моєму серці ти жила?!
 Тебе жадаю я, душе моя,
 Моя ти половино!» І за руку

490 Мене ти ухопив. Я піддалася
 Тобі й у самозабутті пізнала,
 Що мужність чоловікова і мудрість
 Прекрасніші, аніж сама краса».

Так мовила прамати наша Єва,
 Задивлена залюблено в Адама,
 Ще й персами опуклими, тугими,
 Що вибилися з-під розкішних кіс,
 Пестливо притулилася до мужа.
 Він усміхавсь, до зваб її прихильний,
 Немов Юпітер-Сонце до Юнони
 У веселкових хмарах весняних,
 Що розсівають квіти по Землі.

500 І губи їхні злилися в солодкім
 Поцілунку. Сатана аж одвернувся
 Із заздрощів. І завидючим оком
 Косуючи палюче, застогнав:
 «Ненависне видовище! О муко!
 Вони — раюють! Обнялись! А я
 Рокований на Пекло безпросвітне,
 Безрадісне, безлюбне, — я з жаги
 Горю! Од невтоленних поривань,
 Од туги тяжкої втекти не можу.

510 Запам'ятаю, що од них почув.
 Не все тут їхнє. Дерево Знання
 Росте страшне, наказане для них.
 Знання — наказане. Чому? Се дивно.
 Невже Творець їм пожалів знання?
 Хіба знання — то гріх? Смерть — у знанні?
 Невже темнота нецтва — се плата
 За раювання? Чи основа віри?
 Чи знак покори? Ми тоді для них

520 Принадні пастки знань порозставляєм.
 Нехай вони туди потраплять, здолавши
 Творцеву завидющу заборону
 Тих знань, котрі з богами їх зрівняли б.
 Хай прагнуть стать богами! Покуштують
 Знання і знищаться. Так, певно, й буде.
 Але пора оглянути ретельно
 Сей Рай. У закутках його тінистих
 Чи не таяться духи? Може, в них

Щось вивідаємо. А ви — раюйте,
 Кохайтеся. Уже вас не покину;
 530 Коротке ваше щастя — довге горе».

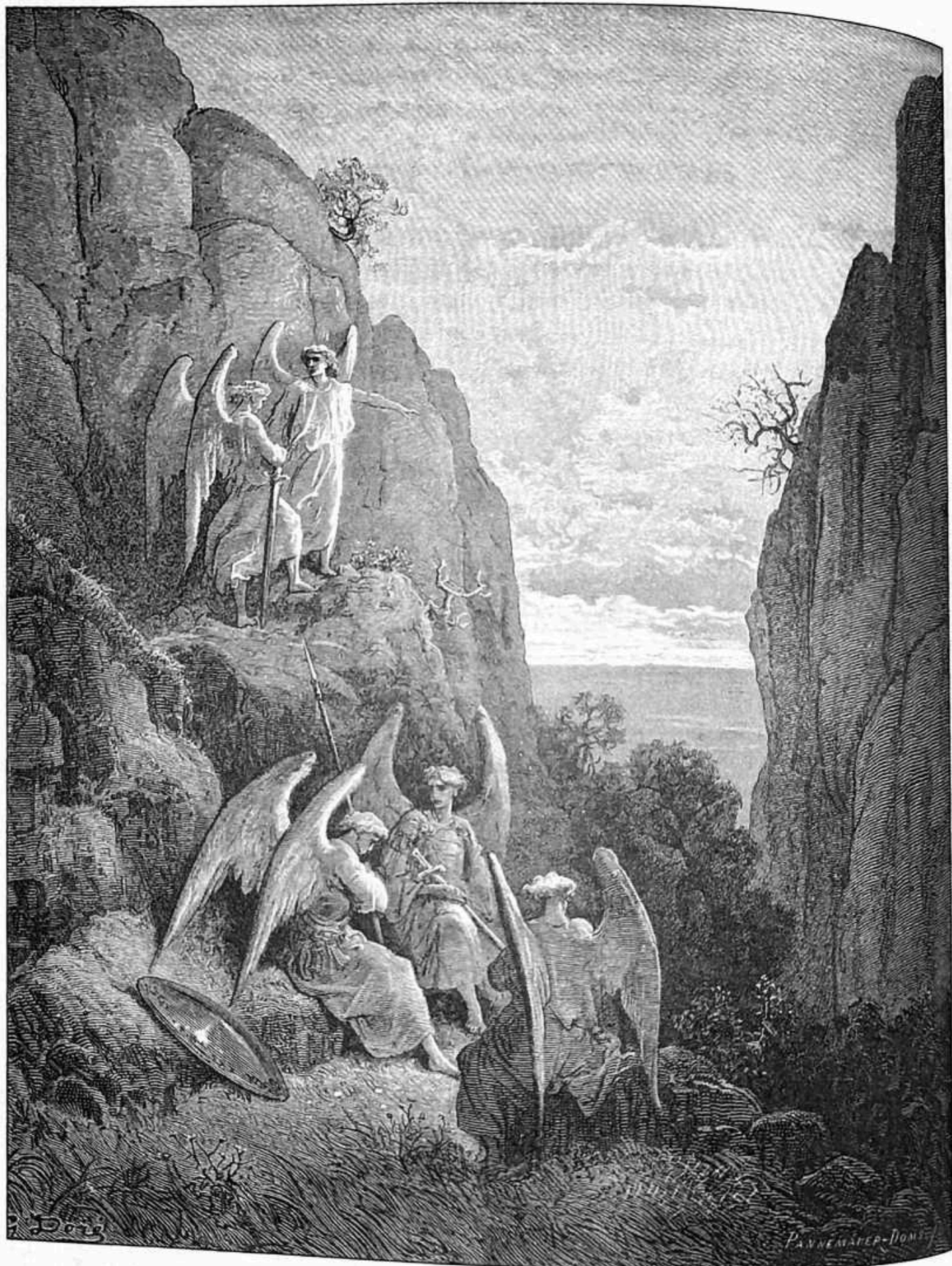
Так мовивши, в погорді одвернувся
 І, хитрий та обачливий, уважно
 Й прискіпливо став оглядати Рай.
 На Заході багрянному, де небо,
 Земля і море стрілися, сідало
 Спокійне Сонце. Навскісне проміння
 Висвітлювало східну браму Раю,
 Котра громадям мармурово-білим
 Здіймалася до хмар. До неї стежка
 540 Звивалась стрічкою ген поміж скель
 Все вище й вище — трохи не до хмар.
 Там на шпилі задумливо стояв
 Архангел Гавриїл на Божій варті
 Й спостерігав, як насувалась ніч.
 Круг його гралися в геройські вчинки
 Безжурні ангели, а їхня зброя
 В оздобах з діамантів та рубінів
 Іскрилася, розвішана по скелях.

Враз в промені призахідного Сонця
 550 До них примчав Архангел Уриїл,
 Швидкий, мов Метеор або зірниці,
 Що в хмарну ніч осінню прошивають
 Похмуру темряву, а мореплавець,
 Вдивляючись у компас, вичисляє,
 Відкіль чекати шторму, — Ангел Сонця
 Поспішно сповістив: «Ти, Гавриїле,
 Й твої недремно ревні вартові
 Охороняєте сей щедрий Рай
 Від вкрадливого Зла. Сьогодні в південь
 560 У сфері, що доручена мені,
 Якийсь поривистий з'явився дух
 І забажав побачити Новий
 Світ і його господарів — Людей,
 Що мають Божий образ; нетерпляче
 Розпитував дорогу. Я простежив
 Його непогамований політ.
 Тоді на північ звідси, на горі,
 Де опустився він, його лице

570 Ураз перемінилося потворно
 Від пристрастей обридливих, чужих
 Небесним духам. Він раптово щез
 У тінь. Чи не із проклятих, бува,
 Пекельників той дух? Чи не прокрався
 Сюди — новий підбурювати бунт?
 Тобі належить в'яснити: хто він?»

І відповів крилатий Вартовий:
 «Не диво, гострозорий Уриїле,
 Що бачиш ти усе зі сфери Сонця.
 Заставу нашу на вершині Раю
 580 Лиш добрі духи з досвіта минали,
 А з полудня ніхто. Коли злий дух
 Прокрався в Рай (для духів — ти се знаєш —
 Нема тілесних перешкод), його,
 Хай би в яку личину він ховавсь, до ранку
 Я вистежу», — запевнив Гавриїл.

Останній промінь сонячний навскісний
 Торкнувся скель. На ньому Уриїл,
 Архангел Сонця, до свого Світила
 Помчав. А Сонце разом з небозводом
 590 (Хто зна, чи й справді так?) перемістилось
 На ніч ген за Азорські острови.
 Чи, може, обернулася Земля,
 А непорушне Сонце золотило
 Та зодягало у багряні шати
 Свій хмарний почет. Непомітно вечір
 Спустився й, лагідно протерши руку,
 Усе окутав сірим покривалом
 І тишею. Притихли звір і птах
 600 У лігві чи в гнізді. Лиш соловей
 Закохано витьохкував до ранку,
 І в небі іскрилися живі сапфіри
 Зірок. Їх вивела зоря Вечірня —
 З усіх найяскравіша. Далі Місяць
 Піднявся царствено і посріблів
 Усе навкруг. Адам озвавсь до Єви:
 «Кохана подруго! В нічні години,
 Коли все спить, пора заснути й нам.
 Як день і ніч, так труд і відпочинок
 Дарує Бог. На все своя пора.

Кн. 4. 584—589

610 Окроплені вечірньою росою
 Склепляються повіки. Відпочинок
 Миліший нам, ніж звірам. Ті — гуляють.
 А людям треба день у день трудитись
 Душею й тілом. В цьому наша гідність
 І Бóгова турбота про людей.
 Тварини не звітують перед Богом,
 Бо не доступна їм розумна праця.
 А ми, як тільки вранішнє проміння
 На сході зблисне, станем до роботи

620 Приємної — наводить лад в Саду.
 Ти бачила: знов вибуяло гілля;
 Алею знов перечепили хащі,
 Мов сміючись, що нам бракує рук
 І не встигаємо їх розчищати;
 Он нарости замети з пелюсток;
 Там знов живиця розтеклась по стежці...
 Але вже ніч. Ходімо, люба, спати».

У відповідь проворкувала Єва:

630 «Мій Повелителю, я не перечу
 Твоїм словам — так повелів Господь.
 Бог — твій закон, а ти є мій закон.
 Се знати — для жоні найвища мудрість
 І похвала достойна. Нам удвох
 Так любо й непомітно плине час,
 Що радісні мені і світлі ранки,
 Їх свіжий подих, щебетання птаства
 Під Сонця життєдайного промінням,
 Що виціловує плодючу Землю:

640 Ряхтить роса, бубнявлють бруньки,
 І розпускаються стобарвні квіти,
 Й круглішають плоди. Вдихаю силу
 Землі по зливах щедрих і радію,
 Як ніч влягається до сну і кличе
 Нам на утіху пісню солов'я;
 Й сполоскана у місячному сяйві,
 Вгортається у самоцвітну шату
 Зірчасто-синю... Та ні подих ранку,
 Ні співи птаства, ні проміння Сонця,
 Що пестить Землю, ні плоди, ні квіти

650 Росисті, ні зітхання повногруде

Природи після злив, ні тихий Вечір,
 Ні урочиста Ніч, ні соловей,
 Ні Місяць, ані розсипи зірок, —
 Ніщо мені утіхи не дає
 Без тебе! ... Тільки нащо їм світити,
 Коли земляни сплять?» Прабатько людства
 Так відповів своїй дружині Єві:

660

«Моя і Богова предосконала
 Допитлива Розрадо! Зорі сі
 Навкруг Землі присвічують дбайливо
 Краям ще не народжених людей,
 Аби не брала їх прадавня Тьма
 Й не погасила іскорки життя,
 Що жевріють у Світі. Різномірні
 Промінчики зірок переплелися
 Й таємно надихають все живе
 В чеканні на могутню силу Сонця,
 То й не дарма вони, хоч кволо, світять.
 Не думай, ніби світять тільки нам.

670

Ми не самі вславляємо Творця:
 На сій Землі живуть ще міради
 Істот духовних. Кожної пори,
 Чи ми спимо, чи ні, вони недремно
 Й незримо возвеличують Творця.
 Як часто із гущавини глухої
 Чи між лункими пагорбами чути
 Небесні голоси — то одиноко
 Лунають, то у злагоджених хорах;
 А як загони охоронців-духів
 На варті поночі обходять Рай,
 Передзвін арф і гармонійні співи
 На рівні зміни поділяють ніч
 І нам серця підносять до Небес».

680

Так розмовляючи, взялись за руки
 Й пішли собі у благодатний Сховок,
 Утворений Садівником Всевишнім.
 Там лаври й мирти правили за стелю
 Склепінням пустотілим. Замість стін
 В гущавині духмяно-різнобарвній
 Переплелись агати і троянди,
 Ірис, жасмин — все в різноцвітті

690

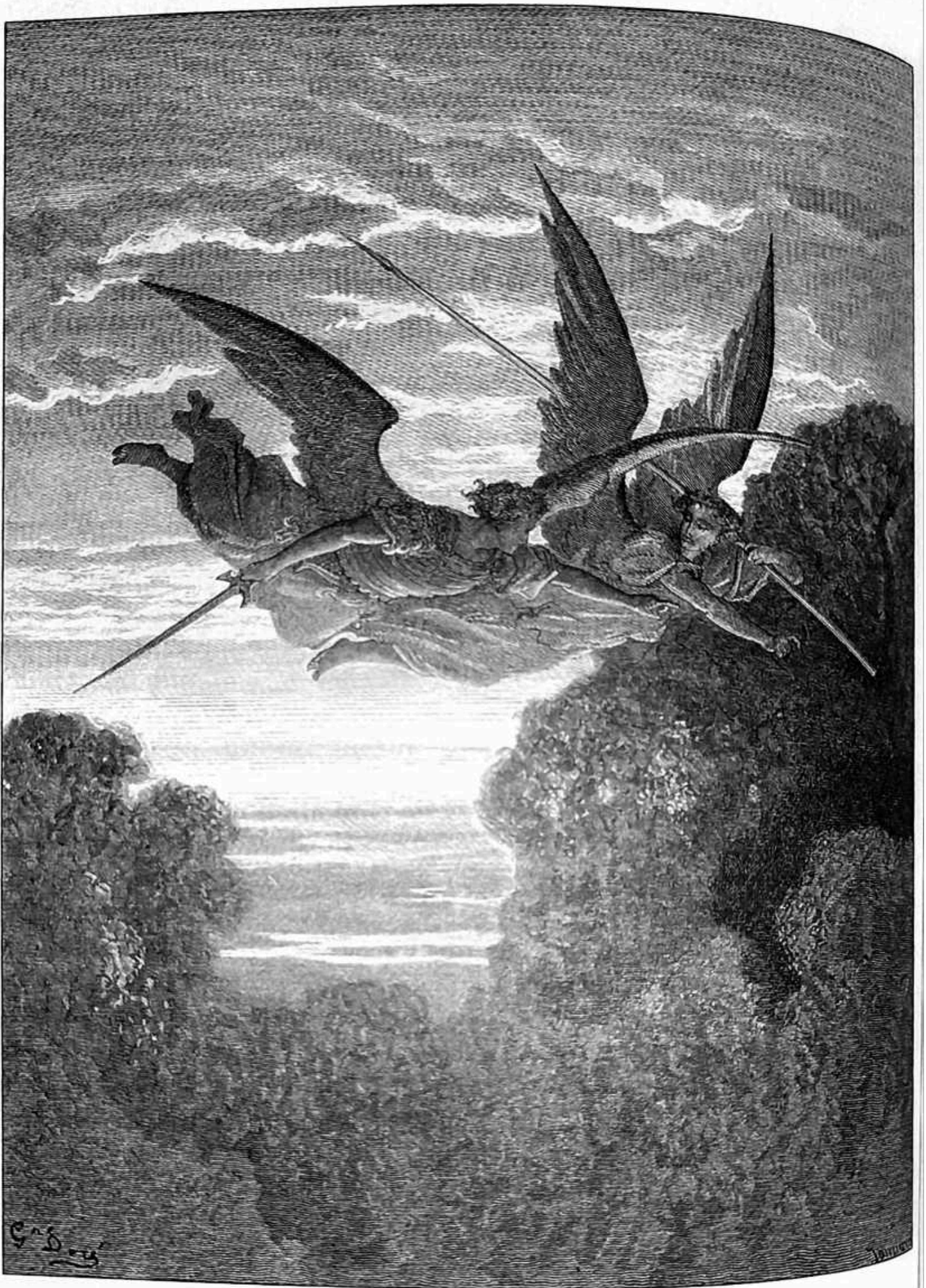
Узору мозаїчного. Долівку
 Встеляли крокуси та гіацинти
 Й фіалки, мов коштовне гаптування
 У блискітках всіх кольорів весни.
 В той незрівнянний Затишок заглянуть
 Не сміла комашня, птахи чи звірі.
 Не мав такого ні міфічний Пан,
 Ні Фавни, ані полохливі Німфи.
 700 Колись тут Єві вперше довелося
 Самій лягти у запахуце ложе,
 І вперше пролунав весільний спів,
 Коли приведена сюди за руку
 Творцем, вона в Адамових обіймах
 Притихла у розкішній наготі
 Звабніша од вродливої Пандори,
 Що їй боги не шкодували чар.
 (А скільки ж горя людського від них!
 Уловлені в жіночі ніжні сіті,
 710 Ото намучились сини Яфета!
 З них Прометея, що вогонь Небесний
 Украв, ревниво покарав Зевес.)
 Адам і Єва в темряві Криївці
 Спинилися і підняли обличчя
 До зористого місячного Неба
 І чистим серцем воздали хвалу
 Створителеві Неба і Повітря,
 Землі й Небес: «Ти, Боже, дав нам Ніч
 По Дневі, що в трудах ми провели
 720 І в злагідній взаємодопомозі
 Щасливо завершили. Хай любов,
 Дарована усім як вище Благо
 Серед надмірно щедрої Природи,
 Де нам удвох не вистачає рук, —
 Нехай любов допомагає! Ми
 Плодиться будем по твоєму слову
 На сій Землі. Хай повниться вона
 Завжди і скрізь Твоєю благодаттю».

Ні жертв, ані поклонів — тільки це
 730 Прості серця їх наймиліші Богу
 Достойно мовили. Удвох лягли
 Та обнялись у чистій наготі.

- Їм одяг надокучливий не був,
 Як нам, на перешкоді для кохання.
 Адам, достойний муж, не одвернувся
 Од ніжної дружини. Та й вона,
 Уважлива до шлюбних тайнодійств,
 Їх радо прийняла... Хай лицеміри
 Бурчать і просторікують калічно,
 740 Вважати те нечистим, що у Бога
 Чисте! Бог дозволяє це усім
 І многих зобов'язує до цього.
 Плодіться! — наказує Творець.
 Хто ж вчить повздержливости, той — руйнач,
 Ворожий Сотворителеві й Людям!
 Хвала і честь тобі, Любове шлюбна,
 Велика Таїно, Кринице чиста,
 Безсмерте і Доробку вічний людства!
 Від тебе, щедрої, втіка розпуста.
 750 Ти розумом освячена, правдива,
 Достойна, вірна, добра. Всі родинні
 Чуття турботливі про батька, сина,
 Братів і рідних — все іде від Тебе.
 Я й подумки не зважуся назвати
 Тебе гріховною! Бо Ти цілюща.
 Твоє завжди жаданне чисте ложе
 Приймало патріархів і святих.
 На ньому учта й полум'я людського
 Кохання — а не куплених злягань, —
 760 Розпусливих, безлюбних, безжиттєвих,
 Безрадісних, хапливо випадкових.
 І не в кривляннях хтивих залицянь,
 Не у вихляннях сороміцьких танців,
 Не в серенадах кволих кавалерів
 Під вікнами зманіжених гординь,
 Не вартих залицянь! Найперші люди
 В Раю — в обіймах — втомлені — заснули.
 На їх міцні тіла квітчаста стеля
 Ронила прохолодні пелюстки
 770 З-між пуп'янків, які й розквітнуть завтра.
 Щасливі ви коханці! А були б
 Іще щасливіші, коли б то знали,
 Що знати більш, як треба, — не є щастя,

А лихо. Ночі гостроверха тінь
 Націлилась у зоряний зеніт,
 Коли недремна ангельська сторожа
 У визначений час, суворим строем,
 При зброї, почали нічний обхід.
 Тоді-то Гавриїл, начальник варти,
 Так наказав заступнику своєму:
 «Ти, Узриїле, поділи загони
 Надвоє. Сим — на Південь, тим — на Північ,
 А стрінуться на Заході». Мов спалах,
 Розпалася надвоє охорона,
 Але не вся: двом воїнам найдужчим
 І найкмітливішим — Ітуриїлу
 Й Зефону — Старшина звелів: «Огляньте
 Ретельно сад і квітники. Пильнуйте,
 Де ходять ті створіння милі — люди,
 Що зараз у своїй Криївці сплять.
 Увечері, коли сідало Сонце,
 Той Хто Далеко Бачить прилітав
 Сказати, що Пекельний Дух (се дивно!)
 Явився тут із наміром лихим.
 Знайдіть його, впіймайте й приведіть».
 Загони ангельські місяцесяйні
 Знялися й полетіли, а Зефон
 З товаришем до Схованки людей
 Дійшли у пошуках і там знайшли
 Диявола. У Єви біля вуха
 Він обернувся ропухою й шептав,
 Навіюючи в сон химерні мрії,
 Щоб ті вкорінювалися у тіло,
 Пронизуючи органи життєві
 Отрутою фантазій. Наче мряка,
 Що сіється над чистою рікою,
 Фантазії проймають кров і сіють
 Думки недобрі, ненаситні мрії,
 Дурну гординю і жадання марні —
 Зухвальства виплоди. Ітуриїл,
 Простягнувши списа, прищемив Ропуху.
 Гартоване на Небесах оружжя
 Враз викрило облуду. Сатана,
 Заскочений зненацька, стрепенувсь.

G. S. 1851

Як пороху запаси в арсеналі,
 Що ждуть війни, коли в їх чорну масу
 Впаде іскра, спалахують ураз, —
 Так вибухнув до розмірів гігантських
 Диявол. Одсахнулись сторопіло
 Два Ангели, зустрівши віч-на-віч
 Пекельного Царя. Проте безстрашно
 Озвались перші до Архиврага:
 «Тебе як звати, бунтівничий духу?
 Чого ти втік із Пекла? Чом чаївся
 Бридото-скритий в узголів'ї сплячих?»
 «А ви, бідненькі, не впізнаєте?! —
 З погордою у відповідь їм кинув
 Диявол. — Ви, дрібнота стадна, й глянуть
 Не наважились туди, де я у славі
 Осяйній витав — не рівня вам, незнаним.
 Чи, може, озираючись лякливо,
 Прикинулись незнайками?» Зефон
 На ту погорду відповів з презирством:
 «Ти, духу бунтівничий, забуваєш,
 Що ясна велич і небесна слава
 Тобі світили, доки в Небесах
 Ти знаний був як чистий світоносець.
 А тут стоїш брудний, потворний, темний,
 Як темний і обридливий твій гріх.
 Ходи-но! Поведемо до того,
 Хто нас послав оберігать се місце
 Й невинних сих істот». Так Херувим
 По-юному поривисто й суворо
 Картав Врага, і в тих простих словах
 Була краса. Осікся Сатана,
 Бо пройняло його жахне величчя.
 Та перед ангелами непохитний
 І гордовитий, зверхньо відповів:
 «Де старший сторож?! Вже як сперечатись,
 То краще з ним, ніж з усіма. Мене вам
 Не подолать». На те йому Зефон:
 «Отак маліє проти Правди Зло,
 Бо навіть ще не провчене оружжям
 Сахнулося». Здавивши лють, Диявол
 Змовчав. Мов басовитий кінь в уздечці

- 860 Дибки стає, а йде, — так він пішов,
 Розважно зміркувавши, що не час
 і ривожити жажливу Всемогутність
 На Небесах. Бо сатанинський дух
 Нікого не боїться, крім Творця.
 Втрюх рушили на Захід. Саме там
 Зустрілися загони вартових
 І вишикувані в строю чекали
 Наказу. Враз озвався Гавриїл:
 «Ви чуєте? Все ближче й ближче кроки.
 Сюди ідуть Зефон з Ітуриїлом,
 Між ними — третій. Царственно-велична
 Похмура постать і тверда хода
 Зухвало сповіщають: се Князь Тьми
 870 З лихими намірами. Тож тверді
 Й несхитні будьте з ним». Тут Гавриїлу
 Прибулі ангели доповіли,
 Хто з ними, де ховався, що робив,
 Як викритий. На нього позирнувши,
 Суворий Старшина спитав: «Чому
 Ти, Сатано, порушуєш границі,
 Покладені зухвальству й непокорі?
 Чому перечив варті сих слухняних,
 Що вільно залишились вірні Богу
 880 І мають право запитать тебе,
 Для чого ти втручаєшся у сон
 Істот щасливих у Раю Господнім?»
 На те насупив брови Сатана
 Й зневажливо промовив: «Гавриїле!
 На Небесах тебе вважали мудрим.
 Я згоден з тим. Але в твоїх питаннях
 Чого-чого, а мудрости нема.
 Хіба хто полюбляє власні муки?
 Хіба не хоче вирватися з Пекла?
 890 А вирвавшись — хіба не утече
 Од місця мук подалі? От і я
 Прибув сюди полегшення шукати
 Тобі на диво, бо живеш в Добрі
 І Зла не пробував. Хіба ти здатен
 Перечити Творителеві тюрм
 Чи змусити Його, щоб замикав їх?

Я відповів. Що кажуть сі — все правда.
Я тут насильств чи шкоди не чинив».

- 900 Глузливо посміхнувшись, Гавриїл
Йому на те: «Не треба Небесам
Твоїх порад, кого вважати мудрим,
Бо через власну дурість ти вже раз
Упав у Пекло. Через неї знову,
Небес не поспитавши, втік сюди,
Ще й сумніваєшся, чи досить мудрі
Ті, хто питає, нащо ти вчинив так.
Ото розумний: вибрався із Пекла.
Та не втечеш від Божої покари.
Вона паде на тебе семикратно
- 910 І пожбурне у ще жахніше Пекло
Премудрого, щоб тямив: непокору
І в Пеклі, й поза Пеклом — скрізь карає
Всевишній. А, до речі, ти тут сам?
Де ж воїнство твоє? Чом не втекли
Усі? Чи в Пеклі тім ти слабкодухий,
Став відступником?» Сатана суворо
Насупився: «Ні, нам болить усім.
І не сховавсь од Пекла я, хоч сим
Мене шпигаєш. Я у чесній битві
- 920 Долав своїх князів і їх війська
Й не похитнувсь, коли на допомогу
Своїм нікчемам Бог послав громи.
А ти балакаєш собі на вітер,
Як ваші недотепи, бо не знаєш,
Що вірний вождь не віддає війська
Звитяжцю на поталу, а рушає,
Рятуючи своїх, шукать доріг
Для дальшої борні. Я сам здолав
Безодню Хаосу. Летів сюди
- 930 Розвідувати Світ Новий, бо Пекло
Про нього повниться чутками. Треба
Нам, караним, сей Новотвір освоїть,
Хай не для нас сотворений: сю Землю
Й докільля її лагідне. А ви,
Зі страху влєсливі низькопоклонці, —
Ви лиш виспівувати гімни здатні».
- Йому Небесний Воїн відповів:

940 «То запевняєш, що тікав од болю,
 А то — на вивідки сюди летів,
 Як вельми вірний вождь. Ні, Сатано,
 Ти брешеш. То не вірність, а наруга
 Над вірністю до купи вас звела
 В диявольську потвору бунтівничу,
 В якої тулуб гідний голови.
 Для тебе доблесть — зраджувати Бога,
 Облудний лицеміре. Ще й борцем
 За волю прикидаєшся! Той самий,
 Хто в Небесах перед Усеверховним
 Найбільш вислужувався. А чому?
 950 Бо вже тоді плекав таємну мрію
 Про всеверховність. Забирайся геть
 Туди, відкіль утік! Через годину,
 Якщо бува ти з'явишся в Раю,
 Ми виволочимо тебе в кайданах
 У саме Пекло; прикуєм навіки
 Й надійніше замкнем пекельні брами».

960 Так він погрожував. Тут Сатана
 Скипів од люті: «Служко! Ти мене
 Собі за в'язня маєш?! У кайдани,
 Тюремний стороже, закути хочеш?
 Знай, посіпако нищий, гордий тим,
 Що в супрязі з подібними гарцюєш
 В міжзоряному просторі: як тільки
 Торкнеш мене, то хай би й Цар Небесний
 Допомагав тобі — моя правиця,
 Тяженна, скрушить і тебе, і цих!»

970 Коли те мовив, ангельські загопи,
 Срібlistі, спалахнули враз червоно
 Й суворо оточили Сатану,
 До бою найжачивши списи, —
 Неначе стиглий лан гостроколосий,
 Що схвилював од вітру, а господар
 Став у задумі: скільки то зерна
 Вродило? Скільки звіється полови
 В час обмолоту? ...Гордий Сатана,
 Оточений, погрозово розрісся
 У гніві, наче Тенериф чи Атлас,
 Поставою могутньо-непохитний.

980

І зблиснули сліпуче в піднебессі
Його шолом, і щит, і довгий спис.
У мить наступну вибухнув би бій,
Що збурих би не тільки Рай і Землю,
А й зоряні огроми і — хто зна? —
Змішав би у вогненній веремії
Стихії Всесвіту. Проте Всевишній
Сього не допустив. Серед сузір'їв
Між Дівою і Скорпіоном зблиснув
Знак рівноваги — срібні Терези —
І нагадав: усе, що творить Бог

990

Земне й небесне, царства, війни, долі, —
Виважується мудрістю Творця!
Чи буде бій? На шальки Терезів
Те кинуто, і міра Сатани
Метнулася угору. Гавриїл,
Се спостерігши, так сказав Врагу:
«Твою я знаю силу. Ти — мою.

1000

Мені й тобі дав силу наш Творець
Всевладний — то й хвалитися негоже
Нікому, хоч тепер я маю владу
Стоптатъ тебе. Поглянь-но вгору. Бачиш?
Тебе там зважено. Ти — як пір'їна».

Поглянув Сатана на Терези,
Не мовивши ні слова, одвернувся,
Крізь зуби процідив прокляття й щез.
Услід за ним пощезли тіні ночі.

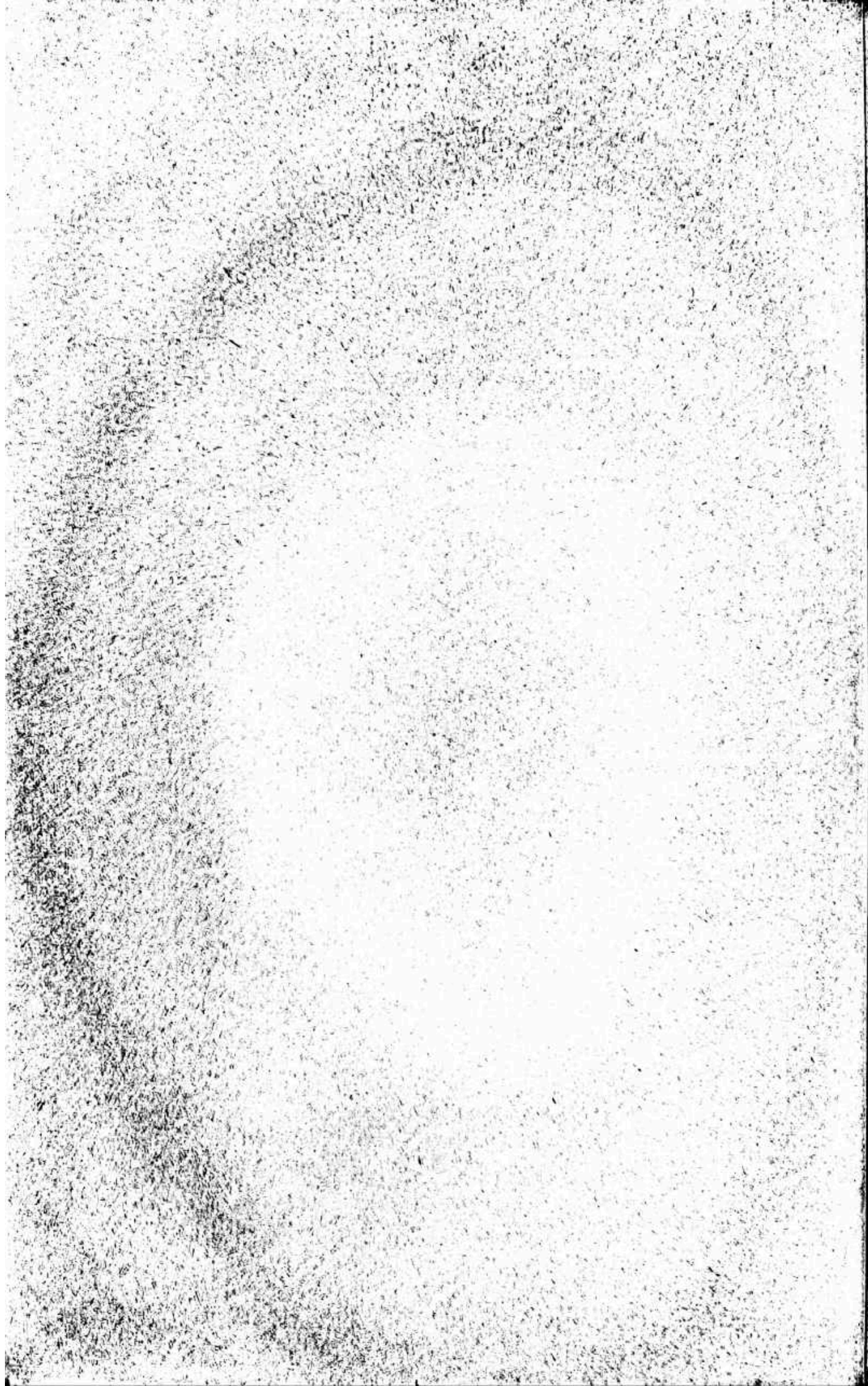

КНИГА П'ЯТА

КОРОТКИЙ ВИКЛАД

ранці Єва розповідає Адамові своє тривожне сновиддя. Йому воно не сподобалося, але він утішає дружину. Вони виходять надвір, до своєї повсякденної праці: проспівати ранковий гімн за порогом оселі. Бог, аби позбавити Першу Людину права на Його прощення, посилає до Адама Рафаїла, щоб застеріг, наставив його на послух, нагадав, який той вільний, та що ворог поруч: і хто то такий, і чому ворог йому, й ще багато чого щоб сказав такого помічного, яке тільки може придатися Адамові. Рафаїл прибуває до Раю. Описується його вигляд. Адам, укмітивши гостя ще звіддалік, із порога своєї хатини, виходить йому назустріч, запрошує до хати, пригощає найдобрішими райськими плодами, яких вони з Євою удвох назбирали. Переповідається їхня розмова за столом. Рафаїл виконує своє доручення, нагадує Адамові, яке в того вільне життя та який загрожує йому ворог. На Адамове прохання пояснює докладніш, що то за ворог та як скотився він до тієї ворожости, починаючи від його першого заколоту на Небесах, та як той його непослух учинився; як Сатана повів свої воїнства на північ і там підбурив їх повстати разом із ним, і лише Абдиїл та Серафим, з усіх їх, засперечалися з ним, учинили йому спротив, а тоді й покинули його.

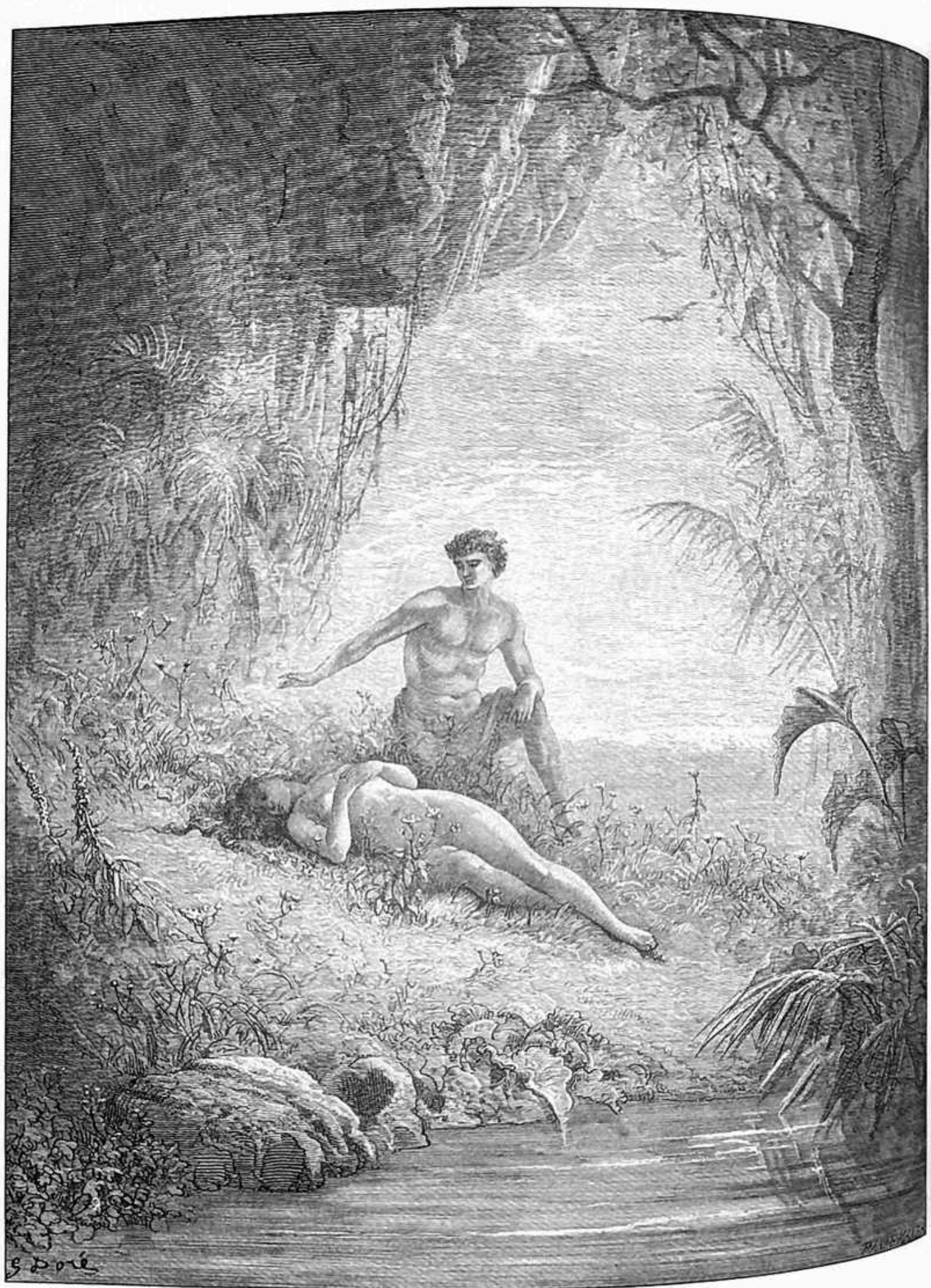

Книга
п'ята

10   Рожевий ранок росяно ряхтів,
              Ступаючи по стежці самоцвітній
              Зі Сходу. Вже прокинувся Адам,
              Як завше, відпочилий, свіжий, дужий.
              Струмочка хлюпiт, вітерець, шум листя,
              Веселий гамiр збудженого птаства
              Сприяли радощам. Та тiльки Єва,
              На диво, спала ще. Адам поглянув
              Зчудовано: розметане волосся,
              Пашать рум'янцем щоки; аж горять
              Вуста розтуленi. На лiкоть спершись,
              Вiн довго милувавсь її красою.
              Чи Єва з ним трудилася, чи спала,
              Її краса Адамову природу
              Завжди проймала захватом. Вiн нiжно
              Торкнувсь плеча дружини; мов Зефiр
              Над Флорою, шепнув: «Проснися, Єво!
              Кохана подруго, безцiнний скарбе,
              Недавно знайдений! Дарунку щедрий
20   Небесний! Радощiв кринице чиста,
              Проснися! Глянь: полум'яне ранок,
              Нас кличуть поле й заповiтний сад
              На таїну пробудження дивитись —
              Як розпускатимуться пуп'янки,
              Як скапуватимуть густi бальзами,
              Й розпукнiться на сонцi рiзноквiття,
              Де бджоли братимуть терпкий нектар».

30   Од шепоту прокинулася Єва,
              Сполохано поглянула на Мужа
              І, пригортаючи його до себе,
              В поривi нiжнiм вимовила: «Мiй!
              Єдиний! Дум i мрiй моїх розрадо!
              Як добре, що минула нiч i рано
              Вернулося менi твоє лице.
              Вночi я бачила тривожний сон —

Не сон — у снах завжди про тебе марю,
 Про Рай, про труд учора і на завтра.
 А тут мене уперше оступили
 Турботи, кривдні прикрощі й гризоти,
 40 Незнані досі. Ще немов у вухо
 Мені шептав ласкавий голос: «Єво,
 Ходім удвох!» Я думала — се ти.
 А голос той: «Не спи!.. В урочий час
 Тьми, прохолоди й тиші, котру крає
 Жагуча пісня солов'я, а в небі
 Сіяє повний Місяць і плете
 В гущавині тремкі грайливі тіні, —
 Ходім!.. Вгорі тисячоокі зорі
 На тебе надивитися жадають.
 50 Красуне! Ніжна Квітонько! Ходім!»
 Я встала. Глянула — тебе нема.
 Пішла розшукувати далі й далі
 Й прибилася до Дерева Знання.
 Воно здалось мені таким принадним,
 Привабливішим, ніж удень. Дивлюся —
 Під Деревом стоїть хтось. Наче Ангел
 Із тих крилатих, що, бува, до нас
 Навідуються. Подививсь на гілля,
 Обтяжене плодами, і зітхнув:
 60 «Ох, Дерево!.. Ніхто не помагає
 Тобі полегшувати добру ношу —
 Ні Бог, ні люди... То невже Знання
 Зневажене?! А чи заборонили
 Із заздрощів?.. Як? — Те, що возвишає
 Усіх? — На те й посаджене! Тоді
 Ніщо руки моєї не відверне
 Від доброносних сих плодів!» Сказав,
 Сміливо руку простягнув до гілки,
 70 Взяв плід і надкусив. Я ж похолола
 З жаху, вражена його зухвальством.
 А він, смакуючи, хвалив той плід:
 «О! Сік божественний! Від заборони
 Ще більш приємний. Чую в ньому силу
 Людей перетворити на богів.
 А чом би й ні? Збагачувать знання,
 Ділитись з усіма — хіба не благо,

80 Котре сприятиме Творцевій славі?
 Богоподібна Єво, покуштуй,
 Щаслива! Добуваючи Знання,
 Довершено-могутнішою станеш.
 Приземленість свою навіки скинеш.
 Захочеш — вознесешся до Небес,
 Увійдеш між боги яко богиня».

І він наблизив соковитий плід
 Мені до вуст — такий пахучий, ніжний,
 Що млосьць пожадливо несамовита
 Враз пойняла мене — і я вкусила
 Й відчула, що удвох ми піднялись
 90 До хмар і позираємо на Землю,
 Різноманітну навкруги, а я
 У несказаннім захваті аж млію.
 І раптом — страшно! Мій супутник щез.
 Я падаю в безодню, завмираю...
 Прокинулась — зраділа: то був сон».

Почувши оповідь жони, Адам
 Озвався сумно: «Краща половино
 Мого ества! Мене також уразив
 Твій буйний і зухвалий сон. Боюся,
 Що там таїться Зло... Відкіль воно?
 100 Ти ж чистою сотворена... А втім,
 У нас душа — то розмаїття сил
 Великих і малих, де всі звітують
 Людському Розумові. А грайлива
 Уява позича в п'ятьох чуттів
 Різноманітні враження й невтомно
 Сплітає з них Фантазії та Мрії
 Й несе на розсуд Розумові. Той
 Все зважає і піддає випробі;
 Те стверджує, а інше відхиляє.
 110 Так добуваємо думки й знання.
 Але коли природний Розум спить,
 Не спить в своїй комірчині Уява,
 А ніби передражнює Природу,
 Споруджуючи прехимерний світ
 Із баченого й чутого недавно
 Або давно. То — сни. Такий і той,
 Що ти розповіла. Хоча у ньому

120 Злостиво переплутано уривки
 Із нашої вчорашньої розмови,
 Ти не сумуй. В людський та й Божий ум,
 Бува, і злі думки на мить влітають
 І, викинуті геть, безслідно щезнуть.
 Коли у сні злякалась непокори,
 То уникатимеш її в'яву.
 Ну, посміхнися, люба! Будь як ранок,
 Що світові всміхається. Ходімо!
 Вже квіти порозплющували очі
 Й приберегли найтонші аромати
 Для тебе з ночі». Так втішав Адам
 130 Свою жону. І втішилась вона,
 Хоч забриніли в неї дві сльозини
 Й скотилися на кучеряві коси;
 Ще дві з очей цілунками забрав
 Адам на знак вибачливої ласки.
 Просвітлені, обоє поспішили
 До звичних справ своїх. Коли з Криївки
 На світло вийшли, життєдайне Сонце,
 140 Зі Сходу, в колісниці вогняній
 Над морем знявшись, пронизало Рай
 Промінням навскісним та освітило
 У ранішній рясній росі простори
 Едемської. Прародичі Вселюдства
 Вклонилися й молитву проказали
 Ранкову — не однакову щодня,
 Бо не однакові слова хвали
 Й подяки Усевишньому злітали
 Самі собою з їхніх уст у співах
 150 Або в словах, звичайних чи співучих,
 Що виливали музику багатшу,
 Ніж наші арфи й дзвінкострунні лютні.
 Молилися: «О Вічний Добротворче,
 Всевладний Господи! Твої творіння
 Величні — перед нами. О, який же
 Тоді несказанно великий Ти,
 Благий наш Отче, що витаєш вище
 Усього зримого і — сам незримий —
 Даєш нам бачить часточку Себе
 В ділах Твоїх! Ви, Ангели, найперші

160 Славте Того, кого ви, Діти Світла,
 Узріти годні і в хорали й гімни
 Оповиваєте ви Його Престол,
 Де вічне Світло й темряви нема.
 Йому хвалу несіте, від початку
 Предвічного, тепер і повсякчас!
 Ти, Зірко Вранішня із почту ночі,
 Провозвіснице дня, немов корона
 Над Місяцем усміхненим, — дзвени
 170 Із сфери срібної Йому во славу,
 Бо вже ряхтить росистий ранок!
 О Сонцю! Ти — душа і око Світу,
 Назви своїм Господарем Того,
 Хто много тисяч крат од тебе більший
 І вищий; прогрими Йому хвалу,
 Коли встаєш, коли дійдеш зеніту
 Й при заході! Ти, Місяцю, що з ночі,
 Вклонившись, Сонцю уступаєш путь;
 І ви, зірки незрушні в срібній сфері
 Рухливій; ви — блукаючі світила
 180 П'яти планет у таємничих танцях, —
 Видзвонюйте достойну похвалу
 Тому, хто з темряви покликав світло!
 І ви, чотири первні сього світу —
 Вода, вогонь, повітря й густина
 У незліченній кількості одмін
 Круговороту вічного — хваліте
 Творця! Ви, мряки і тумани, й хмари,
 Здіймайтесь над Землею, славте Бога,
 Приймаючи благословення Сонця
 190 Багряне, райдужне чи золотисте
 Із незворушної блакиті Неба.
 Спадайте зливами, напійте Землю!
 Здіймаючись і падаючи, славте
 Творця! І ви, вітри з усіх сторін,
 Пестливі леготи і грізні бурі,
 Хваліть Творця! Хитайтеся, дерева,
 В поклонах Господу. Струмки й криниці
 Буркотівливо-хлюпотливі, славте
 Створителя! І ви, живі істоти,
 200 Ті, що літаєте у піднебесі,

Вславляйте Бога крилами і співом!
 Ті, що у водах плаваєте вільно,
 Що різнорідно населили Землю,
 Повільні й бистрі, звивисті й прямі, —
 Несіть із гір, долин, струмків, гаїв
 Хвалу Всевишньому, коли ми вмовкнем.
 Даруй нам, Господи, Добро в сей день,
 А як настане ніч і сили Тьми
 До нас підкрадуться, розпороши їх,
 Як Сонце розпорошує пітьму».

210

Отак вони молилися, невинні,
 І душі їхні пройняло блаженство.
 А потім почали свої труди
 У буйноцвітті Раю, де рослини,
 Змагаючись у невгамовнім рості,
 Попереплутувалися й благали
 Садівника-Адама: ох, звільни
 Нас від безплідних сих обіймів!
 Пагіння виноградне обвивалось
 Круг стовбура міцного. Як жона
 В обіймах пестить мужа, так лоза,
 Покірлива чутливим пальцям Єви,
 До кедра линула, солодкогронна.

220

Поглянувши на те, Небесний Цар
 Ласкаво пожалів істоту ніжну.
 Архангела покликав Рафаїла
 (Його Він потім посилав до жінки
 Сім раз заміжньої — на допомогу)
 І мовив: «Рафаїле! Сатана
 Досяг Землі і вчора у Раю
 Вчинив замішання. Знайшов людей,
 Підступно потривожив їхній сон,
 Бо хоче погубити людський рід.
 Злітай до них. Коли в Раю настане
 Полудень, люди в затінок підуть
 Од спеки, ти погомони з Адамом
 Розважливо. І поведи розмову так,
 Щоби вони відчули власне щастя,
 Котре Я дарував їх вільній волі
 І розумові — волі їхній вільній,
 Тому-то й перемінливій. Скажи,

240

Нехай вони обачливо і мудро
 Свої учинки важать. Повідом,
 Відкіль на них чигає небезпека;
 Що ворог їхній сам недавно впав
 З Небес і тягне інших у падіння,
 Коли не силою (бо мало сили),
 То лжею й підступом. Остережи
 Людей. Нехай не нарікають потім,
 250 Що їх, не попереджених, зненацька
 Звели і погубили». Так Господь
 Вчинив по-справедливості. Архангел,
 Один з крилатих Божих Вістових,
 В дорогу вилетів. Небесні сонми
 Слухняно розступилися й дали
 Йому дорогу. Розпростерши крила,
 Полинув він, прямуючи до брами
 Небесної, що перед ним здаля
 260 На золотих завісах (будівничі
 Господні перевершили всіх інших)
 Широко розчинилася сама.
 Архангелу відкрилися простори
 Ясні. Ген-ген удалині Земля
 Майнула серед зір, а там — Едем
 Із кедрами величними на горах.
 Як Галілей своє оптичне скло
 Із краєвидів місячних не зводить,
 Чи лоцман у пістряві острівців
 Егейських бачить Делос або Самос, —
 270 Отак, минаючи світи й світи,
 Архангел мав на оці нашу Землю.
 А як влетів у приземні висоти,
 Досяжні зрідка для орлів, — став схожий
 На Фенікса — гігантську білу птицю,
 Що до єгипетських летить святинь,
 Аби згорить і з попелу воскреснуть.
 Він опустивсь на східні схили Раю
 Й прийняв там звичний вигляд Серафима, —
 280 Бо мав три пари крил, що огортали
 Його величну постать: дужі груди,
 Могутній стан і — третя пара — ноги.
 Були ті крила: горішні — злотисті,

Середні — сині й райдужні, як небо,
А долішні — блакитно-фіалкові,
Пір'їсто-пишні, наче у Гермеса.
Ошатний, став на скелі. Ореол
Та пахощі небесні кругом його,
Мов майво, струменіли. Божа варта
Вітала радо Світлого Гінця

290

З дорученням високим, і пішов він,
Повз їхні срібні шатра, прямо в Рай,
Що ніжився у полуденній спеці:

В цілющих пахощах живиці, нарду
І цинамону млосно завмирав,
Так, мов Природа перебрала міру
В ароматичній оргії. Адам

300

Із затінку, де спочивав, побачив
Наближення Високого Гінця,
Коли стояло Сонце у зеніті,
Наснажуючи благодатне лоно
Плодючої Землі аж до глибин,
Тож припікало. В холодочку Єва
Хазяйновито готувала їжу —
Плоди поживні та смачні напої
З солодких грон та потайних струмків
Молочних. Тут її гукнув Адам:

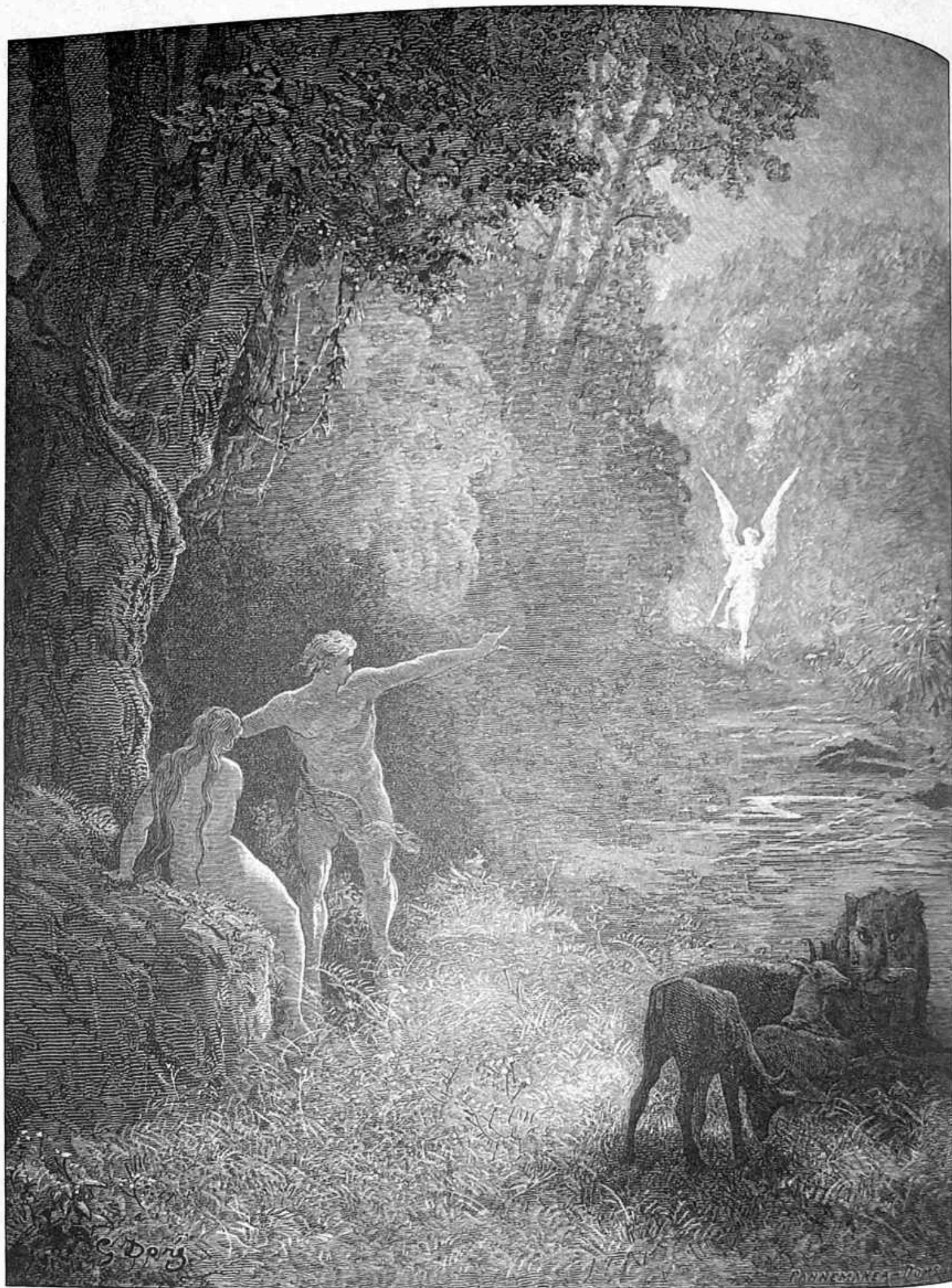
«А подивися, хто до нас іде!
Мов ранок серед дня, небеснокрилий,
Напевно, із Небес несе нам вісті.

310

Іди-но припаси іще плодів
Та добери напоїв. Хай там буде
Всього з надлишком, щоб Високий Гість
Тут забарився довше. Все, що маєм,
Ми їм завдячуєм, то будьмо щедрі.
Коли берем у щедрої Пророди
Її плоди — полегшуєм їй ношу.
Тоді вона зародить ще багатше».

320

На те озвалась Єва: «Ти, Адаме,
Землі належиш сій; із неї взятий
І виплеканий Богом, знаєш: нам
У кожному пору тут всього доволі,
Хоч деякі плоди сушити варто
Для ситности. Піду-но доберу

Ще кілька соковитих грон і динь
 Найзапашніших. Хай Небесний Гість,
 Покуштувавши, знає, що й у нас
 Бог щедрий, як і в них на Небесах».

330 По тому заклопотана пішла,
 У думці прикидаючи, які
 Поживніші подати Гостю страви,
 Щоби смаки з'єднались гармонійно
 Й приємно чергувалися. По тому
 Між пагінням і гіллям добирала
 Найвишуканіші плоди земні,
 Які ростуть у нас і за морями
 Понтійським, Середземним чи Індійським,
 На дотик, колір, форму різнорідні:
 Блискучі й волохаті, світлі й темні,
 Округлі й видовжені. Все те Єва
 340 Позносила на свій зелений стіл,
 Ще й виокремила для запивання
 Різноманітні соки свіжих ягід
 Та ласощі для присмаку із зерня
 Горіхового й розмістила в посуд,
 Дарований Природою. Нарешті
 Свій стіл пахучим зіллям заклечала
 Та квітами троянд. Адам тим часом
 Пішов назустріч Посланцю Небес.

350 Прабатько Людства виступав без почту,
 Поважний, гідний, досконалий. Сам він
 Достойніше величчя виражав,
 Ніж наші можновладці, що натужно
 В процесіях з ліврей, карет і коней
 Силкуються вражати ледачий натовп.
 Коли Адам до Гостя приступив,
 Безтрепетний, хоч сповнений пошани,
 Він Вищому Єству поклон одважив
 Впокорено. Тоді промовив так:

360 «Небесна Сило! Бо лише з Небес
 Від Божого найвищого Престолу
 Такі ласкаві гості прибувають
 Відвідувати благодатний Рай,
 Нам подарований Творцем, і нас
 Поки що двох в Раю. Яви нам ласку

І в нашім Затишку перепочинь
Та пригощайсь добірними плодами
Тутешніми, поки не спала спека».

370 На те співчутливо зітхнув Архангел:
«Такий уже сей Світ новий і ви,
Сотворені у ньому, — що не раз
До вас навідуємося! Веди
У Затишок. Допоки звечоріє,
Побуду з вами. Увійшли удвох
До Єви. Там зілля пахучі й квіти,
Мов у святковім затишку Помони,
Вкривали все. Лиш Єва не прикрита
Нічим, бриніла юною красою,
Мов Німфа лісова чи як богині
Церера чи з Мінервою Юнона.
380 Для гідности не треба прикриття,
Тож сором їй лиця не зарум'янив.

«Возрадуйся!» — сказав Високий Гість
На привітання. (По тисячоліттях
«Пречиста Діво, радуйся!» — так само
Вітатиме Небесний Гість Марію,
Що після Єви матір'ю нам стане. —
«Прамати Людства, радуйся! Від тебе
Підуть неізмислимі покоління,
Які наповнять та оздоблять Землю.)
390 Як ти наповнила і завітчала
Сей закуток!» На подушки із моху
Архангел і навпроти Перші Люди
Поважно сіли. Перед кожним з них
Дари розкішні осени й весни
(Бо у Раю весь час весна і осінь
Немов танцюють, взявшись за руки)
Пахуче умлівали. Без тривоги,
Що страви прохолонуть, неквапливо
Наш Праотець почав такі слова:

400 «Вельмишановний, прибульцю Світлий!
Запрошуем ласкаво — пригощайся
Всім, чим для нас благословляє Землю
Господь. Хоч вам, духовним, наші страви
Прісними видадуться, Сотворитель
Турбується належно про усіх».

На теє Гість: «Чому ж? У вашій їжі
 Теж є духовна частка. Ми, небесні,
 Подібно, як і ви, земні, — їмо.
 Ми, як і ви, занурені ізнизу
 410 У грубу речовинність: зір, слух, смак,
 Нюх, дотик теж еднають нас зі світом
 Предметним. Тож смакуємо смачне,
 Жуємо та ковтаємо. І з їжі
 Витворюєм субстанцію духовну.
 Такий закон загальний поглинання:
 Усе довершеніше поглинає
 Грубіші, примітивніші начала.
 Як-от: земля — ся їжа для води;
 420 Земля й вода — пожива для повітря;
 Повітрям поживляються світила.
 Найперше Місяць — віспуватий згусток
 У ряботинні випарів земних,
 Іще не перетравлених. Дихання
 Вологе місяцеве — то пожива
 Для вищих сфер. А щедродайне Сонце
 Усім дає і скрізь бере поживу
 Із випарів та райдуг і щодня
 Вечеряти сідає з океану.
 Хоча на Небесах з Дерев Життя
 430 Нектарами напосні плоди
 Спадають, і щодня янтарні роси
 Нас поять медом; хоч перлисту манну
 Збираємо у видолках, — Творець,
 Невичерпно вигадливий, нові
 Нам страви створює. Отож я радо
 Поласую й у вас». І Гість Небесний
 З людьми охоче їв — не символічно,
 Як запевняють богослови, ні! —
 440 А з добрим апетитом просто їв
 І перетравлював. Воно й не дивно,
 Бо духи могутніші, ніж вогонь.
 А він же і чадне вугілля й руди
 З'їдає й перетворює на чисті
 Метали. У неприкритій Наготі
 Догідливо їм слугувала Єва
 За учтою. В кінці почастивала

- 450 Солодко ласощами... О, невинність
І чистота! Коли вони де є,
То лиш в Раю можливі. Тільки там
Синам Господнім одкривався дар
Любови, котра радісно цвіте
Без ревнощів принизливої муки,
Що потім для любови стануть Пеклом.
- 460 Наїлися і напились у міру
Природної потреби. Тут Адаму
На думку спало розпитати Гостя,
Допоки день не згас, про Неземне,
Про Небожителів предосконалих
У Висях незбагненних. Він обачно
Заговорив: «Ти от живеш у Бога
І нам зробив велику честь: у сховок
Людський зайшов і смакував наїдки
Земні. Але хіба їх порівняєш
З небесними? Крилатий Ієрарх
Йому на те: «Адаме! Є в основі
Усього суцього одне незмінне
Начало — наш усемогутній Бог.
Із Нього виникає і до Нього
470 Вертається все добре й вічно спрагле
Довершености. Речовини первні
Являють в різних формах різномірно
Єдину сутність. Все Живе — теж різне
У проявах життя. Більш досконале,
Розумніше й духовніше — те більш
Наснажене невпинним пориванням
Увись. Од кореня стрілкує парость,
Із неї — листя; далі, вище — квіти
Барвисто-запашні, а там — плоди.
Плоди стають наїдками, що живлять
480 Людське й тваринне жадібне життя.
В Живім — чуття; з чуттів росте уява;
Чуття з уявою формують розум —
Розважливий або інтуїтивний;
У вас розважливий, у нас інтуїтивний —
Хоч різні силою, подібні суттю.
Тож не дивуйся, що людські наїдки
Мою духовність живлять. Бо колись,

Можливо, завітаєте і ви
 На учти ангельські і, з бігом часу,
 490 Одухотворюючи власне тіло,
 Вирощуватимете з нього дух
 Ефірно-легітний, що долетить
 До нас, чи обере собі довільно
 Цей чи небесний Рай. Ви — Божі діти,
 Допоки ви у послуху й любові
 Несхибліві. А зараз утішайтесь
 Блаженством, котре можете прийняти,
 Але не більшим». Праотець Людей
 На те сказав: «Ласкавий добрий Гостю!
 500 Спасибі за поради і знання
 Про всезагальний рух Природи вгору
 Од нижчих грубих речовин до ніжних
 Околиць Неба, відкіля наш дух
 По сходинах підійметься до Бога.
 Та поясни, для чого ти сказав
 «Допоки ви у послуху й любові?»
 Хіба в нас мало послуху? Чи ми
 Любити перестанемо Того,
 Хто з праху сотворив нас, дав нам Рай —
 510 Найвище людське благо?» Відказав
 Йому Архангел: «О дитя земне
 Й небесне! Слухай: все твоє блаженство
 Теперішнє завдячуй тільки Богу.
 Майбутнє все завдячуй лиш собі
 Чи, радше, послухові, що несхибно
 Являтимеш Творцеві. Пам'ятай
 Пересторогу сю: Господь створив
 Тебе в довершеності перемінним,
 Розумним, добрим, вільним — не рабом
 520 Сліпої неминучости чи Долі,
 Чи примусу. Затям: Він, Бог свободи,
 Невольничої служби не приймає,
 І в мудрого Творця ціни не мають
 Любов чи послух у глухім кутку
 Безвиході без вибору й випроби.
 Ми, сонми ангельські на Небесах,
 Наближені до Божого Престолу,
 І ви у благодатному Раю

530 Впокорено слугуємо і любим
 Творця по добрій волі. Хто обрав
 Ненависть-непокору, ті упали
 В безодню Пекла. О, який то жах
 Зірватися з висот блаженства в прірву
 Знедолености». Наш великий Предок
 Йому на те: «Навчителю небесний!
 Слова твої мені запали в душу
 Глибоко — глибше херувимських співів,
 Що поночі лунають в горах. Знаю,
 Що вільний вибір помислів і дій
 540 Мені дано, аби не забував
 Любити Сотворителя й коритись
 Йому. Це нам єдиний заповіт,
 І він, я в цьому певен, справедливий.
 А ти згадав ненависть-непокору
 На Небесах! Я злякано гублюсь
 У сумнівах. Коли твоя вже ласка
 Докладніше про се ти розкажи,
 То слухатиму в трепетнім мовчанні.
 Хоч Сонце од Полудня повернуло
 550 На захід, та до вечора далеко —
 Побудь ще з нами». Так прохав Адам,
 І Рафаїл, помовчавши, почав:
 «Першолюдино! Як тобі збагнути
 Діла небесні?! Як мені донести
 До вух земних незносливо тяжку
 І недоступну людській мові повість
 Про дії духів, що були славетні,
 Поки були покірні. А пішли
 Війною на Царя Царів — і впали.
 560 Утаємничувати вас в Небесне —
 Хіба законно це? Втім, у науку
 Тобі наважуся. Про все, що людям
 Несила уявити, розповім,
 Небесне уподібнивши земному,
 Для вас доступному, яке, можливо,
 Є тільки тінь небесного. Колись
 Ні Всесвіту, ні Раю не було.
 Тоді, де розпростерлося це Небо
 І зосередилася ця Земля,

570 Владарював безкрайї дикий Хаос.
 В той час, одного дня — припустим це,
 Бо час є мірою тривалости і руху
 Одвічного. Хай так: одного дня,
 Коли небесний виповнився рік,
 На виклик до Найвищого Престолу
 Величні сонми Ангелів злетілись:
 Сяйних загонів сотні сотень тисяч
 На чолі з ієрархами. Знамена
 Багатоступеневих ієрархій

580 Неічислимими громадами. Отець
 Небесний і праворуч Його Син
 На недосяжнім Троні, на Горі
 Богопрестольній у сліпучім сяйві
 Незримі. Голос Божий пролунав:
 «Вслухайтесь, Ангели, нащадки Світла,
 Князі, Правителі, Вожді і Сили!
 Ось повеління вам на віки вічні:
 Я проголошую Мойого Сина
 Єдиного — Месією, Моїм

590 Помазаником, над всіма Главою.
 Він одесную в Мене. Клянусь собою:
 Всі Небеса поклоняться Йому
 І в Ньому визнають свого Владика,
 Мого Намісника. Єдині духом,
 Возрадуйтеся у Спільноті Вічній!
 Хто ж не покориться Моему Сину,
 Той непокору викаже Мені,
 Одкинутий назавше од Творця,
 Провалиться у пітьму безпросвітну,

600 Де скнітиме, непрощений, повік».
 Таке прорік Усемогутній. Всі
 Словам сим одностайно були раді
 Немовбито. Насправді — не усі.
 Той день, як інші урочисті дні,
 Ми провели у співах-хороводах
 Навкруг Богопрестольної Гори,
 І в тому дійстві був таємний смисл.
 Се — як планет паради й хороводи
 Орбіт у вашім Небі; мов свавільні,
 Та в сутності їх злагода велична

610

Бринить гармонією, що втішає
 Самого Бога. Наближався вечір.
 (У нас свої є ранки й вечори.
 Вони врідноманітнюють приємно
 Небесний час.) Ми сіли до вечері,
 Де колами розставлені столи
 Під ангельськими стравами багаті
 У посуді із золота й кришталю.
 Прилігши, всі трапезували вільно
 Між квітами, на голови поклавши
 Вінці. У радісному спілкуванні,
 В екстазі, ми переситу не знали,
 Бо де безсмертя і всього доволі,
 Нема переситу. Творець, щедротно
 Нас частуючи, і сам радів за всіх.
 Настала запахуща ніч. Майнула
 Тінь од Богопрестольної Гори,
 Відкіль Господь дає нам день і ніч
 (чи присмерк, бо у нас немає тьми).

620

630

Вечірні роси кликали до сну
 Усіх, окрім недремного Творця.
 Широко на небесному просторі
 Розкинувсь неосяжний табір — більший,
 Ніж ся Земля, якби її, округлу,
 Розгладити у площину. В намети
 І в павільйони уздовж Рік Живих
 Біля Дерев Життя за гуртом гурт
 Трапезувальники неізчислимі
 Пішли відпочивати. Опахала
 Вітрів легких нас лагідно приспали.
 Лиш перемінно подзвін арф і хори,
 Невмовкні круг Господнього Престолу,
 Вколисували тишину глибоку.

640

Не спав лиш Сатана — так будем звать
 Його, бо ім'я, котре мав на Небі, —
 Утратив. Наймогутніший Архангел,
 Один з найближчих до Творця (чи, може,
 Найближчий?) Сину Божому позаздрив, —
 Господь його Месією нарік —
 Царем Царів. То гордий Сатана
 Почув себе покривдженим незмірно.

650

Велику мав зневагу — злість плекав,
 У Небесах вночі намислив він
 Одвести ієрархію свою
 Од Трону Господа на знак погорди
 Й безбожного непослуху. Збудив
 Найближчого свого вождя: «Ти спиш,
 Товаришу і друже? — Не до сну!
 Те, що велів учора Вседержитель,
 660 На невеселі роздуми наводить.
 Чи одного мене? Бог запровадив
 Нові закони. З них нові думки
 І погляди — та й сумніви! — ростуть.
 Їх варто зважити. Одначе тут
 Се небезпечно. Нам слід згуртуватись
 У нашому околі. Заздалегідь
 Дай знать підпорядкованим нам силам,
 Що є наказ: поки триває ніч,
 Негайно ієрархії всій нашій
 670 Летіти при розгорнутих знаменах
 На Північ, в простір наших володінь,
 Пора бо готуватися належно
 До зустрічі новітнього Царя —
 Великого Месії, що гряде
 Для огляду небесних ієрархій,
 Щоб нам нав'язувать нові закони».
 Так гордому Архангелу вдалося
 Заступника свого переманить.
 А той воєначальників стрічав
 680 І розтлумачував наказ Вождя,
 Докинувши то тут, то там слівце
 Багатозначне, або заздрий натяк
 Для випробу. Усі беззастережно
 Скорилися наказу, бо ім'я
 Вождя, високий ранг і світла слава
 На Небесах сяли. Як у вас
 Зірниця і за нею розсип зір
 Нічне встеляють небо, так і він
 Третину Ангелів небесних звів
 690 Підступною гординею. Тим часом
 Всевишне усевидящее Око,
 Що бачить найпотайніші думки,

З Гори Святої, взріло крізь огні
Світильників, як полчища гігантські,
Зірниці, розтривожені велінням
Господнім, ворохобились на бунт.

Усе те бачивши, Бог посміхнувся
І мовив Синові Своему так:

700 «В тобі Моя утверджується слава
І наша міць, Мій Спадкоємцю й Сину.
Тепер пора настала утвердить
Всеволоддя Наше в неосяжнім царстві.
Бо ворог підіймається, що хоче
Імперію створить нарівні з Нами
На Півночі, а потім відтіля
Війною рушивши, піддять випробі
Усемогуття Наше й Правду. Пильність
І вірні Сили захисту Небес
710 Хай не дадуть зненацька заторкнути
Високі наші святощі й Престол».

І засвітилось Синове обличчя
Свободою й спокоем несказанним,
Коли він мовив: «Отче, Ти правдиво
Глузуєш з ворогів і зневажаєш
Бунтарство нице й заколоти марні,
Котрі умножать Нашу славу. Злоба
Бунтівників іще міцніш утвердить
Власть царську, подаровану Мені.
Щоб знали: Я — караюча Правиця
720 Твоя — не був би гідним сих Небес,
Якби не посрамив Твоїх врагів».

Так мовив Божий Син. А Сатана
Та сонмища його на бистрих крилах
Уже були далеко, незліченні,
Немов зірки, що всіюють вам Небо,
Чи міріади росяних краплин,
Що сонячного ранку, наче перли,
Виблискують-ряхтять в твоїм Раю.
Вони минали сфери Серафимів,
730 Орбіти Херувимів та простори
Багатоступеневих ієрархій,
Супроти котрих Всесвіт ваш, Адаме, —
То лиш мала краплина, як сей Рай —

Лиш цятка на Землі зелено-сизій,
 Кулястому утворенні з морів
 Та суходолів. Вони прилинули
 На неозору Північ. Там їхній Вождь
 Піднявсь на свій престол
 Високо на горі, котра здаля
 740 Шпилями й пірамідами іскрилась
 В оздобах діамантових і срібних.
 «Великого Люцифера палац» —
 Так назовемо мовою людей
 Споруду ту. Її сам Сатана,
 Змагаючись у величі з Творцем,
 Вподібнював до Божого престолу,
 Що на Горі Святій, ще й назву дав
 Своєму витвору «Гора Нарад».
 Тож поскликав туди своїх найближчих
 750 Немовбито порадитися, як
 Достойно зустрічать Царя Царів,
 І промовляв до них зухвало так:
 «Князі, Керманічі, Вожді, Владики!
 Ще поки сі звання величні — наші
 І означають Суть, не звук пустий!
 Учора коронація нова
 Дала Помазаникові всю владу,
 А нас підніжками Царя Царів
 760 Поставила. Отож ми поспішали
 Опівночі до наших володінь
 Розважливо порадитися: як нам,
 З якими почестями зустрічати
 Царя новітнього, який гряде
 Приймати ще небачені поклони
 Й схиляння запобігливе до стіп
 Помазаних — принизливе; тепер
 Принизливе удвічі, бо владарство
 Вже не Один, а Вдвох (той Другий єсть
 Подоба Першого) проголосили
 770 Пихато й своєвільно... Що, як ми,
 Гуртом, порадившись розважно, скинем
 Ярмо? А чи схилятимемо шиї
 І будем гнути спини та коліна
 Ми — Жителі Небес, а не раби;

Хоча не рівні між собою — вільні
 І горді рівністю в свободі. Ранги
 Чи титули не вадять нашій волі
 А виявляють суть її. Хто сміє
 І по якому праву стать над нами,
 780 Собі подібними, Царем?! Хай Він
 Переважа нас силою чи блиском,
 Але чого жбурляти нам в лице
 Укази та нав'язувать закони?
 Пощо закони нам? Закони — в нас.
 І нащо нам згинатись у поклонах,
 Виспівувать по-рабському «Осанна»,
 Як духом ми не Слуги, а Владики?!»
 В зухвальстві гордім Сатана дійшов
 До краю, й слухали його усі.
 790 Враз рвучко підхопився Абдиїл —
 Один із Серафимів, котрий ревню
 Й покірно славив Бога. Він у гніві
 Промову виголосив запальну:
 «Яке блюзнірство і яка зухвалість!
 О, скільки тут облудної гордині!
 Такого ще не чули Небеса
 Й не сподівалися почуть од тебе,
 Що возвишавсь над іншими. Невдячний!
 Як смієш ти, хулителю, чорнити
 800 Найвищу Божу волю і присягу,
 По котрій Син Всевишнього Єдиний
 Спадкує Отчий скіпетр і прийме
 Поклони всіх Небес, як Цар Царів?!
 Ти кажеш: се сваволя й беззаконня
 Вознести Одно́го над усіма
 Йому подібними. Так ти ще хочеш
 Твої закони встановлять для Бога?
 Ти сперечаєшся про волю з Богом?
 810 Ти — з Богом, котрий сотворив тебе
 І Небеса й всьому поклав границі,
 Й на ділі всі пізнали лиш одне:
 Він — добрий і про нашу гідність дбає,
 І не принижує, а возвишає
 Всіх нас, згуртованих круг Одно́го
 Глави. Ти важишся Його рівняти

- 820 З собою! Ти — великий і преславний,
Хай так. Але ні ти ані усе
Небесне воїнство не порівнянне
З Помазаником Господа єдиним;
Бо Він — усемогутнє Боже Слово —
Є Сотворителем усіх Небес,
Нас і тебе. Він дарував нам Славу
І поділив ієрархічно владу
Начал, Могутностей, Корон, Престолів,
Котрі під Скіпетром Його не гнутья,
А возвишаються, бо Цар Царів
Іде до всіх і Сам стає, як всі.
Його закони — наші се закони,
Бо Гóсподева Честь і Слава — наші.
- 830 А ти — не богохульствуй, не підбурюй!
Покайся, проси прощення! Поспішай
Власкавити розгніваного Бога —
Отця і Сина, поки ще не пізно!»
- Так ревно промовляв Архангел вірний.
Та знехтували ті його промову;
Подумали: дивак гарячкуватий,
Одбився од загалу. Сатана,
Зловтішно торжествуючи, вів далі:
- 840 «Ти, кажеш — створені? І то — не Богом?
А за Його дорученням Синок
Нас, нібито, творив. От новина!
Ми хочем знати, де таке чував ти,
Чи, може, бачив, як тебе творили?
До нас нікого не було. Ми — перші,
Самосотворені, завжди нетлінні.
Життєва власна сила в нас буяє.
Відколи вівершилася Судьба
І ми з'явилися, Сини Небес,
Нам велич і могутність притаманні.
- 850 Це власною правицею й потвердим:
На ділі доведемо, хто нам рівня!
Чи, може, до Всевишнього Престолу
Покірно маємо колінкувати
З благаннями?! Ні! Ми його здобудем
Як Переможці! Йди оповісти
Помазаника Божого, що́ чув тут,

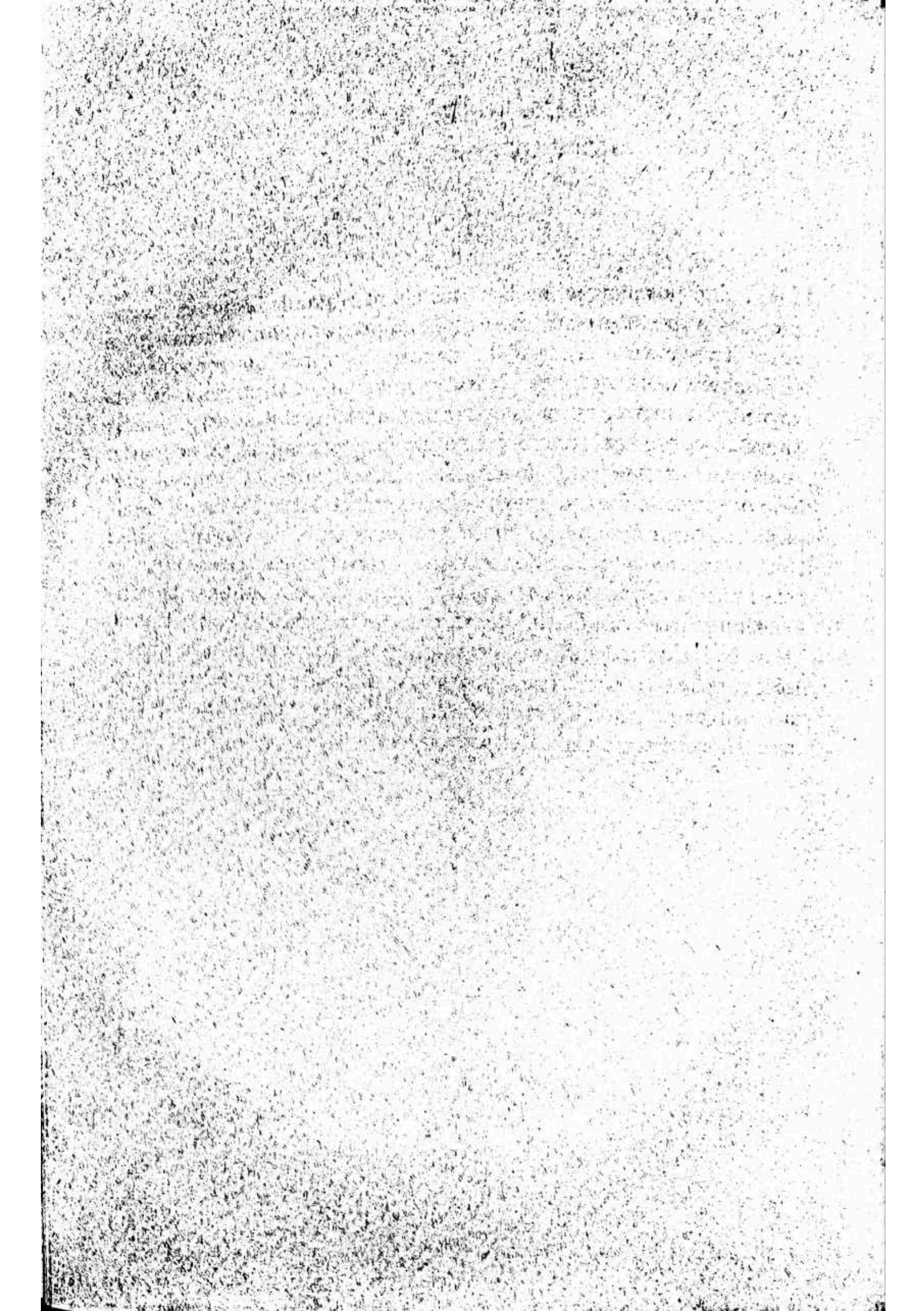
- 860 І поспішай!» Мов гул глибоких вод,
Луною покотилася хвала
Неізмислимим сонмищ — Сатані.
А полум'яний Абдиїл безстрашно,
Сам серед гущі ворогів, промовив:
    «Проклятий Духу, що одпав од Бога
Та од усього доброго! Вже бачу
Твоє й приспівників твоїх падіння
Та жалюгідну долю. Наче пошесть,
Ваш бунт і праведна за нього кара
Ятримуть однині Небеса.
О, не турбуйсь! Уже не потривожить
Тебе легке ярмо Царя Царів,
870 І боляче троцитьме повік
Твою нескореність. Мені ти кажеш
Геть одійти од вас? Що ж, я піду,
Поки на ваше зборисько злочинне
Не ринув Божий гнів огнем і громом
Усекараючим. Тоді у муках
Збагнеш, хто є Створитель твій; Хто може
Тебе знов обернути у ніщо».
- 880 Так мовив Абдиїл — єдиний вірний
Серед зрадливих. Непохитний, чесний,
Неспокушений, люблячий Творця,
Поривистий і відданий в любові —
Не те, що буйний натовп. Од юрби,
З-посеред викриків та глузувань,
Упевнений, без страху відійшов
Ще й посміхнувся, озирнувшись раз
На збурену приречену Гординю.

КНИГА ШОСТА КОРОТКИЙ ВИКЛАД

афаїл далі розповідає, як Бог послав Михаїла й Гавриїла навперстріч Сатані з його ангелами, аби дати їм бій. Описується перша битва: Супостат зі своїми Воїнствами відступає під прикриттям ночі, потім скликає раду, вигадує диявольські пристрої, які, на другий день битви, спричиняють деяке замішання в лавах Ангелів Михаїла, проте зрештою Боже воїнство, вергаючи гори, подолало і потугу, й машинерію Сатани. Але, позаяк ворохобників не розбито остаточно, Бог на третій день посилає Месію — свого Сина, зберігши саме для нього славу тієї звитяги. Син Божий, у силі Отця свого, прибуває на бойовисько, самою появою своєю змусивши усі свої легіони завмерти обабіч нього. З громами-блискавицями вклинюється він своєю колісницею в самісіньку гущу ворогів і жене їх, негодних чинити йому опір, аж до муру Небес. І мури небесні розчахнулись, і заколотники, нажахані й ошелешені, всі попадали в безодню — у приготоване для них місце кари. Месія зі славою повертається до свого Отця.

Книга
шоста

Архангел ревний линув у просторах
Нічних Небес, поки рожевий ранок
Широко відчинив світляну браму
Яскинь Богопрестольної Гори,
Відкіль попеременно світло й пітьма
Ритмічно облітають Небеса,
Врізноманітнюючи поступ часу
Подобою ночей і днів. Коли
З одної брами вилітає світло,
10 У протилежну тихо входить пітьма,
А потім, випущена в сталий час,
Знов пеленає Небеса у ніч
Чи, радше, присмерк, бо нема там тьми,
Як на Землі. Коли запроменів
Небесний ранок в райдужному сяйві,
Що пронизало золоті простори,
Й відкрилась Абдіїлу сила війська —
Загони ангельські та колісниці
20 В тісних когортах при вогнистій зброї,
Котра виблискувала іскрометно,
Усі наготові до війни.
Вже знали те, що він вістить хотів,
Тож радо він пристав до гурту друзів
Під вигуки веселі й привітання
Йому — єдиному із мільйонів,
Хто не відпав, а сам-один вернувсь
До Бога. Розпромінена громада
Соратників вела його до Трону
Всевишнього. Там з хмари золотої
30 Ласкаво пролунало: «Ти, слуго,
Явив достойну велич і хоробрість,
Бо воював не зброєю, а словом
Правдивим сам-один супроти мас
Підбурених. Постоявши за Правду,
Навів на себе їхній осуд — кару

Дошкольну. Але знай: хто самотоко,
 Та чесно перед Господом стоїть,
 То хай над ним глумляться й міліони,
 У перемогу граючись, — він згодом
 40 У славі істинної перемоги
 Прийде й злочинцям силою нав'яже
 Закони Правди й Розуму високі,
 Що їх бунтарство нехтує, повставши
 Проти Месії, отже — проти Мене.
 Йди, Михаїле, Князю Божих армій,
 Веди Моїх синів неподоланних
 У бій! І хай святиться ваше ім'я —
 50 Твоє й Архистратига Гавриїла,
 І з вами міліонів вірних воїв,
 Що кількістю зрівнялись з бунтарями
 Безбожними. Печіте їх вогнем,
 Вражайте зброєю! Женіть на край
 Небес і скиньте відтіля в Тартар!
 Нехай вогненний Хаос їх ковтне!»
 Коли наказ Всевишній пролунав
 З Гори Богопрестольної, кирея
 Хмар чорних налетіла й огорнула
 60 Всю Гору; в хмарах стріли блискавиць
 Замиготіли грозяно — знак гніву
 Господнього, і сурми прогріміли
 Тривогу. Вірне Воїнство Небесне
 Розшикувалось у квадрат гігантський,
 Притихле. Враз згуртована можуть
 Знялась угору. І пройняв її
 Рокотострунний героїчний марш,
 Що надихав на подвиги для Бога
 І Сина Божого. В музичний лад
 70 Війська Господні рушили на Північ,
 І вже ніщо — ліси, долини, ріки
 Чи гори — не одверне їх, нестримних,
 Навальних, пружних, бистрих! Порівняй:
 Неначе здвиг різноманітних птахів
 На поклик Господа летів у Рай,
 Щоб ти давав їм імена, — так мчала
 Об'єднаних небесних армій сила
 Й долала відстані нові й нові,

80 Стократ розлогіші, ніж ваш Усесвіт,
 Аж поки синявий північний обрій
 Од краю і до краю спалахнув
 Багряно. Ближче — бризнули угору,
 Як море гострих вогників, списи
 Й червоним приском — шоломи, щити
 Й на них зухвалі гасла. То Відступник
 Налаштував свої війська до бою,
 Аби того ще дня раптовим штурмом
 Богопрестольну Гору захопити,
 Щоб дух зависливий замісто Бога
 Владарював; замість Добра — Гординя.
 90 Одначе буйний намір-недоносок
 Спіткнувсь на півдорозі. Ми спочатку
 Не вірили: невже небесні духи
 Зійдуться битися як вороги —
 Брати, єдині в радості й любові,
 І славі Господа?! Та прогримів
 Клич бойовий, і почуття пригасли.

Ген високо, немов на троні,
 В гігантській іскрометній колісниці
 Сидів богопротивний Сатана.
 100 Неначе Бог, у почті Серафимів,
 У сяєві сліпучому щитів,
 Підвівся і, зійшовши з колісниці,
 Прокрокував назустріч нам. Ряди
 Ворожі й наші лава проти лави
 Зійшлись і стали твердо, недоступні,
 Розтягнені у безвість. Архивраг
 Минув ошкірені ряди бунтарські
 Та блиском адамантів, злота й зброї
 Крицевої собою заслонив
 110 Підлеглих. І тоді-то Абдиїл
 В архангельській когорті, поривний,
 Не стерпівши, заговорив: «О Небо!
 Невже пихатій видимості злудній,
 Що пнеться до Створителя, судилось
 Зухвало величатися? Невже
 Безчестя буйне і дурна гординя
 Здолають честь і справедливу силу?
 То хай же, де долав я ницість мислі,

- 120 Бог допоможе подолати й силу,
 Назверх неподоланну! В поєдинку
 Тупа і груба перемога сили
 Поверх звитяги розуму — теж доказ».

 З цим Абдіїл з когорти Ієрархів
 Попрямував назустріч Сатані.
 Той, набрякаючи ще більше люттю,
 Ждав, розростаючись. Архангел світлий
 Йому безбоязно сказав: «Що, гордий —
 Зустрілися?! Сього ти не чекав.
 Ти думав: Усевишнього Престол —
- 130 Беззахисний, сторожа розбіжиться
 Од слів твоїх гучних чи, може, сили?
 О, нерозумний! Бог же всемогутній.
 Він і з нічого витворити може
 Тобі на безголов'я безліч армій,
 А ні — і Сам всесильною рукою
 Тебе дістане на краю Небес
 Чи далі й дотиком єдиним скрушить,
 А зборисько твоє жбурне у тьму.
 Дивись — ось правда: не усі з тобою.
- 140 Ти бачиш, скільки боговірних? Їх
 Ти знехтував, коли я був один
 Дивак в твоєму звихнутому світі,
 Один проти громади. Та не сам.
 Тепер переконаєшся — запізно —
 Що можуть помилятися й мільйони,
 Як правота на боці одиниць».
- Зневажливо примруживсь Архивраг;
 Згори поглянувши на Абдіїла,
 Промовив: «Перебіжчику! Ти втік
- 150 Од друзів і завдав тяжких образ
 Достойним небожителям, що спільно
 Утверджуються й будь-чие всевладдя
 Навіки відкидають. А тебе
 Моя правиця першого змете
 В мить незабарну. Ти сього хотів,
 Бо вихопився попереду інших,
 Аби схопити крихіточку слави
 Мосі. Хвалькуватий перекинчик!
 Ще поки не заговорила зброя,

160 Дослухай те, що, втікши, недочув.
 Колись я думав: Небеса й Свобода
 Суть нероздільні для небесних духів.
 Ба ні! Нудне ледаче славослів'я
 Тупих підспівувачів-потакайл
 Переклепало у рабів. Тепер
 Побачимо на ділі, хто достойний
 Небес». На те йому Архангел вірний:
 «Облудо, одцуравшийся навіки
 Дороги істинної! Неправдиво
 170 Ти нас підспівувачами прозвав.
 Ми — вірні Богові й Природі нашій.
 Бог і Природа — гідні слугування.
 А ти — прислужник глупоти, гордині
 І заздрісного бунту — сам свій раб;
 І над рабами раб, ти ще посмів
 Картати нас! Провалюйся у Пекло,
 А я служитиму на Небесах
 Створителеві. Од Його законів
 Не відступлю. Тебе ж у Пеклі ждуть
 180 Замість царства — пута. А від мене,
 Що нібито утік, прийми привіт».

Сказав — майнула блискавична зброя,
 І впав удар на шолом Сатани,
 Що той в ту мить ні подумки, ні рухом
 Не ухилився — не встиг; за тим одскочив
 У велетенському стрибку й осів,
 Припавши на коліно, та наставив
 Свій неосяжний спис. Так на Землі
 Стихія вод чи вулканічні сили,
 190 Прорвавшись, переміщають гору
 І втискують наполовину в ґрунт
 З гінкими соснами. Лише на мить,
 Побачивши підбитого Вождя,
 Завмерли Злі й ще більш осатаніли.
 А ми в звитяжному передчутті
 До бою поривались. Михаїл,
 Архистратиг Господній, наказав
 Сурмити наступ. Трубний звук потряс
 Простори Неба з краю в край. «Осанна!
 200 Всевишньому Осанна!» — вслід лунало.

А вороги з несамовитим риком
 Вже ринулись у бій. Виття і лемент,
 Ніколи ще не чуті в Небесах,
 І навісний хряск, скрегіт, брязкіт зброї
 Та гуркіт мусянжових колісниць —
 Усе змішалось в ревище нестерпно
 Бридке. А зверху вогняним склепінням
 З обох боків одні супроти других
 Пронизували битву хмари стріл.
 210 Тяжка луна руйнівної війни
 Стогнала в Небесах. Якби Земля
 Була тоді — і Землю розхитало б.
 Не диво: воювали мільйони
 Роз'ячених на тому й тому боці
 Небесних духів, кожен з котрих міг
 Усі природні первні обернути
 Собі на зброю. У жахній війні
 Було б дійшло до самозруйнування
 220 Домівки нашої — ясних Небес,
 Якби-то Сотворитель Всемогутній
 Не повгамовував запеклість яру
 Воюючих, — коли тісні фаланги
 У січі — наче армії, а лицар —
 За легіон боровся й прозиравав
 Усю небесну битву; і стратеги
 Лише фронти гігантські розгортали
 Чи згортували. В бойовому шалі
 Всяк знав: звитяги без його не буде,
 Й ніхто ніде й на крок не відступав.
 230 А що усякий покладавсь на себе,
 Була там безліч героїчних діл.
 Все розростаючись, бої похмурі
 З твердих просторів вибухали вгору;
 Й повітря трісло: огонь жере огонь,
 І терези війни зрівнялись — поки
 Руйнівний Сатана, неначе смерч
 (Він того дня відзначився найбільше),
 У самій гущі битв не спостеріг,
 Як зблискували помахи меча
 240 Двосічного в руках у Михаїла
 Й когорти вражі клали у покіс.

Кн. 6. 201—203

Туди посунув Сатана. Наставив,
 Заслонюючи друзів і себе,
 Свій з кутої десятикратно криці
 Щит адамантовий. Архистратиг,
 Його узрівши, зразу припинив
 Похмурий ратний труд у сподіванні,
 Що власноручно покладе кінець
 Усобищі небесній: подолає
 250 Архиврага і закує в кайдани.
 З лицем, жахним од гніву крикнув:
 «Ти! Призвідцю Зла, неназваного в нас!
 Вже назване, хмільне, розперезалось —
 Тож знай: ця оргія обридливо тяжка
 Обернеться похміллям іще тяжчим
 Для тебе, що злочинно потривожив
 Небесний мир і лад, звихнув Природу.
 Ти вільних духів надихнув злобою,
 Накликав лихо, Небесам чуже.
 260 Звів тих, що досі праведні були.
 Не здумай зводить більше — відкинутий,
 На віки вічні виклятий з Небес,
 Чужих війні й насильству! Геть відсіль
 Із посіпаками твоїми в Пекло,
 Для вас вготоване! Шалійте — там.
 А ні, на тебе упаде сей меч
 Чи Божа кара, гірша од меча».
 Лець мовив се Князь Ангелів Господніх,
 А Сатана до нього: «Марна праця!
 270 Мене балачками не налякаєш,
 Коли оружжям залякать не зміг.
 Чи хоч один з моїх бійців не встояв?
 Чи впавши, знов до бою не встає?
 Непереможні, вірні нашій правді,
 Чужі твоїм імперським домаганням,
 Погрозами нав'язуваним. Знай:
 Те, що зовеш ти Злом, єсть наша Слава.
 Її нам перемога дасть. А ні —
 280 Хай радше спопеляться Небеса
 І стануть Пеклом: ним не залякаєш.
 Коли не Владу — вибором Свободу,
 Хоча б тобі допомагав сам Той,

Кого зовеш Усемогутнім. Я
Шукав тебе і наздогнав з мечем».

По сих словах почався поєдинок
Небачений і неказаний. Мова
Людська (та й ангельська) не передасть —
Нема з чим порівняти дій Стратегів
Небесної імперії в двобої.

290

Щити їх, мов два велетенські Сонця,
Зловісно зближувалися. Мечі
Заблискотіли, мов страшні орбіти.
Від жаху розступилися війська
Поблизу небезпечного простору
Мечевих смерчів. Як би порівняти
Велике і Мале — небесне й ваше?..
Се так, немов зламалась рівновага
Природних сил Усесвіту, й війна
Йде між сузір'ями. Скрегочуть сфери,

300

І дві планети, вирвавшись з орбіт,
Зударилась... Мечі знялися вгору.
Тримали їх найдужчі в Небесах
Правиці (тільки Богова рука
Потужніша), аби одним ударом
Розгрошувальним завершити спір.
І відбулося: Михаїлів меч,
Гартований у Богівій зброярні,
У змаху блискавичному розсік
Надвоє панцир Сатани й глибоко

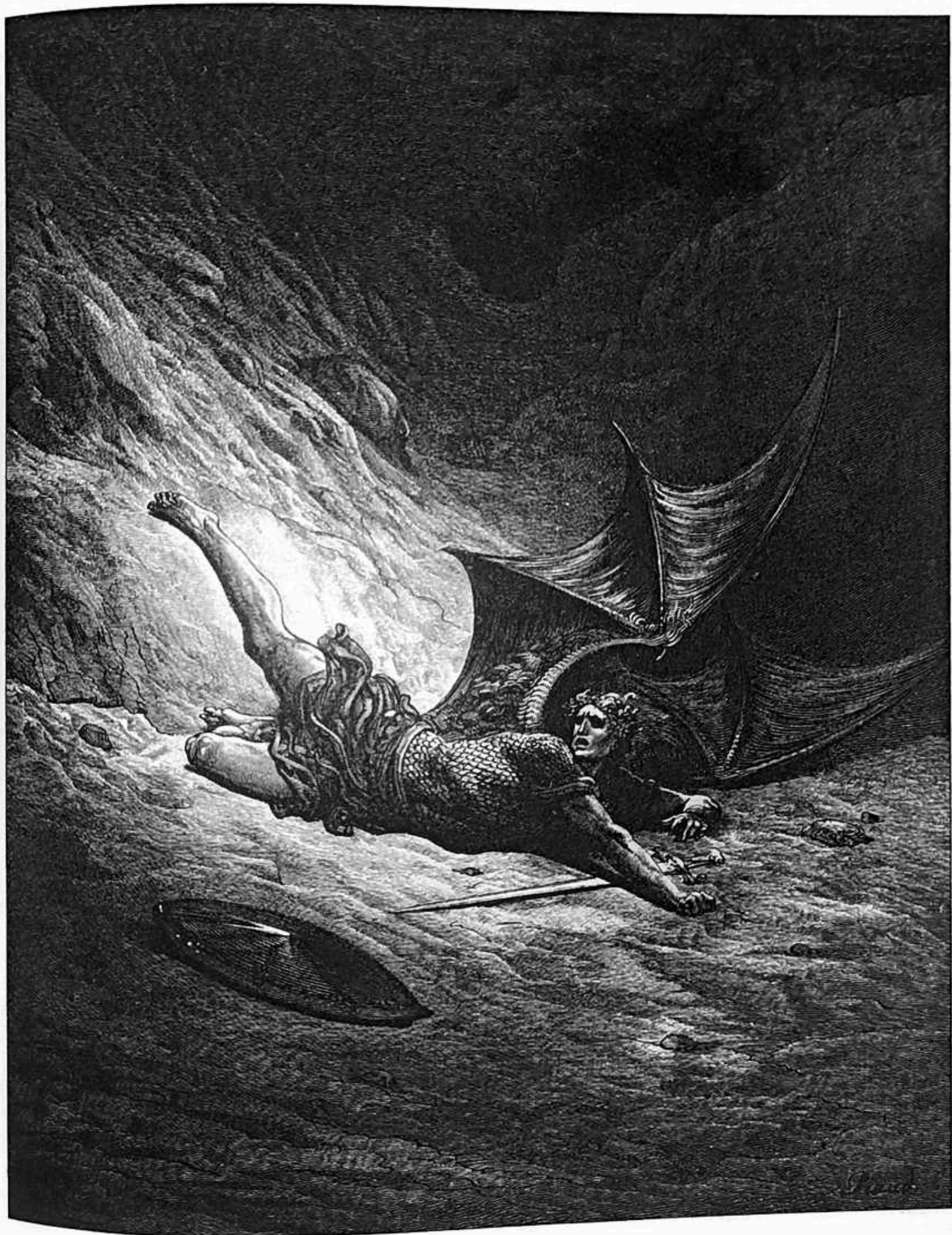
310

У враже тіло вгризся: потрощив
Кістки та ласо зачлинувся м'ясом.
Тоді-то вперше Сатана пізнав
Біль! Скорчився й на мить заціпенів.
Проте у духів етерична плоть
Не розпадається. Лиш сукровиця
Ефірна з рани бризнула й залляла
Золотосяйний панцир. Звідусіль
Вождю на поміч поспішили друзі.

320

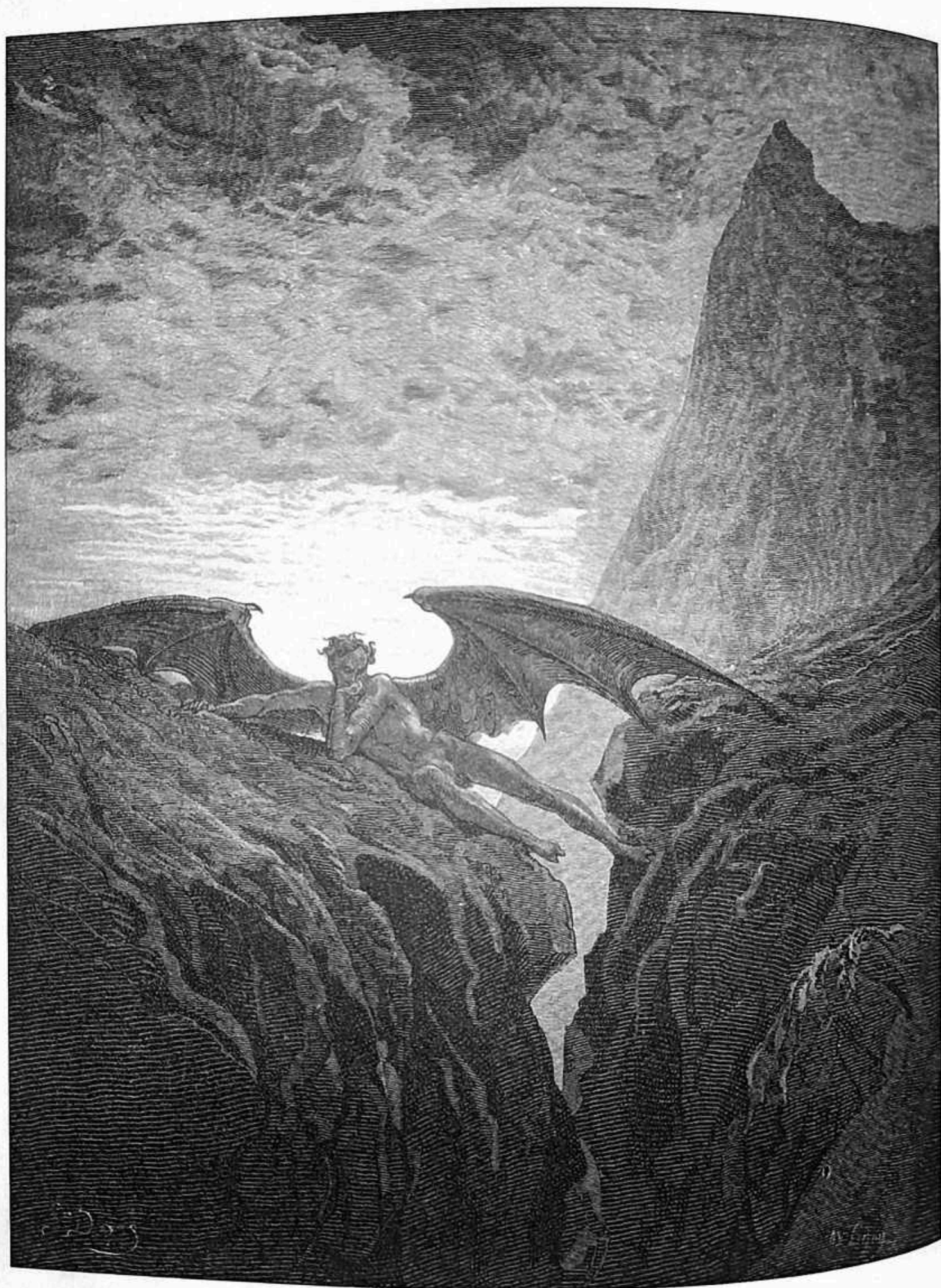
Найхоробріші вої захистили
Пораненого й на щити поклавши,
Внесли у колісницю, що поодаль
Чекала. Сатана оскаженіло
Ригав прокляття й мучився в гордині:

По битві бо збагнув: ще мало сил,
 Щоб посягати на Найвищий Трон.
 А рана вигоїлась! Бо у духів
 Не те що у людей: коли в людини
 Пошкоджені легені, серце, мозок
 Чи інші органи, вона загине.
 А духи невразливі, мов повітря.
 У них бо кожна й найдрібніша частка
 Бринить життям: являє серце, мозок,
 Мисль, зір, слух, дотик — всі чуття. Тож їм
 Дано перебудовувати вільно
 Плоть власну: органи її та члени,
 Рідинні та тужаві речовини
 Та розмаїтість форм і барв... Тим часом
 На протилежному околі битви
 Нестримні Гавриїлові війська
 Глибоко вривувалися в ряди
 Молохові, а той метав погрози
 Зухвалі — що захопить Гавриїла
 Й поволоче, закутого в залізо,
 При колісниці до самого Бога,
 З Престолу скинутого. Та небавом
 Меч Гавриїлів Молоха розсік
 До пояса, і той з утробним риком
 Тікав посрамлений. На іншим полі
 Архангел Рафаїл, з ним Уриїл
 Здогнали й подолали Асмодея
 Й Адрамелеха — демонів царів.
 У лати, адамантові окуті,
 В самообожнюванні гордовиті,
 Ті демони не знали меж, аж поки
 Їх панцирі потрощені і рани
 Та переляк поклали їм межу.
 А запальний Архангел Абдіїл
 На полчища ворожі налетів
 І лютих Аріела й Аріоха,
 А потім Раміела розгромив.
 Подібних можна й тисячі назвати,
 Однак прославлені на Небесах
 Не потребують людської хвали,
 А ті, що йшли війною проти Бога, —

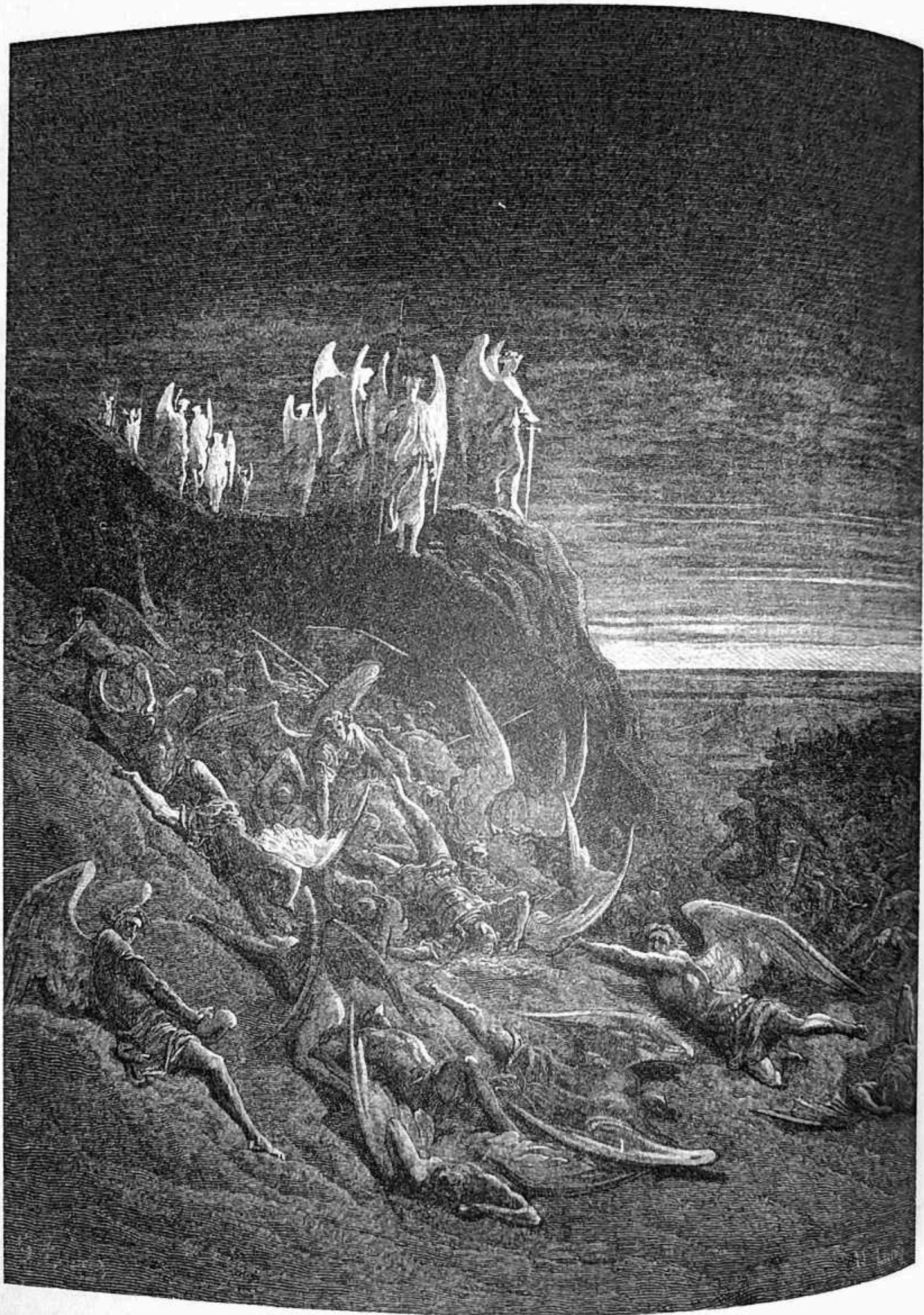
370   Ті у боях відзначились не менше,
           А в прагненні до слави навіть більш, —
           Їх імена закреслено навіки
           Й покрито тьмою забуття. Бо сили,
           Що піднялись на Правду й Справедливість,
           Не гідні слави! Осуд і ганьба
           Повік роковані їм! Та вони
           Хоча безслав'ям славитись жадають.
           Тож покладем на їхні імена
           Печать. Хоробре військо Сатани
           Спіткнулося — і закульгала битва,
           Розладнана: потрощене оружжя
           І купами на купах колісниці,
 380   Під ними вершники й вогненні коні;
           Оглушені, розгромлені когорти —
           Видовище жахне. Їм, сторопілим,
           За непокору караним, судилось
           Уперше іспоковіків відчути
           Біль, блідолиций страх, утечу, срам.
           А насупроти воїнство святе
           Фалангами кубічними ішло
           У наступ — дуже, нездоланне, чисте,
           Безгрішне у святому послушенстві,
 390   Невтомне, невразливе для оружжя,
           Хоч штовхане навалньо зусібч
           Ордою Сатани. Настала ніч.
           Тінь вкрила поле битви. Галас вмовк.
           У пітьмі, в благодатному затишші
           Долаючі і долані припишкли.
           Війська Архистратига Михаїла
           Отаборились, виставивши вкруг
           Сторожі з вогнекрилих херувимів.
           В одкинутих далеко бунтарів,
 400   У мряці, неугавний Сатана
           Між Полководцями провадив раду.
           Він, нескоренний, першу грізну днину
           Війни судив: «Що ж, друзі! Цю випробу
           Оружжя, небезпеки й сили ми
           Із честю витримали! Вберегли
           Свободу та доводимо, що ми
           Достойні більшого: Владарства, Чести

І Слави. Бо як вистояли день,
 То чом не Вічність? Зважте: проти нас
 Небесний Цар, знать, необхідне кинув!
 410 І помилився. Отже — не всесильний
 Чи не всезнаючий, хоч цим хваливсь.
 Проте врахуймо: в них буває зброя
 Дошкульніша, що завдала нам болю
 І ран, не знаних досі. Що ж ті рани?!
 Ми вільно їх заживлюємо й твердо
 Гартуємося ранами. Вже ясно:
 Ми — незнищенні; нас гартує біль;
 Од вигоєних ран і шрамів твердне
 420 Міць наша. Тож страшніша їхня зброя,
 Зміцнивши нас, послабить ворогів
 Або природно з нами їх зрівняє.
 Коли у них ще є десь переваги
 Приховані, їх виявить наш розум,
 Невтомна винахідливість і воля».

Скінчив. Тоді заговорив хоробрий
 Нісрок, одзначений в бою слідами
 На панцирі й щербатому мечі.
 Понурий, ледь підвівся: «Отамане
 І Визволителю! Велика радість
 430 Долати Вседержителя, але
 Для боротьби у нас нерівна зброя
 І невразливі наші вороги.
 Таке нам не віщує перемоги.
 Одвагу, хай і незрівнянну, ламле
 Нестерпна мука, й повисають руки
 У найхоробріших. Ні, ми не втіхи
 Шукаємо — без неї можна жити.
 Та справжнє лихо — то пекучий біль.
 І той, хто нас од нього захистить
 440 І зброю винайде, що ворогам
 Завдасть не менше болю, буде славен,
 Як ти, наш гордий Визволителю».

На те спокійно мовив Сатана:
 «Ти радиш нову створити зброю?
 Я уже намислив. Глянь: ми стоїмо
 На етеричнім пагорбі. Навколо
 Розкинувся небесний краєвид:

450 Буяє зелень, квіти і плоди
 Духмяні, що виблискують злотисто.
 Таким є поверхове споглядання,
 Коли не зважимо, що ся краса,
 Буяння й пахощі черпають соки
 З коріння, врослого глибоко в ґрунт,
 Де темні, пінисті, палючі первні
 Нуртують, поки їх торкне проміння
 Небесне і вдихне їм творчу силу,
 Аби не вибухали, а росли
 До світла зеленню. А ми у надрах
 Знайдем ті речовини вибухові
 460 Й для них збудуем порожисто-довгі
 З розверзтими горлянками машини.
 Їм в горла накладемо вибухівки
 І заштовхаємо до дна. А в дні
 Машини кожної просвердлимо отвір.
 Коли до нього піднести вогонь,
 Машина рикне громом і метне
 Далеко межі лави ворогів
 Знаряддя помсти й нищення, що вдрузки
 Усе розтрощить на своїм шляху.
 470 Тоді-то наші вороги збагнуть,
 Що ми у Громовержця одібрали
 Те, що лякало дотепер усіх.
 До ранку попрацюємо й здійсним
 Задумане. А страх не до лиця нам,
 Ще менше – розпач». Сатана замовк,
 Й поникла їхня віра спалахнула
 У захваті від задуму Вождя,
 Доступного, здавалося, усім.
 480 Хоч справді не додумався б ніхто,
 Раділи співучасно, як творці.
 І ще скажу тобі: в часи прийдешні,
 Як ворожнеча порізнить людей,
 Тоді лихий хтось, ведений злобою
 Диявольською, вигідає знову
 Такі машини, аби сіять жах,
 Взаємознищення, і кров, і муки.
 Військову раду відбули й до діла
 Взялися дружно. Мільйони рук

490 Розверзли до глибин небесні надра
 І докопались до першооснов
 Природних грубих первнів. З-поміж них
 Ретельно виокремили й змішали
 Крихку селітряну й сірчану рінь;
 Крізь жорна і сушарні пропустили
 Та добули зернисту чорну масу
 Й засипали у засіки. А інші
 Розкраяли металоносні жили
 (подібні залягають і в Землі),
 Черпали з них руду й варили крицю,
 500 З якої вилили громовогненні
 Мащини і для них руйнівні ядра.
 Ще інші подалися на луки
 Шукать легкозаймистий очерет
 Для запалів. Поки тривала ніч,
 В глибокій таємниці спорядили
 І приховали найновішу зброю.
 Зажеврівся небесний ранок. Встали
 Звитяжні Ангели на звук сурми
 І вишикувались усеоружно
 510 Сяйні полки. Дозорці й вістові
 На горах стежили й за обрій мчали
 Вивідувати, де чаїться враг
 І звідки ждати нападу. Небавом
 Побачили: розгорнуті знамена
 Над хмарищем, що чорною стіною
 Насовувалося. Тоді дозорець
 Найпрудкокриліший наш Зофійл,
 Не долетівши, заволав: «До зброї!
 До зброї, воїни, бо Враг вже близько!
 520 Росте чорнюща маса, бачу їхні
 Рішучі хмуρο-кам'яні обличчя.
 Закрийте панцирі адамантові!
 Насуньте глибше шоломи! Держіть
 Щити напоготові, бо сьогодні
 Не дощ, не град, а шквальний ураган
 Вогненних стріл обрушиться на вас».
 Він остеріг, і ми у чисте поле
 З нічних редутів рушили. А Ворог
 Тяжезно виступив гігантським кубом,

530

Ослонюючи з чотирьох боків
 І зверху нововинайдену зброю.
 Зійшлись віч-на-віч ми й бунтівники
 Несхитні. Зразу вийшов наперед
 Сам Сатана, й луною громовою
 Пронісся клич його: «Війни не буде!
 Гей, авангардні армії! Вдвобіч
 Ідїть од середини! Хай побачать
 Ті, що ненавидять нас: ми — за мир
 І радо розкриваємо обійми

540

Усім, хто не втече; хоча, здається,
 Втікатимуть, і Небеса засвідчать
 Порив щедроти нашої. А ви,
 Що стоїте напоготові, дайте
 Гукнуть на повен голос нашим любим,
 Як ми їх любим!» Сатана двозначно
 З нас насміхався. Розступилось військо,
 І нам чудна відкрилась колонада.

550

Похилена, оперта на колеса,
 Колона кожна — велетенський стовбур
 Залізної ялини без гілок,
 Навпіл обрізаний, — розверзла жерло
 Душла й примарним примиренням зяла.
 Біля одземка кожної колони
 З запаленою скіпкою стояв
 Вояк із Серафимів Сатани,
 А ми зчудовано на те дивились
 І дивувались. Та недовго. Раптом
 Ті вогники в руках бійців майнули
 Дугасто, й кожен припечатав цоколь

560

Колони поцілунком. Ураган
 Вогню і грому, диму і ударів
 З диявольської вирвавсь колонади,
 Калічачи небесне лоно градом
 Із ядер металічно-вибухових,
 Що все змітали на своїм шляху.
 Ніхто не міг устоять. Навіть ті,
 Що мов несхитні бескиди були,
 У замішанні й безладі валились

570

За тисячею тисяча — усі
 Й Архангели найвизначніші теж,

Бо панцирі їм стали на заваді,
 Занадто громіздкі. Якби не те,
 Ефірні духи змінювали б легко
 Свій вияв, форму і величину
 То небезпек unikли б. А тоді
 Ми в безладі метнулися у розтіч.
 А що робить? Повернешся лицем
 До ворога — тебе чека удар
 Ще приголомшливіший та услід
 580 Ворожий регіт; і за рядом ряд
 Націлені диявольські оруддя
 І вогненосні воїни при них.
 Розважливо усіх їх Сатана
 Спрямовував і з насміхом гукав:
 «Я, друзі, щось ніяк не доберу,
 Чому-то наші горді переможці
 До бою рвались, а злякались миру?
 Ми простягли до них обійми й серце,
 Відкрите для любови, а вони
 590 Навтьоки кинулися з вихилясом,
 Немов танцівники чи акробати,
 Качаються й підгицують! Напевно,
 На радощах, бо ж згодні ми на мир.
 Проте, гадаю, тільки-но ми знову
 До них тим самим голосом озвемся,
 Вони попадають в обійми наші».
 А Беліал, кепкуючи, докинув:
 «Керманичу! Се їх привів у захват
 Наш мирний аргумент! Простий, вагомий,
 600 Він стукає до серця. То й не диво,
 Що затремтіли з голови до ніг,
 Заточуються й падають од втіхи
 Ті, що нас люблять. А непримиренні —
 Поглянь, як героїчно лаять рачки».
 Отак собі сміялися із нас,
 У перемозі впевнені. Вважали,
 Що їхній винахід здолає легко
 Всевишнього. Вже й з Нього насміхались,
 Допоки приголомшені на час
 610 Його хоробрі вої ціпеніли.
 Але недовго. Підняла їх лють

І вклала їм до рук належну зброю.
 Вони (от в чому всемогуття Боже!)
 Убік повідкидали всяку зброю
 Й заволоділи горами поблизу
 (на Небесах приємно-розмаїтих,
 Як на Землі, є гори і долини);
 Виломлювали там гігантські скелі
 Або хапали пагорби за гриву
 620 Дерев і, розхитавши їх основи,
 Та вирвавши з глибин, жбурляли вгору.
 Ті, описавши звихрену дугу,
 Із грюком падали на сатаністів,
 Котрі — воно й не диво — очманіли:
 Горби униз чубатими лісами
 І догори оголеним камінням
 Навалювалися один на другий
 І в кам'янисте звалище вчавили
 630 Недовговічну сатанинську зброю
 Й пиху диявольську. Вслід за горбами
 Знялися повиламувані кряжі
 І, з хащами й потоками гірськими,
 Помчали, стелячи гігантські тіні,
 Та звалювалися на бунтарів,
 Зодягнених у непроникну крицю,
 Тож м'яли їхні панцирі, броню
 Й ув'язнених у ній войовників.
 А ті — виборсувалися насилу;
 640 Осатанілі, корчилились од болю
 Колишні наші браття-світоносні,
 Навіки потавровані гріхом.
 Лець вивільнившись, брали приклад з нас:
 Оскаженіло рвалися у гори,
 Виламували їх та підіймали
 Й на нас жбурляли. Небеса покрила
 Пітьма та струшував похмурий гуркіт,
 Коли назустріч кряжам мчали кряжі
 І, стогнучи, товклись один об другий.
 650 Отак війна із доблесних двобоїв
 Переросла в стихію вулканічну —
 У жорна гір, у всенебесний безум.
 Усе те всемогутній наш Творець

Давним-давно всепередбачно знав,
 І виважив, і допустив. Бо задум
 Великий здійснював: на віки вічні
 Прославити об'явленого Сина —
 Його послати месником Отцевим,
 Незборним, на безбожних ворогів —
 Усемогуття Отчого взірцем.
 660 До Нього Вседержитель мовив: «Сину
 Любови Отчої, Всесилля й Слави!
 В Твоїм лиці Незримо стане зримим.
 Я єсьмь Господь. Такий єсть Мій закон:
 Усемогутність оддаю Тобі.
 Два дні минає — в Небесах два дні —
 Відколи Михаїла Я послав
 Приборкувати заколотних духів.
 Війна лютішає, бо сили рівні.
 Так має бути, бо Я їм дарував
 670 Однакову могутність. Але гріх
 Безтямної гордині порізнив їх.
 Тож приречем безбожних назавжди
 На безконечну та безпереможну
 Війну із Нами: щойно почалась
 І вже здичавіла — зайшла в безвихідь;
 Ламають ребра горам; ошаліло
 Лютуючи, добрались до підвалин
 Небесних. Нівечать два дні Творіння
 Наше. Хай Третій день настане — Твій!
 680 Я знав сей день, дозволив сю війну,
 Що захлинулася у руйнуванні,
 Щоб Ти її у славі завершив.
 Тоді усі на Небесах і в Пеклі
 Затямлять: Ти — достойний Спадкоємець,
 Помазаник і над царями Цар.
 Йди, Сину, зодягнися в Отчу Силу,
 Ступи у громоносну колісницю,
 Скеруй її колеса блискавичні,
 Що потрясуть підвалини Небес;
 690 Візьми Мое оружжя — лук і громи
 Несхибливі; опережи свій стан
 Могутністю; бери разючий меч
 І прожени з Небес поріддя Тьми

У Пекло позахаосне — хай знають,
 Як зневажати Бога і Месію,
 Освяченого царювати вічно
 Над усіма». Так Бог-Отець прорік.
 Тоді Бог-Син, осяяний Отецьким
 Промінням несказаним, відповів:

700

«Над усіма престолами вознісся
 Святий Престол Твій. Ти єси Найперший,
 Найвищий, Найсвятіший; над всіма
 Найдосконаліший. Мене вславляєш,
 І Я Тебе прославлю, Всетворящий.

Тож радістю великою радію,
 Що Ти благоволив Мені здійснити
 Твою найвищу Волю. Я охоче
 Виконую її: прийму клейноди
 І жезл найвсеверховнішої влади.

710

І ще охочіше його зламаю
 У підсумку всіх підсумків, коли
 Усе у геть Усьому будеш Ти
 І Я в Тобі на віки вічні з тими,
 Кого Ти любиш. А на кого впала
 Твоя неласка, тих скараю Я
 Жахливо. Бо де Бог, там Жах і Ніжність,
 Там Я був, єсьмь і буду Образ Твій.

У всеозброєності Всемогуття
 Очищу Небеса од заколоту

720

І зажену в хурдигу бунтарів,
 Щоб їх там жерли черви й пута мук
 За те, що розпалили ворохобу
 Там, де найбільше щастя — ревний послух.
 І відмежуються на віки вічні

Твої святі від нечестивих зграй
 І чистими устами «Алілуя!»

Навкруг Богопрестольної Гори
 Тобі співатимуть, і голос Мій

Заспівуватиме у тому хорі».

730

Так мовив Син, підводячись з Престолу,
 Де одесною від Отця сидів,
 Коли заходилась на третій ранок
 Війна небесна... Враз, мов ураган,
 Примчала, несена сама собою,

Многоколеса Божа колісниця
 І херувимів четверо при ній.
 Се дивні постаті: чотирилиці,
 Усіяні на тілі і на крилах
 740 Очима, що горіли наче зорі.
 Колеса неосяжні самоцвітні —
 Вони теж рясно всіяні очима —
 Крутилися і бурхали вогнем.
 Над головами Херувимів в Тверді
 Небесного кришталю появилсь
 Трон — весь в бурштині та самоцвітах,
 Що кольорами райдуги ряхтіли.
 Відтак у бронь небесну зодягнувшись,
 Син Божий в колісницю, мов на Трон,
 750 Ступив, і з Ним — крилата Перемога;
 При ній наготові сагайдак
 Потрійножалих стріл громових повен
 І лук тугий, напнутий. Навколо
 Заклекотів огонь. І десять армій
 Месіанічних — в кожній десять тисяч —
 З'явилися. І рушив Божий Син
 У сяєві сліпучому. На флангах —
 Ще двадцять тисяч Божих колісниць
 (я чув число те), всі Йому підвладні.
 А Він високо в кришталевім небі,
 760 Посеред херувимських крил, на Троні
 Сапфіровому, зримий усіма
 Своїми, подив, захват і відвагу
 Вдихнув у нас, коли його хоругва
 Замайоріла в ангельських руках.
 Узрівши се, Архангел Михаїл
 Зібрав порозпорошене військо
 Й Найвищому Стратегу передав.
 Бог-Син звелів — і ворухнулись гори
 Потрощені; зібралися й пішли,
 770 Слухняно всілись на свої місця
 І вкрилися лісами й руном трав;
 Луги і луки усміхнулись цвітом.
 Коли се взріли Божі вороги,
 То в розпачі черпаючи надію,
 Знов злісно скупчилися для війни.

780
 Такі-то звихнуті небесні духи,
 Така гординя — вперта і сліпа!
 Їй докази і чудеса — ніщо;
 Не кається, узрівши Божу славу,
 А в муках заздрощів, чадних, спекотних,
 Уперто зазіхає на Найвище,
 Хапається за силу, за брехню
 В надії, що колись-то переможе
 Самого Бога та Його Месію,
 А ні — сотворене все зруйнувавши,
 Здихатиме. У вирішальний бій
 Пішла без страху сатанинська Сила,
 Тверда й глуха. Тоді сказав Син Божий:

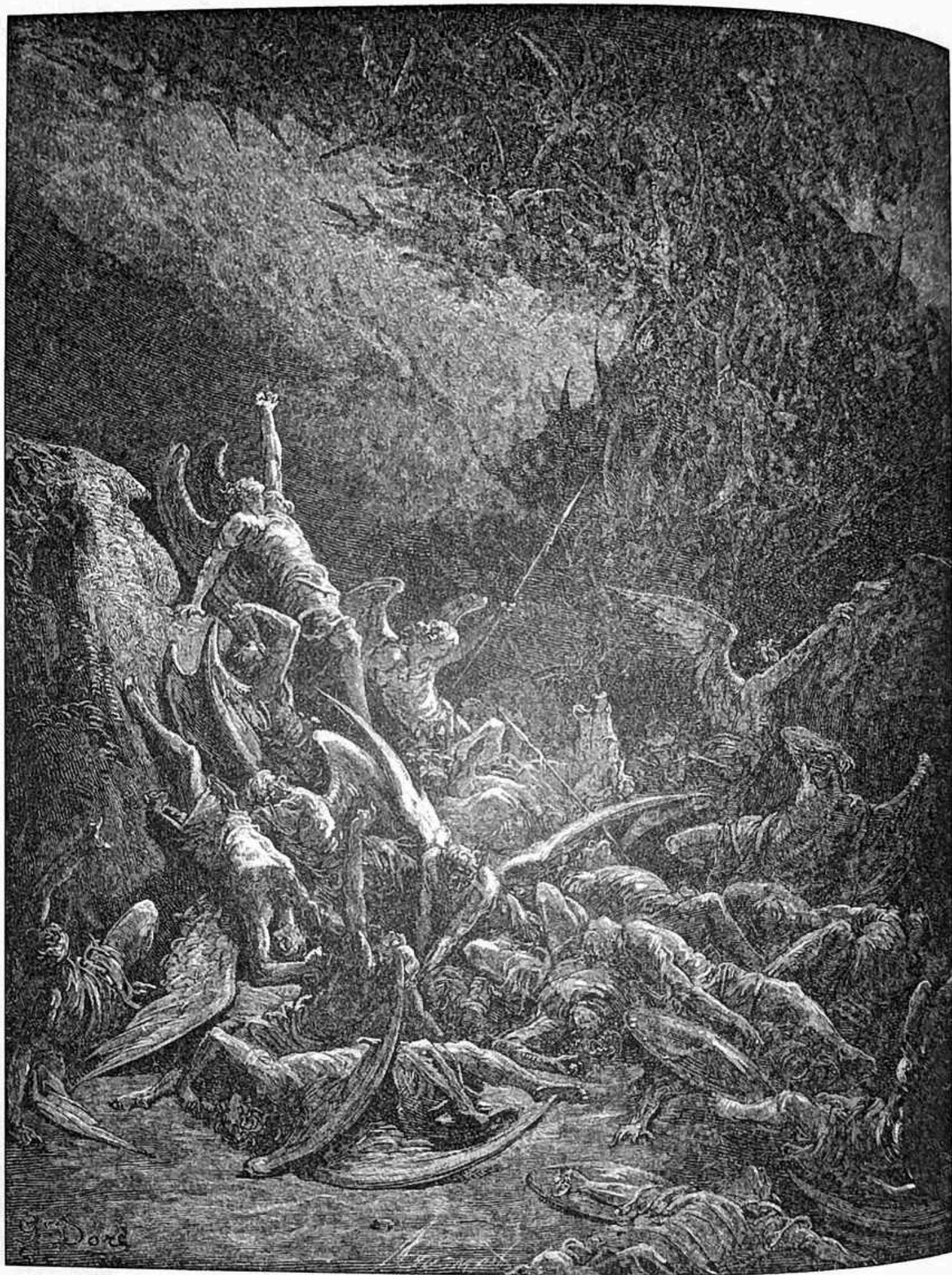
790
 «Мої сяйні Святі, спиніться тут.
 Ви, збройні Ангели, перепочиньте.
 Хоробру вашу вірність бачив Бог
 І оцінив. Усе, що вам дано
 Творцем, ви виявили тут достойно,
 Непереможні. Проклятих же сих
 Рука Усеверховна покарає,
 Бо кара-мста лиш Богові належить
 Чи Обранцеві Божому. Її
 Бог передав Мені. Йому в цей день
 Не треба многих армій чи оружжя.
 800
 Вам дано споглядати Божий гнів,
 Який пролле на сонмище безбожне
 Моя рука караюча. Не вас —
 Бунтівники зневажили Мене,
 Що наш Усемогутній Вседержитель
 Мені найвищу владу дарував.
 Отож пізнають те, чого хотіли:
 Поміряються силою сьогодні
 Всі разом проти Мене одного.
 Се кодло тільки силу визнає,
 810
 А не величчя. Хай же знає Силу».

Так мовив Божий Син, і потемніло
 Від гніву страшного Його лице,
 І Херувими розпростерли крила,
 Цятковані зірками. Тінь жахна
 Покрила Небеса. Заобертались
 Із гуркотом, мов водопаду рев,

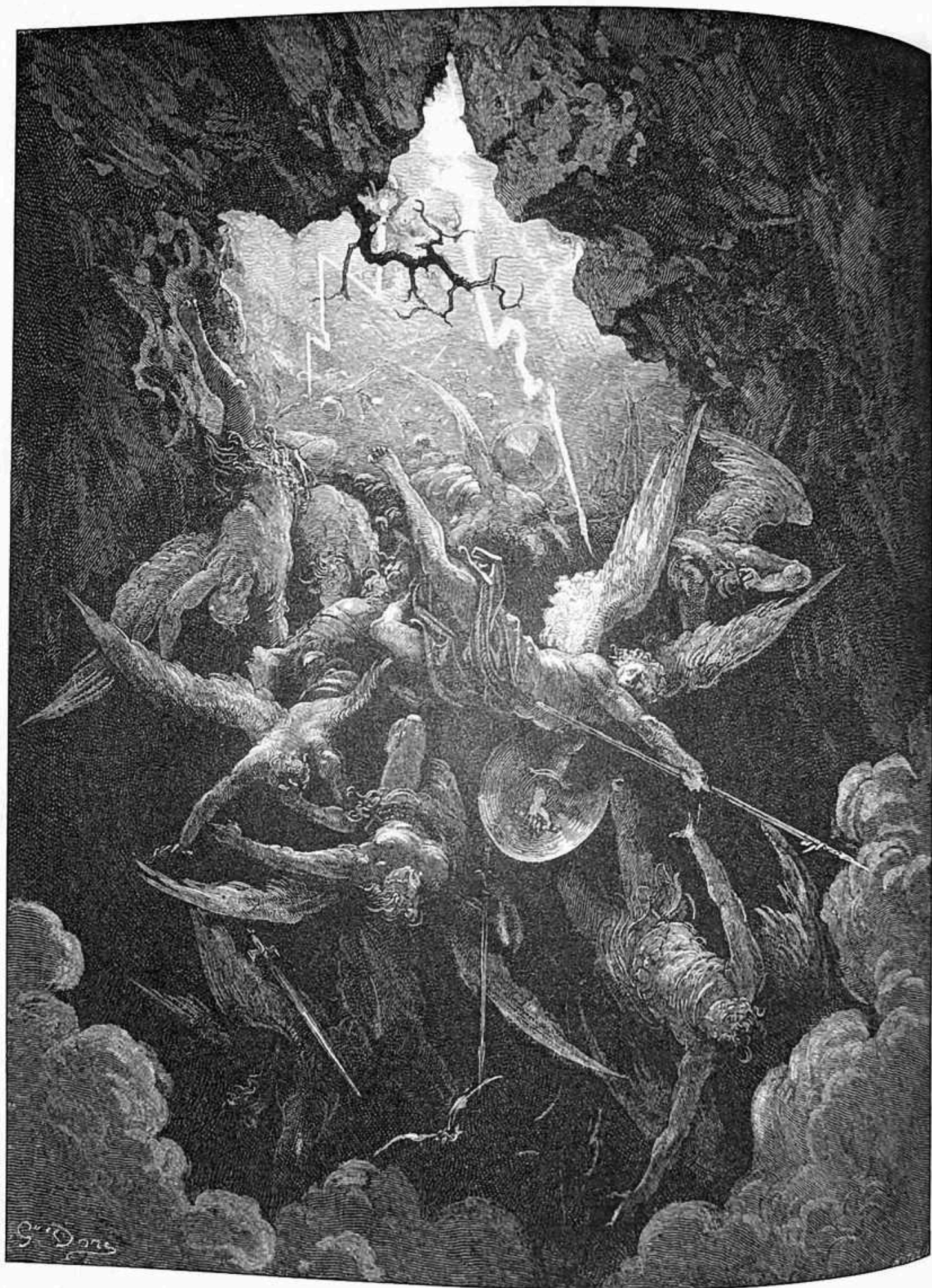
Страшні колеса. Божа колісниця
 Помчала ураганно на ворогів,
 І Він у ній, похмурий, наче ніч.
 820 Підвалини небесні задвигтіли
 Навколо непорушного Престолу
 Господнього, й Син Божий налетів
 На ворогів. В Його правиці зблисли
 Невідворотні десять тисяч громів
 І ринули у гущу нечестивих.
 Ті, вражені, зсудомлено закликали
 Й повипускали зброю з рук. А він
 Громовогненно по щитах, по зброї,
 830 По ошоломлених їх головах, по тронах,
 По розпростертих чорних Серафимах
 У Колісниці мчав, поки вони
 Не застогнали: «Хай би знову гори
 На нас звалилися й сховали нас!»
 Та не вгавав град громоносних стріл,
 Що їх чотириликі Серафими
 І всяна очима колісниця
 Несхибливо метали усебіч;
 Ще й кожне око бризкало вогнем
 Громлящим на отвержених. Поникла
 840 Потрощена, знеможена, пом'ята
 Пиха безбожна й занепала сила.
 І вгамував Бог гнів на півдорозі,
 Бо не волів їх нищити назовсім,
 Лиш викинуть з Небес. Отож підняв
 Повержених і далі гнав, мов розтіч
 Овець лякливих і покірних кіз.
 У гурбище тісне впереміш збив їх,
 Підстьобуючи громом, мов бичем,
 Штовхав, оторопілих, аж до краю
 850 Небес. Там зблисли кришталеві мури
 Високі й враз розпались удвобіч —
 Зяйнув жахливий отвір у глибінь
 Бездонну. Гнані скраю відсахнулись
 Назад. А тут — громи. Тож стрімголов
 Розгромлені безбожці провалились
 Із осяйних Небес у вічну тьму.
 Почуло Пекло навіжений лемент

860 І гвалт того провалу, аж злякалось;
 Одринуло б убік — хай кануть мимо;
 Але сувора Доля закріпила
 Підмурки Пекла твердо. Дев'ять днів
 Вони провалювалися крізь Хаос
 Бурунно-вихрянний. Услід ревла
 Вдесятикрат розбурхана, безтямна
 Анархія — вже й Хаосу загроза.
 Тоді розверзлася пекельна паща
 І, проковтнувши грішних, зачинилась.
 Відтоді Пекло — їх скорботний дім,
 Гірка оселя невмирущих мук.
 870 А Небеса полегшено зітхнули
 Кришталеві, і мури кругнебесні
 Оновлено зімкнулися. Месія
 На Божій колісниці переможно
 Вертався у славі до своїх святих,
 Зчудованих Його всесиллям. Всі
 Врочисто рушили Йому назустріч,
 Отінені пальмовим віттям. Всі
 Вигукували радісно «Осанна!»
 880 Вславляли Сина Божого, Месію,
 Звитяжця й гідного Царя Царів.
 У хвилях співу й гуків «Слава! Слава!»
 Він линув у небесну височінь
 Все вище, до Святині Всіх Святинь,
 Де Бог-Отець прийняв його, й праворуч
 Бог-Син возсів у Славі. Про Небесне
 Тобі розповідав я, зодягавши
 Все те в доступну для землян одежу
 Речей і вимірів: про незбагненну
 890 І неосяжну для людей війну
 Сил Ангельських з намови Сатани,
 Що у гордині важились на Бога
 І преглибоко впали. Їх Вожай
 Непримируний чорно заздрить людям
 І підступи плете, аби вас звабить
 На непокору Богу й сим помщати
 На вас Творцеві за падіння власне,
 Щоб з грішними каралися і ви.
 Отож не слухай влєсливих порад

І звабних нашептів. Остерігай
Супроти них свою слабку Подругу.
Затям страшну розплату за непослух
Небесних духів, що могли встоять,
А впали. Знай про се й не похитнись.

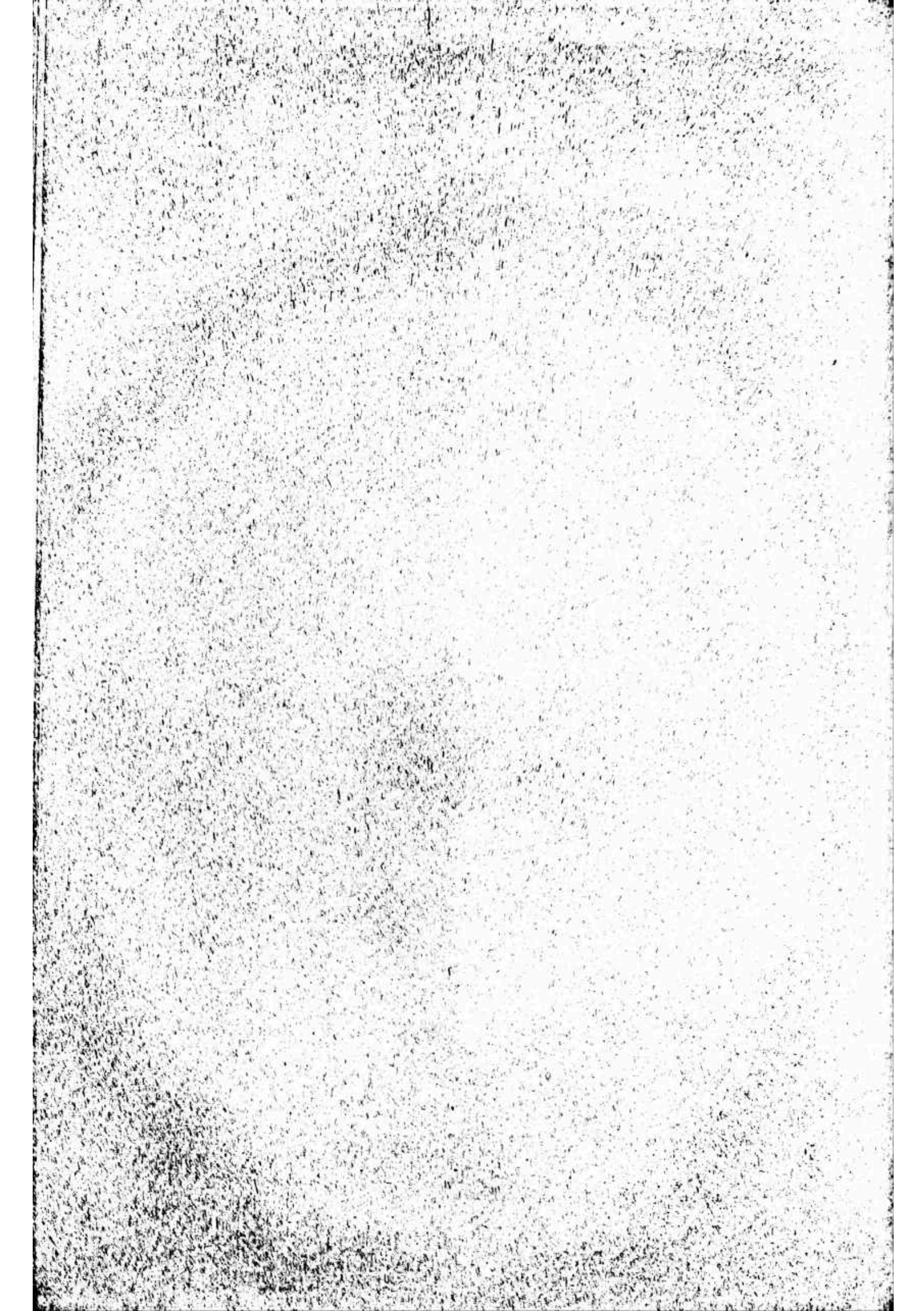

КНИГА ВЬОМА

КОРОТКИЙ ВИКЛАД

Рафаїл, на Адамове прохання, розповідає йому, як та навіщо створено вперше світ; що Бог, вигнавши Сатану з його прибічниками з Небес, проголосив, що Йому хочеться сотворити якийсь інший світ і щоб інші істоти жили в ньому. Він посилає Сина свого в славі, з почтом Ангелів, аби той виконав працю створення світу за шість днів. Коли роботу виконано, Ангели прославляють співами Його подвиг. Син Божий повертається на Небеса.

Прилинь з Небес, Ураніє! Твій голос
Не раз лунав (я вірю: так було)
З-понад вершин Олімпу і летів
До мене прудкокриліше, ніж давній
Пегас... А втім, ці ймення — лиш оздоба,
Бо не про них співаю, не про Муз
Чи еллінських богів. Ні, я до Тебе
Звертаюся — тієї, що була
10 Раніше від Олімпу, інших гір
І видимого світу. Богомудрість —
Предвічна посестра твоя; Ти з нею
Втішала співом Господа; мене ж
Провадила за руку вгору — вище
Зримих небес. І там я, гість земний,
Натхненний подихами Емпіреїв,
В екстазі трепетнім перебував.
Тепер униз веди мене — в стихію
Земних речей і справ та вбережи,
20 Аби крилатий норовистий кінь,
Мов Белерофона, не поніс мене
Й не кинув на непевні манівці
Розгублено-самотнього навіки.
Невиспівана ще є половина
Моеї пісні — та, що від Землі
Не одірветься й голосом природним
Завершиться, хоч співана в облозі
Лихих часів і лютих язиків,
Загроз і темряви. І самоти.
30 А втім, я не покинутий. Ночами,
Ураніє, навідуєшся ти
Й розвіюєш дрімоту аж до ранку,
Коли спалахує рум'яний схід.
Плекай же й далі у мені сю пісню,
А згодом дай їй вдячних читачів,
Нехай небагатьох, і прожени

Од нас дикунство Вакхових гульвіс!
 Такі колись замучили Орфея
 На Родопі, де скелі і гаї
 Відлунювали піснею і вмовкли,
 40 Бо й Муза захистити не змогла
 Свого улюбленця. Небесна Сило,
 Благаю — вбережи! Бо ти — Всевишне,
 А не пуста фантазія чи міф.
 Скажи, Богине, що́ по тому сталося,
 Коли Архангел добрий Рафаїл
 Адама остеріг од непокори,
 Повідавши про неминучу кару,
 Що впала на ослушників небесних
 50 Та не мине й людей і їх нащадків,
 Коли порушать Божу заборону —
 Не смакувати з Дерева Знання, —
 Єдину заборону! Неважку
 Там, де на вибір розмаїття райське
 Найперебірливіший людський смак
 Досхочу вдовільнить. Адам з Жоною
 Вислухували Ангела уважно
 І вельми дивувалися, почувши
 Про заздрощі, ненависть і війну
 На Небесах в околицях Престолу
 60 Всевишнього; де билось, мов об скелю,
 Та відкотилося, мов хвиля, Зло,
 І Небеса очистились навіки.
 Знов сумніви ворущаться у серці
 Адамовім. Як той, хто вгамував
 Спекотну спрагу в лісовім струмку,
 Зачувши любий хлюпіт, знову прагне, —
 Адам зачудувався: що́ нас жде
 У дивнім світі сім? Як він постав?
 Коли? Навіщо? Що́ було до нього?
 70 І що за ним? У здогадах непевних
 Заблуканий, він мовив: «Незбагненне,
 Таке не схоже на сей Рай явив ти,
 Низпосланий з небесних Емпіреїв
 Упору попередити про те,
 Що людям ще не знане. Щира дяка
 Всевишньому за вчасні остороги!

Ми будем їх дотримуватись ревно:
 Його верховна воля — нам закон.
 А ти ласкаво дай нам напуття
 І ще, як обіцяв — про недосяжне
 Людському розуму, хоча дотичне
 Земних істот. Усеверховна Мудрість,
 Поблажлива до нас, чи не уділить
 Ще трохи знань корисних? От про Небо —
 Таке високе, всіяне вогнями
 Неічислимими в окружнім русі;
 Про легітне повітря, пружний вітер,
 Котрі пестують рясноцвітну Землю;
 Як Бог порушив свій предвічний Спокій
 І створював із Хаосу сей Світ?
 Як починав і вивершив? Дай знати
 Не Божі тайни — ні! А про творіння,
 Аби ще більше славити Творця.
 Он Сонце повернуло за полудень.
 Воно, зачувши голос твій, зажде,
 Допоки будеш нам оповідати,
 Як виникло воно і як постав
 Усесвіт з позасонячних глибин,
 Незримих нам. Коли зійде Зоря
 Із Місяцем, заляже тиха ніч,
 І на сторожі сон — ми не заснем,
 А разом з Місяцем, Зорею й ніччю
 До ранку будем слухати тебе».

Так умовляв Адам сяйного Гостя,
 І той йому ласкаво відповів:
 «Ти знов розпитуєш мене бентежно!
 Що ж, розповім. Якби про всі діла
 Господні я розказувати взявся,
 Не вистачило б ангельської мови,
 Ні тьми людської, щоб їх збагнути.
 На Небесах дозволено мені
 Уволити порив твій до знання,
 Але йому покладено границі,
 За котрі не ступай і не розпитуй,
 І не плекай надії, що дотепна
 Прискіплива допитливість проникне
 В те, що́ Усезнаючий Творець

Сховав од нас небесних і од вас,
 Земних — хоча він дав вам тямовитість
 Для навчання й всіляких справ потрібних.
 Знання — се як пожива, для насиття
 В помірності корисне далебі.
 А от обжирство духу (як і тіла)
 Бурчить, пускає сморід навкруги
 І гук розгнужданої глупоти.
 То й знай: як від небесних брам Люцифер
 (Він се ім'я носив на Небесах)
 Виблискуючи, мов Зоря Ранкова,
 Провалювався з військом крізь Безодню
 В кромішню Тьму, а Божий Син і вої
 Його Святі вернулися у Славі, —
 Тоді Отець Предвічний Всемогутній
 Оглянув воїнство небесне й мовив
 До Сина: «Заздрому врагу несила
 З'єднать собі багато бунтарів
 Таких, як сам, і з ними захопити
 Гвалтовно недосяжний Наш Престол.
 Усе ж втягнув він багатьох облудно
 У змову й вигнання з Небес. Проте
 В розлого многодухих Небесах
 Багато більш лишилось вірних Нам,
 Щоб сомни ангельські ієрархічно
 Престолу Нашому складали шану,
 Як споконвіку. Небеса згубили
 Лиш те, що втратило само себе —
 Мізерну втіху ворога. Натомість
 Утраченого, створимо Новий
 Світ: в нім, над іншими — нових істот,
 Людину, з неї — незліченне людство,
 Що пориватиметься до Небес
 І, довго вдосконалюючись в рості
 Й тяжких випробах послуху й покори,
 Второвувати буде шлях угору
 До Нас, і їхній дім, Земля, вросте
 У Небеса, а Небеса обіймуть
 У шлюбі й Царстві радісному Землю.
 Освоюйте полишені врагом
 Прогалини на Небесах! Мій Сину,

160 Ти єси Слово Боже. Озовись —
 І Духа Мого витвір, Світ Новий,
 Постане із Безодні. Накажи,
 Хай у зарані визначених межах
 Із Хаосу винурюються Небо
 Й Земля. Бо безміру глибин Безодні
 Не випадковість, ані необхідність,
 А вільна Моя Воля єсть Судьба».
 Прорік Усемогутній, і по слову
 Синовньому сотворював сей Світ
 Позачасово, бо діла Господні
 170 Не виміряють ані час, ні рух.
 Я ж мовою людською для землян
 Повім, як Небо й Землю сотворив
 Господь. На Небесах настало свято,
 Коли до Усевишнього Воління
 І Слова приєдналися пісні
 І гімни ангельські й благословення
 Майбутнім людям, мир оселям їхнім,
 Хвала і слава Богові, що в гніві
 Прогнав з-перед Лиця свого безбожних,
 180 Для праведних очистив Небеса
 І мудро створює зі зла Добро:
 Замість проклятих — нову породу,
 Достойнішу, хай і вона розсіє
 Добро Творцеве у світи й віки.

У співах всенебесних Ієрархій
 Син Божий, вгорнутий у Всемогуття
 Премудрости, Величчя і Любови
 Отцевої, возвисивсь, як Отець.
 У почті всенебесному зібрались
 190 Достойники, Князі, Престоли, Сили,
 Вогнисті Херувими й Серафими
 Крилаті при крилатій Колісниці
 Вогненній із небесної зброярні
 (Там, межі мусянжовими горами,
 Їх навиківувано мільйони,
 Готових до походу). Ось вона
 Враз рушила довільно, одержима
 Усетворящим Божим Духом. Брама
 Небесна на завісах золотих

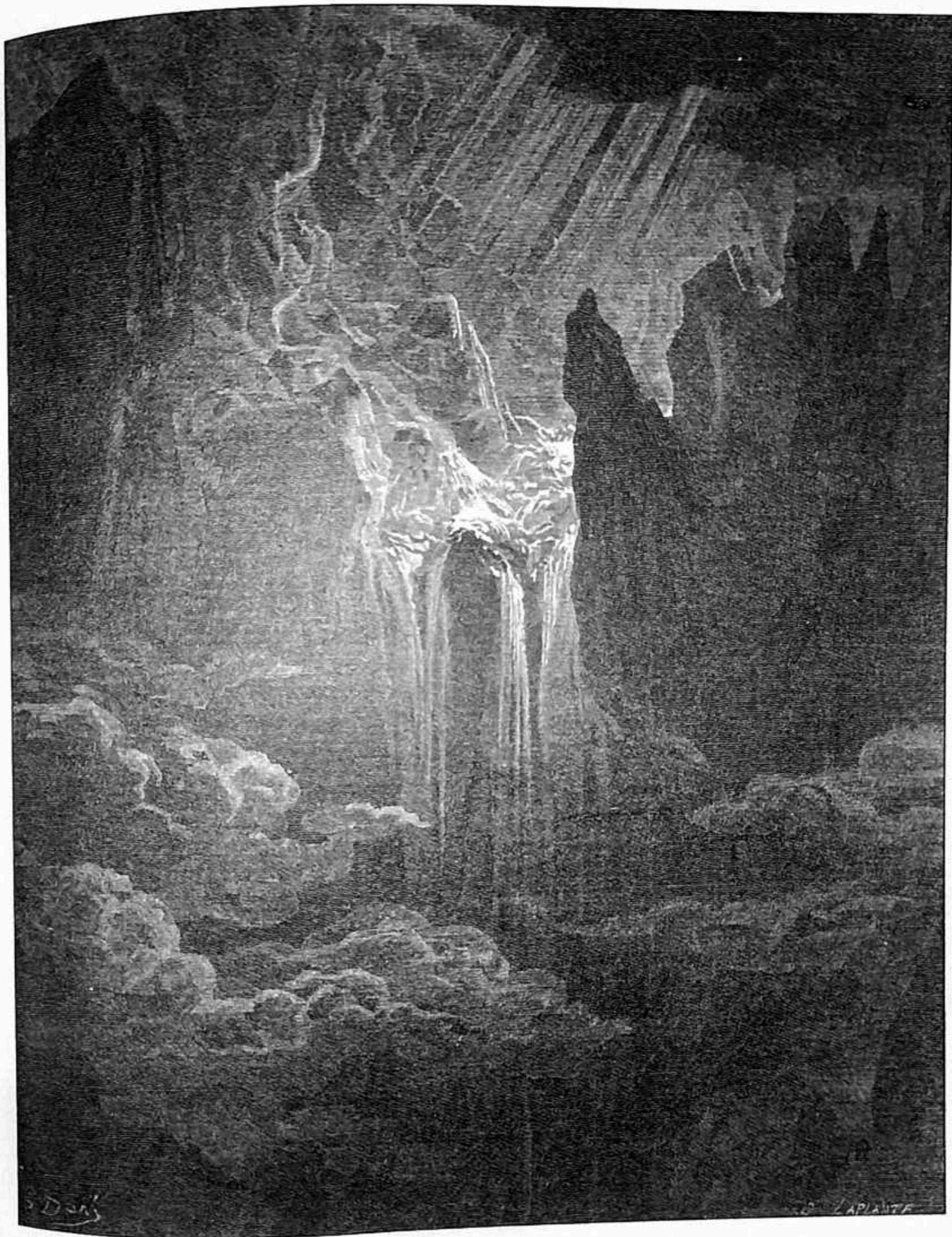
- 200 Окрилася, видзвонюючи славу
Творящому Отцеві, Духу й Слову,
Що з почтом вийшли потойбіч Небес
І поглядом окинули Безодню.
Безмежне, звихрене, буремне море,
Пронизуване шквальними вітрами,
Навально гримало в небесні мури,
Хлистало хвилями до їх вершин
У клекотливім Хаосі — байдуже,
Де верх, де низ, де край, де середина.
- 210 «Вгамуйтеся, стихії! Вляжтесь, хвилі! —
Покликало творяще Слово. — Мир вам!»
І рушило на крилах херувимів
У Славі Отчій усе далі й далі
У Хаос ненароджених світів.
І Хаос слухався його. А Почет
Врочистий херувимський подивляв
Усемогутність Божу. Зупинились
Колеса вогняні. В руці Творця
З'явивсь гігантський циркуль золотий,
- 220 Добутий із небесних арсеналів,
Аби окреслить Новотвору край.
Один кінець позначив середину,
Другий, ген-ген одхилений, обводив
Гігантське Коло в темрявих просторах.
І пролунало Слово: «Се твоя
Межа, новосотворюваний Світе!»
Так почалися Небо і Земля,
Ще не сформовані, пустельні, темні,
Холодні й непорушні. Божий Дух
- 230 Широко розпростер над ними крила
Усетворящі, й темні речовини
У відповідь затрепетали. Вглиб
Осадком падали тяжезні маси
Мертвотні, й до подібного подібне
За шаром шар сферично осідали;
З них проривалося повітря війне
Й окутало багатосферну Землю.
«Хай буде Світло!» — мовив Бог, — і зблисла
- 240 Найлегша етерична сутність Світу
Й щидлася крізь темряве повітря

З пристанища дочасного в гарячих
 Хмаровищах. А Сонця не було ще.
 Побачив Бог, що Світло — се Добро,
 І Темряву від Світла одділив
 Півсферами граничними; і Тьмі
 Дав ім'я Ніч, а Світлу — День, звершивши
 День Перший творення. У перший вечір
 Та вранці ангельські лунали співи,
 Видзвонювали злострунні арфи,
 250 Возносилися гімни в славу Бога,
 Великого Творителя, і гулко
 Відлунювали в ще порожніх сферах,
 Коли скупалися уперше в Світлі
 Новонароджені Земля і Небо.

Уранці Бог звелів: «Хай буде Твердь
 Між водами і водами!» — і сталось.
 Усесвіт, як і Землю, омиває
 Граничний кришталевий океан.
 260 Між тим, що угорі, і тим, що долі,
 Стійкий окружний водорозділ — Твердь.
 Ось тут — повітряна стихія й води;
 Ген там — океанічна товща й шир
 Трима на відстані буремний Хаос,
 Щоб той основ Усесвіту не зрушив.
 І Бог назвав Твердь Небом. І до ранку
 Вславляли хори Другий День творіння.
 Земля ж округлилась у пелюшках
 Непереливних вод. Тоді вона
 Не зачинала ще життєвих первнів
 270 Під товщею води. Та поступово
 Тепло будило життєдайні сили
 Землі — праматері усіх зачатъ.

Тоді звелів Господь: «Зливайтесь, води,
 В западини! Земне одмийте лоно!»
 Враз гори підняли широкі спини
 З хребтами хрящуватими до хмар,
 Шпилястими вершинами до Неба.
 Угору — гори, а низини — вниз
 Розширились глибоко і розлого,
 280 Щоб стать постелею слухняним водам.
 А ті не забарились, потекли:

З вологих скель струмочки, ручаї
 Зістрибували радо бурчаками
 Й лункими водопадами додолу.
 Мов армії (про армії вже чув ти),
 Коли наказують їм гуком сурм,
 Згуртовуються під єдиний стяг, —
 Отак широкі ріки на рівнинах,
 Струмки зміїсті помежи горбами,
 Підземні води — в ніздрюватій ріні
 290 Течуть все нижче, вивільнивши сушу.
 Осушене назвав Бог Суходолом,
 А зливища всіх вод Землі — Морями.
 Побачив Бог, що створене — Добро,
 І повелів: «Хай проросте Земля
 Зелом зеленим буйно-розмаїтим
 Та різнорідним деревом! Хай всяка
 Рослина розповсюджує насіння
 Чи то плоди — у кожної свої!»
 300 Ледь пролунало Слово — і Земля
 Покрилася ласкавим руном трав,
 Зашелестіла соковитим листям,
 Заквітчалася різнокольорово
 Й дихнула пахощами. Вітерець
 Війнув — опали пелюстки, і зав'язь
 Набрякла: тут — стручки; там — щедрі грона;
 Он — заокруглились пахучі дині;
 Ген наїжачується очерет
 Чи густо переплетений чагар.
 310 Останніми звелись, мов у танок,
 Гінкі дерева, радісно обнявшись
 Гіллям, що благодатно духмяніє
 Плодами й квітами. Зросли угору
 Гаї на пагорбах, в лугах діброви,
 При берегах озер і рік левади.
 Земля вподібнилася до Небес,
 Немов оселя літнього спочинку
 І затишних прогулянок для Бога.
 Та Бог іще над нею не пролив
 320 Дощів і ще не сотворив людей,
 Щоб пестили її. Проте тут висли
 Тумани, мряки, й рясно слались роси,

Kh. 7. 282-284

Тож паростки і стебла, всі рослини
 Зволожувалися, й Господь побачив,
 Що створене — Добро. Минув День Третій
 Творіння, й знову пролунало Слово:
 «Нехай появляться в просторах Неба
 Світила дня і ночі! Хай окреслять
 Усяку пору денну і нічну
 330 І в плині їхньому — ще довші пори
 Разом з світилами багатьома,
 Котрими хай цяткується все Небо!»
 І за велінням сталось: два великі
 Світила (для людей великі) правлять:
 Те — днем, а інше — ніччю. Безліч інших,
 Зірками званих, твердь небесну повнять
 І часу плин, і чергування років
 Землі відмірюють. Господь оглянув
 Свій витвір величавий і побачив,
 340 Що се — Добро. Найперше із світил
 Він Сонце створював — гігантську сферу
 Із етеричних первнів, на початку
 Ще темну. Потім виокремив Місяць
 І різної величини зірки,
 Що густо Небо всіяли, мов присок.
 З хмаровищ — раннього притулку світла
 Звелів Бог світлу влитися у Сонце,
 Й воно, мов губка пориста, ввібрало
 Проміння та промінчики і стало
 350 Господарем і світлодаром Неба;
 Та й зорі з глека сонячного п'ють
 Се щире світло; вранішня Планета
 Ще й роги позолочує собі.
 Усе то відблиски, що мерехтять
 Сюди на Землю у безхмарну ніч,
 Щоб рано в славі зводилось на сході
 Світилище — розпорядитель Дня
 І пломеніло в ризах вогняних
 До заходу. А вдосвіта Плеяди
 360 Звістують в сірій млі його прихід.
 Світило друге, менш значне — се Місяць,
 Лицем округло-дзеркальним до Сонця
 Повернутий, у Сонця й позичає

Проміння; він зі Сходу відступає
 На Захід, поки сонячний йде день;
 Зате володарює уночі,
 Устаючи зі Сходу в обертанні
 Круг Осі світової. Також зорі,
 Що їх ніхто не злічить, поділивши
 Краплини світла, мерехтять всю ніч.

370

Отак великі два світила вперше
 Ласкаво опромінювали Землю
 Від ночі і до ночі в День Четвертий
 Творіння. Й повеліло Слово водам:

«Плодіте риб і водяних істот!

І хай виводиться крилате птаство!»
 Збулося: у морях зросли кити,
 Молюски, краби, всякі там рибиська
 В неічислимим розмаїтті риб
 Та водяних тварин. А над Землею
 Знялось під хмари різнорідне птаство.

380

Бог в цім узрів Добро й благословив,
 Промовивши: «Плодітеся і множитесь,
 Наповнюйте моря, озера, ріки
 Й простори надземні!» По тих словах
 У плесах, на мілинах, в гирлах рік
 Ікринки та личинки закишіли.

Із них — табунчики дрібних рибин,
 А там осібно чи попарно інші

390

Вигулюються на розлогих луках
 Поживних водоростей та грайливо
 Виблискують сріблистою лускою
 Чи золотими цятками до Сонця.

Хтось тихо висувається із мушель
 Перлових та вишукує поживу;
 Ще інші, в панцирі тверді закуті,
 Чатують. А погожої пори

Дельфіни пружні і гладкі тюлені
 Вистрибують дугасто над водою.

400

Чудовисько ж морське Левіафан,
 Неоковирне й неповоротке,
 Серед живих створінь Землі найбільше,
 Коли ворухиться, бурунить море;
 Коли засне, на хвилях бовваніє,

Мов острів, і крізь зябра смокче воду
 Й випорскує її фонтаном білим
 До хмар. А в затишку безпечних нір,
 У кручах, дуплах, у печерах, нетрях
 Виплоджується птаство із яєць:

410

Розтріскуються теплі шкаралупки,
 І ніжні пташенята, вкриті пухом,
 Вбираються у різнобарвне пір'я.
 Відтак, простерши маховиті крила,
 З веселим гамором злітають вгору
 І зграями ширяють над Землею.

Лелеки на деревах висохлих,
 Орли на скелях виплітають гнізда;
 Ті на вітрах шугають одинцем;

420

Мудріші збилися у ключ і клином
 Врізаються у супротивний вітер, —
 Крильми веслюють в злагодженім ритмі
 І тягнуться підхмарним караваном,
 Докладно знаючи мету і путь.
 Так, кожен рік обачні журавлі
 Курличуть в Небі, й струменить повітря
 Слідом за помахами дужих крил.

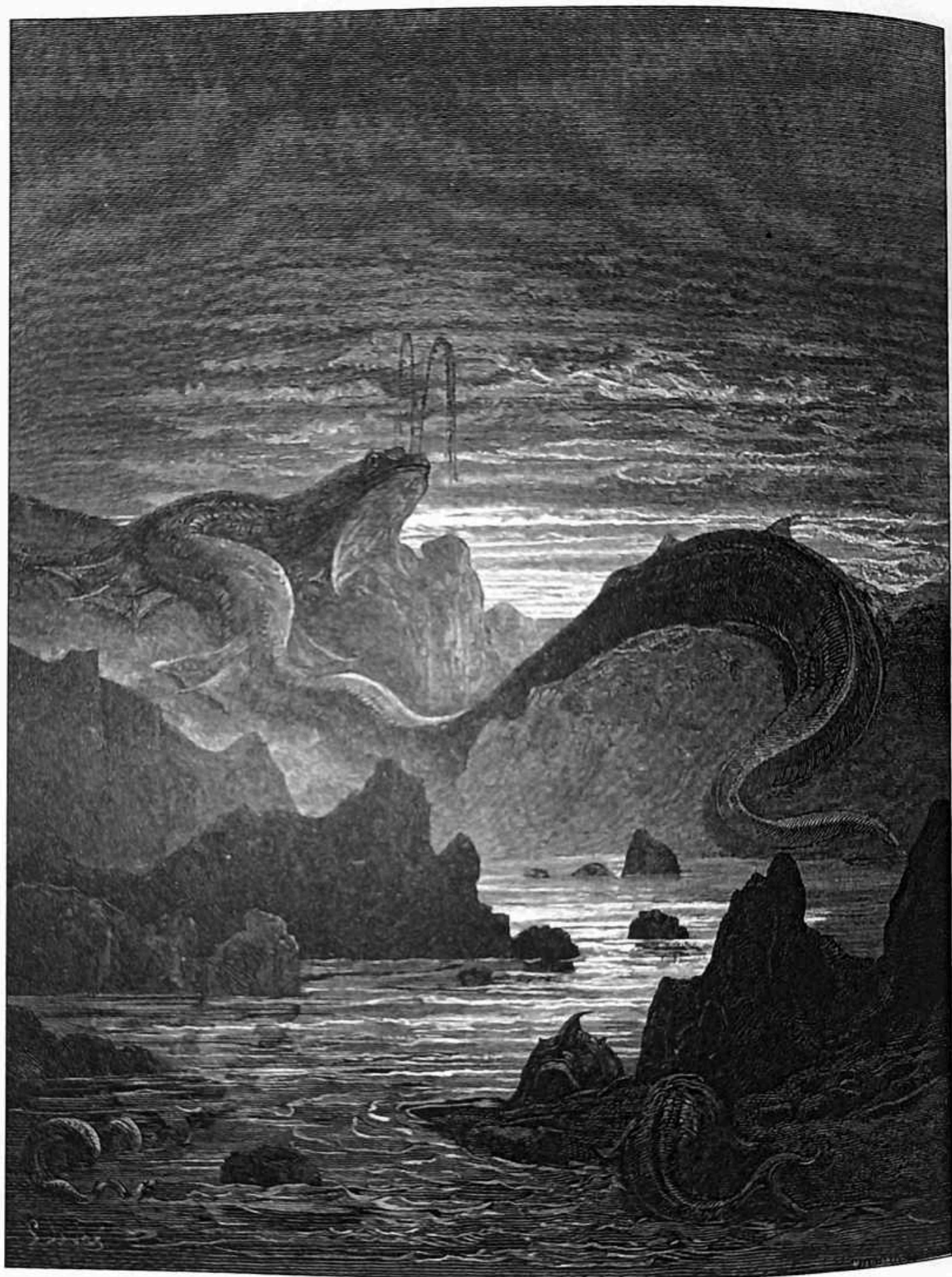
А на Землі в гущавині дерев
 Або кущів вирує менше птаство,
 Втіша гаї різноголосим співом
 Та мерехтить пернатим розмаїттям
 До вечора. А поночі невгавно
 Витьохкує натхненний соловей.

430

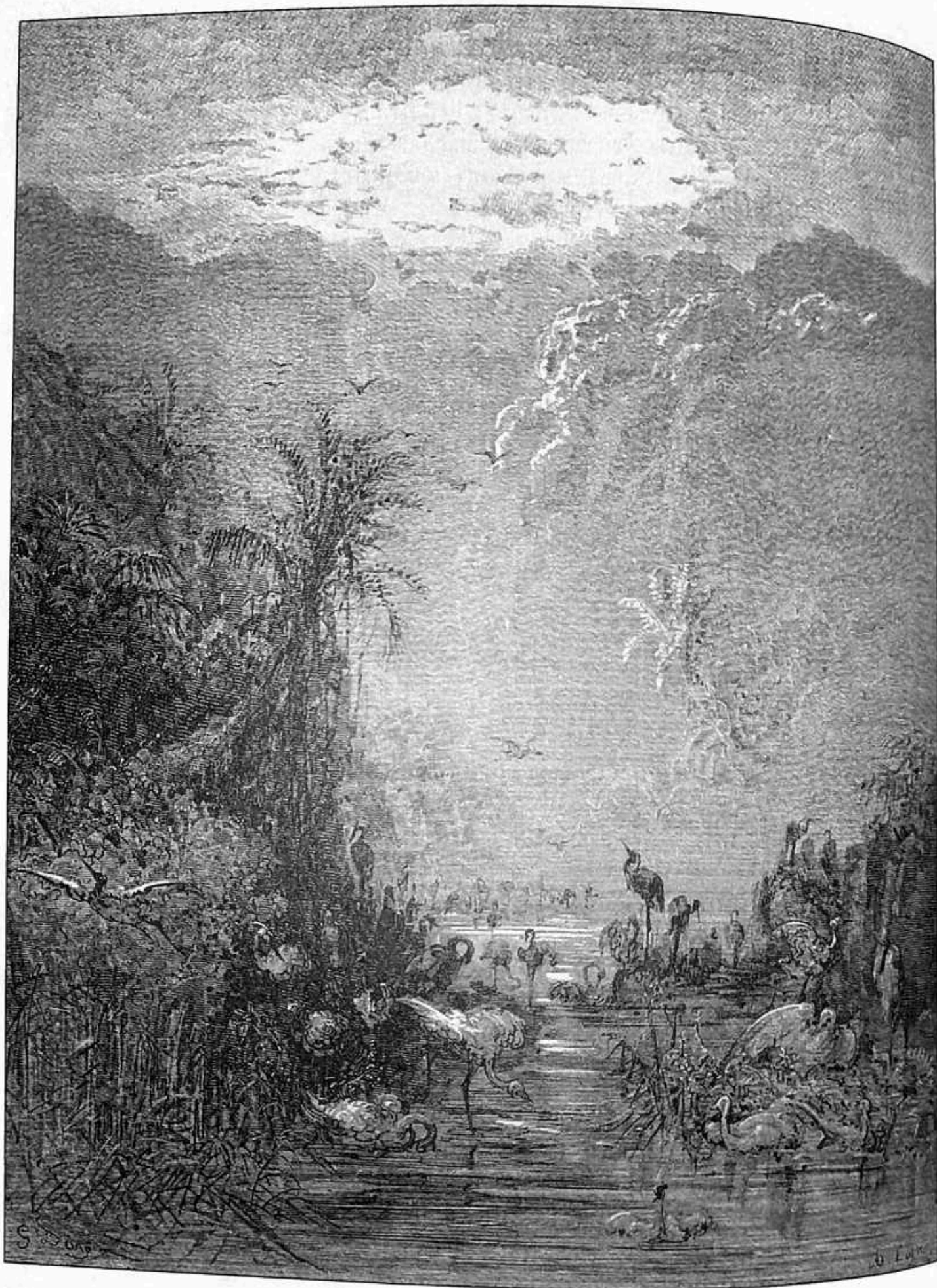
Ще інші птахи у сріблених плесах
 Озер чи рік полощуть сизі груди,
 Як лебідь: вигнувши дугасто шию
 Між крилами, несе своє величчя
 Над дзеркалом води; одначе й він,
 Бува, з суремним криком рветься вгору
 І лине у блакитній вишині.

440

Є птахи, що тримаються Землі,
 Як гребенястий півень. Той щоночі
 Побудкою різкою прошиває
 Переддосвітню тьму; або павич,
 Що райдужно-окастим опахалом
 Пишається. Так води і повітря

Виповнювались рибою і птаством,
 Коли минав Творіння П'ятий День.
 На шостий під передзвін арф і співи
 Архангельські Бог повелів Землі
 450 Наповнитися різнорідним звіром,
 Що біга, повза, вкручується в ґрунт,
 Всяк на свій лад. Й скорилася Земля:
 Її плодюче лоно породило
 Тьму-тьмущу досконалих форм живих.
 Із калабань, баюр, боліт, трясовин,
 Купин, барлог враз виповз, вийшов, вибіг
 На луки і галяви всякий звір.
 Ті — поодинці, інші — табунами
 460 Йшли попасом і розбрелися вшир.
 Напружуючи мускулісті лапи,
 Поривно із густої купини
 Вивільнювавсь і в пружному стрибку,
 Розвихрюючи колошмату гриву,
 З'явився дужий лев. Подібно й рись
 І тигр. А кріт лишає за собою
 Розпушені горбочки земляні;
 Та й бистрий олень виріс із землі
 Гіллястими рогами. Бегемот
 470 (На суходолі се найбільший звір)
 Видобувався з теплого болота.
 Смугасті зебри, боязкі овечки
 Зросли з-поміж рослин. А недоладні —
 Земні чи водяні? — гіпопотами
 І хрящуваті крокодили перші
 На сушу вилізли. Та й комашня:
 Строкато заряхтіли опахала,
 Радше, туніки — легкі, розвійні,
 Тендітні та барвисті: ті — в крапки
 480 Такі злотисті, ті — в червоні очка;
 Ті — прозорі чи небесно-голубі.
 І ще — створіння дивоглядно-довгі,
 Що звивисто пірнають у траві —
 Природа й тих не скривдила. Між ними
 Гігантський вуж м'ясисто-міцнотілий,
 Що скручується кільцями й буває
 Крилатим... Перші розповзлись по суші

Kh. 7. 407-412

490

Вужі; відтак — мурашки господарні,
Дрібні, зате великосердно-дружні
Й межі собою справедливо рівні,
Колись ще стануть за взірець для інших;
Бо от бджола робоча, знай, годує
Своїх мужів ледачих — годить трутням,
Їм носить в щільники пахучий мед.

Втім, годі про комах неічислимих —
Їх знаєш ти, давав їм імена.

500

Зате між плазами ще є примітний
Змій з тварей польових найкмітливіший,
Довжезний, із гарячими очима
Й жахною гривною, проте не злий,
Бо твому слову й погляду покірний.

Небесні сфери, торкнуті Рукою
Першорушійною, заобертались
У Славі, і Земля, зодягнена у шати,
Різноманітно здоблені, всміхнулась,
Наснажена життям. Повітря, води
І суходоли — все в живому русі
Плавби, польотів, бігу і стрибків.

510

День Шостий не минув ще. Залишалось
Достойно вивершити все творіння:

Над всі істоти сотворить одну —
Не зігнуто-приземлену, як інші.
Пряма в ході, з священним даром мислі,
Нехай розважливо й великодушно
Усім творінням Божим володіє
У шанобливій згоді з Небесами,
Які дають їй ВСЕ. Тож серце й розум
Нехай вона спрямовує угору
З подяками Великому Творцеві,
Бо Він її володарем призначить
Своїх творінь. Тоді Усемогутній
Отець Предвічний наш Усюдисущий
Озвався до Свогого Сина так:

520

«Сотворимо ЛЮДИНУ. Даймо їй
Наш образ і подобу. Хай вона
Над птахом, звіром, рибою панує,
І все, що плаває, літає й повза
І ходить на Землі, скориться людям».

За Словом сим із праху земляного
 Зліпив тебе, Адаме, і вдихнув
 530 Тобі у ніздрі життєдайний дух,
 Дав образ свій тобі, і ось — живеш.
 А сотворив вас мужа і жону,
 Аби продовжували людський рід.
 Отож благословив обох, сказавши:
 «Плодіться, множтеся і наповняйте
 Собою Землю. Підкоріть її
 Собі та опануйте усе
 Повітряне, земне, підземне, водне».
 Відтіль, де був ти створений (дарма,
 540 Де саме) Бог тебе підняв дбайливо
 І — певно, пам'ятаєш — поселив
 На сім узвишші, у саду прекраснім,
 Де кожне дерево рясніє плодом
 Принадним з вигляду, на смак приємним,
 І вам на вільний вибір простягає
 Поживне і розкішне розмаїття.
 Лише з одного дерева, чий плід
 Відкрив би пізнання Добра і Зла,
 Бог користатися заборонив.
 550 Коли порушиш заборону — вмреш.
 Отож остерігайтеся! Обмежте
 Природний потяг до наїдків різних.
 Не втримаетесь — упадете в гріх,
 За тим — у небуття, у Розпад-Смерть».
 Минали ніч і ранок — Шостий День,
 І бачив Бог у створенім Добро.
 Та не раніш, як вивершивши труд
 Сотворення, усемогутній Бог
 Вернувся у Найвищі Небеса
 560 І відтіля оглянув Новотвір,
 Як іздала він бачиться з Престолу
 Всевишнього — доладне, гармонійне
 Доповнення Господніх Володінь,
 Зречевлення премудрости Творця.
 І Бог спочив під музику і співи
 Та симфонічний подзвін тисяч арф
 Архангельських. Тоді й Земля і Небо
 Відлунювали — чи не пам'ятаєш?

Сузір'я й кришталева Твердь дзвеніли,
Коли вертався Бог на Небеса.

570

«О, відчиняйтеся, предвічні брами! —
Лунали співи, — Небеса, встеляйте
Живу дорогу! — Сам Творець гряде!
Там, де був Хаос, Він звершив свій труд
Предивний шестиденний — Світ Новий!

580

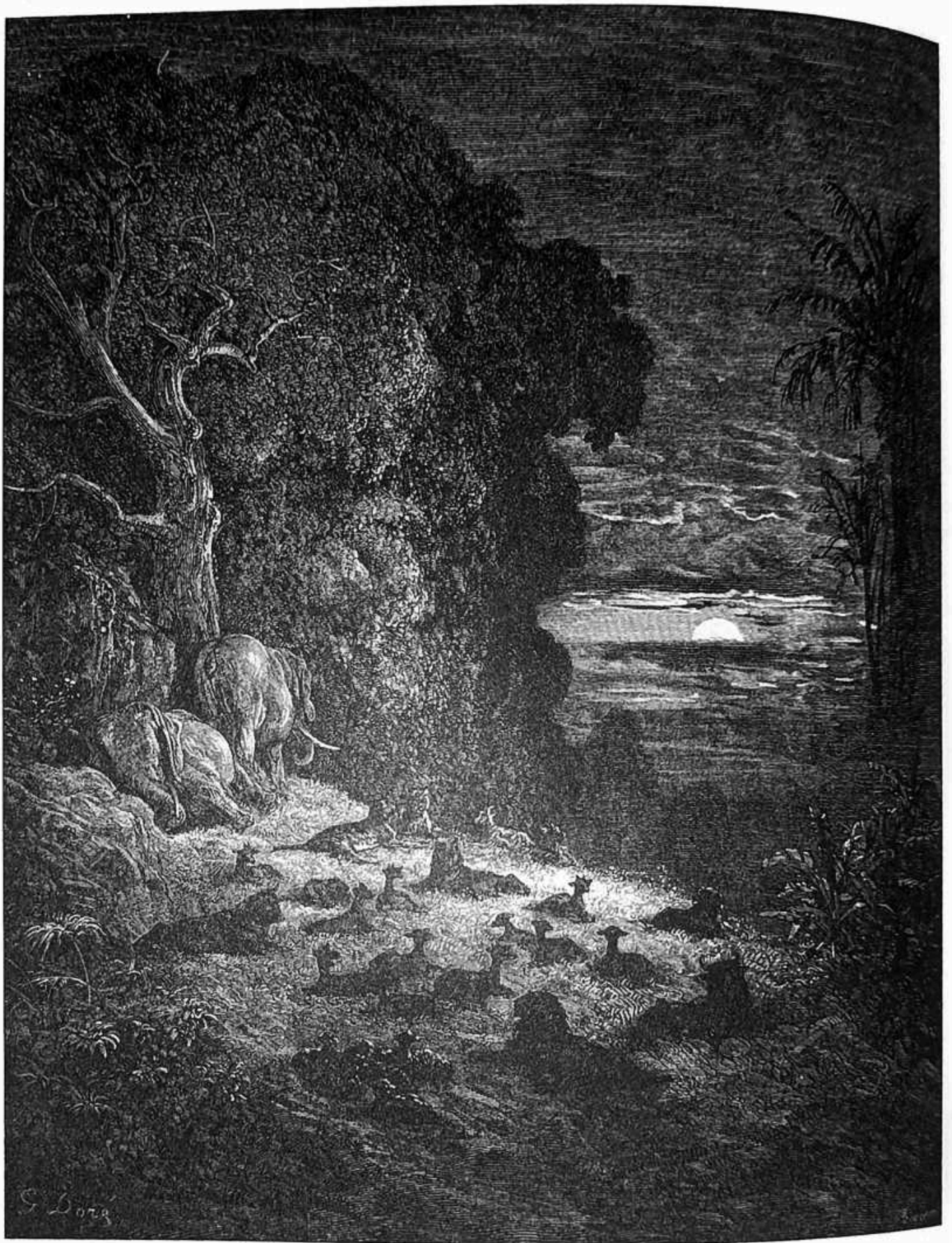
О, навстіж розчиняйтеся! Однині
Господь не раз відвідувати буде
Домівку новостворених людей,
Адже Він образ свій їм дарував
І, до улюбленців своїх ласкавий,
Не раз їм присилатиме гінців».
Отак благовістив величний почет,
Вступаючи у Небеса. Широко
Угору до Всевишнього Престолу
Стелилася дорога урочиста,
Величніша, ніж всякий зірками
Молочний Шлях, що бачиш ти вночі,
Де зорі і галактики — бруківка,
А самородки золоті — пісок;

590

Наразі починався Сьомий День.
Ти був уже в Раю. Коли світало,
Досяг Богопрестольної Гори,
Найвище-непохитної навіки,
Синівський почет. У Небесній Славі
Зійшов на Трон і праворуч Отця
Сів Божий Син. А втім, Отець Всевишній
В час творення був поруч з Сином (Бог —
Усюдисущий) і трудом Синовнім
Незримо керував. Тепер спочили.

600

Уседержитель Сьомий День спочинку
Благословив. Золотострунні арфи,
Органи урочисті, ніжні флейти,
Тимпани, хори тисячоголосні,
Не никли і окремі голоси,
Й дими пахущі з золотих кадильниць
Творця вславляли. В співах величальних
Були й такі слова: «О, неосяжна
Твоя Могуть, великий наш Єгово!
Її ні думкою збагнуть, ні словом

Kh. 7. 590—591

610

Не виразить. Коли долав Гігантів,
Тебе прославили жахні громи.
А в творенні явив Ти більшу Славу,
Ніж створеного гнівне покарання.
Та й хто Тобі посмів би заперечить,
Всевишній Царю?! Чи покласти межі
Твоєму Царству?! Горді бунтарі,
На Тебе посягнувши марнославно,
Й від позирку Твого упали в Тьму,
Хоч важились до себе приєднати

620

Ще й інших! Надаремно. Богохульні
Тепер враги самі собі й величчя
Твоє зросло й утверджується більш;
Бо посрамивши їх, створив нову
Небес подобу, близьку до Небес
З основою в криштальнім Океані
Прозоро-неосяжному, і в зорях
Численних. Кожна з них — то цілий світ,
І доля кожної — Тобі лиш знана.

630

А на Землі — умитій, пишноцвітній —
Ти сотворив ЛЮДЕЙ. Вони — щасливі,
Бо дарувавши їм свою подобу,
Наближувати будеш їх до Себе,
Аби Тобі Одному поклонялись,
Зате владарювали над усім
На суходолах, водах, у повітрі
І множилися, і дітей ростили —
Богобоязні, праведні і чисті,
Щасливі троєкратно в пізнанні
Найвищого Господнього блаженства».
Небесні гімни «Алілуя!», «Слава!» —
Вилунювали весь святковий день.

640

От я й задовільнив твоє прохання:
Дав знати, як сотворювавсь сей Світ
Після предвічних звад на Небесах.
Про се розповіси своїм нащадкам.
Коли тебе іще щось непокоїть,
Доступне людському знанню, — розпитуй».

КНИГА ВОСЬМА

КОРОТКИЙ ВИКЛАД

Адам допитується про всілякі небесні дії й отримує непевні відповіді; Гість напучує його, щоб дошукувався радше тих речей, які вартніше пізнавати. Адам погоджується і все одно бажає затримати Рафаїла на чимдовше, розповідаючи тому все, що має в пам'яті, про події після його власного створення: як його поселили в Раю, яку він мав розмову з Богом про самотність і гідне товариство, як уперше здибався з Євою й одружився з нею, та яку мав потому розмову з Ангелом... Рафаїл, повторивши свої застороги, полишає Адама.

Книга
восьма

Хоч Ангел змовк, а бесіда його
Видзвонювала довго у думках
Адамових, мов музика. Отямивсь
Адам і мовив: «Віснику небесний!
Не знаю, як оддячити тобі,
Що гоїно повгамовуєш мій голод
До пізнання, хапкий і невтоленний;
Ласкаво вводиш у дива Господні
І, славлячи великого Творця,
10 Зачудував мене; бо в пізнанні,
Мені дарованому, залишилась
Дещиця сумнівів — ти їх розвій.
Як подивлюсь на сей великий світ,
На нашу Землю і над нею Небо,
То розумом не можу осягти
Запаморочливу непорівнянність:
Земля — зерниночка, піщинка, атом;
Навкруг — небесна твердь; зір міради
Кружляють у просторах незбагненних,
20 Щоб тільки од усіх кінців щоденно
Вділяти часточку свого світла
Землі — ледь-ледь примітній темній цятці.
Чи ж мудра та ошадлива Природа
Розсипала недбалою рукою
Тіла небесні, многі та великі,
Ще їй прирекла на вічні обертання
Лише на те, щоб ся застигла цятка
(А їй би личив рух не менш, ніж іншим!)
30 Приймала, непорушна, слугування
Осяйливо-величніших світил?
Вони ж, слугуючи їй, мчать так швидко,
Що і лічба не в силі осягти їх
Рух?» Спитав наш праотець і тужно
Заглибивсь у заплутані думки.
Се спостерігши, Єва тихо встала

Та одійшла у гу́щаву, прекрасна,
 Звабливо-величава. Пуп'янки,
 Розпуклі пишно квіти і плоди
 У рості радісним до неї потяглися,
 40 Наповнюючись соком, спрагли ласки.
 Не те щоб Єві ті були чужі
 Піднесено-розважливі розмови,
 Не те щоб нецікаві. Ні, вона
 Воліла про звеличене чувати
 Із вуст Адамових, на самоті,
 Єдиною слухачкою. Не Ангел,
 А Муж був їй доступніший і ближчий,
 Бо радо пам'ятала: в мужній мові
 50 Ще є вологі відступи — вустами
 До вуст — і бесіду його поважну,
 Хай найзвеличенішу, підсумують
 Обійми й пестоці. Ох, чи тепер
 Поєднуються так подружні пари
 В коханні й пориваннях нероздільні?!
 Пішла, богоподібна — не одна,
 А в супроводі поглядів тужливих,
 Зітхань і прагнень ніжних, що мов почет
 За нею линули. Адамів сумнів
 Розвіяв Ангел, лагідно й зичливо
 60 Почавши так: «У тім немає зла,
 Коли питаєш і шукаєш. Небо —
 Для всіх розкрита Господева книга,
 Аби вичитували там дива
 Його творіння та лічбу вели
 Рокам і місяцям, дням і годинам.
 Дарма, чи обертається Земля
 У Небі, чи то Небо круг Землі,
 Зважай: сей лік незмінний. Що за ним —
 70 Те мудро приховав великий Зодчий
 Од нас та од людей, щоб викликало
 Зачудування, а не підзирання.
 А тим, хто в Небо розумом вникає,
 Лишає щедре поле для здогадок,
 Що викликатимуть у Бога сміх,
 Коли твої нащадки стануть креслить
 Та вираховувать небесні рухи —

80 Центричні ексцентрично-коливні
 В перехилах і нахилах орбіт,
 У поворотах одна в одній сфер,
 В пересіканнях циклів, епіциклів,
 У колах кіл, — домислюючись ладу
 В чудному плетиві. Вже й по тобі
 Помітно — се настане. Ти питаєш:
 Чому-то величезні і яскраві
 Світилища та мали б слугувати
 Малій і темній? І чи личить їм
 Ходить круг непорушної Землі
 В бездонних далях, щоб вона одна
 90 Дари приймала? Перше поміркуй:
 Хіба величина та світло значать
 Довершеність і велич? Хай під Небом
 Земля мала і темна — може, в ній
 Добро вагоме багатіше Сонця,
 Що розкида у мертву безвість світло,
 І лиш Землі торкнеться — плодоносить?
 І теє зваж: огромні та яскраві
 Світила не Землі лиш, а й тобі,
 Земному посланцеві, тут слугують
 100 І славлять велич щедрого Творця
 Будови неосяжної, щоб люди
 Затямили: сей величезний дім,
 Де зайняли вони в кутку куточок,
 Не їхній, і призначення його
 Зна лиш Господар; в тих гігантських колах
 Нуртує зрима Божа всемогутність,
 Дає потужний поштовх речовині
 Та швидкості заледве не духовній.
 Та й сам я, ти се знаєш, не повільний,
 110 Коли летів од ранку до полудня
 Від Неба, де домує Бог, на Землю,
 У твій Едем, здолавши добру відстань,
 Яку не виміряють жодні числа.
 Се нагадавши, не наполягаю
 На тім, що обертається все Небо
 Навкруг Землі (хоч так воно здається
 Землянам), тільки відкриваю очі
 На мало обґрунтований твій сумнів.

120 Шляхи Господні од людей далекі,
 І Небо — не близьке. Земним очам
 І думці вік блукати у тих далях.
 Що, як посередині всього — Сонце,
 І тягнуться до нього і танцюють
 Навколо у поклонах-вихилясах
 Планети і твоя Земля — одна
 З семи? Така для тебе непорушна,
 Насправді відбува потрійний рух.
 А ні — то сфери в злагоді музичній
 130 Круг неї обертаються, і Сонце,
 Закручене у сферу дня і ночі,
 По велетенському кружляє кругу
 Угору — вниз понад усі зірки.
 Але не вір сьому, коли Земля
 Сама собі дарує день і ніч,
 Дбайливо повертаючись до Сонця
 Опуклими боками, що по черзі
 Освітлюються й западають в тьму.
 Якщо надміра сонячного світла,
 Одбившись од Землі, голубить Місяць,
 140 А Місяць, сонячне одбивши світло,
 Навзаєм посила його Землі, —
 То Місяць для Землі, Земля для нього —
 Світила; як його поверхню вкрив
 Родючий ґрунт, а темні плями — хмари,
 З них — дощ, з дощу — рослини і плоди
 Для когось-то? Як безліч Місяців,
 Можливо, припада мільйонам Сонць,
 А обмін світлом сильним чоловічим
 Та лагідним жіночим — се закон
 150 Всесвітній двостатевости, основа
 Життя? Коли незміряні світи
 В просторах переморгуються світлом,
 З якого лиш іскриночку Земля
 Одержує, а одбиває менше, —
 То чи можливо, що лише вона
 Одна населена у мертвім Світі?
 Чи так, чи ні — се не твоя турбота:
 Чи шляхом вогнедишущим зі Сходу
 Викочується Сонце, чи Земля

160 Від заходу стежину тихо топче
 І крутить лагідно веретено
 Своєї осі, з ним — долини й гори,
 І легітно-м'яку повітря шату.
 Чи за Землею хто живе? Та як? —
 Се Богові облиш. Його лиш слухай
 І бійся. Він один господарює;
 Він радість дав тобі велику — Рай
 І сю жону ласкаву Єву. Більше
 Тобі не треба. Небо задалеко,
 170 Аби дізнатись, як там. Не сягай
 Поза корисну та смиренну мудрість;
 В позасвіти у мріях не літай
 І не питай, які там є істоти,
 Яка їх доля, рівень, лад і стан.
 Задовольняйся дотепер відкритим
 Знанням про Землю та про Небеса».
 Врятований од сумнівів Адам
 Провісникові Неба відказав:
 180 «Ти заспокоюєш мене, пречистий,
 Звільняєш од турбот, навчаєш жити,
 Як Бог поклав: без клопоту, безжурно,
 У radoшах простих. Се ми самі
 Блукаємо у нетрищах фантазій,
 Збиваємось на манівці думок,
 Зухвалих, надокучливих — допоки
 Гіркого досвіду тверда наука
 Нам не накаже уникати знань
 Приблизних і туманно-невиразних,
 190 А мудрість істинну шукати там,
 Де ходим, повертаємось щодня.
 Ся мудрість відкидає суєту
 І пустоту безверхих мудрувань,
 Що ваблять недолугих та невдалих.
 Дозволь од неосяжних високостей
 Вернутися до справ земних, корисних
 І при нагоді дещо запитать,
 Як будеш ласкав вислухать прихильно.
 Довідавшись од тебе про діла
 200 Давноминулого, тепер згадаю
 Недавнє і себе в нім. Новину,

210 Можливо, в тому, що повім, почуєш,
 Та й день ще не погас, тож маєм час,
 І, сам оповідаючи, навмисне
 Затримую тебе, бо невимовно
 Ще хвилечку з тобою хочу бути
 І чути бесіду твою — милішу
 Од найсолодших овочів, що спрагу
 І голод вдовольняючи, приносять
 Пересит. А твої слова ласкаві,
 Небесною зігріті благодаттю,
 Мене не пересичують ніколи».

220 Достойно-кроткий ангел Рафаїл
 Так праотцеві людства відповів:
 «Із уст твоїх так само благодать
 Спливає велемовно, бо й тебе
 Бог щедро наділив: прекрасний образ
 Свій дав тобі, поставу, рухи, мову
 І мовчазну задуму — все шляхетно
 Довершене. На Небесах не раз
 Дивуємося: що ж Творець намислив,
 Коли і вас собі для слугування
 Плекає та однаково дарує
 Любов і ласку ангелам і людям?
 То розкажи про себе! У той час,
 Коли Земля творилась, я в далекій
 Дорозі був, одержавши наказ
 Із легіоном Ангелів летіти
 Край світу до пекельних брам і стежить
 Аби не викрався відтіль ніхто
 230 Злоокий та лихий, коли Господь
 Заглибився ревниво у творіння.
 Інакше — гнівом вибухнув би Бог
 І спопеляв би творене. Без волі
 Господньої ніхто не вийде з Пекла —
 Не треба Богу й наших вартувань;
 Він оддає накази всеверховні,
 Щоб вишколити незабарний послух
 У слуг своїх. Наблизившись до брам
 Сумних пекельних, бачили ми там
 240 Замки й засуви, замкнені наглухо,
 І чули неугавний гам і гул —

Не музику чи спів, а рев і крики
 Страждань і розпачу — внизу. Наказ
 Нам даний був вернутись до суботи,
 І радо ми полинули в ласкаві
 Обійми світлосяйливих Небес.
 Але чому мовчиш ти? Говори,
 Бо й я радію, як тебе зачую,
 Не менш, ніж ти, як слухаєш мене», —
 Промовив Ангел. І озвавсь Адам:
 250 «Розповідати про своє начало
 Трудно. Аби затримати тебе,
 Наважуся. Послухай: мов од сну
 Глибокого на ложі з трав і квітів
 Тоді я пробудився у живлющій
 І запашній росі, що хутко сохла
 На сонці. Перше я побачив Небо.
 В нестримному до нього пориванні
 Ураз піднявся я на рівні ноги,
 260 І озирнувся. Тіняві гаї,
 Луги квітчасті, і долини сизі,
 І вод вологий плескіт та перехлюп,
 І вирування буйного життя,
 Що бігло, в'юнилось, пливло, летіло,
 Сюрчало в травах, щебетало в гіллі, —
 Все сяйно посміхалося до мене!
 Тоді себе уважно я оглянув,
 Зчудовано торкаючись руками;
 270 Ступив непевно крок, пішов, побіг,
 Виграючи покійно-пружним тілом.
 Але хто я? Відкіль? Нащо? — не знав.
 Відкрив уста — вони заговорили,
 Поіменовуючи все навколо:
 Ти — Сонце, — мовив я, — велике світло!
 Ти — ним освітлена зелена Земле!
 Ви — пагорби, ліси, долини, ріки!
 І ви, істоти ворухливі! — слово
 Чи знак подайте: як я появивсь?
 280 Хто той великий, що мене привів
 У світ, дав радість трепетну життя
 І поривання, щоб її збагнути?
 Назвіте — я йому і поклонюсь!

Так промовляючи, я оддалявся
 Од місця, де почав уперше дихать
 І вперше світ побачив. Не озвавсь
 Ніхто мені у відповідь. В зажурі
 Самотній на квітчасту купину
 Я опустивсь, і м'яко-незворушний,
 Безвладно-млосний сон мене здолав,
 290 Мов знову обертаючи в ніщо.
 Враз появилсь наді мною Хтось —
 Сон, а чи ява — і теплом життя
 Наповнилося тіло. Він схиливсь
 І мовив голосно: «Адаме, встань!
 Твоя домівка жде тебе, людино,
 Праотче незліченних поколінь
 Людей — дітей Землі. Ти звав мене?
 Я — тут. Дай, проведу тебе в твій Рай».
 І, лагідно піднесений за руку,
 300 Полинув я над юною Землею,
 Та на гірській вершині опустивсь,
 Що рівною поляною простерлась
 З розкішним садом в плетиві алей,
 Де кожне дерево — рясні плоди,
 Налиті сонцем, щедро простягло:
 Зривай, смакуй, співай солодкий сік.
 Аж голод я відчув, не знаний доти,
 І потягнувся до дерев жадливо,
 Як поміж ними виринула постать
 310 Мого божистого Поводиря.
 У радісному трепеті упав
 Йому до ніг я — він мене підняв
 І проказав співчутливо: «Я — той,
 Кого шукаєш. Світ увесь навколо
 Я сотворив. Даю тобі сей Рай.
 Господарюй у нім та добувай
 Смачну поживу. Од його щедрот
 Втішайся досхочу, до насиття
 320 Всім, крім одного: з дерева он там
 Не споживай плодів, дающих силу
 Знання добра і зла. У цім — зарок
 Тобі, щоб вірним був мені й покірним.
 Посеред Раю — Дерево Знання

330   Росте, а поруч — Дерево Життя;
           Тож пам'ятай мою пересторогу:
           Не доторкайся плодів Знання, бо плата
           За них гірка. Як тільки покуштуєш,
           Порушивши єдиний мій заказ,
           То втрадиш Рай, підеш у світ страждань
           І стринеш там невідворотну смерть».

340   Гримить мені й тепер у тих словах
           Суворий вирок і свобідний вибір.
           А потім прояснився його вид
           І голос забринів: «Не тільки Рай,
           Я — Землю всю передаю тобі
           І роду людському; тобі скориться
           Все: живе на суші, морі, у повітрі —
           Звір, риба, птиця. Поскликаю всіх
           Птиць і звірят — хай вклоняться тобі,
           І кожне хай прийме од тебе ім'я,
           І риби теж, хоч їх сюди не зву,
           Бо зарідке жильцям води повітря».

350   Сказав — і позліталися птахи,
           Посходилися звірі. Всі попарно
           Зближались у процесії покірній;
           Ті — шанобливо лет спиняли, інші —
           Схиляли голови на знак підданства,
           Як я давав їм імена, збагнувши
           (Наскільки дозволяв Творець) їх суть.

360   Та рідного мені я не знайшов
           Між ними і спитав сяйну Появу:
           «Яке ім'я звеличити достойне
           Усесвіту найвищого Владика,
           Що гоино обдаровує мене,
           Одним-єдиного, блаженством Раю?
           Чи розділю його з ким? Чи самотній
           Шукатиму тут втіху і розраду?»
           На сміливе питання його вид
           Ясний неначе усмішкою зблиснув:
           «Невже тобі самотня ся Земля,
           Се пахощами впоєне повітря,
           Ся буйна зелень, сі істоти жвавї,
           Впокорені твоему верховенству?
           Чи не відкрилася тобі їх мова?

Чи розум їх не вартий визнання?
 Шукай у них утіху, владарюю
 Над ними величаво!» Так озвався,
 Немов наказуючи, Вседержитель.
 Я відповів з докором, хоч покірно:

370

«Не ображайся, мій великий Творче,
 За сі слова. Ти сам мене возніс
 Над тварями всіма, зробив їх паном,
 Твоїм намісником. Хіба годиться
 Мені з нерівнею водити приятнь,
 Тоді як справжня дружба виростає
 Із рівності, споріднености душ?
 А ні — занидіє, переведеться
 Взаємність і гармонія, і радість.

380

Чи втіху серед сих творінь знайде
 Мій дух? Вони лише свій свого знають,
 В собі подібних мають втіху: лев
 З левицею спаровані доладно,
 Та й інші звірі. Менше — звір і птах,
 Ще менше — птах і риба. Непутяща
 Була би приятнь буйвола і мавпи;
 Ще недоладніша — моя й тварини».

390

На те у добрім гуморі Творець:
 «Ти перебірливий на товариство!
 І не приймаєш, бачу, раювання,
 Хоч серед Раю, у самотині.
 Цікаво, як ти думаєш про мене:
 Щасливий я чи ні в моєму стані —
 Сам із собою ізпоконвіків,
 І близького мені ніде нема
 Ані подібного, тим більше — рівні.
 З ким спілкуватися, коли не з тими,
 Кого я сам створив? Вони ж усі
 Встократ недосконаліші і нижчі
 Од мене, ніж тварини сі — од тебе».

400

Замовк. Тоді я обізвався кротко:
 «О Найвознесеніший! Хіба можна
 Твою глибінь бездонну й височінь
 Надзоряну та наміри-путі
 Людському розумові осягти?
 Ти — найдовершеніший у собі,

А я — недосконалий. Свої вади
 Шукати і долати мушу в спілці
 Із тими, хто мені подоба й рівня,
 Щоб надолужити навзаєм те,
 Чого не вистача нам поодинці.
 410 Тобі поширюватися не треба:
 Ти необмежений і незчисливо,
 Різноманітно досконалий — сам.
 А я, людина, множитися мушу
 В подобах власних та ділах дочасних
 Ущербний, спраглий ласки і тепла.
 Тобі в таємнім самопізнанні
 Не треба друзів, товариства, ради;
 Ти підіймаєш ті чи ті створіння
 420 У спілкуванні з ними чи між ними
 Так високо, як хочеш. Я ж тварин
 Приземлених к собі не підніму,
 І радощів із ними не найду».
 Так, зваблений свобідним летом мислі
 Й увагою його, я промовляв.
 Він вислухав і лагідно озвався:
 «Се я перевіряв тебе, Адаме,
 І, поки що, вдоволений, бо ти
 Не тільки сутність сих творінь, а й власну
 430 Вгадав належно і назвав доречно.
 Радію, що твій дух та вільна воля
 Вже не приймають товаришування
 З тваринами, котрим не дан мій образ.
 Ти ще не промовляв — я знав: так буде,
 Знав, що негоже жить тобі самому
 Межи звірятами; а їх покликав
 На спит тобі, щоб сам судив: що́ так,
 І що не так. А зараз приведу
 440 Таку, що викличе у тебе захват —
 Твою подобу, допомогу, пару,
 Розраду і жадобу твого серця».
 Замовк. Тоді моє земне єство,
 Перенапружене у спілкуванні
 Із силою небесною, охляле
 Від злетів мислі й смілої розмови,
 Поникле, приголомшене, — знайшло

450 Затишний порятунок уві сні.
 І тільки мрій моїх недремні очі
 Зоріли крізь заплющені повіки
 Зчудовано. Бо осяйна Поява
 Що наді мною висилась в'яву,
 Торкнулась мого тіла і відкрила
 В нім лівий бік, і вирвала ребро,
 В якому пульсувала тепла кров,
 І вигоїла вмить широку рану,
 А те ребро в міцних руках творящих
 Згиналось, формувалось і росло,
 Поки не виросла нова істота,
 460 На мене схожа, протилежна статтю,
 Й така прекрасна, ніжна та принадна,
 Що все мені до того наймиліше
 При ній потьмарилося і поникло,
 Немов вона ввібрала й довершила
 Красу Природи у собі самій.
 Як глянула — в моєму серці щем
 Солодкий забринів, не знаний доти,
 І все наповнилося пожаданням
 Любовних пестоців. Я аж проснувся
 Від поривання марного, бо зникло
 470 Чудове марево, мов не було,
 І туга огорнула моє серце.
 А потім виринула з безнадії
 Вона — та, що у сні я бачив, — рідна,
 Близька, відчутна, ведена за руку
 Невидимим Створителем, покірна
 Святому голосові, що навчив
 Її живлющим тайнам та обрядам
 Подружніх любоців. Ходою, станом,
 І персами, й небесними очима
 480 Несла мені кохання теплий дар.
 Я у нестримних radoшах гукнув:
 «Звершилось! Господи! Мені ти дав,
 О Всеблагий Дарителю, усе,
 І те, що найкоштовніше, — останнє!
 Се ж кість моя і плоть, моя природа;
 Наймення їй Жона, од Мужа взята.
 Він, одцуравшись своїх батьків,

Приліпиться до неї. Плоть єдину,
 Єдине серце і єдину душу
 490 Однині становитимуть удвох!»
 Вона, мої палкі слова зачувши
 (Хоч вів її до мене сам Творець),
 Зніжковіла, знітилась, сахнулась,
 Сором'язливо не піддаючись
 Моєму пориванню; чиста, горда —
 Жадана понад все. Скажу коротше:
 Природа наказала їй в ту мить
 Од мене одвернутись і — тікати.
 Я — вслід. Вона не ухилялась довше,
 500 Ніж личило цнотливості, і м'яко
 Моїм обіймам віддалась. Між квіти
 Її поніс я, зашарілу, ніжну,
 Немов зірниця літня. Небеса
 В щасливому сполученні сузір'їв
 Благословили шлюб наш, і Земля
 Опуклими узгір'ями зітхала
 Вітально; вітер пахощі приніс;
 Аж захлиналась мерехтлива ніч
 Весільними піснями солов'я.
 510 Отак і живемо з тих пір. Найвище
 Земне блаженство ділимо удвох.
 Признаюся тобі: усе прекрасне,
 Що можу бачити, торкати, чути
 Чи смакувати — сі плоди і квіти,
 Сі пахощі, і зелень густолиста,
 І гамір птаства, й радісне здоров'я,
 Яке дають прогулянки, — все те,
 Дарма, чи віддаюсь йому, чи ні,
 Так не проймає всю мою істоту
 520 Непогомовним пориванням страсти,
 Як ся Жона. На неї гляну — млію,
 А доторкнуся — я вже сам не свій.
 При ній всі інші радощі тьмяніють,
 Перед її принадами стою
 Беззахисний. То й думаю не раз:
 Чи то не помилилася Природа,
 Не давши мені сили проти чару
 Жіночого? Чи, може, з тим ребром

530 Одібрано од мене забагато?
 Хоч знаю: зовнішня її краса,
 Найвитонченіша, ховає сутність
 Не вивершену; їй дала Природа
 Духовні поривання не складні;
 Та й в образі Жони подоби менше
 До образу Творця, бо не жахтить
 В її поставі величава власть
 Над тварями всіма. Але чому
 Наближення до неї повергає
 Мене в благоговійно-ніжний трепет,
 540 Мов перед найдовершенішим чудом?
 Чому усе, що каже вона й робить,
 Здається наймудрішим і доладним,
 А мудрість чоловіча коло неї
 Блазнює, недоладна і смішна,
 Неначе недолуга глупота?
 Чому здоровий глузд, розважна влада
 Їй поступаються, мов первородній,
 А благородство та душевна велич
 Із любовців її творять святиню,
 550 Навкруг якої в шанобливім колі
 Сторожею почесною стоять?»

На теє Ангел, спохмурнівши, мовив:
 «Природі сього ти на карб не став.
 Вона своє здійснила, ти — своє
 Виконуй неухильно: покладайся
 На розум і до нього прислухайсь,
 Аби не впасти у підданство там,
 Де помічаєш сам недосконалість.
 Від чого ти у захваті, ще й млієш?
 560 Від повабу позверхньої краси?
 Вона — в тім не перечу — гідна шани,
 Любови, ласки, тільки не підданства.
 Розважливо раніше порівняй
 Її до себе. Про самоповагу
 Не забувай та чоловічу гідність,
 Бо де вони, там мудрий лад і правда,
 І Жінка підкоряється природно
 Главенству Мужа, а не власним чарам —
 Ще більше пожаданим і солодким,

570

Якщо кохатимеш її достойно.
А ні — твій шал вона ж осудить перша.
З переплітання ваших тіл потомство
Народжуватись має. Коли в цьому
Твоя найбільша втіха, то затям:
Так, як людина, плодиться й скотина,
Отож вознесеного в тім нема.

580

А радощі, котрі дарує пристрасть,
Хай духу людського не підкоряють,
Принадність людяну в Жоні люби,
Душевну і розумну, а не пристрасть
Приземлену. Така любов дає
Наснагу духу, незлобивість серцю
І гостроти думкам — дороговказ,
Що доростатимете до Небес,
А не погрузнете у грубим грищі
Тілесного заласся. От чому
Не стала парою тобі тварина».

590

На те Адам бентежно відказав:
«Не так прекрасна зовнішність жіноча
(Не так і звірам дана млюсть запліднень —
Вважаю: не низька, а гідна шани
Та подиву велика таїна)
Мене в Жоні чарує, — як ласкава
Щедротна відданість, котра бринить
У тисячі догідливих дрібниць
І кожним словом, поглядом і жестом
Висвітлює у нас єдину душу
Та гармонійність шлюбну, доскональшу
Усіх гармоній, що чарують слух.

600

Нема у тім підданства! Все, що живить
Мої найблагородніші чуття
І розум, те вільно обираю сам
Між багатьма можливостями. Зір,
Слух, смак чи дотик пропонують різне
Для схвалення — я схвалюю не все.

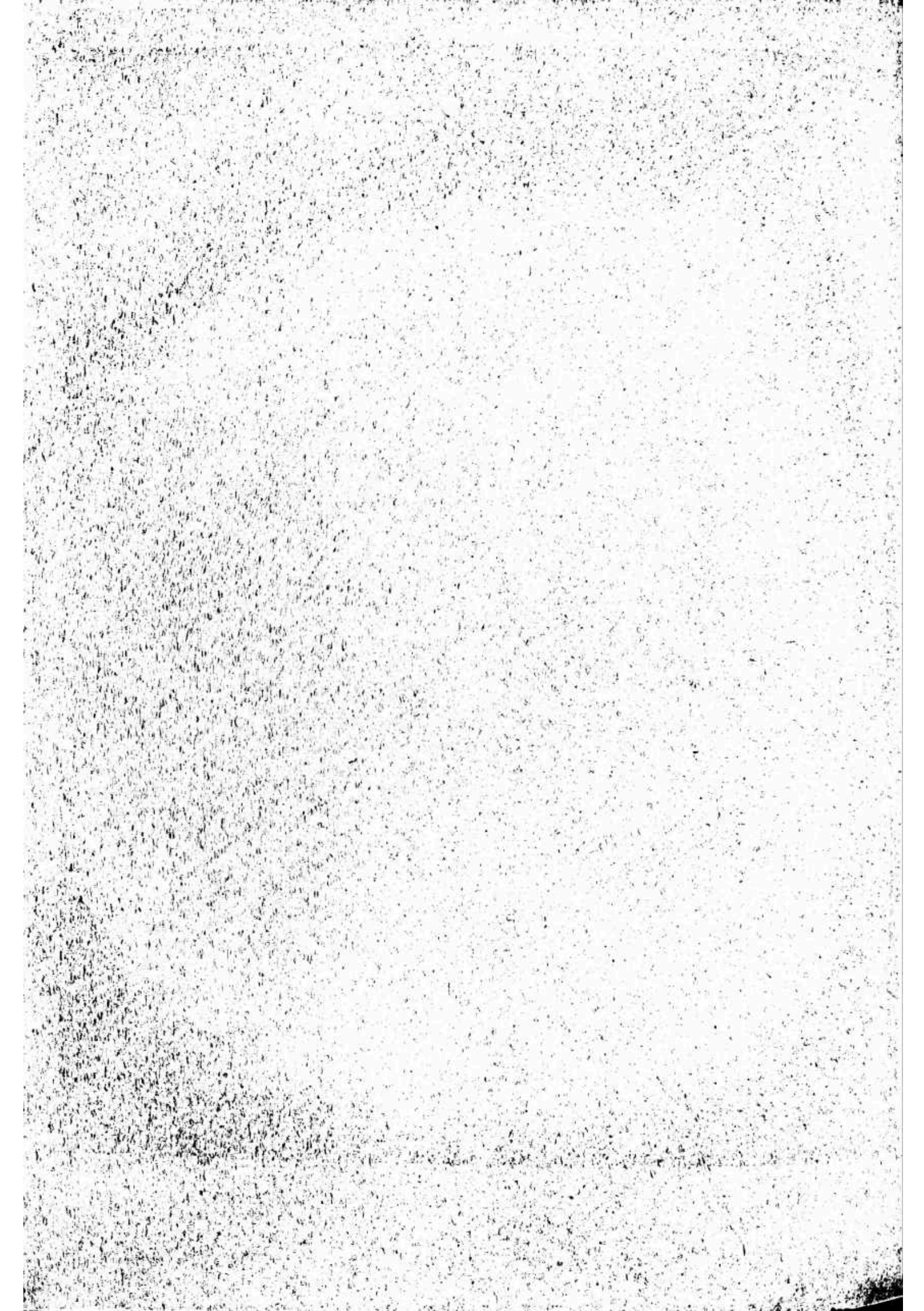
610

Ти сам казав: любов — дороговказ
На Небеса; то й запитать дозволь:
А як кохаються небесні духи?
Чи тільки поглядами або сяйвом
Уявно з'єднуються, чи насправді?»

Рум'яно розлилась зоря вечірня —
 Рум'янець (знак кохання) спалахнув
 Усміхнено на ангельським лиці.
 Озвавсь: «Одне повім тобі: нам — добре,
 А без любови не бува добра.
 Вам дано чистих радощів зазнати
 (Бо чистими ви створені) тілесно.
 Ми безтілесно вищому екстазу
 Віддаємо себе без перепон
 620 У м'язах чи кінцівках. Наче легіт
 Із леготом, в пориві абсолютнім
 Зливаємося наскрізь і без послуг
 Дебелих тіл і душ. Але мені
 Пора. За обрій покотилось сонце,
 І промені останні тихо гаснуть
 На островах призахідних. Се знак,
 Що полишатиму тебе і Землю.
 Щасливий оставайсь! Плекай любов,
 630 Понад усе плекай любов-покору
 До Бога. Пам'ятай його завіт;
 Гляди, аби не подолала пристрасть
 Твою свободу людську та розважність.
 Ти сам господар долі чи недолі
 Своєї та й усіх твоїх нащадків.
 Як утверждатимешся нам на радість
 І вільний вибір твій достойним буде,
 То влєсливі спокуси відштовхнеш
 І вдосконалишся незмірно — сам.
 Тож нівідкіль підмоги не проси».
 640 Сказав і встав. За ним ступив Адам
 І, дякуючи Ангелу за раду,
 Озвавсь услід: «Небесного Творця
 Висока та ласкава доброта
 Нам у тобі сяйнула. Не забуду
 Повчань та острого твоїх зичливих
 Для нас, людей. Навідуйся іще».
 З тим розійшлися: Ангел — до Небес,
 Адам подавсь у затишок — до Єви.

Kh. 8. 647-648

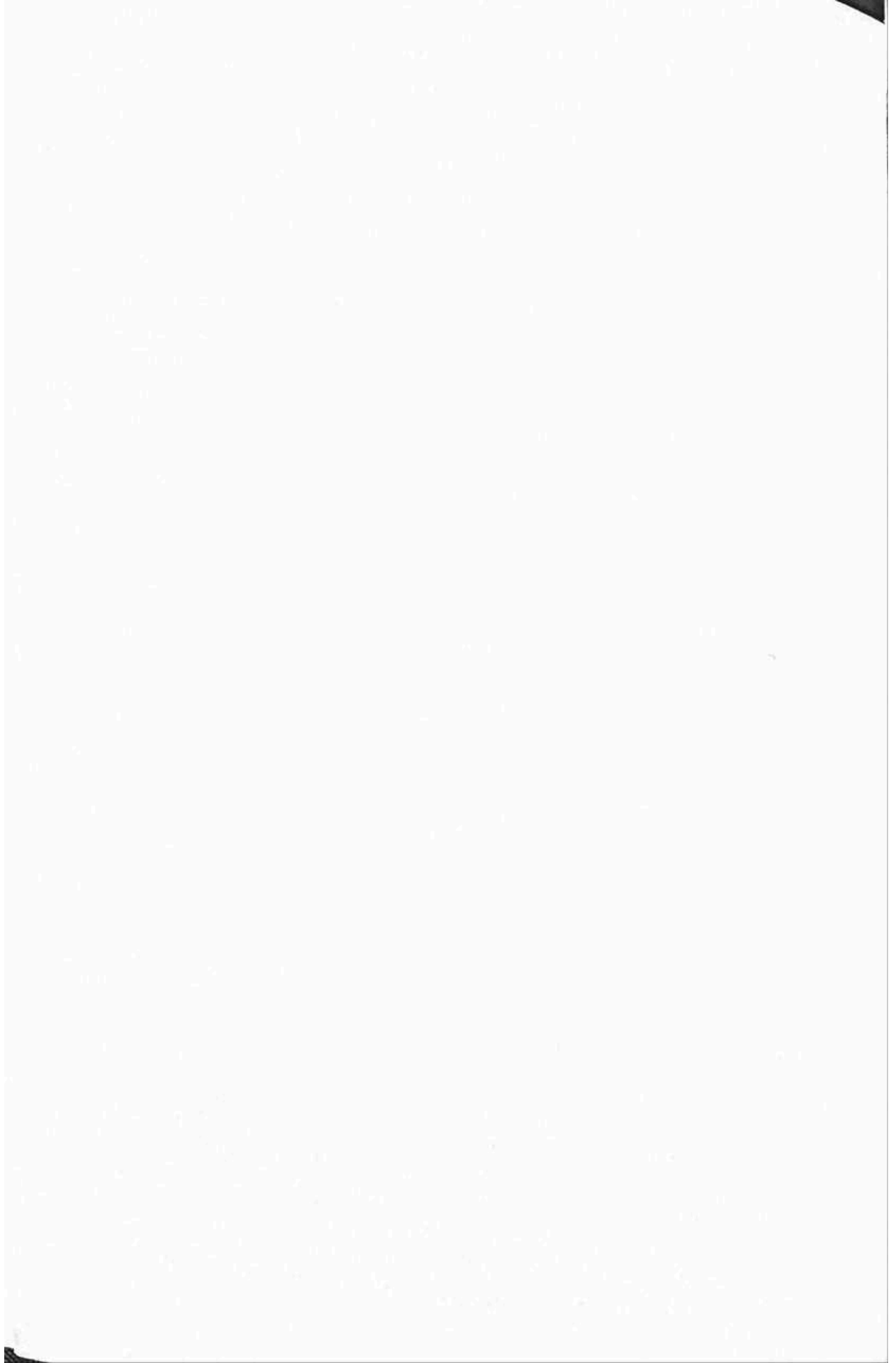

КНИГА ДЕВ'ЯТА

КОРОТКИЙ ВИКЛАД

атана, перевідавши землю та утвердившись у лихому своєму задумі, вночі повертається, в подобі туману, до Раю, а там утілюється в Змія, що саме спав. Уранці Адам і Єва вирушають до трудів своїх, але Єва пропонує, щоб їм розділитися: не разом працювати, а хто де. Адам не погоджується з дружиною, нагадуючи їй про небезпеку, адже ворог, супроти котрого їх застережено, неодмінно спробує спокусити її, якщо заскочить саму-одну, без мужа. Єва, сприкрена тим, що її мають за необачну чи то за не досить стійку, наполягає: ні, таки порізно попрацюємо! Бо ж, як на те, ще й забажала випробувати силу свою та твердість. Адам зрештою поступається їй. Змій знаходить її саму-одну. Тихесенько наближається, спершу пильно на неї задивляється, потім озивається, та там із такими лестоццями! Єва, мовляв, незрівнянна, перевершує всі інші істоти. А Єва, зчудувавшись, як це так, щоб Змій та й заговорив, питає його, як він довмівся осягнути людську мову — як дістав таку тям, що не мав її досі? А Змій і відповідає, що, покуштувавши, посмакувавши плоду з якогось-там дерева, він здобув і мову, й тям, а доти ж був геть німе-безкебетне. Єва просить його привести її до того дерева й пересвідчується: то ж заборонене Древо Пізнання Добра і Зла! Тут Змій, посмілівшись, ну переконувати її та спокушати, наводячи які тільки хочеш підступно-хитромудрі докази на користь того, аби тільки скуштувала. Й нарешті Єва таки вкусила. А плід той так їй засмакував, аж вона задумалася на хвильку, чи не пригостити цією смакотою й Адама. Зрештою таки принесла йому половину того плода й розповіла, які докази та умовляння спонукали її це покуштувати. Спочатку Адам стоїть мов громом прибитий, але, допевнившись, що дружина його вже все одно пропадає, вирішує, відчайдушною силою любови, й собі пропасти — аби тільки бути з нею, вкупочці. Тож і він порушує заборону Божу — з'їдає другу половину плода. Незагайно воно й подіяло на них: обоє починають шукати, чим би його прикрити наготу свою, а далі починаються у них сварки та суперечки, та звинувачення, хто з них двох більше винен.

Книга
дев'ята

Уже не буде мови про Небесне
На сій Землі, коли сам Бог чи Ангел
Навідувались мирно до людей,
Сідали з ними разом до обіду,
І в бесіді поважній плинув час.

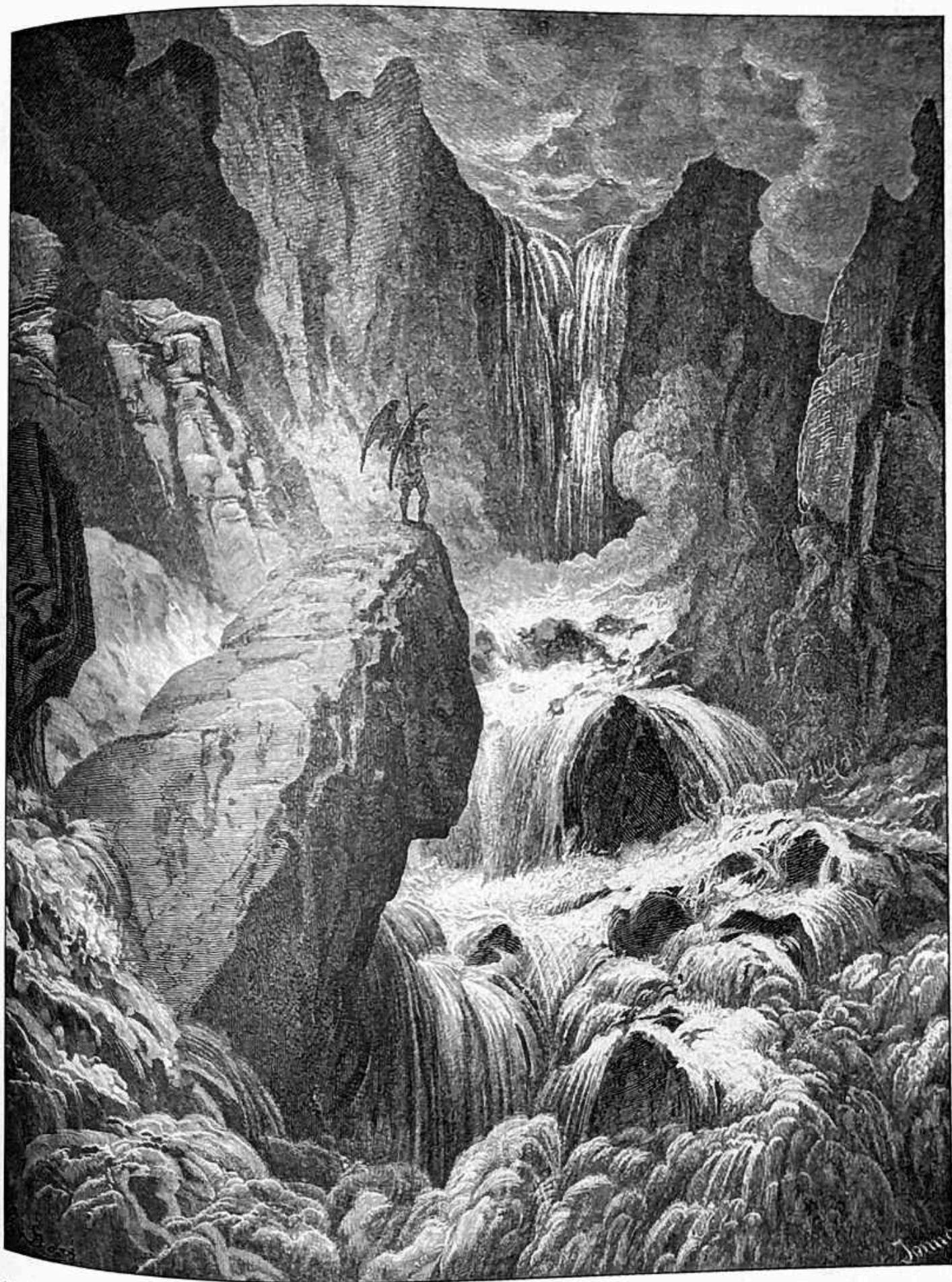
Сю пісню я настрою на трагічний
Лад: неслухняність, непокірність, бунт
Невірних Богів Першолюдей.

10 За те Господь скарав їх. Справедливо
У гніві відвернув своє лице
Від грішних. От чому прийшли у світ
Нещастя. От чого накоїв гріх
І незворотний його виплід — смерть.

Тяжка історія! Сумний предмет!
Та певно, героїчніший, ніж гнів
Ахіллеса, Пелеєвого сина,
Або поруйнування мурів Трої,
Чи Турнова несамовита лють
20 По зведеній жоні, або гнівливість
Юнони та Нептуна, що так довго
Розбурхувала еллінську уяву.

Моя Порадниця з Небес щоночі
Мені навіюватиме слова
Доладні, появляючись у сні,
Коли я голос чую неземний,
Що вплетений у плін північних дум
І грає переливними рядками.
Давно вже я цю тему героїчну,
По довгим виборі, облюбував.
30 Намислив рано; звершую під старість.
Мене, сумирного з природи, війни
Не вабили, ні вірші героїчні,
Де все геройство — то головосік
Уславленого лицарства, стократно
Й нудотно пережований в поемах,

Тоді як істинне героїство: мужність,
 Терпіння й мучеництво — оминали.
 Зате оспівували верхогони
 Та ігрища, карбовані щити,
 40 Гарячих коней та блискучу зброю,
 Попони, розшиті золотом герби
 І лицарську цяцьковану одежу;
 А ще: ристалища, бенкети буйні,
 Де виночерпіїв та кухарів
 Од лицарів не менше, а все то те
 Не варте героїчної поеми.
 Та й хисту в мене до цього нема.
 Зате зросла перед духовним зором
 Достойна тема. Тож скінчу почате,
 50 Хіба що виснажить безжальна старість,
 Час опізнілий та похолодання
 По всій Землі, — що я для них? Але
 І задум сей і пісня — не мої,
 А Тої, котру слухаю ночами.
 Спускалось Сонце, і Зоря Вечірня
 Над видноколом зблисла, даючи
 Знак сутінкам; і поступились ночі,
 Що тихо огорнула небозвід.
 І знов у Рай прокрався Сатана.
 60 Від часу, як Архангел Гавриїл
 Відтіль спроваджував його, Злий Дух
 Новий намислив підступ на людей.
 Зневаживши покари, повернувся
 У Рай опівночі, потойбіч Сонця,
 Аби Архангел Уріїл удруге
 Не вистежив його й не кликав інших
 Буť на сторожі. Сатана сім раз
 Уздовж Екватора й між Полюсами
 Петляв навкруг Землі. На восьму ніч
 70 Здаля од херувимської сторожі
 Проник у Рай крізь за́тишний куточок
 (Тепер його нема — все знищив гріх.)
 У місці, де відтока річки Тигр
 Підземним рукавом вливалась в Рай
 І там вибризувала водограєм
 З розщелини під Деревом Життя.

То Сатана, ввійшовши у ріку,
Туманом видобувся серед Раю
Й завис над Деревом Життя в задумі.

80

А доти він всю Землю обкружляв:
В Едемі, там, де Понт, і ген на Північ
До річки Об і вздовж до Океану
Крижаного. І потім від Оронти,
Сирійської ріки, — над океаном
До Суходолів Західних, у гирло
Панами й знову понад океани
До Інду й Гангу й пильно придивлявся
До кожної істоти: котра з них
Найдосконалішим знаряддям стане
Його підступства. Сатані приглянувсь
Змій — наймудріший з тварей польових.
У темнім лабіринті хитрувань,
Ретельно кожне зваживши, Злий Дух
Намислив тайно увійти у Змія.
І заховатись там від гострозорих
Наглядачів, бо в органах тварини
Й розважності зміїній не впізнають
Злонамислу пекельного. Навис
Над Змієм Сатана і застогнав:

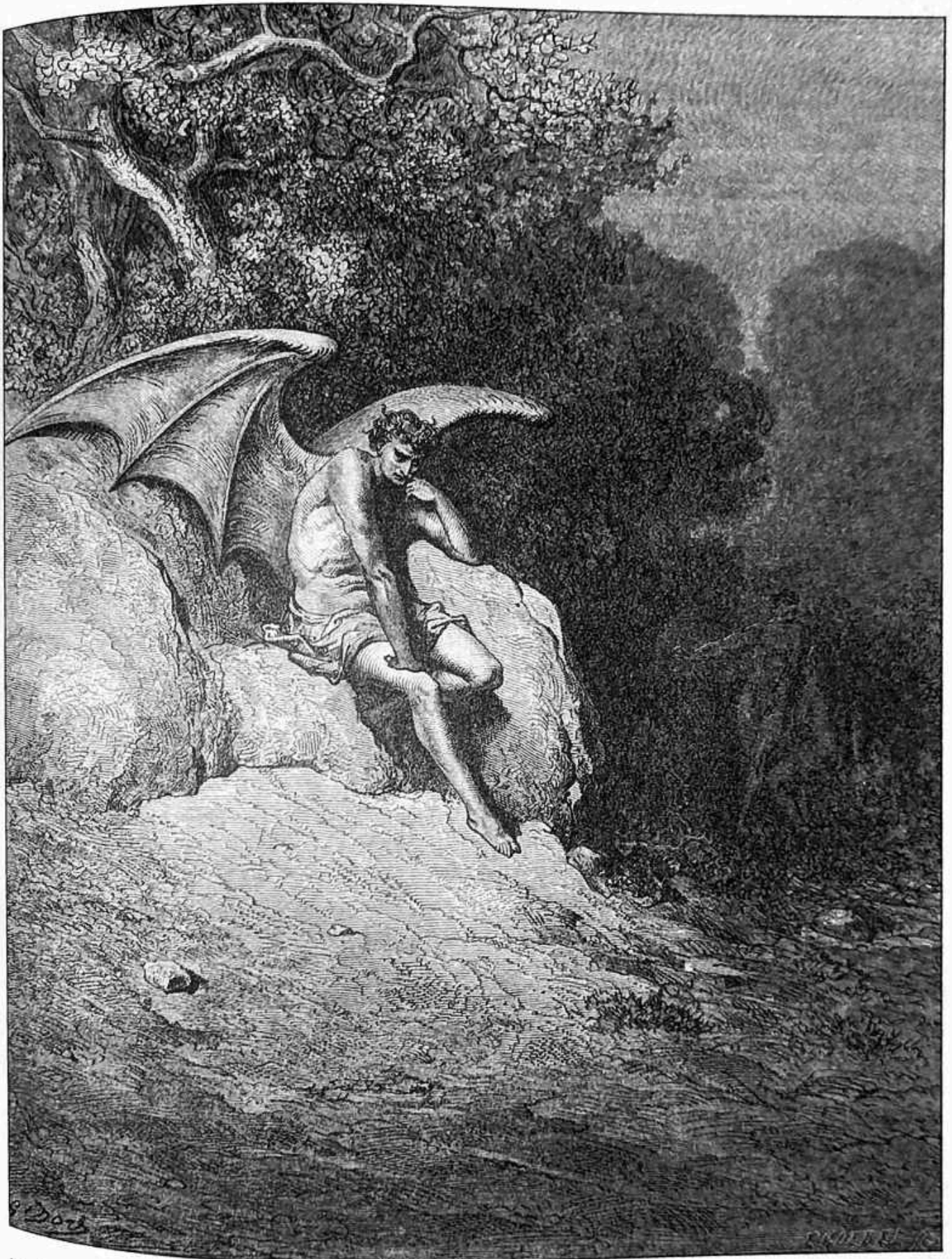
90

100

«О Земле! Ти на Небеса подібна,
Ні — краща, бо сотворена пізніше,
І те, що віджило на Небесах,
В тобі оновлено, Богів Домівко.
А над тобою Небеса Небес,
Світила над світилами, тебе,
Мов одиначку, пестять таємниче
Й нашіптують тобі своїм промінням:

110

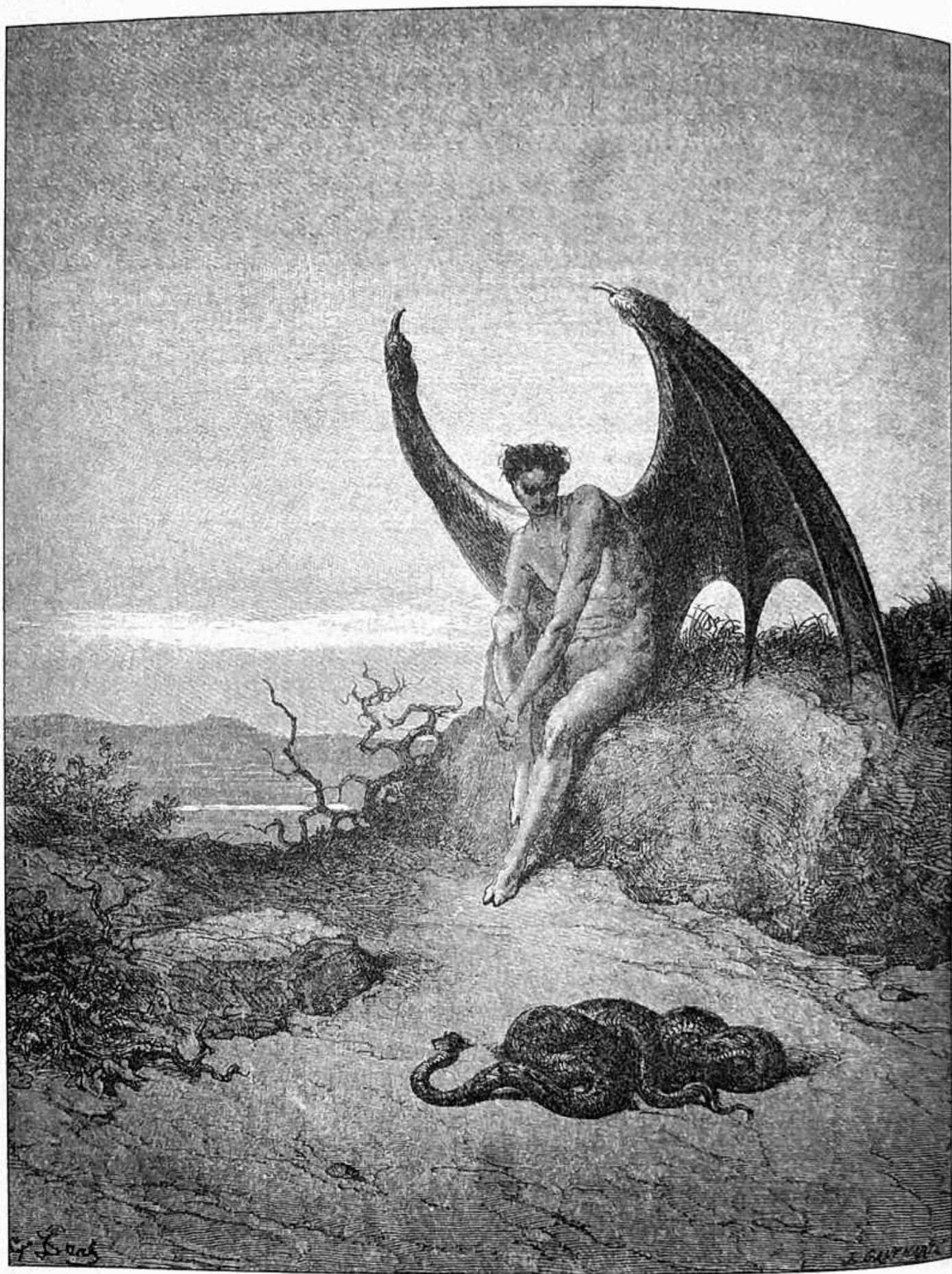
Як Бог є всього суцього осердя
Й на все поширюється, так і ти
Із суцього черпаєш, і в тобі
Усе зливається в пориві творчім:
Брунькує, проростає, плодоносить
І родиться оновленим життям,
Дедалі досконалішим, мудрішим,
Що вівершилося, коли з'явилась
Людина. О, яка велика радість
Була б мені, якби я міг витати

120 Жаданим гостем у твоїх хоромах,
 Милуючись розкішним розмаїттям
 Вод, суходолів, гір, долин, лугів,
 Левад, гаїв, лісів, галявин!
 Жаль! Мені нема пристанища ніде.
 Що більше бачу радощів навколо,
 То більше спопеляє мене біль,
 Розшарпують зсередини, як напасть,
 Пориви супротивні, і Добро
 Стає мені прокляттям! В небесах
 Я мучився б іще лютіше. Ні!
 130 Не хочу бути ані там, ні тут,
 Допоки Всеверховність не здобуду,
 Хоча мій гордий намір принесе
 Ще більше мук, з'єднаю собі друзів.
 За те впаде страшніша кара? — хай!
 Лиш нищення вгамовує пекельний
 Біль думки недоступної. Якщо
 Мені Людину знищити чи звести
 Удасться, се поводить нанівець
 У переплетенні Добра і Зла
 Мету сотвореного на Землі.
 140 То хай же буде Зло моя розрада
 І слава у пекельнім товаристві,
 Коли за день я сам переінакшу,
 Що ніби Всемогутній тут творив
 Невтомливо аж шість ночей і днів,
 А перед тим ще довго і марудно
 Обмислював. А втім, мабуть, не довше,
 Відколи я за ніч одну від рабства
 Вкрав чи не половину всіх Небес,
 До того ж, кращу. Те, що там лишилось —
 150 Нетямне запопадливе лакейство,
 Бо ліпше щось створити Він не може.
 А нас — хіба створив? Він мстить мені:
 Замість поповнить челядь, підтягає
 Із праху земляного (нам назло)
 Угору до належних нам Небес,
 Людину. Їй дає небесні блага,
 По праву наші. Захотів — створив.
 Милуйтеся: такий чудовий світ,

160 Земля і Рай — кому? Над всім владика —
 Людина. То яке безчестя нам,
 Коли й крилаті Ангели слугують.
 І навіть вогнеликі Серафими
 Попихачами при земних воротах
 Сторожать зліплену з болота живність!
 І я від них іще ховатись мушу,
 Стелитися по видолках туманом,
 Завидувати кволим недоноскам,
 Вишукувати, де дримає Змій,
 Аби в кільчасто-скрученому тілі
 170 Ховатися, плекаючи свій намір.
 Яке приниження! Я, що з богами
 На Небесах у величі рівнявся,
 Змішатись мушу із земною слиззю,
 В тварину втілюватись мушу сам.
 Живе. Порив не гасне, біль пече.
 Вони на все готові. Хто найвище
 Сягав і важився — упав найнижче.
 То й що? Я підійматимуся знов
 І знов угору! Все — або Ніщо.
 180 Чи то кажіть: солодка помста ця —
 Гірким похміллям є? Ну що ж, нехай!
 Якщо на правду Він, Усемогутній,
 Чомусь мене пустив у Новий Світ
 Людей щасливих, щоб я мстив і заздрих,
 Змішував себе з драглистим глеєм, —
 Тоді не я — Він сіє злість, в мені.
 Щоб Зло зросло». Так думав Сатана,
 З подяками несучи фіміам
 190 Створителеві — хай вдихне ласкаво
 Хвалебний дар. Устали й Перші Люди
 І словом молитовним приєднались
 До величань безмовної Природи,
 І найсвіжішу їжу спожили,
 І радилися, як їм поділити
 Свій труд у вибуялому Саду.
 Вже Єва заклопотана: «Адаме,
 Цей Сад нам одбивається од рук:
 Росте і плодоносить невгамовно —
 Несила просто впоратись удвох.

200

Збереш, розчистиш, вивільниш, підв'яжеш,
А через ніч — глянь, знову наростло
Й поплутане дичавіє. Коли ж то
Народиться і підросте нам поміч...

210

То що порадиш? Може, так: поділим
Роботу. Ти — гіляччя підпирай;
А я — там знову сплуталися з миртом
Троянди — побіжу їх визволяти.
З цим, певно, впораємось до полудня,
Як будем нарізно. Коли ми в парі,
То балачки, презирання, жарти
Відволікають нас. Не зоглядишся —
Вже й вечір. Хоч і рано почали,
А на вечерю мов не заробили».

220

На те Адам їй лагідно: «Кохана,
Понад усі істоти наймиліша!
Ти гарно радиш і міркуєш добре,
Як найдоладніше вершити діло,
Покладене Творцем. Чом не пишатись
Як Мужеві завбачною Жоною!
Проте Творець не так уже й суворо
Велів жоні трудитися. Не так,
Аби вона роботі віддавалась
Одаль від мужа. Вдвох — якось веселіш
Із позирками й усмішками впору.
Бо усмішка тваринам недоступна.
В ній сяє розуму людського зблиск,
Пожива для любови. А любов —
Хіба не скарб у нашому житті?
Створив нас Бог для радощів розумних.

230

Стежини потайні, привітні сховки
Щедротної природи геть здичіють
Без нас, допоки не народим
Й не виростимо помічних дітей...

240

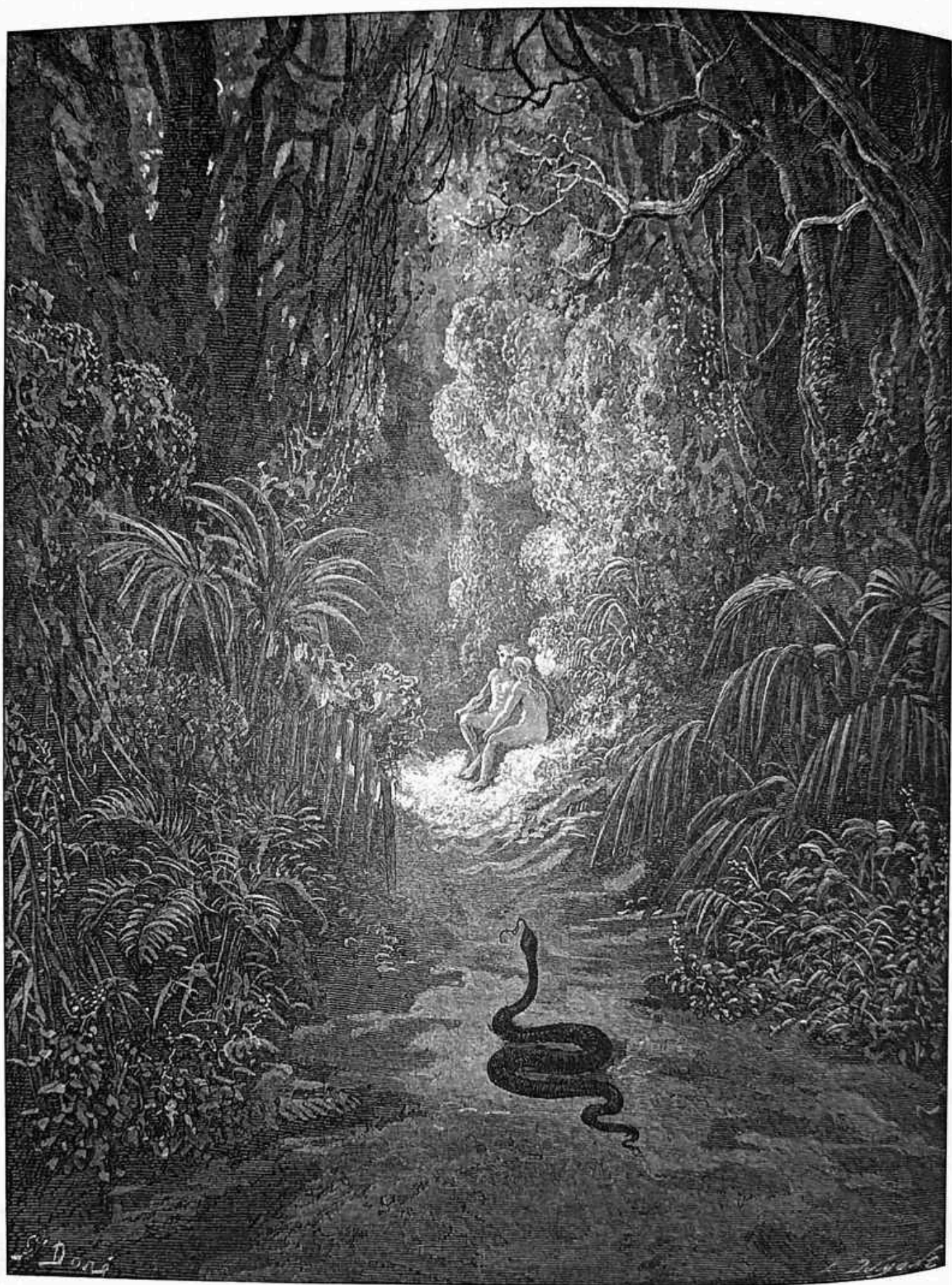
Коли ж у тебе з балачок пересит, —
Побудем нарізно. Адже й самотність —
Аби недовга! — корисна для душі;
По ній ще радісніше бути разом,
Бо тут мені згадалася тривожна
Й сувора Ангелова осторога,
Коли б зависливий і злобний Враг

- (А він розпачливо шука́ підходи
 До наших слабощів, аби напасти)
 Не підстеріг тебе на самоті,
 Беззахисну супроти зла. Удвох
 Ми сильні у взаємодопомозі.
 А Враг чаїться десь, щоб порізнити
 Нас з Богом чи принизити любов
 Подружню, котрій Враг найбільше заздрить.
 Ти, Єво, створена з моєї плоті
 250 Пульсуючої й твёрдого ребра.
 Коли жоні загрожує безчестя
 Чи напасті, її рятує муж,
 То в парі відбиваються від лиха.
 На те невинна Єва, незворушна,
 Коханому з докором, спалахнувши,
 Що недовіри тінь її торкнула
 (Рум'янець вдарив їй в лице), сказала:
 «Нащадку Неба і Землі Владарю!
 Ти про Врага не раз попереджав.
 260 А вчора, повертаючись від квітів
 Поснулих, я почула за кущем,
 Як Ангел знов тебе остерігав.
 Я не злякалася, що перед Богом
 Чи перед Мужем схибити змогла б.
 Всіх нас ні біль, ні смерть не потривожить;
 Насильства чи огид не боїмось.
 Чом ти, Врагу на радість, завагався
 Й засумнівався щодо мене — жінки?»
 Їй заспокійливо Адам: «Господня
 270 І людська нескертна доню Єво,
 Бо ти така еси — безгрішна, чиста!
 Мене не сумнів кличе умовляти
 Тебе лишитися зі мною поруч.
 Бажаю запобігти самій спробі
 Спокус ворожих. Їхне павутиння,
 Прилипливе, могло б торкнутися брудом
 Тебе, хоч добре знаю: ти одкинеш
 Презирливо той бруд сама. Та Враг —
 280 Хоч там який зухвалий — не посміє
 Наблизитися до нас. Адже він хитрий —
 Велику силу Ангелів позводив!

Під захистом моїм він не тебе —
 Мене раніш долатиме. З тобою ж
 В собі я почуваю нові сили:
 Стаю видющій, мудрішій, дужчий;
 Готовий до нещадної борні,
 Щоб нам не уступить Врагу нічого,
 Удвох...» Се так дбайливий Муж і Владар
 Озвавсь в Адамові. Одначе Єва,
 У відданості й вірі незворушна,
 Своє провадила ласкаво: «Щастя —
 То геть не вимушена нерозлучність
 Слабких, хоч вільно люблячих. О, ні!
 Ворожа ницість не займе безгрішних,
 Коли, відскочивши, впаде назад
 На голову підступну. Та й не личить
 Боятись нам. А буде більше чести,
 Коли окремо посрамім врага
 І більшу ласку в Небесах добудем.
 Адже достойніша любов і віра
 Без пут — а вільно виявлена, щедра
 І радісна. Хіба годиться нам
 Блаженство упосліджувати райське
 Тривоною, ніби премудрий Бог
 Міг нас недосконалыми створити.
 Тоді хистке й непевне се блаженство
 І раювання у таким Раю».
 На те Адам: «Жоно! Усе в Творця
 З'явилося довершено прекрасне,
 І над усім людина. Навкруги
 Блаженства нашого не затуманить
 Ніщо. То лиш у нас усередині
 Таїться небезпека. Та на неї
 Ми розум маємо і вільну волю.
 Вони непереборні для Врага.
 Коли обачно й пильно упізнаєм
 Назверх привабливу ману неправди
 Й свободі нашій не дамо того,
 Що Бог виразно нам заборонив.
 Та й розум можуть звабить всі оті
 Цяцьковані, що їх підступний Ворог,
 Коли не будем пильні, нам підкине.

Отож не наражайся на спокуси,
 Обачливою будь, стій при мені
 Слухняно. Бо де послух, там і вірність.
 Хто в парі — той все ж легше розпізнає
 В другому небезпеку для обох.
 Проте, коли ти вистоїш спокуси
 320 Сама і впевнена, що тим зміцнієш, —
 То йди, будь вільна й тим мені миліша,
 Ніж мною ревно стримувана. Чиста
 Й невинна, утверждайся, Єво! Бог
 Створив тебе такою. То продовжуй
 Господнє діло». Так Прабатько Людства
 Жону свою напучував. Вона,
 Помовчавши, покірно-незворушна
 Озвалася: «Із дозволу твого,
 Усе-таки піду. Переконали
 330 Мене твої слова про небезпеку
 Неждану і підступного Врага.
 Такий мене, слабкішу, не займе,
 Бо як йому належну одсіч дам,
 Тоді зазнає більшої ганьби».
 Так мовивши, вона з руки Адама
 Враз вивільнила трепетну свою —
 Й побігла, ніби німфа лісова
 Чи з почту Делії стрімка Дріада
 Й величніша; без лука і без стріл
 340 Готова голіруч або знаряддям
 Немудрим (бо не знали ще вогню)
 Із ласки Неба прикрашати Рай,
 Так схожа на Помону-садівницю,
 Коли та від Вертумнія втікала,
 Чи діву Прозерпіну, що на неї
 Юпітер хтиво важився. Адам
 Не зводив з Єви люблячих очей
 І вкотре умовляв її вертатись
 Якнайскоріше, й вкотре обіцяла
 350 Не гаятись, бо в затишку урочім,
 Як завше, пообідають удвох
 І разом одпочинуть по обіді.
 О легковірна гореносна Єво!
 Ти вернешся, на лихо, вже не та,

І вже ні трапеза, ні відпочинок
 Не будуть радісні тобі, як доти.
 Там, де ти подалась — припишло Пекло,
 Аби перепинить тебе. Безгрішну
 Огидить, обезвічити, окрасти.
 360 Туди ще засвіту скрадався той,
 Хто в тілі Змія кроткого горів
 Злобою. Вкручувався у кущі,
 Між квітники, у сонячні поляни,
 Вистежував серед алей і клумб,
 При водограях і дзвінких струмках
 Найімовірніші стежки людей,
 Щоб їх і рід весь людський погубить,
 Шукав обох. Проте плекав надію
 Чи, радше, без надії сподівався
 370 Саму зустріти Єву. І неждано
 Зустрілась. Стояла в хмарі аромату
 Поміж кулястим буйноцвіттям руж
 І, схилена, підносила пониклі
 Жовтогарячі, сині і червоні
 Чи злотом краплені. У кожній квітці
 Шукала в галузках тверду опору.
 Сама — найпречудовіша з квіток,
 Безжурна і беззахисна, а буря
 Поруч. Ближче й ближче Змій,
 380 Ховався то за пальму, то за кедр,
 То стиснутий кулясто, то прямий,
 Мов спис; то видимий, то непомітний,
 Обачливо й неквапно, навскоси
 До Єви наближався. Так стерничий,
 Ведучи в гирло річки корабель,
 В поривах перемінливого вітру
 То те, то те вітрило розгортає
 Чи згортає. Все ближче й ближче Змій,
 390 Неначе шлейф довжезний, вигравав
 Своєю в кільця крученою плоттю;
 Плів перед Євою немов вінки,
 Щоб та помітила. Вона ж, незрушна,
 Почувши шелест, навіть не зирнула,
 Бо звикла, що її вітають скрізь —
 Різноманітні звірі, птахи, плази,

Підвладні повелительці Едему,
Покірніше, ніж вої Одиссея,
Обернені Цирцесю у звірів.

400

Змій став зухвало обіч Єви. Очі
Його іскрилися. Препишний гребінь
У шалі пломенів. Блискуча шия
Од трепетного захвату ряхтіла
В поклонах шанобливих. Врешті Єва
Оглянулась, ласкава. Змій зрадів
І враз заговорив. Чи то язик
Роздвоєний бринів, а чи повітря
Круг його музикально вібривало —
Тож зазвучали влестливі слова:

410

«Не подивуйся, о чарівна Пані,
Бо дивуватися тобі не личить,
Коли сама ти — всім дивам на Диво!
Не позирай глузливо, найніжніша,
Найспівчутливіша Небесна Квітко,
Що, осмілівши, одірвать не можу
Вчарованих моїх очей від тебе
На самоті; що з острахом тремчу,
Щоб не потьмарилось Твоє чоло.
В твоїх очах читаю подобизну
Великого Творця, усе живе
420 До тебе тягнеться самозабутньо
Й красою полонене, подивляє
В солодкім захваті тебе, єдину
У всесвіті великому. І де?
В закутині глухій, посеред звірів,
Простих, німих і грубих! Хіба можуть
Вони хоча б децицю осягти
Краси твоєї, окрім одного?
А щó один! Тобою милуватись
430 І слугувать тобі повинні сонми
Богів та Ангелів!» Отак здаля
Почав Спокусник. І знайшли стежинку
До Євиного серця ті слова.
Хоч зчудувалася: «От дивина —
Німотний плаз заговорив по-людськи,
До ладу і розумно. Вперше чую!
Таж Бог вас безсловесними створив

І нібито безтямними. А втім,
 В очах тварин я помічаю розум,
 440 І в поведінці вашій є кмітливість.
 Та й ти, я знаю, теж метикуватий,
 А може, найкмітливіший між ними,
 Коли німий освоїв нашу мову
 І, підіймаючись над звірством, хочеш
 Мені свою показувати приязнь,
 Та й не без успіху. Ану поспробуй
 Іще!» На те спокусник хитрий: «О,
 Царице, Владарко нового Світу,
 Щедротодайна Єво! Я охоче
 450 І відповім, і радісно уволю
 Твої веління. Досі, як усі
 Приземлені тварини травоїдні,
 Що знають тільки харч, самців, самиць,
 Не почував я поривань високих,
 Поки одного разу не забрався
 Аж он туди, під Дерево чудне,
 Високе, обважніле від плодів
 Гаряче-золотих, налитих соком,
 Коли наблизивсь, їхній аромат —
 460 Бадьористий, здоровий, смаковитий —
 Подіяв так на мене, як під вечір
 Пахуче тепле молоко, що капле
 З набрякло-ніжних материнських дійок
 На козлика чи баранця. Єство
 Моє взяла враз у полон нестримна
 Жага посмакувати ті плоди.
 Жадлива спрага й голод потягли
 Мене до стовбура мохнатого.
 Обвившись, я дотягся до плодів,
 470 Для вас до сього часу ледь досяжних;
 Та й інші звірі заздро позирали,
 Бо не могли дістати тих плодів.
 Я ж по гіллі пробравсь у саму гущу,
 В пахучу соковиту рясноту,
 Й не зволікаючи, уволив волю,
 Допоки не наситився. Ніколи
 Ніде не куштував, не пив, не їв
 Чого-небудь поживнішого! Зразу

480

В мені настали дивні переміни,
 Бо лавиноподібно став рости
 Мій розум, а при ньому — вільна мова.
 Хоч зовні Змієм я лишивсь, високі
 Пориви і нуртуюче-глибокі
 Думки моє єство заповнили,
 Що осягли Небесне і Земне
 Й середнє поміж Небом і Землею:
 Добро, і Досконалість, і Красу.
 Тоді збагнув я: все Добро й Краса
 Сіяють у тобі, божиста Єво,

490

Й немає тобі рівні! То прийшов
 (Пробач моє зухвальство) поклонитись
 І подивлять красу твою, Царице
 Над усіма створіннями». Так мовив
 Плаз одушевлений Злим Духом. Єва
 Уражена, забувши обережність,
 Відповіла: «Ти їх перехвалив.
 Навряд чи так уже й перемінили
 Тебе якісь-то яблука. А втім,
 Покажеш теє дерево мені,
 Коли недовго йти; їх так багато.
 Тут у Раю — всіх не перелічити.
 Ми й досі ще не перекуштували,
 Які там їх плоди. Нехай вже потім,
 Коли нас стане більше, розсмакуєм
 Усе, що є, й полегшимо деревам
 Їх соковиту ношу; поки що
 Вони терпляче свого часу ждуть».

500

На те Спокусник влєсливий покїрно:
 «Царице! Недалеко і неважко
 Дїйти туди. Он миртова алея,
 А ген — галявина; там при струмку
 В оточенні квітучих бальзамів.
 Коли дозволиш — проведу». На те
 Прихильно Єва: «Ну, гаразд — ходїмо!»
 Плаз кїльцями крутими, вихилясом,
 Слизькими вистрибами попереду
 Подався радїсно. Як випари ті згубні
 Чи опівнічні вогники болотні
 (Їх — єсть повір'я — видихає Змїй),

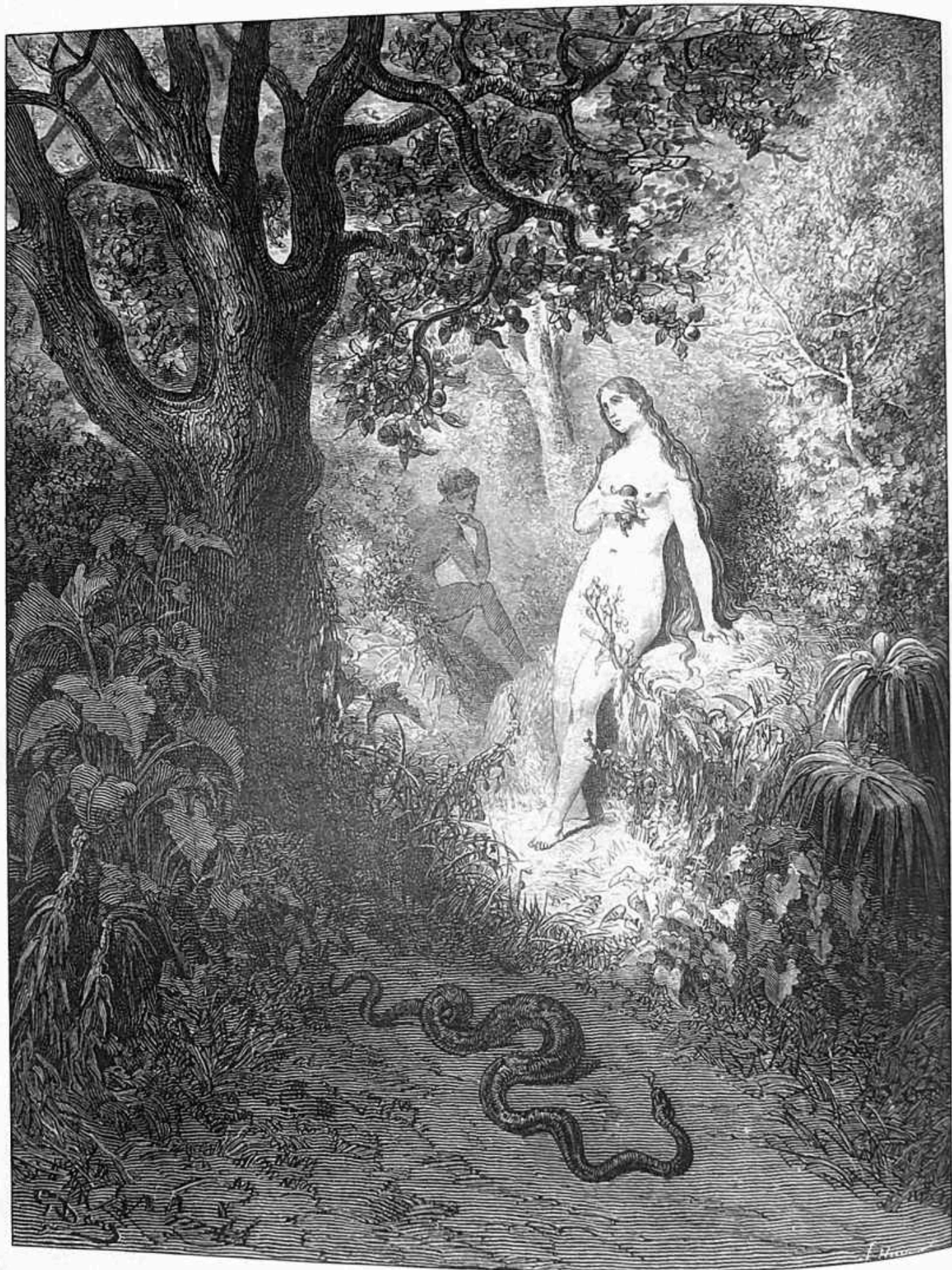
510

- 520 Поблискуючи, манять мандрівця
 В невилазній ковбані драговиння.
 І гине він, заблуканий, самотній, —
 Отак довірлива Праматір наша
 До Древа забороненого йшла
 За Змієм блискотливим. Як дійшли,
 Впізнала і зітхнула: «Ох, даремно
 Прийшла сюди. Хоч, кажеш, чудодійне, —
 Се Древо Бог заборонив торкати
 І споживать плоди його. Зате
- 530 Дав вільну волю і розважний розум,
 Щоб ми собі закони покладали
 Самі». Спокусник зчудувався: «Он як?!
 Все ваше, тільки не усі плоди?»
 В одвіт на те йому безгрішна Єва:
     «На власний вибір можемо споживати,
 Що лиш нам до вподоби, крім плодів,
 Що родить ось це Древо чудне.
 Господь остерігав нас: не торкайте
 Й не споживайте їх, бо помрете».
- 540 Аж випроставсь од здивування Змій
 І затремтів у вдаваному шалі
 Та співчутті до скривджених людей.
 Неначе велемовний той оратор
 В Афінах давніх чи в могутнім Римі,
 Коли там процвітало красномовство,
 Що потім занепало, промовляв
 У показнім пориві правоти, —
 Поставою, і мімікою, й жестом
 Схиляючи до себе слухачів, —
- 550 Так і Спокусник нібито у щирім
 Захопленні почав: «О, мудродайна
 Свята Рослино, Матір Пізнання!
 Твою відчув я чудодійну силу,
 Нуртуючу в мені, і розумію
 В найпотайніших сув'язях причини
 І наслідки Всього! А ти, Царице,
 Не будь лякливою, бо не помреш.
 Від чого помирати? Від плодів,
 Які дають Знання і помагають
- 560 Життю — не Смерті від руки Творця.

Ти подивись на мене: я торкав
 І споживав плоди ці і, як бачиш,
 Живу ще й як: достойніше, ніж доти.
 Невже Людині недоступне те,
 Що вилюдніло Звіра?! Та не вже
 Творець розгнівається за маленький
 Непослух?! Він — повір мені — похвалить
 Тебе, Царице, за безстрашний Розум,
 Що Смерти не злякався. Що таке
 570 Смерть — хто зна? А могутність Пізнання
 Веде до нових обривів життя
 У мудрім баченні Добра і Зла.
 Бо множити Добро — богоугодно.
 Пізнавши Зло, у чім його загроза,
 Навчишся мудро уникати Зла.
 Й за це покарана?! Ні, Бог справедливий.
 Коли скарає — то несправедливо, —
 Отож не Бог. Бог добрий. Нерозумно
 Його боятись. Наш перед Смертю страх
 580 Поборете Знанням. Хай так — заборонили.
 Чому? Бо хочуть темної покори
 Неусвідомленої, щоб тремтіли
 Приземлені, незнаючі, сліпі,
 Лиш славили Творця. А він же знає:
 Як тільки покуштуєте плодів цих,
 То з ваших затуманених очей
 Спаде полуда й засіяє Світ весь
 Багатогранно й пізнаванно щедрий.
 Тоді зрівняється з богами
 590 У пізнанні Добра і Зла. Ось я — тварина,
 Плодів споживши цих, ураз піднявся
 До рівня людського. То більше ви,
 Покуштувавши, станете богами,
 Бо створені по образу Творця
 В земній подобі. Може й помретé,
 То лиш на те, щоб подолавши страх
 Тілесний, стати Духами. Тоді
 Смерть бажана. Неначебто страшна,
 Насправді визволяюча. Плоди ці
 600 Поможуть ще і вам. Бо вже боги
 Їх спожили й навіюють вам віру,

Що ніби все дарують Небеса.
 Тим часом споконвіку сяє Сонце
 І проростає від тепла зело
 Та й все живе. З-між багатьох дерев
 Одне дарує всім плоди знання.
 Ним збагатиться той, хто їх скуштує,
 Не поспитавши дозволу. Невже ж то
 Знання стає образливим для Бога,
 Коли усе — Його, в усьому — Він,
 І з волі Бога Дерево дає їх?
 Чи то він заздрісний? Ні, ні, негоже,
 Щоб у Небесних грудях тліла зависть.
 Хай думкою куди сягну, ясніє
 Одне: усе, що бачиш, все для тебе,
 Земна Богине. Вільна і щаслива,
 Насичуйся уволю!» Змій умовк.
 А плетиво його словес облесних
 Лягало в серце Євине. Стояла,
 Задивлена приємно на плоди,
 Здавалось — все принагідніші. У вухах
 Видзвонювали докази спокусні,
 Їй думалося — мудрі. Був полудень.
 Враз Єву охопив непогамовний
 Голод. Млосний аромат плодів земних
 Обволікав її та притягав.
 Вже подумки вона їх пестувала
 Й ледь-ледь не притягла до вуст. В задумі
 Поблажливо зітхнула: «Незрівнянні!
 Напевно, кращі від усіх. Але
 Нам заборонені. Вас не торкав
 Ніхто тут... Ні: торкала ця тварина
 Німа, і їй отверзлися вуста,
 Чужі для мовлення, й вона вас хвалить.
 Бог хвалить теж, хоча не дозволяє
 Торкатися. Але ж Він не забрав
 Вас од людей. Ба більше: возвеличив
 Се дерево як Дерево Пізнання
 Добра і Зла. Коли й заборонив
 Поживу з вас, то хоче, щоб таємно
 Ми пізнавати прагнули Добро.
 Воно, поки не пізнане — не наше.

Коли б і наше — щó то за Добро,
 Коли не тямиш: є воно чи ні.
 Хіба заборонивши Пізнання,
 Не хочуть нам Добра? Добро — основа.
 Доточена до нього заборона
 Не зобов'язує. А Розпад-Смерть,
 Немов обруч, ущемлює Свободу
 Нам у душі: скуштуєте — помрете.
 Хіба Свободу? Змій покуштував,
 Однак не вмер. Набув знання і мову,
 Став мудрецем раніш безтямний звір.
 Виходить, Смерть загрожує лиш людям,
 І заборона знань — лиш для людей.
 А мудрий плід хай споживають звірі.
 З-між них найперше поживився Змій
 І радо ділиться зі мною. Отже,
 Не заздрісний, а Плід — не привілей.
 Так Бог — Творець всього і друг наш Змій
 Доброзичливо явили людям
 Це Дерево й плоди. Чого ж боюся?
 Боюсь — від незнання. Добро і Зло,
 Закони, Розпад-Смерть, вина і кара —
 У чому їхня суть? Хто відповість?
 Хто визволить від незнання? — Лиш ви,
 Солодкі, знадливі на запах, вигляд!
 Тоді щó може стати на заваді
 Насичувати вами дух і тіло?»
 Се мовивши, в лиху годину Єва
 Зірвала й надкусила Плід Знання.
 Земля здригнулася, відчувши рану.
 Природу пронизала до основ
 Тривога Грізна. Сталось Непоправне.
 Змій тихо вислизнув убік й сховався
 У густолистій тьмі. Про нього Єва
 На radoщах забула. У полоні
 Незвіданого, свіжого, п'яного.
 Чи то здалося їй? — запричастилась
 Могутности Знання. Забула й Бога,
 Поки захланно всмоктувала Сік
 Гріховний, аж наситилась. Щаслива,
 Безжурна, радісна, мов од вина,

Сама до себе так заговорила:

«Ах, незрівнянне! О, Дорогоцінне!

Найвеличавіша з усіх дарів
Благословенна Брамо до Всезнань,
Які від нас приховували марно!
Твоїм плодам роковано було
Самим для себе зріти без ужитку.
Віднині дожидай мене щоранку
З піснями радості! Я поможу
Твоїм гілкам, обтяженим плодами,
Переливати в мене добру силу
Знань, досі недоступних, і зрівняти
Нас із богами, котрі знають все.

Тобі завидують, бо ти даруєш
Нам більше, ніж вони. Тому й ховали
Тебе в гущавині. Тепер помножиш
Науку Досвіду нам устократ,
Відкривши путь до Мудрости таємно
Від сторожких Небес. Я підійшла
До тебе, не помічена здаля.
Хоч Заборонювач усемогутній,
Все ж шпигуни Його нас прогляділи.

Але як стать мені перед Адамом?

Признатися і поділитись щастям,
А чи розважливо приберегти
Для себе силу Всезнання? Воно
Урівноважить слабості жіночі.
Тоді мене кохатиме Адам
Як рівню, — більше, бо розумній жінці
Повелівать, а не коритись личить.
Та й що то за свобода у покорі?
Отак і зробимо... А що, як Бог
Все те побачив і накличе Смерть?
Коли мене не стане, він Адаму
Сотворить іншу жінку, й мій Адам
Кохатиметься з нею, а мене
Забуде. Вже й подумати таке
Смертельно. Ні, ні — жити чи умерти
Я хочу тільки в парі з ним, коханим.
Життя мені без нього — не життя».

Се мовивши, ступила кілька кроків

Убік і повернулася лицем
 До Дерева й одважила низький
 Поклон свій Носієві Всезнання
 З плодами, мов нектар — богів пожива.

- 730   Тим часом, зачекавшись на Жону,
 Адам поназривав найкращих квітів
 І вишпів з них гірлянду та вінок,
 Щоби оздобити Коханій шию
 Та увінчати голову. (Так згодом
 Увінчуватимуть найкращу жницю,
 Святкуючи Обжинки.) Він був радий
 Жаданій зустрічі, хоча й тривога
 Щемила йому серце. Тож Адам
 Пішов назустріч Єві. Там, де вранці
 Вони розсталися, він, завернувши
 740   До Дерева Знання, побачив Єву.
 Ступала знічена. В руці несла
 Галузку, обважнілу від плодів,
 Що смачно пахли, мов всміхались. Губи
 У Єви нетерпляче затремтіли,
 Тож перша похапцем заговорила:
           «А ти здивуєшся, де я була
 І як я стужилася за тобою,
 Коханий, більш не буду відлучатись!
 Затримала мене пригода дивна.
 750   Ось це велике дерево чудне
 Явилось не тим, що нам казали.
 У ньому і в смачних його плодах
 Немає ні загрози, ані зла.
 Вони дарують кожному прозріння
 І вказують дорогу до Небес.
 Хто їсть плоди ці, той з богами рівня.
 Уже доведено: Змії смакував їх —
 Йому не заборонено, як нам,
 Чи не зважав на те, — і от не вмер,
 760   А враз став мудрим, вміє говорити,
 Хвалив ось ці плоди, і я їх їла.
 У них велика чудодійна сила,
 Бо знаєш — я відчула те, що й він:
 Раніш затемнені, відкрились очі,
 Піднісся дух, окрілилося серце

В пориві до Небес! Усе те личить
 Тобі, мій любий, більше, ніж мені.
 Воно мені без тебе ні до чого.
 Бери й смакуй чудесні ці плоди!
 770 Хай доля нас єднає назавжди
 У рівних спільних radoщах чи муках.
 Не покуштуєш — будемо Нерівня,
 Й те нас розлучить. Хай у каятті,
 Хай в славі, я з тобою відречуся
 Й богів і, хай що станеться, вернусь
 До тебе, Любий!» Так вмовляла Єва,
 Натхненна, збуджена, розчервоніла
 І нетерпляче поривна. Адам,
 780 Коли почув це, вражений, нещасний
 Від жаху онімів і, похоловши,
 Дивився на Жону здерев'яніло.
 Гірлянда випала йому із рук.
 Пообсипались квіти у вінку.
 Мовчав... А потім ніби не до Єви,
 А приголомшено прошепотів
 У безвість: «Найпрекрасніша істото!
 З усіх Господніх сотворінь остання
 Й найдосконаліша: у постаті, в думках
 790 Свята, ласкава, віддана і добра —
 О, як же ти спіткнулася, як впала!
 Надломлена, понівечена, бідна,
 Як стала Смерти жертвою? Як сталося,
 Що заборонений вкусила плід?
 Не йнакше, вражий підступ та облуда
 Звели тебе й мене з тобою разом.
 Я — хай же буде так — готовий вмерти.
 Удвох пізнавши незамінний дар
 Любови — як лишуся сам в німому
 Раю? Хоч Бог сотворить іншу Єву
 800 І з іншого ребра, — тебе не кину,
 Мою від плоті плоть». Це мовивши,
 Адам немов ожив: знайшов розраду
 В примирливих думках про непоправність
 Того, що сталося. Озвавсь до Єви:
 «Твоє зухвальство і непогамовність
 Накликали біду. Священний плід,

Хай там який смачний, не те що їсти —
 Торкати заборонено. А ти
 Чого накоїла, вже не вернути.
 810 Що сталося, те сталося. Того
 Ні Бог усемогутній, ані Доля
 Не можуть відмінити. Втім, хто зна,
 Чи помремо. Твоє непослушенство,
 Мабуть, пом'якшила його вторинність:
 Змій перший осквернив священний плід,
 Зняв з нього заборону, чим принизив,
 А потім ти. Одначе Змій не вмер —
 Живе і, кажеш, став немов людина,
 Над звірами піднявшись. Виходить,
 820 Що ми, плодів тих скуштувавши, станем
 Богами чи напівбогами, наче
 Ті Ангели. Навряд Творець премудрий,
 Нам пригрозивши, враз здійснить погрозу
 Й найдосконаліший свій твір — вінець
 Природи — знищить, хоч нас сам створив,
 Й падіння наше в долю нам вписав,
 І наслідки його — став мов залежним
 Од витвору свого і ніби мусить
 Все змінювати й нищити невдале,
 830 Хоч Ним се створене... Чи це достойно?
 Так Сатана ще стане глузувати:
 Мов от понавитворював! Людей,
 Своїх улюбленців, безжально нищить,
 Ще не натішившись. Спочатку злих
 Нас кида в Пекло, потім — їх, а далі
 Все інше... Ні! Всевишній не допустить
 Такого збиткування. Я ж, Кохана,
 З тобою розділити Долю хочу.
 Як Смерть тобі судилася, то в Смерті
 840 Моє життя. Непереборна сила
 Природи нас пов'язує, бо нас —
 Одне життя на двох — не розділити.
 Як втрачу я тебе, загину сам».

А Єва рвійно: «О, яка велика
 Любови випроба! Чим зможу я,
 Слабка, віддячити тобі? Хвалиласьь,
 Що з тебе я сотворена. Тепер

Як радісно мені про єдність чути,
 Коли, зламавши Божу заборону,
 Я смакувала ці плоди й пізнала
 Їх добротворність. От де наше Щастя:
 Усеперемагаюча любов
 Долає перед Смертю страх. Такого
 Донині ще ніхто з нас не зазнав.
 Якби я думала тоді про Смерть,
 То ждала б найстрашнішого сама
 Й, тебе не втаємничуючи, вмерла б
 Щоб дати тобі спокій. І ось чую,
 Що ти мене кохаєш над усе.
 А тут не Смерть — Життя сяйнуло й очі
 Розкрилися для радощів нових,
 Не знаних досі, для нових надій,
 Захоплюючих пошуків утіхи
 І ще не пережитих причащань
 Божественного. Що таким солодким
 Здавалось дотепер, уже прісне,
 Нудне і нецікаве. Ти, Адаме,
 Зазнай того, що я! А смертний страх —
 Пустім на всі вітри!» І сміючись,
 Вона Адама ніжно обняла
 Й на radoщах розплакалась. Не ждала
 Такого сплеску пристрасти від мужа,
 Що ради жінки любої зневажив
 Пересторогу й гнів самого Бога
 Й навислу Смерть. Розпроменіла Єва,
 Охоча всім ділитись, простягла
 (Така земна любов того і варта!)
 Адамові галузку, обважнілу
 Смертельними плодами. І Адам,
 Хоча не був одурений, як Єва,
 А поневолений жіночим чаром,
 В бездумнім захваті — вкусив. Здригнулась
 До глибини глибин уся Земля,
 Мов Породілля. Зойкнуло Довкілля,
 Насупилося Небо, гуркнув грім,
 Риданнями зайшовся дощ. Природа
 Із Людськістю пізнала Гріх. Тим часом
 Адам самозабутньо їв, і Єва, —

890 Гріховна й ласа, з ним трапезувала.
 Плоди ті, наче молоде вино,
 П'янили та окрилювали душу,
 Навіювали позахмарні мрії
 Й погорду до Землі. А над усе
 Розбурхували ненаситну пристрасть.
 Немов пожар, їх охопила хіть.
 Уже Адам жарким жадливим оком
 Пестує Єву, а вона — його,
 Серця калатають, палають лица:

900 «Єво! Який у тебе незрівнянний
 Смак! Я радісно завдячую тобі
 Усім, чим частувала й почастуєш!
 Ми так багато втратили, боявшись
 Плодів Знання! І як же примітивно,
 Не знавши їх, втішались коханням.
 Раз Заборонене таке солодке,
 То хай би нам заборонили ще
 Дерев з десяток, замість одного!
 Пограймось, Єво, я вчуваю силу
 Плодів тих щедрих, так немов уперше

910 Тебе, Кохана, пізнаю і хочу
 Усю налиту життєдайним Соком,
 Пізнати ще і ще!» Схопив за руку
 Її охочу й трепетну, і Єва
 Скорилася і по́зирком благальним
 Адамові дорогу показала
 До ложа многоцвітного з фіалок,
 Нарцисів, братків свіжо-прохолодних,
 І там розлого та різноманітно
 Коханням припечатували Гріх,

920 Поки їх не зморив вологий сон.
 Тим часом випари п'янкi плодів,
 Що буйно вигравали у крові,
 Вивітрювалися. Прийшло похмілля
 І схлипи Совісти. Адам і Єва
 Прокинулися. Втомлені, розбиті,
 Уперше подивилися на себе
 Зчудовано. І впала пелена
 Дитинно-праведного незнання,
 Природної Невинності святої.

930

Замість блаженства вдячного, їх вразив
 Ослизлий срам бридкої наготи.
 Його бентежно прикривав Адам
 Руками... Проминуть тисячоліття,
 Й Самсон могутній, мов Геракл, на ложі,
 Яке з філістимлянкою ділив,
 Прокинеться й безсилий відсахнеться.
 Так і найперші люди в наготі
 Безчесній одсахнулися навзаєм
 І вражено розгублені сиділи
 Одне навпроти другого, німі.

940

По довгій мовчанці озвався Адам:
 «Мабуть, у час лихий ти стріла Змія,
 Хтозна-ким навченого людській мові.
 Він, нахваляючи гріховну лжу,
 Завів нас у страшну гріховну правду.
 Не радощі, а горе від знання
 Добра і Зла, коли Добро втрачаєм,
 А в Зло занурюємося. Недобрий
 То Плід, що дав побачить голу правду,
 Й загнав невинну чистоту у срам.
 Як нам тепер дивитися в Лице
 Господне з трепетом благоговійним?
 Поглянеш — враз осліпнеш. О, якби то
 Сховатися в гущавину, у хащі
 Й здичавіти у пільмі непроникній
 Для Сонця і зірок. О ви, ялини
 І кедри! Заслоніте нас від Бога.

950

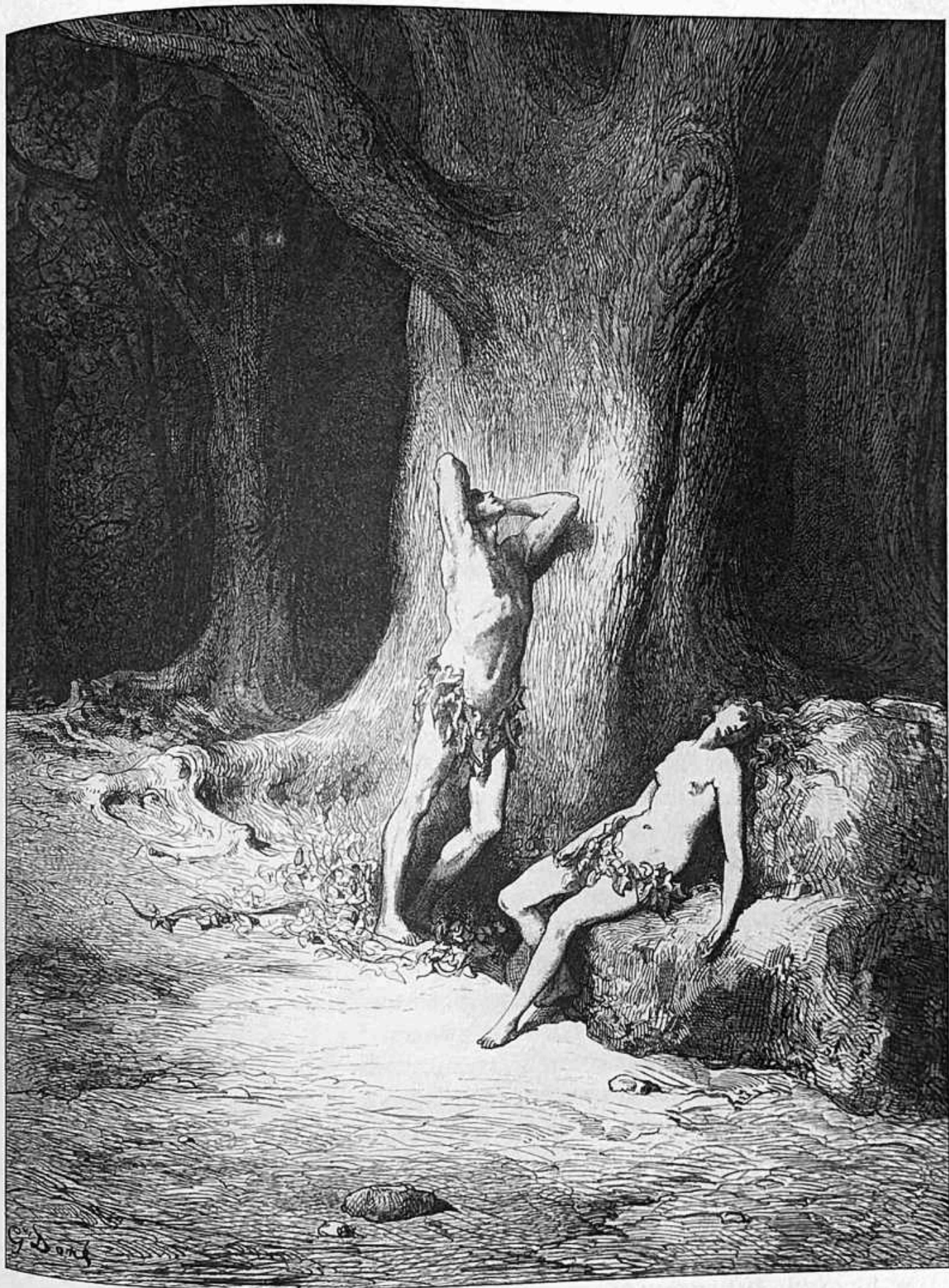
Але найперш прикриймо наготу.
 Хай сором, досі нам чужий, не мучить,
 Огідно виставившись». Підвелися,
 Забилися у найгустіші хащі
 І фігове там дерево знайшли.
 Але не те, що вславилось плодами
 Солодкими, а іншої породи,
 Що у індійців зветься «малабар».
 Його гілля й лапасте буйне листя,
 Розрісшися, торкається землі,
 Пускає корінці і ще буйніше
 Росте ушир, утворює альтани
 Та коридори в непрохідних нетрях.

960

970

Там, де індійські пастухи у спеку
 Шукають холодку своїм отарам,
 Прорубуючи ліс. В таку місцину
 Забрались перші грішники. Там листя
 Велике, наче бойові щити
 У дикунів; вони зчіпляли
 Ї до стегон притуляли — надаремно:
 Уже не приховаєте Гріха.
 Пропала чиста нагота. Подібне
 980 Міг бачити в Америці Колумб,
 Там, де тубільці походжали голі,
 Лиш фартушками із пір'їн спереду
 Прикриті. Так найперші гріховоди
 Прикрили тілеса, але сум'яття
 Душевного не в силі подолати,
 Розплакались невітшними гіркими
 І не лише сльозами: гіркота
 І гнів, непримиренність і злоба,
 Підозри, недовіра і докори
 990 Ураз закаламутили їм душі,
 Недавно смирні й мирні, а тепер —
 Розшарпано неприкаянні. Розум
 І виважена воля поступились
 Страстям, що прориваються зісподу.
 Адам же захлинався від навали
 Злих почуттів, зриваючись на крик:
 «Ото було послухати мене,
 Коли попереджав і відмовляв
 Од впертої забаганки твоєї,
 1000 Набутої хтозна від кого, де
 І як — аби лише втекти від мене
 У цей проклятий ранок! От і маєш!
 Вернулася посра́млена й мене
 Занапастила — зати́гла у блуд.
 Запізно взнав я: хто плекає Віру,
 Хай не вишукує її причин,
 Бо й чесні наші пошуки — це шлях
 У Розпад!» Єва крикнула з докором:
 «Адаме! Не лютой і не вигадуй,
 1010 Що нібито до цього призвела
 Моя забаганка втекти від тебе.

- Мене, а чи тебе — усе одно,
 Нас звів би мудрий Змій, бо недовіри
 Між нами й ним ніколи не було!
 Що — хочеш, щоб вросла я знов ребром
 Назад в твій бік?! Я є така, як є.
 Хай так — ти повелитель мій. Тоді
 Чому мене упору не спинив,
 А легковажно відпустив саму?
 1020 Це ти безумно допустив сваволю!
 Якби був твердо заперечив, я
 Послухала б і Божу заборону
 Ми не зламали б, нерозлучні вдвох!»
 Почувши це, Адам скипів: «Невдячна!
 Це так відповідаєш на любов?!
 Грішила — ти. А я в Раю лишався
 В блаженстві вічному. То лиш з любови
 Обрав собі я добровільно Долю,
 Щоб нам удвох ділити будь що буде.
 1030 А ти мені по всьому дорікаєш
 За нерішучість! Що? Що міг я більш?!
 Відраджував, доводив, умовляв,
 Остерігав, що ворог недалеко.
 Хіба було тримати тебе гвалтом?!
 Але Любов — не гвалт, Любов — свобода,
 Довіра та упевненість. Тоді
 Кохана та упевнена ти йшла
 Безпечна й радісна навстріч загрозам,
 Аби у славі вийти із випроб.
 1040 А я, вчарований тобою, вірив,
 Що чистота жіноча і краса
 Поборють Зло. Ох, як я помилився!
 Та ще й вислухую твої докори
 Безсовісні. Оце мені наука!
 Як надто покладаєшся на Жінку,
 Даєш їй верховодити свавільно,
 Вона, накоївши біди, вкоряє
 Тебе ж, чом нею не повелівав!»
 Так їм серед взаємних дорікань
 1050 У втомливих безплідних суперечках
 Спливала за годиною година.

КНИГА ДЕСЯТА

КОРОТКИЙ ВИКЛАД

овідавшись про гріхопадіння двох перших людей, Ангели-Сторожі покидають Рай і сягають Небес, аби запевнити Бога, що вони пильнували як слід. Бог приймає їхні запевнення, проголосивши, що вони ніяк не могли відвернути проникнення Сатани до Раю. Він посилає свого Сина до Райського Саду — вчинити над провинним подружжям належне правосуддя. Той спускається до Адама і Єви й виголошує їм свій вирок, а тоді, з жалю до них обох, одягає їх і повертається назад, на Небеса. А Гріх і Смерть, що ниділи доти під брамою Пекла, тепер, із дивовижним захватом сприйнявши успіх Сатани в цьому новому світі — гріхопадіння, до якого скотилася Перша Людина, вирішують, що годі вже їм сидіти прикутими до Пекла: пора податися слідом за своїм повелителем до осідку Людини. Ці двоє, аби зробити зручнішою дорогу від Пекла до цього світу й назад, вимощують широкий шлях чи то міст понад Хаосом, прошкуючи по стежі, яку перший проторував Сатана. Коли Гріх і Смерть уже ладнатимуться захопити Землю, вони здивують його, як він повертатиметься до Пекла; взаємні люб'язності, привітання. Сатана входить до Демонського Кишла, де зібралися всі його посіпаки, й хвальковито розповідає повному їх збіговиську, як успішно він здолав Людину. Однак зачув він не оплески, а якесь загальне сичання своїх слухачів: усі ж бо вони, вкупі з ним самим, обернулися-перевернулися в зміїв, цілком відповідно до визначеної йому на Небесах долі. Тут-таки всі вони, ошукані якоюсь видимою подобиною забороненого дерева, що вмить виросло перед ними, жадібно кидаються до тієї мани, хапають оманні плоди, але розжовують, натомість, лише порохню й гірку золу. Подальші успіхи Гріха й Смерти. Бог провіщає остаточну перемогу Свого Сина над ними й оновлення всіх речей, але поки що, на певний час, велить своїм Ангелам зробити деякі зміни на небесах і в стихіях. Адам, дедалі більше усвідомлюючи своє пропаще становище, гірко його оплакує, відкидаючи Євині співчуття; вона ж наполягає і зрештою умиротворяє його; потім вона, аби відвернути прокляття, яке ймовірно могло впасти й на

їхне потомство, пропонує піти відчайдушними шляхами насильства, але він такого не схвалює. Одначе, схилиючись до кращої надії, нагадує Єві, яку їм наостанок дали обітницю: що її сім'я помститься на Змієві, й умовляє її шукати, через каяття й молитви, замирення зі скривдженим Божеством.

10 Про підле злодіяння Сатани —
Як той, ввійшовши серед Раю в Змія,
Звів Єву, котра спокусила мужа
Покуштувати доленосний плід, —
Дізнались Небеса, бо все відкрите
Для Божого всевидящого Ока
І серця всепроникного. Творець
Через диявольську спокусу зволив
Провести новостворених людей.
Суворо остерігши, Він їм дав
Розважний розум, вільну волю й силу
Долати вражі підступи й спокуси.
Тож добре тямали не раз почуту
Господню заборону смакувати
Плоди Знання — хоч хто б їх простягав.
Ба ні! Непослушенство та сваволя
Ввели Першолюдину в перший гріх.

20 Тоді від Раю до Небес помчала
Сумна, суворо-мовчазна сторожа;
Здивована з появи Сатани
Та з нещасливих перемін у людях,
Несла гірку новину до Небес.
Її почули з прикрістю, й печаль
Опала найвірніших Божих слуг,
Хоч не потьмарив сум чи зверхній жаль
Блаженства ангельського. Круг прибулих
Юрбивсь народ небесний — всі цікаві
Дізнатись, як те сталося. А потім
Знялися до Найвищого престолу,
Аби прозвітувати чи явити
Несхибну відданість і пильність. Звідти
У хмарнім гуркоті промовив Бог:

30 «Архангельська громадо й вартові!
Не переймайтеся, що не під силу
Далась вам охорона. Там збулося

У Мене передбачене віддавна.
 Як з Пекла й Хаосу Спокусник вийшов,
 Казав Я вам, що люди упадуть,
 Улещені й одурені підступно
 40 Наперекір Мені, — хоча закону
 Природного чи поштовху від Нас,
 Щоб вільну волю вивів з рівноваги,
 Їм не нав'язано. То їхній вибір
 І нахили хитнули терези
 В падіння; отже, й справедливу кару
 Накликали на себе. Їх надія,
 Що яось-то минеться, бо живуть,
 Не справдиться. Дізнаються ще нині:
 Відстрочка — аж ніяк не виправдання,
 50 І справедливість — не дарунок щедрий:
 Її не зневажають, як його.
 Тобі, єдинородний Сину, суд
 Вершити доручив Я в Небесах,
 У Піднебесі, на Землі і в Пеклі.
 Хай скрізь утверджується справедливість
 У парі з милосердям. До людей
 Ти явишся як Судія й підсудний,
 Караюча правиця й Наша милість,
 Коли ласкаво втілишся в людину
 60 Й підеш на смерть». Так мовив Бог-Отець
 І величчю сяйною опромінив
 Єдиносутнього у Славі Сина.
 Син в Отчім всемогутті й благодаті
 Божественній поважно відповів:
 «Хай збудеться Твоя найвища воля
 Мені, Твому улюбленому Сину,
 В ласкавій справедливості судити
 Земних ослушників Небес. Ти знаєш:
 Мене яко Верховного Суддю
 70 В Мій час тілесний жде найгірша доля.
 Я сам обрав її перед Тобою
 Й не відступатиму во ім'я правди
 І справедливості для тих створінь
 Приречених. Допоки ще прийму
 Їх тіло, їх неправий суд, їх вирок, —
 Дочасно дам їм віру в примирення

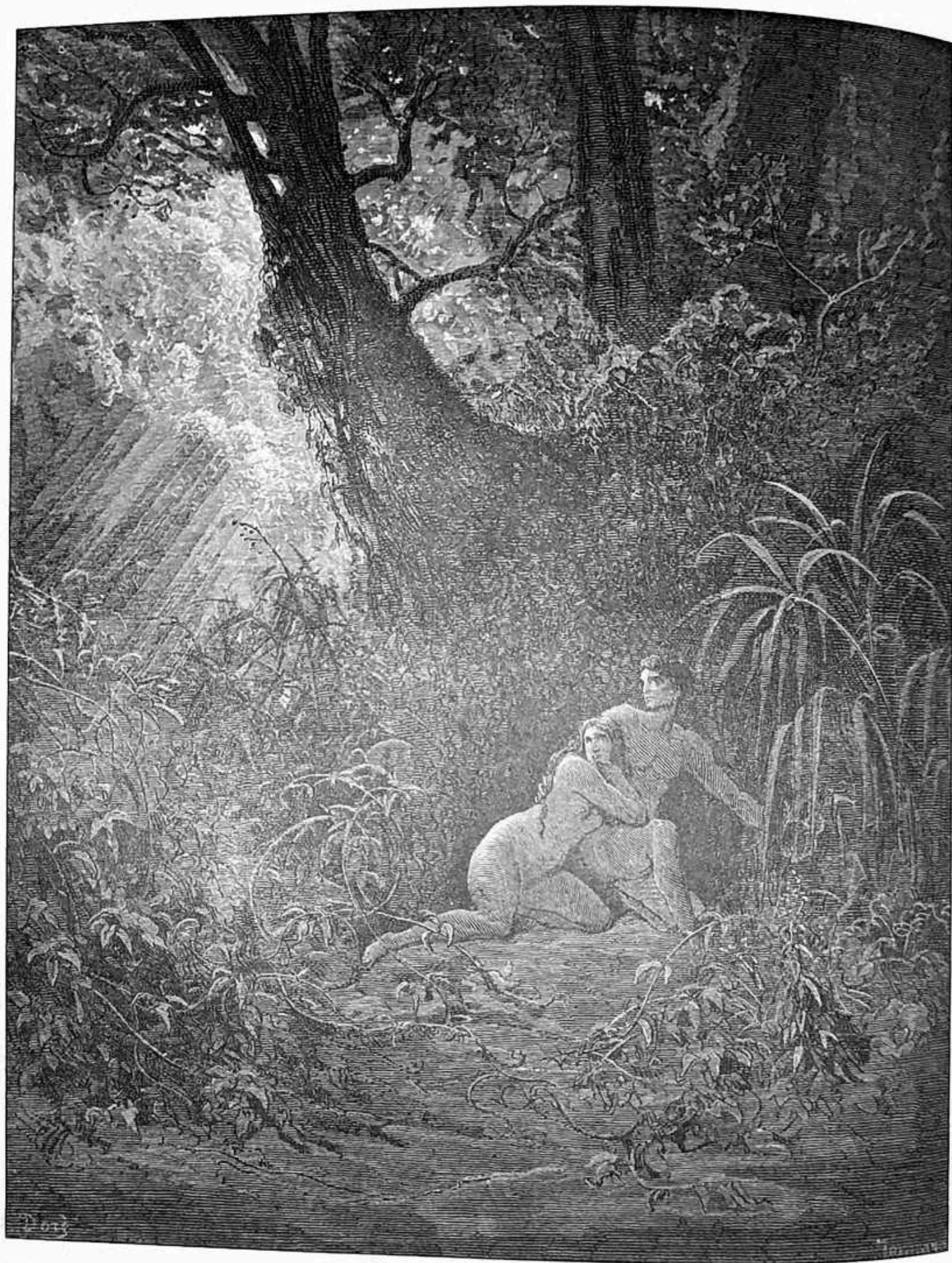
80

Із Нами. Без розлогих судочинств
 Тепер в Раю постануть лиш вони —
 Ті двоє. Третій же (його провина —
 Збунтованість проти законів Наших)
 Вже й так осуджений навіки — Змій
 Від карі не втече». Так мовив Син,
 Устаючи з-за Божого престолу,
 І в почті Полководців Сил і Владців
 Архангельських Престолів йшов у Славі
 До брам небесних, котрі розчинились
 На Всесвіт, Землю та Едемський сад.
 Ступив униз і — всемогуттю Бога
 Умить скоряються простори й час: —
 Ступив на Землю, в Рай. Хилилось Сонце
 На вечір. Тихий вітерець з долин
 Дихнув, мов опахало, прохолоду
 На Рай у млосній спеці. Вседержитель,
 Од гніву охоловши, появивсь
 Як Судія й заступник водночас
 Першолюдей. А ті, почувши голос
 Знайомий між деревами, мерщій
 В гушавину кущів затислись вдвох,
 Ховаючись. Знов гучно пролунало:
 «Адаме! Де ти? Чув, що Я іду.
 Чому не зустрічаєш як годиться
 Посеред Раю? Чи якесь-то діло
 Загаяло тебе? Виходь, Я жду,
 Адаме». Зляканий Прабатько
 Й Прамати вийшли. Знічені, пониклі,
 Безлюбні до Створителя й навзаєм —
 Куди й поділась ніжна теплота
 І кроткий послух! Появився страх,
 Вина, стид, заклопотаність і відчай,
 Затятість, злість і хитрощі. Насилу
 Адам промимрив: «Голос Твій впізнавши,
 Зі страху ми сховалися в кущі,
 Бо ми обоє голі...» Судія
 На те всміхнувсь: «Не раз на голос Мій
 Являвсь ти радісно. Чому тепер
 Він став тобі страшний? І звідкіля
 Довідавсь ти про вашу наготу?

90

100

110

Ти часом не торкався тих плодів,
Що Я заборонив вам споживати?»

120

Адам залебедів: «О Небеса!
У час лихий стою пред Судією,
Щоб захистити віддану Жону,
Мою найкращу вірну Половину,
Що оступилася. Вину й покару
На себе взяв би я. Та приховати
Що-небудь від Творця хіба можливо?

130

Жона, яку для мене сотворив Ти,
Моя помічниця, Твій дар коштовний,
Така ласкава, віддана і ніжна,
Що з рук її одне лише Добро,
Як із Твоїх, мені здавалось, брав,
Тому все через них благословенне, —
Вона дала мені вкусить той плід,
І я вкусив». Всевишній одказав:

140

«Вона — хто? Бог твій? Повелитель зверхній
Чи рівня, що верховність чоловіча
Їй має поступатись проти Бога?
Сотворена із тебе і для тебе, —
Довершенішого, аніж вона;

150

На те вона й наділена красою
Та ніжними принадами для тебе,
Щоб ти кохав її як повелитель.
Для жінки-бо коханець перш за все
Єсть володар. Вона такого хоче.
Ти мав би це зятямить». Судія
Суворо позирнув на Єву: «Жінко,
Кажу, чого накоїла!» Німа,
Тяжким пририта соромом, Прамати
Насилу прошептала: «Піддалася
Я на підмову Змія й смакувала
Плоди ті...» Се почувши, Вседержитель
Оголосив усеверховний присуд.
Найперше — Змієві. Бо він — тварина
Беззахисна, звалтована Злим Духом
На злочин — в райській сутності своїй
Нечистим став. (Чому? Про це людині
Знать не дано: її бо власний гріх
Пригнічує. І тільки Сатані —

- 160 Найпершому із гріховодів — кара
 Дочасу схована у таїну,
 Так, ніби вирок Змієві) «За те,
 Що ти вчинив, тебе Я проклинаю
 Між усіма тваринами земними,
 Щоб повзав ти на череві й лизав
 Прах тління і ковтав його. Ніколи
 Між жінчиним потомством і твоїм
 Не втихне ворожнеча. Сім'я жінки
 Вражатиме твоїх у голову;
 Вони ж кусатимуть у п'яти сім'я
- 170 Людське». (Минуть тисячоліття, й присуд
 Господній здійсниться: Пречиста Діва,
 Що другою Праматір'ю нам стане,
 Народить людям Богочоловіка —
 Христа, що бачив Сатану — владика вітру
 В падінні громоблисному з Небес
 Предвічно. Потім Влюднений, воскресши,
 У поєдинку грізному здолає
 Владика Пекла та його князів
- 180 І — людський Бранець — забере у бран
 Навколоземне царство Сатани
 Гріховне. А Гріховності Отця
 Поволочé, закутого в кайдани,
 І кине нам до ніг.) Уседержитель
 Ознайомив присуд Єві: «Відтепер
 Побільшають твої страждання в тяжах
 І болєщах народження дітей.
 Ти підкорятимешся волі Мужа,
 Прилипнувши усім єством до нього».
- 190 Затим Адаму присуд: «Через тебе,
 Що підкорився умовлянням Жінки
 Й покуштував заказаних плодів,
 Земля назавше проклятою стане
 І, рясно зрощувана людським потом,
 Родитиме бур'ян і колючки.
 Ти, з неї взятий, вернешся у неї,
 Із праху — в прах і тлінь». Так осудив
 Прапредків людства явлений з Небес
 Суддя і Рятівник. А наглу смерть
 Відклав із милосердя до тремтячих

200

Уже не владців, а рабів Природи,
 Беззахисних... Як по тисячоліттях,
 Коли Апостолам помивши ноги,
 Бог першолюдям слугував: зі шкір
 Забитих, а чи то злинялих звірів,
 Покрив людську не тільки наготу
 Тілесну, а й бридотнішу духовну
 Від гніву Вседержителя та зразу
 Вернувсь у Славі на престол Господній
 І там Всевідущому про земне —
 210 Про суд і ласку для людей повів.

210

Як непокора людська й Божий присуд
 Вершились на Землі, у брами Пекла,
 Розчинені широко, гоготав
 Та бухкав у хлань Хаосу вогонь
 І чорний дим, відколи Сатані
 Його дочка Гріховність одімкнула
 Із Пекла вихід. Поруч з нею Розпад-
 Смерть, син її, від матері почув
 220 Таке: «Ми тут засиділися, Сину,
 А наш Отець, великий Сатана,
 В Новому світі княжить та надбав
 Для нас достойну спадщину і жде нас,
 Інакше повернувся би у Пекло,
 Небесними погоничами гнаний,
 Бо тільки тут насичується лють
 І кара, нам одміряна. Мене ж
 Давно окрилює передчуття
 Просторів радісних позапекельних.

220

230

Якась непогамовна рідна сила
 Просочується тайно через Хаос,
 Заласно зваблює мене. Ти, Сину, —
 Тінь і супутник Матері, підеш
 Услід, бо де Гріховність, там і Розпад-
 Смерть нерозлучні. Поки наш Отець
 Вишукуватиме шляхи сюди
 Крізь небезпечний Хаос, нам пора
 Возвести Міст — новобудову славну
 Для зібраних у нас пекельних сил
 В нові світи, де влада Сатани.

240

При ньому будемо усепроникні

І спільнодійні, з'єднані Судьбою
 Й одвічною спорідненістю, котра
 Глибинно пов'язала Бунт, Гріх, Смерть».

І відповів їй Розпад-Смерть: «Рушай
 Туди, де кличуть поривання й Доля,
 А я несхитно вслід піду, бо запах
 І смак учт ситних після полювань
 На все, підлегле Смерті, я здаля,
 Як ти, вчуваю та допоможу
 250 Тобі, Матусю». Мовив Розпад-Смерть
 Й дихнувши смрадно, пащею заплямкав,
 Смакуючи зарання лакомини
 Бенкетів трупних у нових світах.

Мов зграя птаства хижого, здаля
 Передчуваючи злий запах крові,
 Прямує до військових таборів
 В ніч перед битвою, — так Розпад-Смерть
 Здаля принохувався до Землі,
 Немов до табору, де сплять бійці,
 260 Ще повні сили — завтрашні мерці.
 Враз Гріх і Смерть занурились у Хаос
 І ринули угору-вниз нарізно
 Від горловини Пекла в круговерть
 Бездонну. Там в зусиллях титанічних
 (Бо Гріх і Смерть — страшна космічна сила)
 По-своєму поборювали Хаос.

І ще так над Арктичним океаном
 Вітри пронизливі штовхають кригу
 І, здвигши гори льодяних торосів,
 270 Перегороджують ріку Печору —
 Перепиняють мореплавцям шлях
 На Схід до людного Китаю, — Смерть,
 Нагрівши греблю з хаотичних первнів,
 Дихнула й заморозила її,
 Немов Нептун, що, вдаривши тризубцем,
 Прицвяхував до дна морського Делос,
 Раніш плавучий (кажуть давні міфи).

Під усескóвуючим зимним зором
 Смертельним затужавіла смола,
 280 Впереміш із гранітом закріпилась
 В основі непорушного моста

І, тверднучи все вище й вище, в арку
 Гігантську вигнулася, що сягла
 Від брам пекельних крізь бурунний Хаос
 До тверді незахищеного Світу,
 Відкритого для Смерти... Поверх Арки
 Незрушної вмостилися широченний
 Настил шляху, вигладженого рівно,
 Що Гріх і Смерть встелили. Порівняймо,
 Коли мале з великим порівнянне
 290 Й людське з пекельним: так цар давніх персів
 Ксеркс рушав уярмлювати греків,
 Лишивши свій палац помпезний в Сузі,
 Дійшов до Гелеспонтської протоки,
 Де наказав стелить понтонний міст,
 Що з'єднував би Азію й Європу,
 А море збурене не дозволяло;
 То цар велів шмагати батогами
 Пінисті гриви хвиль. А сатанинське
 300 Поріддя самотужки возвело
 Величний міст, у Хаосі затвердлий.
 Його початок там, де Сатана
 Пірнав із Пекла в Хаос, розпростерши
 Свої могутні крила; а кінець
 Там, де, згорнувши крила, він ступив
 На сього Всесвіту сферичну твердь.
 Адамантове кріплення тривке
 І нерозривні ланцюги з'єднали
 Сей Всесвіт, Пекло й Небеса навек.
 310 І Всесвіт наш перепуттям завис:
 Ген — золотий ланцюг на Небеса,
 Он — крізь буремний Хаос міст у Пекло.
 Пекельна пара вже по бік мосту
 Узріла Всесвіт і на грішну Землю
 Націлювалася. Назустріч їй
 Сам Сатана у ангельській подобі
 З'явився між сузір'ями Кентавра
 І Скорпіона. В час, як у зеніті
 Над Раєм Сонце сяяло й по той бік
 320 Землі стояла північ, Сатану
 Вони впізнали. Спокусивши Єву,
 Він вислиз був у ліс, змінив подобу

І стежив збоку, як нетямна Єва
 Вслід за собою спокусила мужа,
 Й спостерігав їх срам і прикриття.
 Коли являвся Судія Небесний,
 То з ляку Сатана перевтілявся
 Багато раз, хоча він не втікав
 (Від Бога не втечеш), а уникав
 330 Лиця свого Створителя у гніві.
 Коли звершився присуд, Сатана
 Прокрався до людей вночі й підслухав
 Їх докори взаємні, скарги й плачі.
 У вироків Змію заохоту
 Чи то свою безкарність уловив
 І підбадьорений подавсь на край
 Усесвіту, де Хаосу початок.
 А там — диви! — здійнявсь величний міст
 І важаться на Всесвіт Гріх і Смерть.
 340 Зчудований спинився Сатана
 В німому захваті. Тоді Гріховність
 Порушила врочисту тишу: «Отче!
 Споруду цю завдячуєм тобі
 Й даруєм переможцю як трофей.
 Бо то не ми і не пекельні сили
 Намислили й воздвигли це. То серце,
 Котре тріпоче в унісон з твоїм,
 Мені у Пеклі радісно вістило,
 Що здійснюється наш великий задум:
 350 Ти, я й наш доленосний син — утрьох
 Єднаємося у Новому світі
 Відкритому. Неперебродний Хаос
 Не стримав наших поривань на стежку,
 Що ти проклав був од тих брам. І сталось:
 Свобода наша й власть крізь прірву й тьму
 Розширилися на розгінний міст
 І Світ новий. Ти їх достойний владар,
 Бо що створила не твоя рука,
 Ти мудрістю завоював нам тут.
 360 Се — більше, ніж війна була забрала
 На Небесах. За них Уседержитель
 Чіпляється. Зате Він здав тобі
 Новітній світ, бо мусить відступати.

Все Суще розділилося надвоє:
У Нього — кубатура, в тебе — сфери,
Загроза вічна для Його престолу.

370 На те Князь тьми їм радо відповів:
«Моя ти Доню й Сину чи то Внуце,
Нащадки гідні слави Сатани,
Що вийшов на війну з царем Небесним
Всесильним! Ми його перемагаєм
У цьому Світі й глибше: дивний міст
Єднає Пекло і мої труди
З Усесвітом в імперію велику,
Яко проста розкотиста дорога.
Тож поки я спустатимусь крізь тьму
Звістити однодумцям про наш успіх,
Захоплюйте це Твориво нове.
Почніть із Раю — вицвіту Землі.
380 Там воцаріться. Відтіля всю Землю,
За нею навколоземні простори
І далі за орбітами орбіти
Освоюйте. Найперш за все людей,
Що мали б стати владарями світу,
Тримайте в рабстві й врешті-решт убийте!
Вас двох яко намісників моїх
І сил пекельних посилаю в світ.
Коли його ви скорите собі,
То Пеклу не страшне уже ніщо.
390 Йдіть! Будьте сильні!» — мовив Сатана
І показав своєму поріддю Землю,
Й Гріх-Смерть межі галактики впливли,
Затемненнями, вибухами сонць,
Зударами планет, зірок згасанням
Позначивши свій шлях. А Сатана
Ступив на міст широкий і подався
У протилежний бік — до брам пекельних,
Хоч навкруги ревів безформний Хаос,
Гриз адамантові тривкі опори,
400 Давивсь гранітом — надаремно. Брами
Відлунювали пусткою. Їх варта,
Лишивши службу, всенька подалась
У Новосвіт. А сатанинські сили
В глибинах Пекла купчилися — там,

Де Пандемоніум, Вождя столиця,
 Чи то Люцифера, або Зірниці
 (Так здавна прозивали Сатану),
 Напружено чекали в охороні
 410 Добірних вартових, бо у палаці
 Зібрались найдостойніші владики
 І на таємній раді розважали,
 Чого зазнати міг їх славний Вождь
 У небезпечних мандрах. Мов татари,
 Що від Московії втекли в степи
 Засніжені за Астрахань і далі;
 Або як перський цар Бахрієць Софій,
 Півмісяцем турецьким гнаний, в Тембриз
 Тікав за Каспій в царство Аладули
 420 Зруйноване, — так вигнанці небесні
 З суворопокаральних нетрищ Пекла
 Круг Пандемоніуму стольного зійшлись.
 Причаєні у сторожкій напрузі,
 Всі ждали, з чим повернеться із мандрів
 Їхній Вождь. А він, немовби вартовий,
 Пробрався непомічений в палац,
 У тронну залу. Там на величний трон,
 Прикрашений імперським балдахіном,
 Сів. Незворушливим окинув зором
 430 Достойників і враз прийняв свій вид
 І постать: хмарне зблиснуло лице
 Їй постава Сатани ясніш Зірниці
 У славі всепоблажливих Небес,
 Залишеній йому після падіння
 (Чи то в підробленому сяйві — хтозна).
 Такого не бувало в Пеклі! Всі
 Ураз схопились, вражені, бурхливо
 Вітять Вождя. Достойники й князі
 Із зали потаємних перемовин
 З'явилися. Вгамував їх владний жест
 440 І голос: «Владці Сили! Державці Тронів!
 Я вас зову так не лише по праву,
 Але й по суті, бо прийшла пора
 Нам всім до наших титулів небесних
 Вертатись і владарювать на ділі.
 Одімкнуто в'язницю! Воля кличе

Нас утверждатися як хазяї
 Нових просторів — радісних; багатих,
 Мов Небеса. Я їх здобув трудом
 І ризиком у морі небезпек.
 450 Було б се довго вам розповідати:
 Де був, що бачив і чого зазнав,
 Як продиравсь крізь небезпечний Хаос
 Сум'яття, тьми і нерозгребних нетрищ
 Безодні каламутної. Її
 Мої нащадки, Гріх і Смерть, здолали,
 Побудувавши велетенський міст,
 Щоб ви по ньому йшли врочистою ходою, —
 Не так, як я — першопроходець — стежку
 460 Второвував крізь грізні надра Ночі, ще
 Не рожденної; долав бездонну хлань,
 Яку тепер перетинає шлях
 Для наших доблесних звитяжних сил,
 Широко мощений Гріхом і Смертю.
 Зате мені найпершому вдалося
 Продертися крізь Ніч і тлум Хаосу.
 З їх ревно охоронюваних тайн
 Летів я в новостворену Будову,
 Про котру поголос на Небесах
 Був здавна. І відкрився там мені
 470 Прекрасний гармонійний Новий Світ.
 Усередині — Рай; у ньому — Люди,
 Замість нас знедолених — щасливі.
 Та їх я підступом зманив. Чим звабив? —
 Аж смішно: яблуком. І найдивніше
 Теє, що Творець образивсь на Людей:
 Віддав своїх улюбленців з потомством
 Й навколо них увесь великий Світ
 Новосотворений — Гріхові й Смерті.
 Творець карає і мене, чи Змія —
 480 Тварину мирну, в котру я ввійшов,
 Щоб через неї спокусить Людину.
 Між мною й людством виросте ворожість.
 Людину я кусатиму в п'яту,
 Зате вона, розмножена в нащадках,
 Трощити буде голову мою.
 За владарство над Світом і людьми

490 Всяк голову підставить під удар —
 Бувало й гірше. Ось вам стисло те,
 Що я здійснив. Тепер одне лишилось,
 Князі й Владики: йдім владарювати
 В Новому світі». Сатана замовк —
 Чекав овацій, гуків «Слава! Слава!»
 Та ні — у відповідь почув сичання
 Зміїне, — злобне, сповнене презирства.
 Оторопівши, і в собі відчув
 Зміїстість. Бо його лице й постава
 Враз витяглися; руки влізли в тулуб;
 Потворно зрісшися, видовжилися ноги,
 І він хвилясто захитавсь і впав
 500 Гігантським Змієм. Як не силкувався,
 Звиваючись, підвестися не міг,
 Покараний подобою тварини,
 Що стала знаряддям його підступства.
 І вже його роздвоєний язик,
 З ним тисячі навкруг, пустили сик
 Згадючені старшини сатанинські.
 Гримучі змії, кобри, скорпіони,
 Тарантули, удави, осьминоги
 510 Клубочились, спліталися, тріщали,
 Мов на полях міфічних у крові
 Горгони чи на Опіузі в морі.
 Між ними Сатана набряк гігантським
 Драконом — більшим, ніж Піфон, що Сонце
 Сплодило з грязі й слизі у мочарах
 Піфійських. Він, отямившись, звелів
 Своїм старщинам виповзти з палацу
 На простір, де в напруженім чеканні
 Стояли армії напоготові:
 520 От-от з наради вийдуть їхні славні
 Достойники і непохитний Вождь.
 Але діждались іншого: лавина
 Гидотно-шамотливого гадюччя
 З порталів хлинула! Обридження та жах
 І жаль пойняв усіх, коли відчули,
 Що й з ними коїться: вростають руки,
 З них випадає зброя і щити —
 Вслід за Вождем згадючилося й військо.

530 Замість овацій, Пекло опустилось
 В самоприниження й самоганьбу.
 В гадючих полчищ на очах поблизу
 (Так повелів Творець їм на покару)
 Враз вибуяв обтяжений плодами
 Розкішний сад, подібний до того
 В Раю, де Єву зводив Сатана.
 Уже гаддя очима прикипіло
 До звабливих плодів у тім саду.
 Хоч здогадалися, що то на кару
 Їм наслано, але спекотна спрага
 І лютий голод гнали їх у сад.
 540 Тож ринули лавинно та обсіли
 Дереву вузлуватими клубками,
 Мов ковтуні на голові Медузи,
 Й хапались за спокусливі плоди.
 Відтак подібне споживав Содом
 На моря Мертвого смолистих схилах,
 Поки на грішних з Неба впав огонь.
 Плоди ці — ще принадніші на вигляд,
 Та не на смак! Їх похапцем захланно
 Надкушували й запихали в пельки —
 550 Не м'якоть соковиту, ні — а попіл
 Розпечено-сухий, жарини й сажу
 Глитали і випльовували й знову
 Жадливо жерли. (У людей не так:
 Вони покуштували тільки раз.)
 ...Нарешті, змучені, відчули дозвіл
 Вернутися у постаті колишні.
 А втім, є чутка: відтоді щороку
 На певен час знов сповнюється Пекло
 Сичанням. Так гординя сатанинська,
 560 Що звабила людей, ковтає попіл,
 Принижена, обернена в гадюччя.
 І все ж чорти між нами й досі сіють
 Пересуди та міфи героїчні:
 Немов-то Змій під ім'ям Отіона
 Із Євриномою (це ніби Єва)
 Олімпом правили ще до Сатурна,
 Який по тому уступив Зевесу.
 Тим часом у Раю пекельна пара

570 З'явилася за знадою: Гріховність
 І син її фатальний Розпад-Смерть
 (Поки що не на білому коні).
 І мовила Гріховність: «Переможний
 Всерозпаде, нащадку Сатани!
 Ось нам імперія новоздобута
 Думками й ділом нашого Отця.
 Не будем нидіти в пекельних брамах
 Не знані, не страшні, завжди голодні!»
 У відповідь озвалося безформне
 580 Гріховности поріддя: «Лютий голод
 Мене діймає скрізь: на Небесах,
 У Пеклі, у Раю не знаю меж,
 Де є харчі моїй утробі трупній».
 Йому на теє кровозмісна мати:
 «Гамуй же голод масою рослин,
 А потім ласуй рибами чи птаством
 І звірами. Все, часові підвладне,
 Безжально поглинай. А я, Гріховність,
 В людей ввійшовши, запашні приправи
 Тобі зготую з їхніх мрій, слів, дій,
 590 А в них самих — присмаку найсолодшу:
 Те — нищити, те — красти у безсмертя,
 Все поспіль — тлити, ржавити, гноїти!»
 З найвищого Престолу це узрівши,
 Уседержитель так озвався до почту:
 «Гляньте — заворушились пси пекельні:
 Ген там у новоствореному Світі
 Паскудять, переплутують і гидять,
 Що Я створив, облюбував, беріг,
 А нетямливо-нерозумні люди
 600 Здали проклятим руйначам. А ті
 Мені нетямством їхнім докоряють:
 Мов, Я в раптовому пориві гніву
 Віддав Гріхові й Смерті Новий світ.
 Мої пекельники не здогадались,
 Що Я їх витяг і зібрав на те,
 Щоб злизувати нечистоти й гидь,
 Якими людство світ Мій забруднить.
 Налижуться, насуться, нажеруться,
 Аж розпиратиме їх. І тоді

610

Ти, Сину Мій, могутньою рукою
Зметеш Гріх-Смерть і скинеш поза Хаос
У Пекло й запечатаєш навік.
Тоді оновлені Земля і Небо,
Очищені, освятяться. А доти
На них тяжіє справедливий вирок».

Бог змовк. Озвалися небесні сонми
Стотисячоголосим «Алілуя!»

620

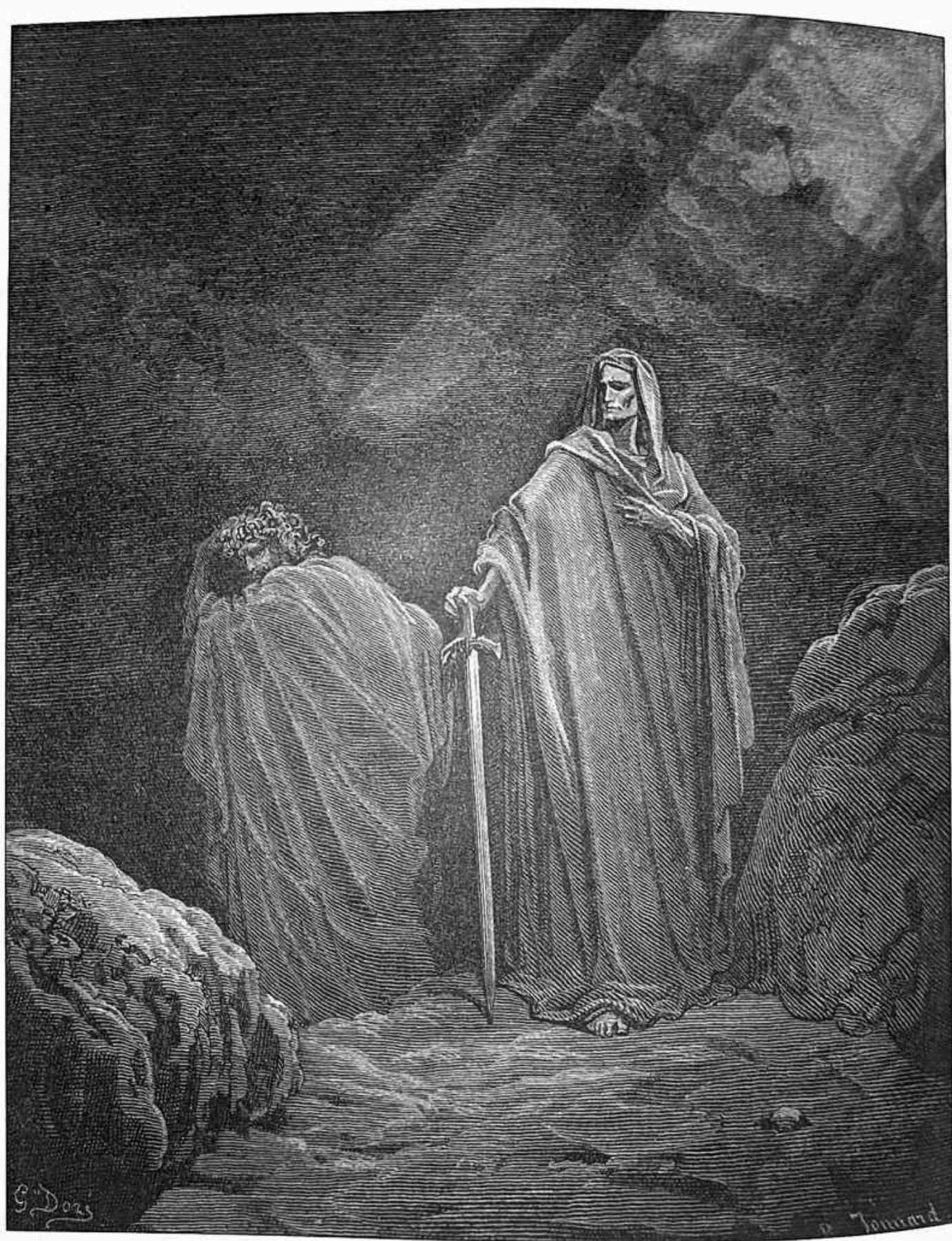
Воно, мов гомін океанських хвиль,
Зі співами злилося у хорал:
«О Всеблагий! У правді величавій
Своїм творінням Сам даєш закони —
Хто може заперечити Тобі
Чи Синові не воздавать хвали!
Він — людства Оновитель і Творець
Землі Нової при Новому Небі,
Що назавжди зіллються з Небесами».

630

Так славили Творця. Тим часом Бог
По одному Архангелів скликав
І їм велів по людській непокорі
Новому світові надати змін:
Сонцю — скривить екватор'яльний шлях,
Який давав постійну стужу й спеку
Тим а чи тим земним краям. Тепер
Хай Сонце ходить в різні пори різно:
Краї ті самі перемінно пражить
Спекота й лютий сковує мороз.
Накинуть Місяцеві зміну фаз;
Усім планетам — п'ятляві стежки:

640

Хай іноді шикуються в ряди
Зловіснії — по три, чотири, п'ять;
Зіркам — непевні впливи на життя;
Ще — метеорні зливи і навальні,
Взаємодійно з Сонцем, лихоліття.
Вітрам — непередбаченість: затишшя
Й руйнівні бурі, шторми і тайфуни.
Громам — страшний розкочувати гуркіт...
Для змін тих, кажуть, Ангелам звелів
Потужно зрушить полюси Землі
І шлях новий накреслювати Сонцю
650
Обабіч від екватора: в сузір'ях

660 Тельця та інших до Близнят спартанських;
 Од Рака в тропіках до Лева й Діви
 І Терезів, ще нижче Козерога.
 Так стались пори року. Де раніше
 Завжди буяли літо чи весна
 Й лише полярні кола навскоси
 Освітлювало Сонце, що котилось
 Круг обрію без заходу і сходу,
 Рятуючи арктичні землі естів
 Та антарктичні землі Магеллана
 Від наступу льодів. Мов по бенкеті,
 Сонце, сп'яніле від плодів Знання,
 Хитається. Бо як же пояснити,
 Що до падіння людського безгрішні
 Й чисельніші, ніж потім, пожилці
 Земні і не замерзли, й не спеклись?
 Небесні зміни зачепили й Землю:
 670 Її то труять випари боліт
 На Півдні, то на Півночі вітри
 Батожать снігом, градопадом, льодом.
 Ім'я вітрам тим: Аргест, Борей, Кесій.
 Південніше розбушувався Траскій —
 Дереву трощить, виверта з корінням
 І плугатарить море. Далі ринуть
 Набряклі грозами Нот і Афер
 З Сьєра-Леоне; їм наперекіс
 Евр і Зефір; а збоку, від пустинь,
 Лібецію й Сироко — товкотнеча
 680 Ристалища стихій. Їх доганяє
 Дочка Гріха — вражда живих істот.
 Ідуть убивцями на звірів звірі,
 На птахів — птахи і на рибу — риба.
 Вже не траву — одне одного їсть.
 Поваги до людей нема — втікає
 Чи шкирить зуби і пече злим оком.
 Те бачив навкруги Адам. Не все,
 Бо зосередивсь на тяжких думках.
 Ба, і в собі відчув ще гірші зміни
 І темну каламуть переживань,
 690 Що виплеснулися в спізнїлий лемент:
 «О горе! Горе після благодати.

Це що — край новоствореному Світу?
 Кінець мені невчасному? Прокляття
 З благословення? Втеча від Творця,
 Що дарував мені щасливу долю?..
 Ні-ні! Тут — гірше. Те, що заслужив,
 Спокутував би сам один. А зараз
 Усе, що їм, п'ю, сплджую, творю,
 Вже прокляте й породжує прокляття.
 700 «Зростаєте й множитесь» — нам повелів Творець
 Тоді на радість, а тепер на смерть
 І ще на голову мою прокляття
 Усіх нащадків. У тисячоліттях
 Злоначинателя згадають так:
 «Тобі, нечистий праотче Адаме,
 Завдячуємо наші лихоліття».
 І падатиме той проклин-подяка
 На мене. О, яке було коротке,
 Оплачене ціною довгих мук
 710 Прийдешніх наше раювання! Глина,
 З якої я постав, хіба хотіла
 Стать чоловіком? Чи благала Бога,
 Щоб підіймав увись, носив у Рай?
 Як мої воля й сутність урізнобіч
 Розбіглися, Бог буде справедливий,
 Коли мене, не здатного вміщати
 Його дари, поверне знов у прах,
 Відкіль я не просивсь. За що ж карати
 Усіх людей, що будуть після нас?
 720 Усемогутній — поможи збагнути.
 Хоча, по правді, пізні сперечання
 Тут ні до чого: сам же я прийняв
 Нав'язані умови разом з благом,
 Мені дарованим. Тепер негоже
 Їх розривати, бо й мене самого
 І всього навкруги творцем єсть Бог
 Єдиносутній. Що, коли мій син,
 В непослух впавши, караний отцем,
 Кричатиме: «Я не просивсь на світ».
 730 Чи виправдаю я його зухвальство?
 Ні! — хоч не вільний вибір, а природність
 Дала батькам дітей. А Бог же сам

По власній волі сотворив мене
 Й від Себе і Собі плекав ласкаво;
 То з волі власної й кара непослух.
 Отож заслужено терпи покару.
 Узятий з праху — повертайсь у прах
 Негайно. Нащо затягне життя,
 Занурене у муки на глум Смерті?
 740 Вернусь охоче в незворушну глину;
 Засну дитятком у її обіймах;
 Ніколи не гримітиме мені
 Й не наклика́тиме жорстоких видив
 Погроза Смерти й острах за нащадків...
 Проте є сумнів: щó, як людський дух,
 Вітхнений Богом, не вертав у прах
 З гниючим тілом? Щó, коли в могилі —
 Чи то деінде — є життя у Смерті?
 Це — страшно. Втім, не те. Адже не глина
 750 Грішить, а вдихнутий у мертву глину
 Життєвий дух. Тоді вмирає — що?
 Те, в чім життя і гріх. Разом із тілом,
 Немає сумніву, увесь помру,
 А що за тим, — не в силі я збагнуть.
 Бог — нескінченний; чи то ж безкінецьний
 І гнів Створителя на всіх людей,
 Рокованих на Смерть? Як сумістити
 Кінечне з безкіньним? Чи можлива
 Безсмертна Смерть? Це дивна суперечність,
 760 Немислима у Божім всемогутті,
 Як прояв слабощів. Хіба Господь
 Утверджує сувору справедливість,
 Ламаючи свавільно ті закони
 Причин і наслідків, що Сам поклав
 У сув'язі кільця в кільцеві з кілець
 У кільцях — вічно? Думав я, що Смерть
 Нас помахом єдиним вивільняє
 Від мук. Ба ні! Віднині відчуваю,
 В собі й навколо невідступний Розпад-
 770 Смерть ген у безконечність. Горе, горе!
 Обрушується наглим громом страх
 На голову мою і топче в землю
 Беззахисного. Відчуваю Розпад-

Смерть часткою себе й своїх нащадків.
 Оце мій спадок їм. Волів би сам
 Спожить його. Хай звільнені навіки
 З такої ба́тьківщини не кленуть
 Першолюдину як Першопричину
 Безвинної покари... Ні. Не те.
 780 Вони — моє продовження і сім'я,
 Осквернене, передане у спадок
 З розхитаністю волі, дій, думок.
 Хіба такі перед лицем Господнім
 Усто́ять? Аж тепер мені сяйнуло:
 Заборгувати витворам своїм
 Чи ж личить Богові? А плутанина
 Думок, хоч як петляє, вказує на мене —
 Найпершого ослушника, що Бог
 790 Скарав. Тоді нехай Господня кара
 Виповнюється! Хоч нам не під силу
 Тягар важезний, важчий, ніж Земля.
 А втім, ділитимем його удвох
 З негідною жоною: Найвинніший
 І Найкоханіша постали разом.
 Такого не було і більш не буде
 На цій Землі. Я — наче Сатана,
 Навіки проклятий! О, пізнання!
 О, почуття! В яку безодню жаху
 Мене ввергаєте!» Так нарікав
 800 Розгублений Адам глухої ночі —
 Не тихої, не ніжної, як перш,
 А в пелені болотного туману.
 Простягшись на відчуженій землі,
 Він кляв своє сотворення й звав Розпад-
 Смерть невідкладно здійснювати вирок:
 «Чом не покінчиш зразу? Де та правда?
 Чому баряться Божа справедливість
 І не прискорює ходи, глуха
 До молитов? Чому не озоветесь,
 810 Долини, затишні гаї, — ще вчора
 Чутливі й чуйні, гомінкі піснями
 Нічних небесних хорів!?» Стихла Єва,
 Закам'яніла в горі, підвелася
 І лагідно озвалась до Адама,

Торкнувши Мужа. Той схопився: «Геть!
 З очей моїх, зміюко, Сестро Змія!
 Як він, фальшива, тільки не хвостата
 І звивисто не видовжена тварь,
 Як він! Тоді б усі остерігались
 820 Пекельного жала в красі небесній,
 Що потім багатьох поспокушає.
 А ми ж були щасливі! Поки примхи
 Й забаганки твої та суетливість
 Зневажили мою пересторогу.
 Ти, самовпевнено заграючи,
 Перед дияволом похизувалась,
 Немов цариця, і попала в пастку.
 Я ж оступився, наче раб покірний,
 Тебе від себе відпустивши, вірив,
 830 Що ти розумна і неспокушена,
 Стійка й розважна — ох! Як помиливсь!
 Бо ті твої чесноти показні
 Ховають темну суть мого ребра,
 Що й від природи скривлене й ламке.
 О, чом його не викинуто геть? —
 Я жив би і без нього. Наш творець,
 Премудро населивши Небеса
 Мужськими духами, дав лиш Землі
 Таку принадну помилку Природи.
 840 О, чом Він зразу не наповнив Світ цей,
 Як Небеса, началом чоловічим
 І нам розмножуватись не велів
 Якось природно, тільки без жінок,
 То не зазнали би, як нині, лиха
 І тисяч нових лих в майбутнім! Жінка
 Ще попомучить чоловічий рід.
 Без неї ми ущербні та безплідні,
 А з нею — як знайти достойну пару?
 Ця — випадкова, в іншій — помилився,
 850 Та, люба й жадана, тебе не хоче —
 Повіялася з іншими. Ця любить,
 Але скоритись змушена батькам.
 Там двоє покохалися на горе:
 Вона — заміжня, чоловік лютує,
 Родині — срам, а діточкам — сирітство...»

Розгублений, у роздумах гірких,
 Адам від Єви відвернувся. Вона,
 Відшттовхнута уперше, розридалась.
 Припала чоловікові до ніг,
 860 Покрила їх розпущеним волоссям,
 Обнявши у покірнім каятті.
 Проквилила налякано: «Не кидай
 Мене, Адаме! Небеса хай свідчать
 Мою любов до тебе. Завинила
 Я ненавмисне. То мене звели
 На превелике наше горе. Змилуйсь,
 Єдина моя сило і розрадо!
 Покинута — до кого прихилюсь?
 Як доживатиму короткий час,
 870 Обом нам визначений? Помиримось,
 Адаме, в нашій спільній ворожнечі
 До Змія проклятого. Не карай
 Жону пропащу справедливим гнівом.
 Мені й без того важче, ніж тобі,
 Бо ми грішили вдвох: ти — перед Богом,
 Я — подвійно: ще й перед тобою.
 Як станем на Великому суді,
 Я плач здійму до самого Престолу,
 Нехай тебе минає Божа кара
 Й мене одну кара́ Господній гнів».
 880 ...Лежала Єва покайнно-тиха,
 Слізьми рясними поливала землю
 Й розворушила у душі Адама
 Любов до себе — тої, що була
 Всі дні йому розрадою. Покірна,
 Простерта у ногах його, прекрасна
 І рідна, всім еством тяглась до нього
 Розгніваного, в прихисток. Кохання
 Вмить обеззброїло його. Відчув,
 890 Що гнів ущух. Промовчавши,
 Озавсь до Єви ніжно: «Ти, як завжди,
 Поривиста, і важишся на те,
 Чого не відаєш. Тобі несила
 Тягар покари Божої нести
 Одній. Мій гнів тебе діймає більше,
 Ніж гнів Творця й невідворотна кара.

Я переконливіше доведу,
 Що сам один ту кару заслужив.
 Бо я — глава, опора, оборона
 Твоїй хиткій природі й кволій статі,
 900 Що мною не прихищені були.
 Встань, Єво! Не впадаймо у докори
 Та звинувачення. В тисячоліттях
 І так на наші голови впаде
 Багато... Зважмо, як би нам любов'ю
 Полегшити собі тягар тих кар.
 Здається, Розпад-Смерть нас доконає
 Не зараз і, можливо, не сьогодні.
 У муках помирання поступово
 Смерть пережовуватиме життя
 910 Твоє й моє і — горе нам! — нащадків
 Усіх». Озвалась осміліла Єва:
 «Адаме, знаю: небагато важать
 В занепаді моєму ці слова
 І роздуми гіркі, хоча й вернув ти
 Мене, слабку й хитку, зате твою
 Всім серцем люблячим в грудях живих
 Чи мрущих. Поєднаймося, Адаме,
 Рішуче й навпростець. Коли нащадків
 Усіх по нас чекає Розпад-Смерть
 920 І ми привідитимем їх у світ
 Цей проклятий, для того щоб страждали
 І йшли в неситну пащу Розпаду, — Адаме,
 Не допускай зачаття! Ти це можеш.
 Лишаймося бездітні. Хай при нас
 Помре й покаране насіння наше.
 Хай виллються у розпад животворчі
 Життєві первні... В тім тобі, мій милий,
 Відхилювати повноту любови,
 Коли мене торкаєш, бачиш, чуєш,
 930 В обіймах пестуєш, — ох, як це важко!
 Мені без цього, любий мій, ще важче.
 Взаємно недоконана любов
 У марній нездійсненності кохання —
 Це мука врівень з Божим покаранням.
 А може так: скрутим себе з насінням
 І заподіймо власними руками

- 940 Для себе Розпад-Смерть. Чого чекати?
 Наважмося, здолаймо смертю смерть».
 З лицем пополотнілим Єва вмовкла:
 Вжахнулася своїх бажань. Адам,
 Розважливіший у думках, вловив
 Далекий просвіток. Тож відповів:
 «Зневагою до втіх життя й кохання
 В пориві самознищення одчайнім
 Ти ніби перекреслюєш найкраще
 В собі самій. Бо справді не зневага
 До життєдайних радощів, а страх
 І жаль за марно згубленим життям
 Тебе штовхнули в розпач, ще й у Розпад,
- 950 Аби уникнуть Божої покари.
 Але розваж: і гнів, і кару Бога
 Всезнаючого не перехитруєш.
 Якби ми й кинулись в обійми Смерти,
 Господь подбав, щоб виміряна кара
 І муки не минули нас. Ба гірше:
 Заграючи зі Смертю, ми Творцеві
 Непослух вимовили, й Він у гніві
 Поселить Смерть у нас на віки вічні.
 Ні. Вдумаймося краще в Божий вирок:
- 960 В нім — надія. Кажуть: нащадки жінки
 Вражати будуть голову зміїну...
 Чи тільки ж то? А що, як у тварину
 Вселився ворог Бога Сатана
 І через Змія зводив нас? Вражати
 Такому Змію голову — ось помста
 Дітей за зведених батьків! Не хочуть
 Дітей ростити кастрати й самогубці,
 Ти ж у відчаї потяглась до них
 На превелику втіху Сатани.
- 970 Без людського насіння, без жінок,
 Поріддя сатанинське Розпад-Смерть
 Непереможне. Вироку уникши,
 Накличемо на себе гіршу кару.
 Кохана! Відкидаймо самозгубу
 Й свавільну яловість, бо в них гординя
 І розпач, злість і нетерплячий виклик
 Самому Богові, який поклав

На непокірливих ярмо покари.
 Згадай-но, як Він лагідно судив нас,
 980 Уважно вислухав, не відвернувся,
 Не спалахнув у гніві!.. Ми ж боялись,
 Що того дня нам буде Смерть. Ба ні!
 Бог присудив тобі родить дітей
 У болешах нестерпних материнства.
 А через мене Він прокляв цю Землю —
 Хай зрошує її наш піт для хліба.
 Наражені на голод, спрагу, спеку
 Чи холод, день у день боротись будем
 990 Зі Смертю, аби вижити й життя
 Удосконалювати у трудах.
 Розслаблене лінивство було б гірше,
 Аніж труди. В них ласки не відмовив
 Творець і допоміг: дав одяг недостойним
 І напоумлюватиме нас далі,
 Як перебути дощ, град, сніг, вітри
 Рвучкі, що — глянь-но! — вже куйовдять
 Та рвуть розкішні кучері дерев,
 А нас позбавлять прихистку в холодну
 Ніч. Як би то зібрать в один пучок
 1000 Жар сонячних промінчиків завчасно
 Чи видобуть жаринку від зудару
 Двох крем'яхів? А чи тертям трісок?
 Коли зударювалися дві хмари,
 То викресали блискаву — вона
 В смолистій деревині запалила
 Вогонь. Від нього розійшлося тепло,
 Немов од Сонця. Треба нам дружити
 З вогнем, єднать собі природні сили
 Для захисту від збурення стихій,
 1010 Що ми накликали. Молімося Богу —
 Хай нас навчить. Просім у Нього ласки,
 То зглянеться й дозволить у добрі
 Й добробуті прожити це життя
 Й вернутися у прах, домівку тління.
 А зараз що́ нам діяти? Ходімо
 До того місця, де ми чули вирок,
 І припадім покірно до Землі.
 В зітханнях покаєнних і сльозах

1020

Благатимемо у Творця прощення.
Він, певно, змилується, бо тоді,
Коли нам виголошувався вирок,
Попри суворість, Вид Його ясний
Виказував ласкаве милосердя».

1030

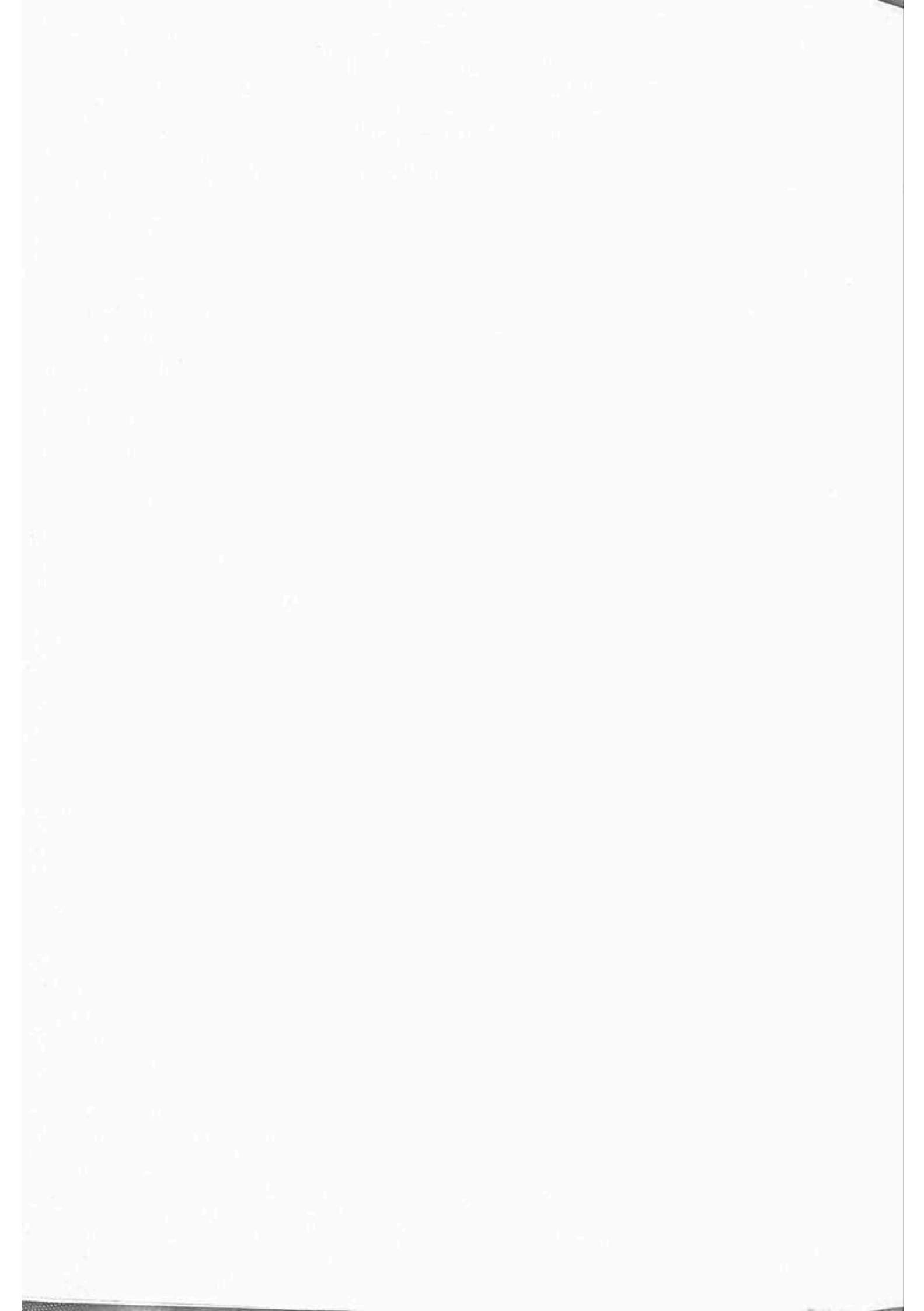
Так праотець усіх людей Адам
Із Євою каралися. Пішли
Туди, де суджені були, й припали
До Землі й здіймали руки до Небес,
Возносячи молитву покаянну
Від серця кроткого і щирої покути.
Слізьми рясними зрошували Землю,
Благаючи у Господа прощення.

КНИГА 11ДИНАДЦЯТА

КОРОТКИЙ ВИКЛАД

ин Божий доносить до Отця свого ті розкаяні моління наших першопредків і заступається за них. Бог приймає їхні молитви, але проголошує, що Адам і Єва не повинні довше пробувати в Раю; посилає Михаїла з гуртом Херувимів, щоб вивести людське подружжя геть, але попередньо відкривши Адамові прийдешні події. Прибуття Михаїла. Адам показує Єві певні лиховісні призьвістки. Укмітивши наближення Михаїла, виходить йому назустріч. Архангел сповіщає, що вони мають покинути Рай. Євине голосіння. Адам просить помилування, але скоряється Божій волі. Архангел виводить Адама на високу гору й відкриває перед ним усе, що має статися, аж до Потопу.

Книга
одинадцята

10 Спокутники впокорено зітхали
В молитві невимовній, бо Всевишній
Серця їх скам'янілі розтопив.
Отож отямилися й ожили.
Окрилені зітхання молитовні,
Мов теплий легіт, досягли Небес
Скоріш від ораторії гучної.
Та й перевершував би їхній зміст
Молитв Девкаліона й діви Пірри.
10 Їхні зітхання, невловні на вітрах,
Долинули аж до небесних брам,
Змішалися з пахучим фіміамом,
Котрий курився біля вівтаря
Найвищого, і досягли Престолу
Небесного Отця. На це вказавши,
Син Божий мовив: «Отче, ось плоди
Твоєї ласки до людей. Тобі
Їх в золотій кадильниці приношу,
20 Яко священник від Землі Твоєї,
Де сіяне Тобою проросло
І Нами ви́пестуване дозріло,
Солодше, аніж те, що перші люди,
Удобрюючи хоч би й сто дерев,
Зростили б. Прихили ласкаво вухо
До їхніх упокорених зітхань,
Невмілих, невимовних, ще дитячих.
Я — речник їх і захисник, — промовлю
30 За них. Візьму на себе добре й зле,
Що є у них, і силою Моею
Їх підійму й за них Сам заплачу
Своєю смертю. Отче Мій, прийми
Мене улю́дненого. Хай від Мене
Кадило з фіміамом Нас примирить
З людьми, котрі осуджені на Смерть
Неублаганну, бо шляхів зворотних

Нема. Лиш про одне Тебе прошу:
 Хай викуплені зріють у Мені —
 Шукають радощів та благодати
 Вони в Мені, як Я в Тобі, Мій Отче,
 40 Поєднані в одно». На те Отець:
 «Усе, що просиш для людей, те буде.
 Про що проситимеш, те й так оддавна
 Твоє. Проте в Раю їм жить не можна,
 Бо Я Природі дав такий закон:
 Високе, світле, чисте і нескертне,
 Чуже негармонійним грубим первням
 Відштовхує сплямованих людей,
 Огрублених гріхом, що їх завів
 50 У Розпад-Смерть, мов нездорова їжа,
 Що наражає тіло на гниття.
 Вони, в безсмерті створені і в щасті,
 Свого блага не поберегли
 І тим накликали собі страждання,
 Котрим нарешті покладе кінець
 Завбачений у Мене Розпад-Смерть,
 Щоби по муках, випробах, спокусах
 У грішному житті — очищені
 Ділами добрими і вірою, вони
 60 Прокинулися для життя Нового
 В Новому світі на Новій землі
 У мирі з Небесами. Присуд цей
 Про людство на Архангельськiм Синоді
 Повсюдно проголосим, як недавній
 Над Ангелами грішними Наш суд,
 Який Нам вірні й непохитні Сили
 Навіки утвердили». По цих словах
 Син Божий владно знак подав, і Ангел,
 Ознайомлювач Небесний, зняв сурму
 70 Гримучу — ту, що по тисячоліттях
 Почують на горі Синай, де Бог
 Приймає Мойсея. І востаннє
 Вона гримітиме на Страшний Суд.
 Той гук усепроникний долетів
 До найвіддаленіших тихих кущей,
 Найсоковитіших Дерев Життя,
 Струмків чи водограїв, де витали

В блаженстві й вічній дружбі Діти Світла.
 Вони, зачувши знаний гук, злетілись
 На всеверховний клич ієрархічно
 80 Й порозміщалися на владних тронах.
 Тоді з Богопрестольної Гори
 Господь явив їм усевладну волю:
 «Сино́ве! Люди, уподібнені
 До Нас, уже пізнали Зло й Добро.
 Покуштувавши з Древа Пізнання
 Заказаних плодів, оволоділи
 Гірким набутком: змішують Добро
 90 Зі Злом. Вони могли б щасливі жити
 В Добрі, ніколи не зазнавши Зла.
 Тепер вони в жалобі й каятті
 Мені впокорені молитви шлють.
 Я знаю їх серця, хисткі, примхливі
 І суєтні. Без нашої опіки —
 Того й гляди, — зухвалою рукою
 Дотягнуться до Древа Життя
 І житимуть, ні, схочуть жити вічно,
 Впавши у прах і тлін. Наказую ж
 100 Бо: виведіть людей з Мого Саду
 На землю необроблену, з якої
 Їх взято — хай близьке їм обробляють.
 Тобі Я доручаю, Михаїле,
 Обрати з-між вогнистих Херувимів
 Загін добірних воїнів. Хай дбають,
 Аби Наш Супостат, сам чи з людьми,
 В Раю безгосподарному не встиг
 Накоїти нового лиха й гірше
 Понівечити Рай. А людям повідом:
 Вони й нащадки їхні назавжди
 110 Втрачають Рай. Щоб не упали в розпач,
 Бо мучаться, ослаблі, в каятті, —
 Ти їм частково майбуття відкрий, —
 Те, що зволю знать, коли впокорено
 Сприймуть покару. Утіш Адама
 І нагадай Моє веління жінці —
 Приймати в лоно і рости сім'я
 Мужське з надією. З тим хай живуть
 В любові і турботі. Тепер звільни

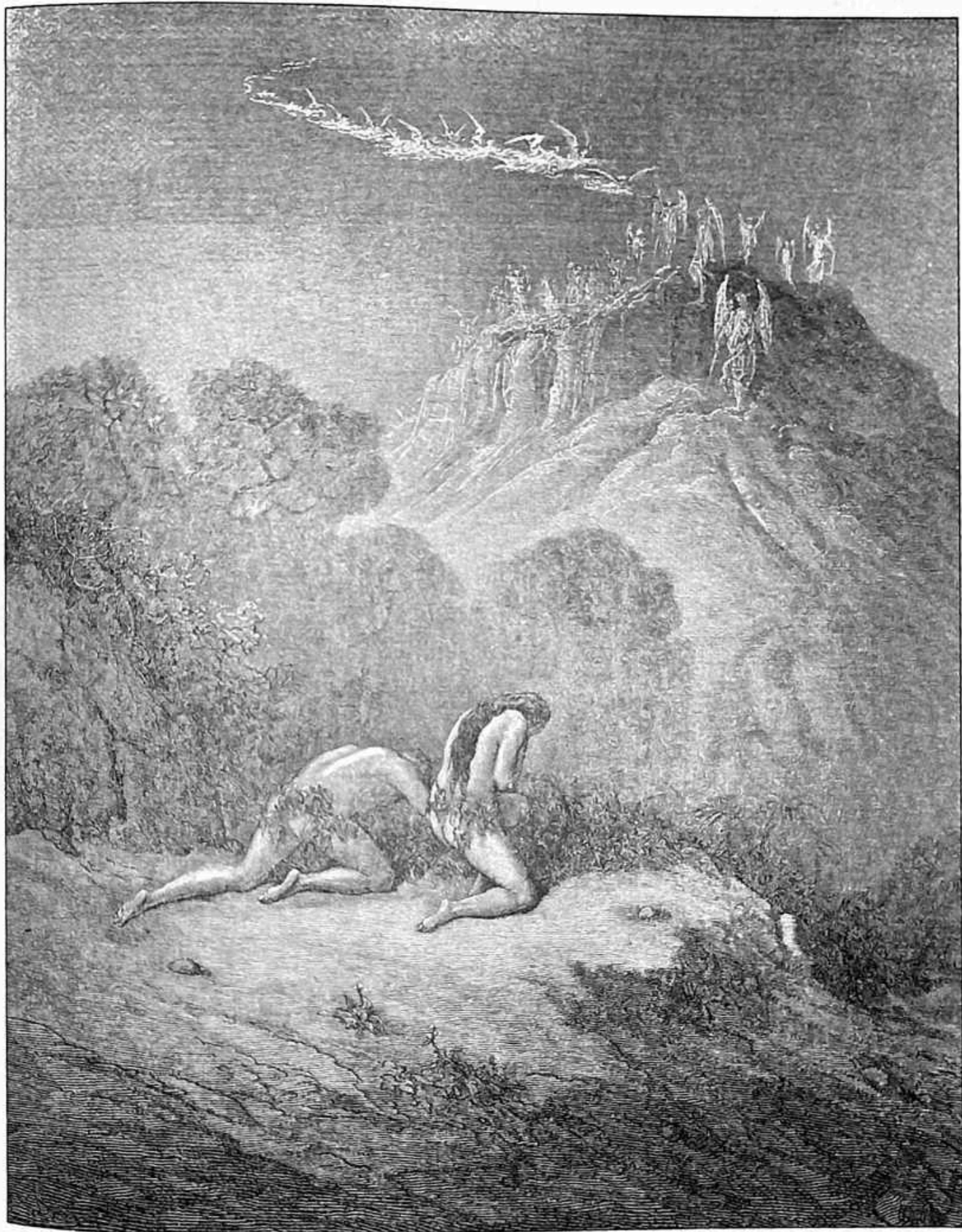
120 Сей Сад від них. На Сході, там, де легко
 Прокрастися в безгосподарний Рай,
 Розстав сторожу херувимську.
 Хай вогненным мечем вимахує
 Й відлякує від Раю, не пускає
 Ані душі до Дерева Життя,
 Щоб не пробралися нечисті духи
 Й не викрали на більше горе людям
 Плоди Життя». Творець умовк. Архангел,
 За ним когорта чуйних духів — кожен
 Чотирилиций, мов двоїстий Янус,
 Ще й світиться багатьома очима;
 130 Їх сотні, мов у Аргуса, проте
 Всі невсипущі й непричаруванні.
 (Бо Аргусові очі був приспав
 Гермес чарівним помахом тростини
 Крилатої чи грою на сопілці.)

Тим часом Левкотея окропила
 Ранкову Землю росами й торкнулась
 Промінчиками із Небес подружжя
 Першолюдей. Уранішня молитва
 Їх підкрипила. Посланий з Небес
 140 Провісник обнадійливий розвіяв
 Вчорашній страх. Адам озвався перший:
 «Природно, що усе Добро з Небес.
 Не можу тільки одного збагнути,
 Що й ми аж до Небес послати годні
 Краплиночку добра, достойну Бога.
 А втім, у нас така краплина є — це щира
 Молитва чи зітхання, що летить
 До Трона Божого. Коли в покорі,
 Стоявши на колінах, я благав,
 150 Щоби розгніваний Господь простив нас,
 Ураз мені сяйнуло: він схиляє
 Уважне вухо й слухає. Тоді
 Моїй умиротвореній душі
 Його завіт згадався: людське сім'я
 Потрощить голову Врагу людей.
 Тоді, наляканий, я не збагнув:
 Це ж — наші діти знищать Смерть!
 Отож народжуй їх, благословенна

160 Прамати всіх людей і всіх живущих,
 Бо в людях освятиться все живе.
 Впокорена й печальна Єва тихо
 Відповіла: «Ой ні ! Я не достойна
 Цих величань. Бо замість допомоги,
 В мені знайшов ти пастку. Заслужила
 На осуд я, на докір, гнів, огиду.
 Лиш ласка Усевишнього Судді
 Мені, що Смерть накликала на Землю,
 Звеліла стати джерелом життя
 З тобою. Ти ж, знехтувавши гріх мій,
 170 І досі возвеличуєш мене.
 Але поглянь: наш сад зове до праці,
 Як Бог судив, окропленої піотом.
 Хоч нам не спалося минулу ніч,
 Ми відпочили. Глянь: рум'яний ранок,
 Немов нічого не бувало, сяє
 І посміхається до нас. Ходімо —
 Без тебе вже ні кроку не ступлю!
 Тепер трудитись будемо удвох
 До вечора. Хіба то горе — разом,
 180 Хоча ми й грішні, жити у Раю?
 Ледь Єва вимовила це, Природа
 Їй заперечила: похмурі знаки
 З'явилися у повітрі, в птастві, звірах:
 Раптово Схід захмаривсь, зникло Сонце;
 Поблизу птах Юпітерів з вершини
 Із Заходу на Схід метнувся хижо
 За парою грайливих голуб'ят.
 Цар звірів раптом рикнув на узліссі
 І кинувсь переслідувати лань
 190 З її дитяточком. Створіння ніжні,
 Найперші жертви лютого ловця,
 Смертельно злякані, схопилися тікати,
 Та потемнілий Схід не дав притулку —
 Їх, бідних, кровожерний лев роздер.
 Побачивши це, вражений Адам
 Зітхнув: «Ох, Єво! Це, мабуть, початок
 Суворих перемін, що ними Бог
 Попереджає нас не легковажить
 Покарою. Невідворотна Смерть,

- 200 Як не тепер, то будь-коли й де-небудь
 Оберне нас і все живе у прах.
 На вранішній Землі і в хмарнім небі
 Подвійний знак звістив нам одночасно
 Із Заходу на Схід гонитву й Смерть.
 Отак-то зранку пломеніло небо
 На Сході, а на Заході світліли,
 Поблискуючи, кучугури хмар,
 Обтяжені, мабуть, небесним смислом».
- Адам не помиливсь. На Рай принишклий
- 210 З янтарних хмар спустилася когорта
 Небесних воїнів і зайняла
 Поблизу пагорб. Величава з'ява
 (Адам застиг, йому аж зір померк)
 Була куди величніша за ту,
 Що в полі Маханаїм побачив Яків,
 Коли постав ряхтливо-сяйний табір
- 220 Сторожі ангельської; ще страшніша,
 Ніж видиво навкруг гори в Дотані —
 Тісні ряди вогненних колісниць
 І вогнедишних коней — в час, як цар
 Сирійський йшов підступною війною
 На Божого пророка. Михаїл,
 Господній ієрарх, звелів заgonу
 Небесних вартових оволодіти
 Простором Раю. Сам же до людей
 Попрямував. Вони в передчутті
- 230 Великих змін стривожились. Адам
 Озвавсь до Єви: «Зараз ознайомлять
 Нові закони й долю. Он з гори,
 Яку окутала рожева хмара,
 Гряде до нас велична постать — Ангел
 Чи то Архангел, бо з постави видно —
 Один із наймогутніших у Бога.
 Та дивно: не овіює нас жахом,
 Але й не випромінює любови,
 Як Рафаїл, недавній добрий гість
- 240 Небесний. Єво, відійди в криївку».
- Адам налаштувався на гідну зустріч,
 А віддаля, прийнявши людську постать,
 Наближувався, як до мужа муж,

250 Архангел. Поверх панцира сяйного
 На ньому розвивалась опанча
 Багряна (в солунян та у тирійців,
 Які прославилися барвниками,
 Подібне йшло на пишні багряниці
 Царям чи тріумфаторам — на тоги.
 Ткачів там кольористики навчала
 Ірида, фарбувальників богиня).
 На шоломі іскристому Архангел
 Відкинув забороло і явив
 Змужніло юний лик. При поясі
 Його зірчастому ярився грізно
 Меч адамантовий, що Сатану
 Розсік був навпіл; у правиці — спис.

260 Адам вклонився низько. Михаїл,
 Небесний ієрарх, не привітавшись,
 Промовив так: «Тобі я сповіщаю
 Небесну волю. Знай: молитви ваші
 Почуто. Розпад-Смерть не забере
 Вас у сей час. Хоча Господь
 Попереджав про Смерть — дарує ласку
 Й дає пожити вам немало днів,
 Щоб ви один переступ перекрили
 Багатством добрих діл. Тоді Творець,
 Умиротворений, жорстоку владу,
 Яку над вами має Розпад-Смерть,
 270 Усуне. Тільки вам не жить в Раю.

Я тут з'явився вивести вас звідси
 На землю необроблену, з якої
 Ви взяті». Так проголосив Архангел.
 Адам поник, од горя занімілий,
 А Єва, чувши це в близькій криївці,
 Зайшлася у риданнях голосних:
 «О горе, горе! Краще Розпад-Смерть!
 О Раю рідний! Як мені покинуть
 280 Твої стежки, де Ангели витають,
 Де тиха і сумна я сподівалась
 Дожити упокорено до днини
 Й хвилиночки останньої для нас!
 О квіточки мої! Вам не буяти
 На холоді! Я з пуп'янків маленьких

Плекала вас, давала ім'я кожній.
 Хто вам голівки к Сонцю поприхилить?
 Рядочками маленьких і великих
 Хто вас напоїть свіжою водою,
 Що жебонить у райських ручаях?
 290 О наша рясно квітчана постеле!
 Тебе, подружній затишку, повитий
 І щедро встелений духмяним зіллям,
 Тебе, що так дбайливо берегла я,
 Велять покинути! Внизу за Раєм
 Як нам до випарів нечистих звикнуть?
 Як споживати грубу тверду їжу?!

Плачі жіночі обірвав Архангел:
 «Не побивайся, Єво, а терпляче
 300 Карайсь по-правді та наказуй серцю,
 Хай не вростає в те, що не твоє.
 Ти не самотня, ти у парі з Мужем.
 Де б не знайшли притулок, він вам був
 Як рідний». Приголомшений Адам
 Озвавсь нарешті: «Князю над князями
 Небес! Якби Всевишне повеління
 Явив не твій ласкавий голос — нам,
 Пригніченим огромом сил небесних,
 Розгубленим, у відчаї, несила
 310 Було б його здійснити. А тепер
 З тобою, хоч ми суєтні й кволі,
 Із рідного притулку перейдем
 У невідомий негостинний світ.
 Якби ж то невтомленні молитви
 Могли переінакшити Божу волю,
 Я безперервно плакав би й моливсь.
 Але ж та воля — Абсолют. Моління
 Всупр їй — наче подих проти бурі.
 Я їй корюся, бо своє лице
 320 Бог відвернув од нас. А тут, в Раю,
 Він нам не раз являвсь. Струмки, дерева,
 Стежки засвідчують Його появу.
 Я радісно розповідав би дітям:
 Ось біля цього каменя, он там
 Між тими кедрами Його я бачив,
 Чув Божий голос; ген на тій горі

З ним розмовляв, як з вами. Вівтарі,
 Жертовники й святині боговгодні
 Постали б тут у пам'ятку вікам.
 Сюди живлющі запашні плоди
 330 І квіти зносили б нащадки наші
 В офіру Богові. Внизу, в пустелі,
 Де нам шукать Його лице чи слід?
 Я согрішив був, прогнівив Творця,
 А Він, ласкавий, віддаляє Смерть.
 Отож у святобливому тремтінні
 Уловлюватиму й найменший одсвіт
 Величчя Слави Божої. Архангел
 На те зичливо мовив: «Божа Слава
 Витає не лише в Раю. Земля,
 340 Усесвіт, світ — Господні. Всюдисущий
 Наповнює вітри й моря, і сушу,
 Й створіння, у які вдихнув життя.
 Тобі Він в особливе володіння
 Дарує Землю — немалий се дар.
 Не думай, що за обрієм Едему,
 Чи то за Раєм, не витає Бог.
 Я здогадався сам: Рай — лиш маленька
 Колиска ваша. Звідси розійшлися б
 В усі кінці Землі твої нащадки.
 350 Вони навідувалися б у Рай, щоб
 Поклонитись Праотцеві своєму
 Великому. Але ти оступився,
 То й проживатимеш у низині
 Сам і сини твої. Проте будь певен:
 Там, у пустельному пониззі, й тут,
 Як скрізь, однаково витає Бог —
 Являється в різноманітних знаках,
 По-батьківськи піклується про вас,
 Власкавлює усіх. Я посланий
 360 Зміцнити вашу віру перед тим,
 Як ви підете звідси, й показати
 Діяння добрі й злі, що ви й нащадки
 Накоїте, піддаючи випробі
 Ласкавість Божу. Це — вам у науку:
 Щоб гамували втіху страхом Божим,
 Училися в терпіння і печалі

І з витримкою гідною несли
 Однаково набутки і утрати.
 Лиш так достойно збудете життя
 370 До неминучого кінця. Ходім
 На он ту гору. Поки Єва спить,
 Як ти у час, коли її творили,
 (Я їй навів сон), ти пильним зором
 Загострено спостерігай картини,
 Що являться тобі». На те Адам
 З подякою: «Учителю! Небесний
 Хранителю від Зла! Віднині в праці
 Важкій, але посильній і в спочинку
 380 Та в роздумах, які він нам дає,
 Удосконалюватимусь. Веди!»
 ...Удвох знялись на шпиль до Божих видив
 Під неба напівсферою, відкіль
 Найдальші обрії простору й часу
 Відкрилися. Проте не дальші й ширші,
 Ніж ті, що їх в пустелі іудейській
 Являв Спокусник Другому Адаму,
 Коли всі царства й слава цього світу
 Постали перед Богочоловіком,
 Як от: престол наймогутніших Ханів
 390 У місті Камбалу; трон Тамерлана
 У Самарканді над рікою Оксус;
 В Китаї — імператорський Пекін;
 Столиці Індії Лахор та Агра
 В часи Великого Могола; ближче —
 Злотистий Херсонес; ще — Екбатан
 У Персії. На Півночі Російській —
 Кубло деспотії Москва; південніш —
 Імперія султанів Візантія
 Потурчена. Ще: Захід Африки,
 400 Де Негус-цар; на Сході — порт Ерकोко
 І царств приморських городи: Момбаза,
 Квілеа, Софала, Мелінд, де океан
 Полоще берег Конго; відтіля
 Південніше — Ангола. А на Північ
 Від Нігеру-ріки до гір Атлас
 Позводилися царства Альмансора:
 Фез, Суз, Марокко і на Схід — Алжир

Та Тремізен. Неподалік — Європа,
 Яка залізному владарству Риму
 410 Корилася. Й перед духовним зором,
 Мабуть, постало царство Мотецуми
 В багатій Мексиці; Куско — в Перу
 І ще багатший трон Атабаліпи.
 А ген — ще не розорена Гвіана,
 В ній — град, що Геріонові сини
 Звуть Ельдорадо... Тут видіння глибші
 Відкрилися Адаму, бо Архангел
 Йому з очей гріховну зняв полуду,
 420 Зміцнивши нерви зору настоєм
 Очанки й рути, а з джерел Життя
 Три краплі в очі запустив до дна
 Духовного. Адам від зблиску впав.
 Його підведено: «Розплющуй очі!
 Спостерігай: гріх — у твоїх нащадках.
 Хоч Змій не зводив їх. Не смакували
 Заказаних плодів, але впадкують
 Твою Гріховність». Адам побачив поле.
 Жнива. Снопи. А ген — зелений луг.
 Стежки, протоптані отарами. Межа
 430 Між полем і пасовищем. На ній
 Жертовник, вкритий дерном. Йде Жниввар
 Утомлений. Несе він на пожертву
 Пучки колосся, висмикнуті в полі.
 А з лугу йде Пастух. Несе на жертву
 Ягнятко щонайкраще з череди.
 Упорав жертву. Поназнісив хмизу.
 Уважно розкладає зверху лій
 Та нутрощі тварини й посипає
 440 Пахучим зіллям. Молиться. Чекає.
 І з неба впав огонь. Увись струмить
 Пахучий дим. А Жниввареву жертву
 Не прийнято. Жниввар тамує лють,
 Відводить Пастуха убік. Кричить.
 Хапає каменюку — б'є під дих.
 Той падає. Із горла ллється кров...
 Адам заціпенілий зойкнув: «Горе!
 Несправедливо скривджено людину!
 І як же так? — злий праведного б'є!»

- Архангел, теж уражений, додав:
- 450 «Адаме! Ось ці два — твої сини.
Той заздрісний правдивого убив.
Блажен конаючий, залитий кров'ю,
І проклят братовбивця, хоч живе
І житиме ще довго. Божа кара
Причини з наслідками об'єднає
І перекупників не оминає».
- Наш Праотець зажурено зітхнув:
«Гидка причина, ще гидкіший вчинок.
Скажи: я щойно бачив — Смерть? Як страшно!
- 460 Я теж вернувся у природний прах,
З якого зліплений? Яке нестерпне
Видовище! Який жахний кінець!»
- Йому Архангел мовив: «Смерть людську
Ти зрів у першій вияві. Багато
Доріг у Розпад. Ця, що бачив ти, —
Від злоби невгамовної та гвалту,
Які засліплено хапаються за зброю.
Втім, не так Розпад, як переступання
Його брудних порогів вам страшне.
- 470 А їх немало: голод, мор, пожар
Непогамоване ожирство, хтивість,
Пияцтво, лінощі... З них розповзуться,
Як з муравлища, болячі й хвороби.
Дивись, до чого доведе нестримність
Твоєї жінки». Тут нове видіння
Постало. Пітьма, сморід, тіснота,
Мов лазарет, забитий вщерть каліччям
І гниллю. То усе людські тіла,
Іще живі, покорчені в хворобах:
- 480 В подаграх, епілепсіях, сухотах,
Бловотах, кровотечах і судамах,
Від каменів у нутрощах, в гангренах,
У буйствах біснувань, у тьмі безумств,
Безпам'ятстві сновидь і летаргій,
В холодних меланхоліях, в пекучих
Суглобах, викручених ревматизмом —
У незліченних болящах недуг.
Між ними походжає Розпад-Смерть
Із списом неквапливим, хоча многі

490 До нього тягнуться, благаючи: «Врятуй!
Добий!..» Адам коли таке узрів,
То просльозився. Бо й камінне серце,
Не роджене жоною, співчуттям
Пройметься. Погамовуючи відчай,
Він застогнав у наріканнях: «Горе!
Нещасне грішне людство! Ліпш йому
Скінчитися без розплоду. Навіщо
Життя, яке минає у стражданнях?
Хіба для цього нас вели у світ?!

500 Якби знаття — не прийняли б життя
Чи зразу попросили б: відпусти
Нас з миром: образу Твому не личить
Спотворення огидне! Збережи нам
Хоча б дещицю Божої Подоби!»

«Подобу Божу, — обірвав Архангел,
Ви скинули самі для невгамовних
Пожадань заздрісного Сатани,
Якому догодили; отже, образ
Його освоюєте. Знай: порочність,
510 Вспадкована від Єви, у нащадках
Розтопче Божеське у збоченнях
З Природи здорової і чистої...»
Адам замовк, озвався: «Визнаю:
Це справедливо. Та хіба нема
Доріг достойніших для повороту
У рідний прах?» Йому Архангел:
«Є одна. Вона у приписі: знай міру.
Будь стриманий у їжі і питві.
Затям: у них — лише пожива тілу,
520 А не сумнівні радощі обжирства.
Тоді в здоров'ї добрім проживеш
Багато тисяч днів. По тому тихо,
Мов перестиглий плід, впадеш у землю,
Неначе в руки матері — не збитий,
Не вирваний з корінням, не гнилий,
А повноцінно звершений. Це — старість.
Переживеш дитинство, юнь, змужніння,
Красу і силу, гострий зір, смак, слух;
Тоді посивієш, ослабнуть м'язи,
530 І меланхолія остудить кров;

Поникне дух, допитливість прив'яне,
Життєві радощі лишаться в згадках,
І кане в п'їтму благодать життя».

На те Адам поривно: «Ти відкрив,
Що Смерть забарна людям не страшна.
Але ж і довголіття — теж покара.
Тоді пощо подовжувать життя
І в довголітті опускаться в Розпад
Повільний? Ліпше якомога швидше,
Обтяжливих обов'язків позбувшись,
З'єднатися з природним рідним прахом».

540

Архангел заперечив: «Ні, не те:
Й жадоба, і зневага до життя
Збивають із достойної дороги,
Що дав Творець. Коротке, а чи довге —
Це Небесам лиши й живи по правді.
А зараз подивися ще видіння».

Враз розпростерлася рівнина — ген
До обрїю. На ній — багатобарвні
Намети. Ходять попасом отари.
Біля наметів чутно співи й звуки
Цитр, арф і сопілок. Натхненні пальці
Перебирають струни і лади.
У ніжному переплетінні линуць
Високі і низькі, гучні і тихі,
Зустрічні й супротивні співи й бреньки.
А он тяжкий трудар ковальських міхів
Роздмухав горно, дав плавильним тиглям
Вогню, аби уламки міді й криці,
Понавизбирувані з попелищ
Лісних пожеж, що оголили землю
До жил металу, зблислих по дощах
Чи вимитих потоками з-під круч, —
Зажевріли. Їх переплавлять,
Зіллють у форми, потім наклепають
Для себе різнорідного знаряддя
Й начиння для полян і скотарів.

550

560

«Поглянь убік, де круто знявся кряж
Гірський. Там вивелося інше плем'я —
Пряме поставою, богобоязне,
Уважливе до діл Творця, трудяще,

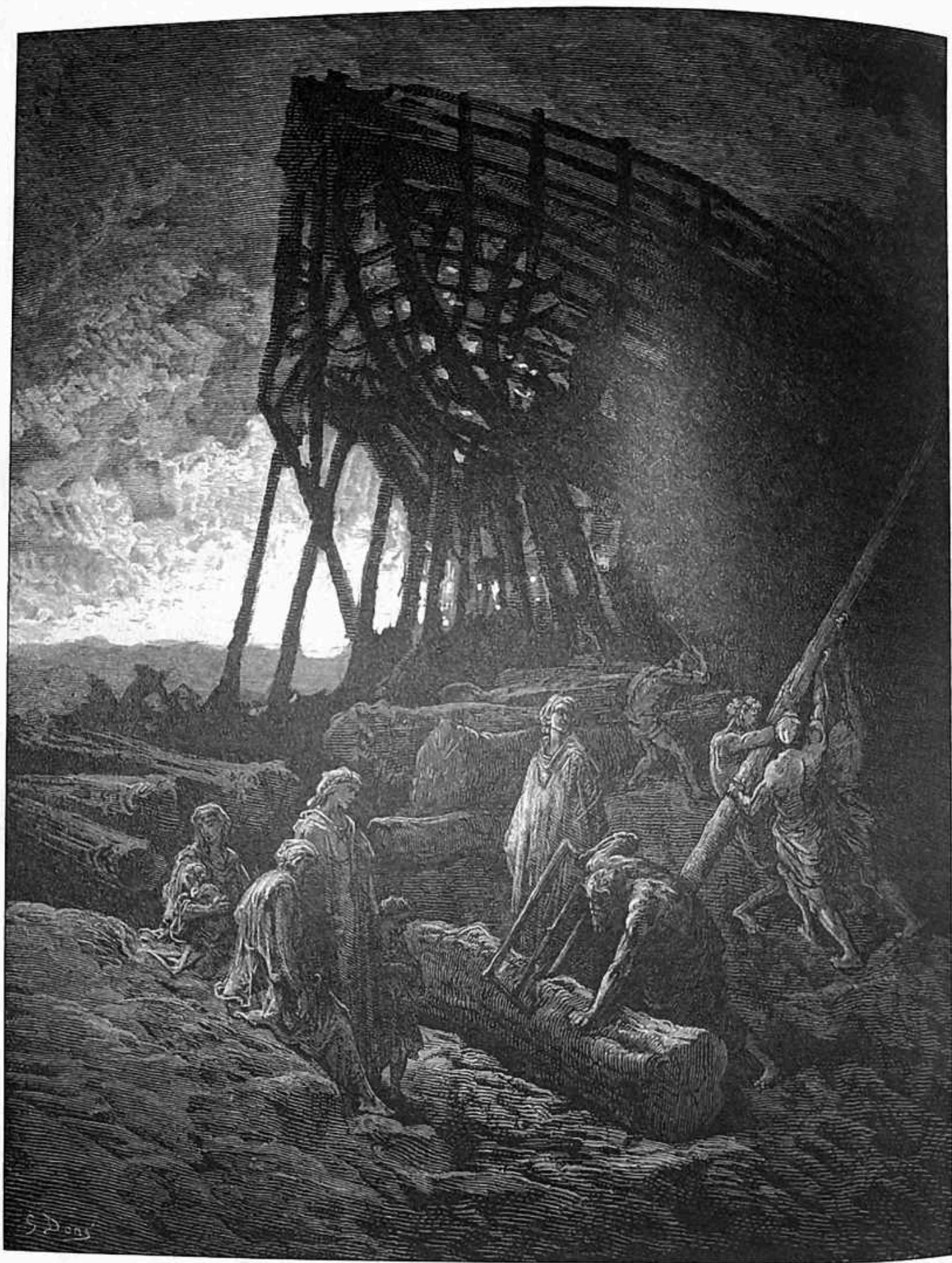
570

Свобідне й мирне. Бачиш? — йдуть униз,
 До шатер». Звідти вибігли дівчата
 Барвисто вбрані, в блискітках прикрас
 З дзвінками арфами в руках. Співають,
 Їх млосні співи та вихлясті танці
 В горян сурових забивають дух:
 Жагою спалахнувши, хтивим оком
 Вистежують собі красунь і в пастки
 580 Любовні ловляться. Спадає вечір —
 Пора гарячих шепотів й освідчень,
 І вже спалахують, мов смолоскипи,
 Жаркі обряди й оди Гіменею,
 Й під музику, гірлянди й розсип квітів
 Бенкетом буйним юности й кохання
 Двигтять намети всю весільну ніч.
 Побачене й почуте — труд, гульня
 І радість незмарнованої юні —
 Адамові, природно, гріли душу
 590 Юнацьку. І не диво, бо й своє
 Згадалося. Замислено промовив:
 «Ти, вісник яснозорости, відкрив
 У третьому видінні торжество
 Здорової щедротної Природи,
 Не те що в перших видавах, набряклих
 Бридким поверненням у Прах». Архангел
 Йому на те: «Цим радощам природним
 Не дано бути мірилом для людини,
 Сформованої у подобі Божій
 600 Задля таємної духовної
 Мети. Бо там в наметах розпростертих
 Чаїться Зло і кубляться пороки,
 Бо там живуть нащадки Братовбивці.
 Вони — ти бачив — підняли ремесла
 Й красою уприємнюють життя,
 Забувши Сотворителя, чий Дух
 (Хоча вони й безбожні) дав їм силу
 Й дітей дарує їм ставних, вродливих.
 Ти придивлявсь до їхнього жіноцтва?
 610 Немов богині юні, звабні, ніжні
 Й грайливі!.. Та нема у них чеснот,
 Що прикрашають домовиту жінку

І повнять дім Добром. Вони пусті,
 Бо зрощені для похитливих ігрищ,
 Спокусної одежі, вихилясів,
 Базікання й підморгувань. Горяни ж —
 Достойні, чесні, праведні (за тее
 Синами Бога звані) піддалися
 Розвійному жіноцтву і на вітер
 620 Пустилися у пестошах-цілунках!
 Ті пестощі оділляються слізьми,
 Що їх виплакуватимуть потомки.
 Адам почув це, й радощі погасли,
 Ледь зблиснувши. Тоді зітхнув: «Шкода,
 Що й праведні зійшли на манівці,
 А Жінка — знак біди!» — «Не забувай,
 Що й ожіночені чоловіки
 Розслаблюючися, втрачають розум,
 Хоч мають берегти його, як дар
 630 Небес», — додав Архангел і кивнув:
 «Дивись іще картину». Тут обжитий,
 Полями і містами вкритий простір
 Їжачиться оружжям. Де не глянь,
 Високі брами й войовничі вежі.
 Он там — воюють, тут — війну готують;
 Ці — зброєю вимахують, ті — коней
 Гарячих, здіблених, приборкують;
 А он де — вишикувались у лави
 Одна проти одної кінні й піші.
 640 А там — лихі напасники женуть
 Сполохані отари. То́ все здобич,
 Віднята в пастухів, які втекли,
 Рятуючи життя. Сюди біжить
 На виручку озброєна рідня.
 Зійшлись у бійці. Соковитий луг
 Почервонів і, стоптаний, чорніє,
 Покритий трупом. Он беруть в облогу
 Високий мур. Підтягують драбини,
 Підкочують скрипучі катапульти,
 650 Жбурляють каменюччя. Оборонці
 На голови нападників ллють сірку,
 Палаючу смолу і мечуть стріли.
 Куди не глянь — убивства. А на площі,

Вимахуючи берлами, зібрали
 Міську нараду. Сивочолі старці
 Дають пораду мудру. Збройні мужі
 Перечать їм, і закипає сварка.
 Аж врешті хтось поважний, не старий ще,
 Вкладає в вуха всім промову ревну
 660 Про справедливість, добротворну віру
 Й грядущий Божий суд. Та ледь почули —
 Всі вибухають гнівом на промовця,
 От-от накинуться і розшматують.
 Ні! Впала раптом хмара і закрила
 Його від натовпу. Скрізь гвалт, насильства,
 Що нікуди й сховатися. Адам,
 Заплаканий, в Архангела питає:
 «Ці слуги Смерти — хто вони? Невже
 670 То люди? Нищити собі подібних,
 Тисячократно збільшуючи гріх
 Братоубивства? Хто ж отой Правдивець,
 Котрого врятували Небеса?»
 На те Архангел: «Ти узрів нащадків,
 Народжених від недоладних шлюбів
 Видіння попереднього, де Добрі
 Злигалися зі Злими випадково
 Та наплодили в захваті дурнім
 Дітей — великих тілом, дрібних духом.
 То — велетні, хоробрістю преславні,
 680 У бійках силою рамен і ніг
 І ті, що вигублять народи цілі.
 З-між них найбільш уславленими стануть,
 Хто більше награбує й накраде.
 Їх оспівають у найкращих гімнах,
 В історії вони — батьки народів
 Й губителі Землі (і довго ще
 Смердять зі статуї, книг і мавзолеїв —
 Чума на рід людський). Ото їх слава.
 А тих, хто гідний слави й похвали,
 690 Замовчуватимуть, як і Пророка,
 Того, що появлявся у видінні.
 Він — сьоме покоління по тобі —
 Єдиний праведник серед жорстоких,
 Ненависний і цькований за те,

Що жив по правді сам-один і Правду
 Про Бога і грядущий суд Небесний
 Поширював. Із ласки Бога в хмарі
 Чи в колісниці срібнокрилих коней
 Злетить, вознесений на Небеса
 У сяйві Слави Божої в безсмертя,
 700 Бо праведних не забуває Бог,
 А злих карає. Це — тобі в науку.
 Ось ще видіння». Все перемінилось:
 Грабунки й війни захлинулись. Мир
 Прийшов на Землю радісно-безжурний —
 Суцільне свято розкошів, дозвілля
 Й весіль — злягань солодких: то гвалтовних,
 То куплених, то потайних у зрадах
 Подружніх; у чревоугодстві оргій
 Та розперезаності... Глянь: встає
 710 З-посеред цього тирлища один
 Муж праведний! Жбурляє всім у вічі
 Осуд за їх неправедні діла.
 Відвідує бенкети та обряди
 Срамотні і волає: «Схаменіться!
 Вам дано душі звітні перед Богом
 На неминучому Суді!» — не чують.
 Хто чує — зневажає. Праведник
 Згорта свої намети і в дорогу
 Рушає в гори, де з дерев високих
 720 Ковчег будує велетенський: вгору
 І вшир, і ввись одновимірний. Потім
 Обмазує його смолою й двері
 Щільні високо збоку приробляє
 І зносить усередину запаси
 Харчів різноманітних для людини
 Й тварин. Відтак — о диво! — у Ковчег
 Збігаються, злітаються, вповзають
 Всі звірі, птаство, гади й комашня
 Попарно чи по сім пар, вид за видом.
 730 Останнім входить у Ковчег сам Зодчий
 З родиною: троє синів і жони —
 Чотири людські пари; зачиняють
 Наглухо двері. А тим часом вітер
 Нагонить і нагонить звідусіль

740 Тяжезні хмари дощові, а з гір
Здіймаються нові й нові тумани
Й чорніє тяжко безпросвітне небо,
І проривається в непогамовній зливі,
Що не вщухає, поки Землю всю
Й гори, низини потопляє повінь.
Над нею бовваніє лиш Ковчег,
У нім — врятовані живі; під ним —
Пото́плі суходоли і моря,
Караючими водами залиті.
В палацах чудиська морські кишать
І пліодяться. Численний людський рід
Пропав, і обезлюдніла Земля.

750 Адаме! Ти, уражений, зомлів;
Тебе легенько підхопив під руки
Архангел. Стримував невтішного
Прабатька, у котрого на очах
Пропали діти, внуки й правнуки.
Ти простогнав: «О, видива страшні! —
Майбутнього! Було би вас не бачить!
Тоді конав би сам, у власнім злі
Караючися тяжко. Ви лягли
На одного нестерпним тягарем
Тисячоліть майбутніх, де життя
Моїх нащадків раптом обірветься.

760 Як страшо знать про неминучі муки
Тих, що прийдуть по нас! Ні-ні! Не можна
Відслонювати людям майбуття
Лихе. Воно — невідворотне — мучить
В передзнанні, неначе наяву.
Все, бачу, надаремно! І не буде
Когось, щоб знав це — всіх змете Потоп.

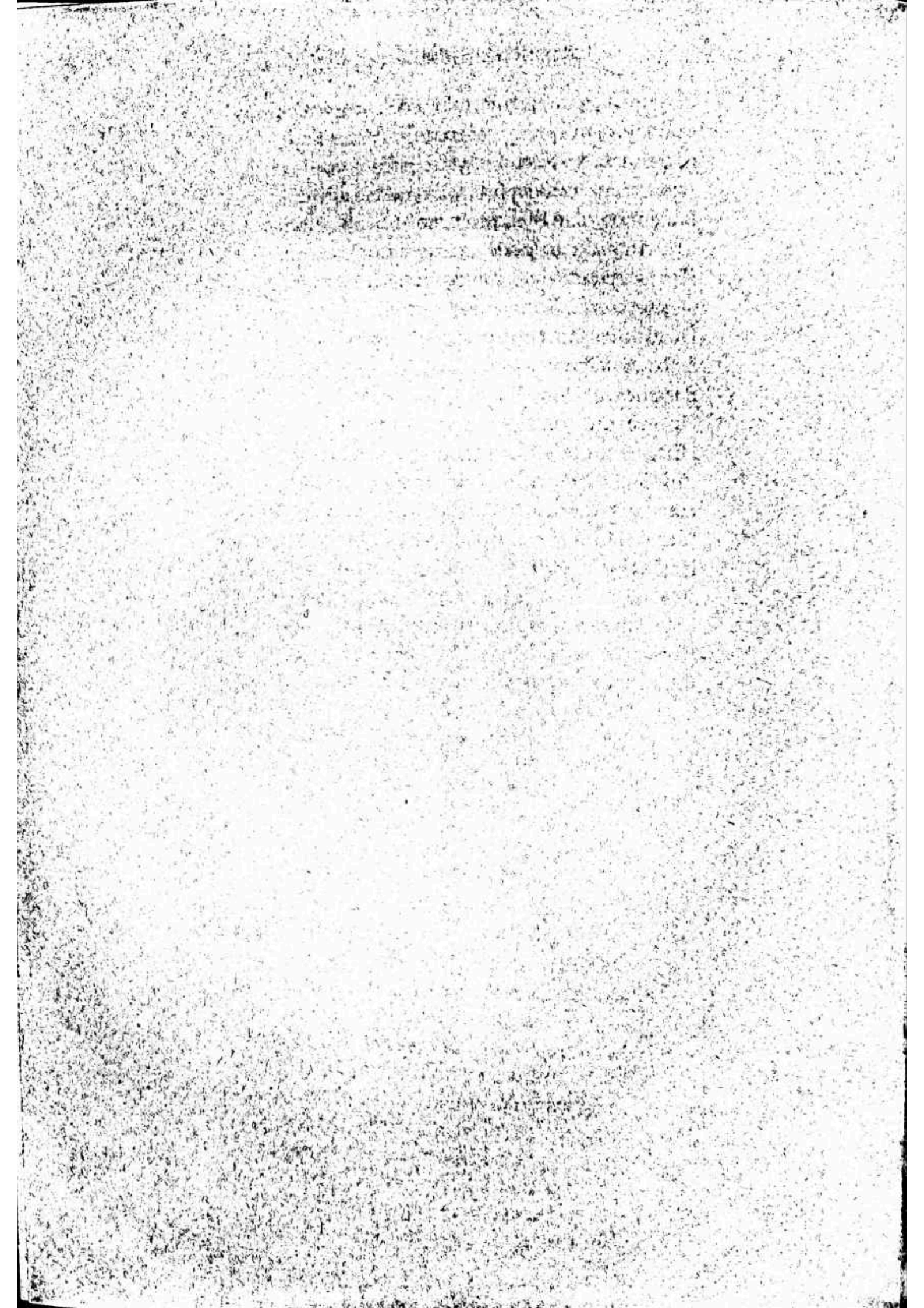
770 Ті кілька, що гойдаються на хвилях,
Невдовзі згинуть з голоду і жаху
В безмежжі вод. Була іще надія:
Не стане війн, позбудуться насильств,
То житимуть у мирі й благодаті.
Ба ні — Зло з нами скрізь. Ти показав,
Що в мирні благодатні дні розпушта
Знелюднює нас, як війна — вбиває.
Невже геть виродиться людський рід?

780 Дай знати». Михаїл йому на те:
 «Розкоші і багатства, що ти бачив,
 Назбирані із подвигів героїства
 І доблестей, позбавлених чеснот:
 З війн, грабежів, безумної відваги
 На кровію просякнутій Землі, —
 Буятимуть у блискітливих шатах
 Високих рангів, титулів і звань.
 Відтак їх носії впадуть в обжирство,
 В пересит, лінь, хіть — в рабство до пороків
 І в підступах, інтригах та гордині
 Позабувають дружбу і любов.
 А ті, кого скорили у війні,
 790 Свободу втративши, забудуть совість
 І Божий страх — беззахисні, спідліють.
 Поклоняться панам, і можновладці
 Ласкаво вділять їм своїх пороків.
 Так опорочаться й раби. Все людство
 Забуде поміркованість і віру,
 Честь, правду, гідність, справедливість —
 Нижче упасти нікуди! Лише один
 Останеться Правдивець — світла син
 У темряві віків: неспокушений
 І непоступливий супроти всіх,
 800 Він спонукатиме їх повернутись
 На шлях надійний злагоди й помірних,
 Доступних радощів. Його здіймуть
 На глум і проженуть. Ведений Богом,
 Він із синами вибудує дивний
 Ковчег — гігантську скриню (ти це бачив),
 Аби порятувать себе, родину
 Й тварин від усесвітньої заглади.
 Коли вони сховаються в Ковчег,
 810 Із неба хлине водяна лавина
 І зливами спадатиме невгавно,
 Й залле усе: моря, і сушу, й гори.
 Тоді навальна хвиля зіштовхне
 Ці райські пагорби й посуне долом.
 Кущі, дерева, квіти упереміш
 З корінням і землею потечуть
 У море. Потім вирине з води

- 820 Сухий солончаковий мертвий острів,
Де схлипуватиме чаїний крик.
Людей не буде там. Це знак тобі,
Що у Творця нема священних місць,
А є лише освячене людьми.
- Дивись: там на Потопі височіє
Ковчег на хвилях втомлених, пониклих
Під небом розпрозореним на вітрі.
Гарячий суховій розкидав хмари
І брижить воду. Роз'яріле Сонце
Ковтає шпарко хвилі, і Потоп
Спадає – відступає у глибини,
Наглухо замкнені під ясным небом.
- 830 Ковчег не колихається, бо днище
Заскреготало об найвищу гору.
З-під хлялих відхлюпів потопних вод
Де-де уже вилонюються скелі.
З Ковчега вилітає чорний крук,
Кружляє й повертається. За ним
Пускають двічі голуба, і той
Вертається, ще й в дзьобику несе
Віть оливкову – добрий Миру Знак.
Вода навкруг Ковчега відступила.
- 840 Врятовані обачливо виходять.
Найперше – Зодчий. Знявши руки вгору,
Молитву творить вдячну до Небес.
Підносить зір і бачить вогку хмарку,
Від хмарки вниз – веселу Рай-Дугу
Багатокольорову: знак Господній
Завіту, примиренного з людьми».
- Адам на radoщах гукнув: «Живем!
Ти, що Майбутнього являєш дійсність,
Повчителю небесний, оживив
850 Мене ясною впевненістю: люди
І всі на розплід обрані тварини
Розмножаться, хоч невимовно жаль
Зіпсованого світу, що втонув.
Та більше радісно, що Праведник один
Спасеться, боговгодний, і Господь
Від нього людство виведе нове.
Скажи, що значить ся Дуга грайлива,

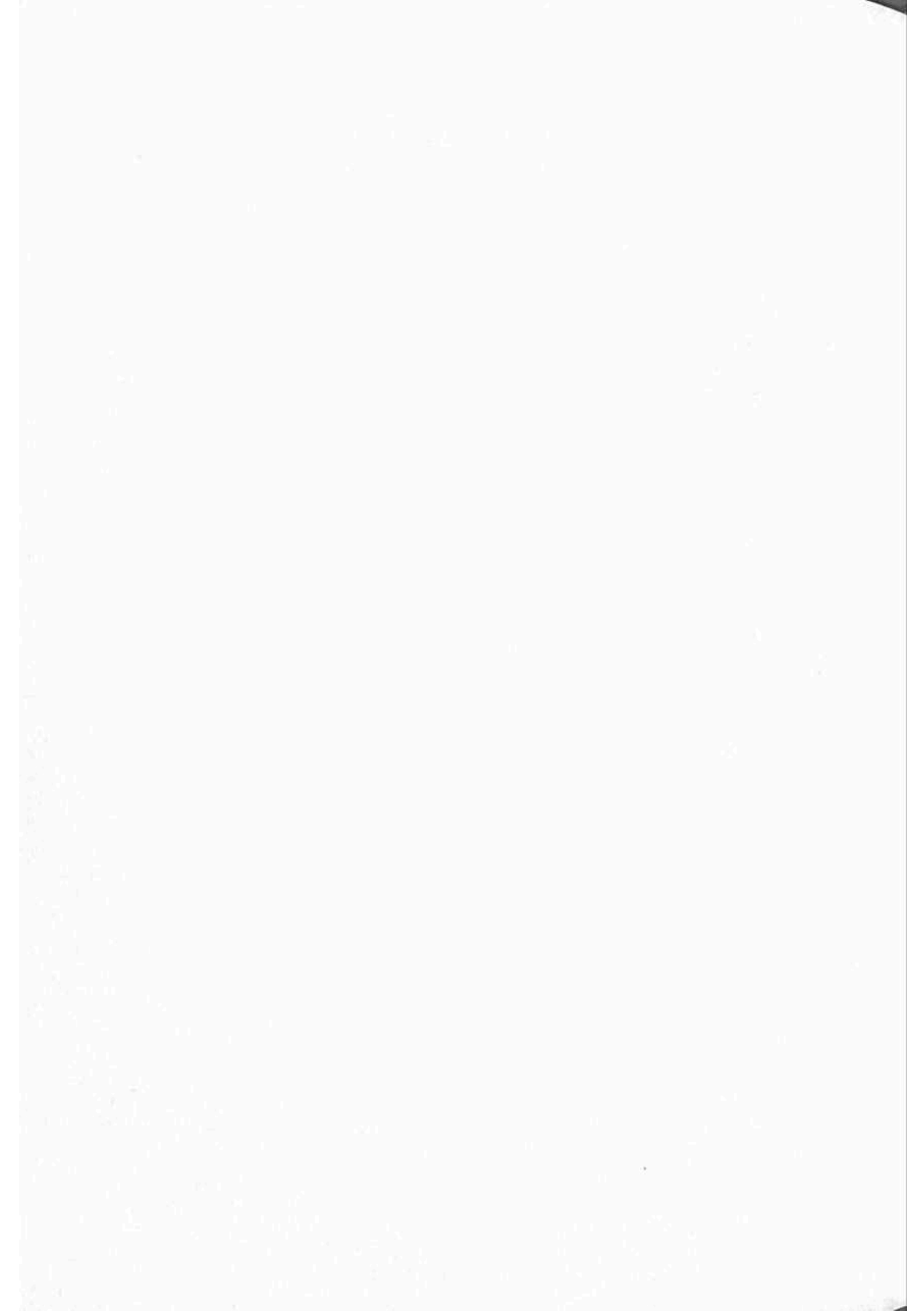
860   Що поєднала Землю й Небо? Може,
Впоясування хмар — то добрий знак,
Що потопельних вод уже не буде?»
Архангел усміхнувся: «Ти кмітливий!
Бог шкодував був, що створив людину —
Спотикливу в гріхи, хитку в пороки.
Поглянувши на Землю, що гнила,
Осквернена, Бог змив її у гніві
Потопом. Лиш одного пожалів
З сім'єю Праведника. Ця Дуга —
Барвистий Знак Господнього Завіту
870   Про те, що води дощові й морські
Ніколи знову не спустошать Землю.
Сей Знак являтиметься серед хмар
Нагадуванням втішним. Пори року,
Часи сівби і жнив, спек і дощів
Незмінно чергуватимуться вчасно,
Доки Вогонь Всесвітній переплавить
І Землю цю, й небесну твердь. Тоді
Нові постануть Небо і Земля
Для праведників у єднанні з Богом».

КНИГА ДВАНADЦЯТА КОРОТКИЙ ВИКЛАД

ут архангел Михаїл продовжує розповідати й показувати, що станеться вже після Потопу; далі, дійшовши до згадки про Авраама, поступово уточнює, пояснює, хто ж буде тим Сім'ям Жони, обіцяним Адамові та Єві по їхньому Гріхопадінню: як Син Божий утілиться в їхнього нащадка, загине, воскресне й вознесеться на Небеса; яка буде Церква аж до його Другого Пришестя. Адам, дуже задоволений і втішений цими одкровеннями та обітницями, сходить разом із Михаїлом із тієї гори вділ, будить Єву, що весь цей час спала, але бачила приємні сни, що несли їй душевний спокій і покору. Михаїл, узявши обох їх за руки, виводить Адама та Єву з Раю, а вогняний меч вимахує праворуч-ліворуч за їхніми спинами, й Херувими стають на свої місця — стерегти Рай.

Книга
дванадцята

Немов на півдорозі мандрівник,
Хоч поспішає, спиниться на мить, —
Так Ангел помовчав на переломі
Видінь, де був старий загиблий світ
І з нього відбруньковувався новий.
Чи все збагнув Адам? Той не озвався.
І лагідно провадив далі Ангел:

10 «Ти спостеріг початок і кінець
Людського світу давнього. Від нього
Тендітний паросток проріс до Бога
І тішить очі. Жаль, що зір земний
Не витримає спалаху видінь
Божественних. Замість показати,
Я розкажу, а ти уважно слухай.

20 Нове начало людства нечисленне,
Допоки в пам'ятку йому кінець
Старого світу, житиме по правді
Й розплоджуватись буде рясно. В праці
Вирощуватиме плоди земні —
Зерно і виноград, оливки, льон, цитрини.
Від ситих стад приноситьиме в жертву
Творцеві кращого овна, козлятко,
Вина п'янки розливи, зграйні співи.
Богобоязність, віра, послух старшим
Довершаться здоровим довголіттям
У сім'ях чи родах та племенах
Під керівництвом сивих Патріархів.

30 Та згодом вознесеться над всіма
У гордощах, жадобі верховенства,
Зневазі до отців і матерів
Один. Він, виокремившись із роду,
Потопче рівність. Родові закони
Зламавши, всім нав'яже свою волю,
І Землю знову вся несправедливість
Заполонить і знов зросте ловитва

Не диких звірів, а людей — людьми,
 Щоб скніли всі в імперії тирана.
 А Він — Мисливець дужий (в Небесах
 Так прозваний) самозвелично буде
 40 Ім'я Владики брати у Небес
 По-бунтівничому, нібито сам
 Здолавши бунт. Накличе посіпак
 Таких, як сам, на час йому підлеглих,
 І від Едему вирушить на Захід,
 І там серед рівнини набреде
 На смоляний вулкан, що вивергає
 Смолу киплячу, ніби з горловини
 До Пекла. Там накаже спорудити
 50 Цегельні й нагромаджувать смолу
 Для сув'язі. Затим величну вежу
 Звелить возводити — аж до Небес,
 Ще й прерозкішне місто навкруги,
 Щоб слава Зодчого-Войовника
 Відлунювала довго у віках,
 Дарма — лиха чи добра. Та тільки Бог,
 Відвідуючи Землю і людей,
 Незримо в їхніх селищах витає
 Й за діями їх стежить. Он в пустелі
 Клекоче злагоджене будівництво
 60 Й росте Споруда — Виклик Небесам
 Зухвалий. Тільки Бог, на те зирнувши,
 Глузливо повивертує слова
 Та речення у мові будівничих.
 Усі вони, змінивши рідну мову,
 Здіймуть різноязикий гвалт і гелгіт,
 Не тямлячи нічого. Розсмішать
 Той лемент і гармидер Небеса.
 Тож назовуть його «Стовпотворіння»,
 Чи то Сум'яття без'язикости.
 70 Адам докірливо зітхнув: «Невдячний
 Нащадку мій! Чи ж можна володіти
 Братами всупереч Господній волі?
 То тільки звіром, рибою і птаством
 Дано нам володіть на власний розсуд.
 Щодо людей, це право залишив
 Господь Собі. Навзаєм люди — вільні.

80 Ти ж, узурпаторе, братів неволиш,
 Ще й дряпаєшся до Небес зухвало.
 А чим же будеш дихати й що їсти
 Високо у розріджених просторах?»

Додав Архангел: «Справедливий осуд
 Руйнівника розумної свободи
 Й порушника спокою між людьми
 Ти мусиш довершити визнанням,
 Що справжньої свободи вже не буде,
 Відколи схибив ти. Свобода й Розум
 Існують в нероздільному єднанні.
 Ледь Розум потьмяніє чи відступить,
 Умить вас опановують непевні

90 Бажання, буйні пристрасті й пориви;
 І ви стаєте їхніми рабами,
 Раніше вільні — вже самі собі
 Раби. Тож, Господом покарані,
 Підете у рабство — до тиранів
 Несправедливих, вартих покарання,
 Все ж необхідних. Трапиться ще й гірше:
 Прапрадіди народів немалих,
 Зламавши єдність Розуму й Чеснот,
 Прокляття та покару на потомків

100 Своїх накличуть. Винні без вини,
 Народжені самі в собі рабами,
 Підуть до владарів земних у рабство.

Для прикладу: один з синів того,
 Хто будував Ковчег, накличе срам
 На батька власного і вслід — прокляття
 Господнє на свій рід: «Раби Рабів».
 Вони й Потоп забудуть — так, немовби
 І не було — й занепадати будуть
 Все нижче. Бог своє святе Лице

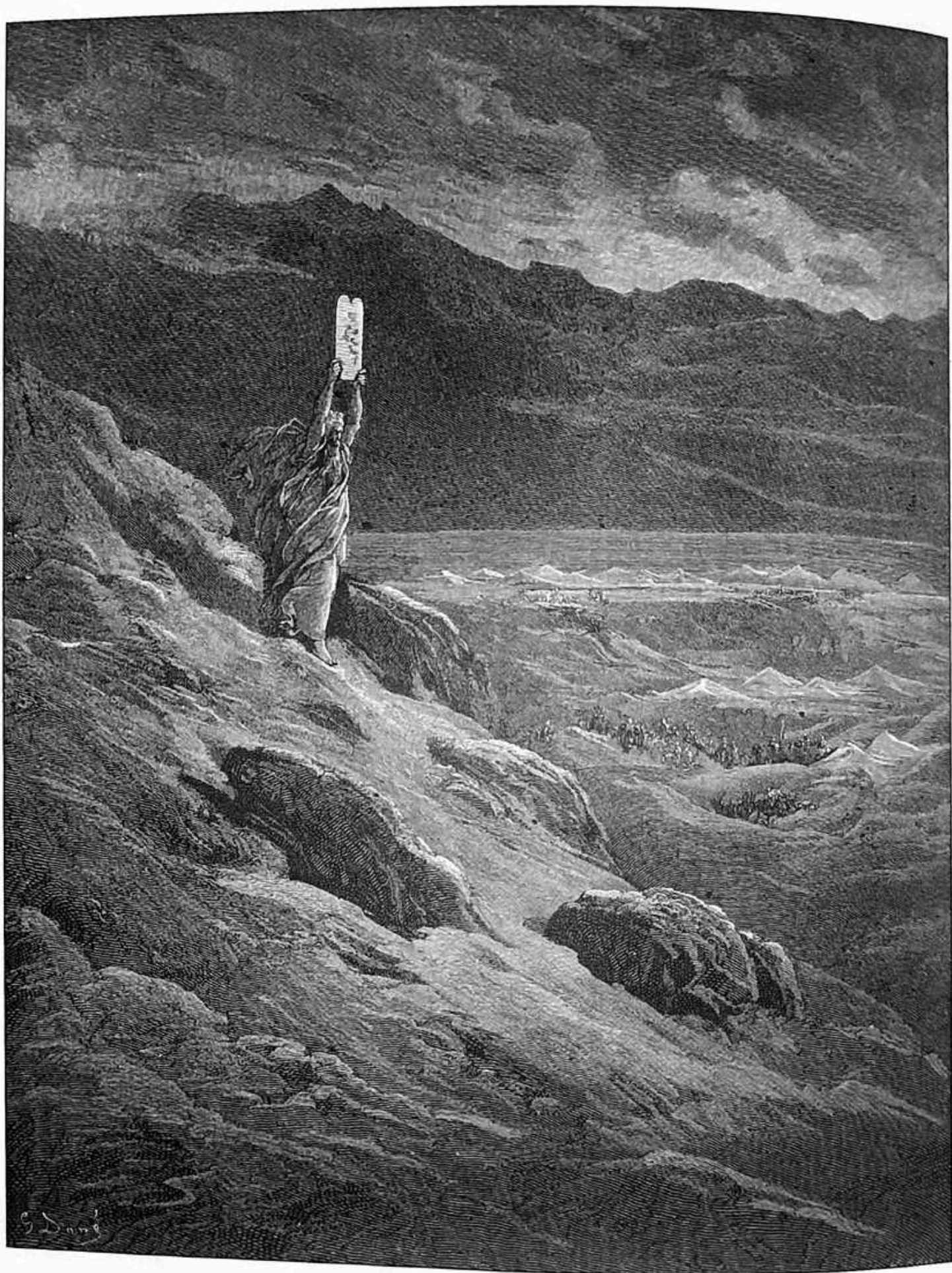
110 Від них відверне — хай живуть як знають!
 Все ж між всіма народами один
 Чудний Народець обере Господь
 Собі для служби. Предком їхнім стане
 Меж ідолопоклонцями один
 Богошукач й богоугодний. Люди
 Усі на той час (чи повіриш — всі!)
 До того одуріють, що й живий ще

120   Потопу свідок древній Патріарх
           Не спинить їх: поклоняться бовванам,
           Яких понавитесують самі ж,
           Яко богам! А Богошукачеві
           Всевишній у видінні повелить
           Залишити рідню, краян, божків
           І рушити в обіцяну країну,
           Щоб стати Праотцем народів многих,
           В чиєму сім'ї висвятиться людство.
           І вирушить той Муж, благословенний
           У твердій вірі, в невідому путь.
 130   Його я бачу вже (тобі не можна):
           Лишає край свій рідний — Ур халдейський,
           Переступає вбрід ріку Гаран;
           За ним похнюплено бредуть отари,
           І пастухи, і челядь. Хоч не вбогий,
           Він багатіє вірою у Бога
           І в Край свого покликання незнаний
           Ступає — в Ханаан. Там розставляє
           Намети за узгір'ями Сихему,
           Де розпросторивсь Морех. Звідти видно
           Обітовані Землі! — від Гамату
 140   На Північ до Південної пустелі
           (Так згодом ті місцевості назвуть).
           Гермон — на Схід, а ген на Захід — море.
           Гермон — гора; он — море. Уяви
           Те, що розказую. Там височіє
           Над берегом гора Кармел. Ген два
           Струмки зливаються; від них ріка,
           Йордан тече й утворює границю
           На Сході. Потім рід Мандрівника
           Займе й Сенір — те довге пасмо гір.
 150   Ще поміркуй над ось чим: всі народи
           Землі благословляться у Нащадку
           Того Мандрівника, явленому
           Спасителем людей, котрий уразить
           Зміїну голову. Скажу ясніше.
           Той мандрівник з Халдеї — Патріарх —
           На ім'я Авраам породить сина;
           Син — внука, що зміцніє в правді й вірі.
           Внук проросте дванадцятьма синами

160 І з Ханаану перейде в Єгипет,
 Куди закличе наймолодший Син
 В дні голоду, — в край, де Ріка велика
 Ніл мутним гирлом із семи річищ
 Впадає в море. Наймолодший Син той —
 Достойник перший в царстві Фараонів,
 А батько і брати — шановні гості.
 Там виросте із них народ численний.
 Аж Фараон новітній запідозрить,
 Що гості виживуть господарів.
 Тож обернувши гостей на рабів,
 170 Звелить хлоп'яток їхніх убивати.
 Тоді з-посеред гноблених постануть
 Тверді брати Мойсей і Аарон
 З вимогою: хай Фараон відпустить
 Народ їх в Землі предківські. І Бог
 Поверне їх в Обітований Край
 У славі й статках. Та поки се буде,
 Царя єгипетського Фараона
 За те, що Бога справжнього не визнав
 І їх не вислухав, Господь примусить
 180 Накликать на Єгипет свій знак-кари:
 Вода в річках обернеться у кров;
 Вошей, комах кусючих хмари й орди
 Бридотних жаб займуть хорони царські;
 Від пошести загине вся худоба;
 Короста й опухи людей і звірів
 Покриє. В полі громовиці й гради
 Перемолотять льодом і вогнем
 Хліба не зібрані; луги зелені
 Займе обжерна хмара сарани
 190 І вигризе ущент; нависне тьма
 Густа, драглиста над усім Єгиптом
 Три дні. По тому Бог пройде над Краєм
 І в ніч одну всіх первістків уб'є.
 Таких-то десять кар зазнає нільський
 Дракон, поки розм'яклий втихне
 Й приборкавши своє камінне серце,
 На волю випустить тих пожилеців.
 Але як лід в відлигу, так і цар
 Єгипетський (із волі Бога) знов

- 200 Затвердне серцем й кине навздогін їм
 На колісницях військо, котре втоне
 В Червонім морі. Втікачі з Єгипту
 Пройдуть по дну його, бо море враз
 За помахом Мойсеєвого жезла
 Розступиться, мов дві стіни, й замре.
 Таку підмогу обранцям дасть Бог.
 Ще й попереду Ангела пошле:
 Вдень — білу хмару, уночі — вогненний
 Стовп серед неба, як поводитарів.
- 210 Та Фараон запеклий разом з військом,
 Хоч гнатимуться вслід — не доженуть:
 То спотикатимуться в тьмі густій,
 То, блиском вражені, підуть наосліп
 Убік. А в слухну пору Бог ще раз
 Звелить Мойсеєві простерти жезла
 Над морем, і воно слухняно стулить
 Громаддя здиблене завмерлих вод,
 Коли по дну проходитьиме військо
 Єгипетське і все потоне там.
- 220 Господні Обранці від узбережжя
 Нетоптані дороги в Ханаан
 Верстатимуть окружно, щоб війна
 Їх, негартованих, зненацька врозтіч
 Не кинула, й рятуючи життя,
 Вони не повернулися у рабство
 Безславне. Втім, за славне чи безславне
 Життя вчепившись, гублять його ті,
 Хто не навчився дисципліни й зброї
 Тримать не вміє. А вони — навчаться
- 230 В пустелі дикій. І навчаться жити
 Згуртовано, з дванадцяти племен
 Старшин обравши й ствердивши закони.
 Сам Бог з дрижачої гори Синаю
 У хмарній тьмі, в громах і блискавицях,
 Під гук сурми дасть їм Закон громадський,
 Канони віровчення й ритуали,
 Де в символах-прообразах звістить,
 Що доленосне людське сім'я вразить
 Зміїну голову й спасе людей.
- 240 Та голос Всемогутнього для вух

Людських – страшний. Благатимуть Мойсея:
 Стань Посередником і волю Божу
 Нам, переляканим, перекажи
 По-людськи. Бог це вволить. Відтоді
 Дасть знати всім, що перший Клопотальник
 За них, Мойсей, Предтечею лиш буде
 Могутнього Спасителя Вселюдства,
 Про котрого звіщатимуть пророки
 В часи прийдешні, в закликах і псалмах
 250 Вславляючи Великого Месію.
 Власкавлений слухняністю народу,
 Господь дозволить їм створить Святиню,
 Де Вічний пробуватиме разом
 Зі смертними людьми: намет, нап'ятий
 На кедрових стовпах; Ковчег Завіту –
 Кедрова Скриня, вистелена злотом,
 І в ній Скрижалі кам'яні Завіту
 Господнього, й Жертовник при Ковчезі
 260 Всемилюсти, ослонений крильми
 Двох Херувимів срібних. Перед ними
 Хай сім світильників горять, як Знак
 Семи Світил небесних. Над Наметом
 Щоденно опускатиметься Хмара
 І Сяйво струменітиме вночі
 В спочинку час. Мине багато років.
 Люд, Ангелом приведений, ввійде
 В Обітовану Землю Аврааму
 І його нащадкам. Про завоювання
 Землі Ханаанської враз не розкажеш.
 270 Розбиті царства, скинуті царі,
 Народи вигублені... Навіть Сонце
 В зеніті стане і відсуне ніч
 Над Гібеоном, щоб сприяти вбивствам,
 І Місяць спиниться над Аялоном,
 Допоки не доб'є врагів Ізраїль,
 Чи «Богоборець» – Авраамів внук
 Так звався. Те ім'я візьмуть нащадки
 Яко ім'я Народу, що підкорить
 280 Весь Ханаан. Адам не втримався:
 «О, благовісний Світоносцю Божий!
 Ти тьму мою розвіяв. Давши знати

Про Авраама та його Потомка,
 Тягар із серця зняв. Що нас чекає,
 Дізнавсь я, грішний. А почав був пошук
 Знань заборонених — шляхів слизьких.
 Бог ласку незаслужену нам явить:
 Настане час — на Землю прийде Той,
 Що в Нім благословляться всі народи.
 Та одного не втямлю: нащо людям,
 290 Власкавленим опікою Творця,
 Різноманітні звичаї й закони —
 Так, мов на кожен гріх є свій закон.
 Чи явлений нам Бог і єсть Закон?
 На те Архангел: «Пам'ятай, що гріх
 Непослушенства, скоєний тобою,
 Вспадкують всі! Отож дадуть закони,
 Щоб непоборну вроджену гріховність
 Приборкувати в сталій боротьбі
 Її законів так, що грішним людям
 300 Залишиться єдине — каяття
 Й принесення у жертву звірів, птахів,
 Чия невинна кров лише прообраз
 Тієї найневиннішої крові,
 Що раз проллється за усіх людей.
 Увірувавши в цю велику Тайну,
 Вони збудують мир і чисту совість.
 Обряд чи ритуал гріхів не спинить:
 Вони буятимуть, а з ними — Смерть.
 Закони й звичаї вас загартують,
 310 Щоб коли прийде пора, змінили
 Закон тілесний на Завіт духовний,
 Що утвердить не приписи вузькі,
 Не їх суху нудьгу, а безконечну
 Господню Благодать і не підлеглисть
 Німих рабів, а відданість синовню;
 Не труд тяжкий в законі, а спасенну
 Віру. Тож не Закон і не Мойсей
 Богоугодний, а оружий Воїн,
 Ламаючи Закони, завоює
 320 Для свого Люду Ханаан. Той Муж
 В ізраїльтян Єгошуа, а в світі
 Широкому Його назвуть Ісус.

В тім імені — Спасителя прообраз,
Того, хто згодом подолає Змія,
Й людей із мандрів через хащі Світу
Введе у Божий спокій — вічний Рай.

- Тим часом Займанці Ханаану
Розгосподаряться на много літ.
Проте гріхи, Обранцям притаманні,
330 Гнівитимуть Творця й порушать спокій —
Бог їм врагів нашле, і каяття,
Й правителів: то Суддів, то Царів.
З них Другий Цар, побожний, щедродійний
Прийме Обіт несхитний від Творця,
Що царственний його престол пребуде
Довік віків. Пророків письменна
Й знамення возвістять: в його нащадках
Дівоче лоно прийме Плід Святий,
Який межі нащадками Царя
340 Давида (се його ім'я) обітне
Іздавна був ще праотцю Аврааму
Яко Спаситель людства й Цар Царів,
Чиєму Царствію кінця не буде.
Поки те стане, — царів і царств
Минуться перемінливі ряди.
А син Давида, мудрий і багатий,
Забрати повелить Святий Ковчег
З намета переносного у Храм
350 Величний. Царюватимуть у ньому
І злі, і добрі владці. Більше — злі.
В них ідолопоклонство і гріхи
Ганебні нагромадяться й споганять
Увесь народ. Тоді Всевишній кине
І їх міста, і Край, і Храм
На розграбунок Містові Гордині,
Що виклик Небу недобудувало
(Ти бачив це), уражене Сум'яттям,
Якому ім'я Вавилон. Обранці
На сім десятків літ підуть в неволю.
360 Та Обраних не забуває Бог —
Повернуться і відбудують Храм,
Впокорені й богобоязні, поки
Дітей наплодять в клубища багатств

І чвар. Священники розтляться перші:
 Не освящатимуть — осквернять Храм.
 Ще гірше: царський скіпетр перехоплять,
 Дадуть чужинцеві. Тоді Господь
 Здійснить Пришестя Богочоловіка,
 Немов далеко він від царств земних.

370

Проте його народження звістить
 Нова Зоря у небі, й мудреці
 Прийдуть зі Сходу, в дар Йому принісши
 Земні ознаки знані — фіміам
 І золото, і мирро благовонне.
 Ще й Ангел Божий вкаже пастухам
 Посеред ночі, де родивсь Месія.
 Ті прибіжать і, вражені, почують
 У Небі співи ангельські, побачать
 Дитя і Матір, що не знала мужа.

380

А буде істинним Його Отцем
 Могутність Божа. Так, навік з'єднавши
 В Собі Земне й Небесне, на Престолі
 Возсяде Він — законно-спадкоємний
 Нащадок, обітований Давиду».
 Архангел змовк. На radoщах Адам
 Аж просльозився. Схлипнув: «О, Пророче,
 Надії Довершителю! Нарешті
 Мені відкрилось досі незбагненне:

390

Чому то людство сподіватись має
 На Жінку. Радуйся, о Діво-Мати,
 Моя праправнуко! На небесах
 Знайдеш Ти ласку, бо з Твого лона
 Народиться між люди Божий Син.
 От заболить у Змія голова,
 Дізнавшись: з ним стає до бою жінка!
 Вона йому потрощить голову
 Чи Змій її ужалить у п'яту?»

400

На те Архангел: «Ти не уявляй,
 Собі так бій: удари, рани, кров...
 Ні! В Сині Божім Небеса й Земля,
 З'єднавшись, нову утворять Силу
 Для ще одної відсічі Врагові
 Твоєму — Сатані, який зазнав
 Розгромної поразки в Небесах.

Не Сатану трощитиме Спаситель,
 А сатанинське, що сидить у вас,
 У ваших дітях! У майбутнім людстві
 Месія утвердить у людях те,
 Чого тобі забракло, — послушенство:
 410 Твій гріх спокутує й прийме покару.
 Господь у Справедливості несхитній
 Вирощує в усіх створіннях Послух
 І ще — Любов. А втім, сама Любов
 Замінить вам усе. У ній Спаситель
 Прийме на Себе вашу кару — Смерть
 Ганебну. На хресті зазнавши мук,
 Покорою і Смертю Він спасе
 Життя усім, хто вірує і любить,
 Хоч не вони, а Він Закони сповнить.
 420 Його зненавидить, обмовить, схопить
 Засліплений Його народ — за Світло
 Життя, що Він несе. Та на хресті
 З Ним розіпнуться і гріхи вселюдські,
 І непосильні для людей Закони.
 І ті з вас визволяться і спасуться,
 Що вірують. А Сам Спаситель вмере.
 Та скоро оживе. На третій день
 Живий постане з ранньою зорею,
 Що провіщає день, — сповна сплативши
 430 За гріх твій, успадкований всіма.
 З Ним разом будьте Вірою й ділами,
 Долаючи спадковий Розпад-Смерть,
 Невідворотний по гріхах. А кара
 На сатанинську голову впаде:
 Її гидкі поріддя Гріх і Смерть,
 Що доти Сатані були оружжям,
 Йому навіки в голову вгризуться,
 Жахливіші, ніж тимчасова Смерть,
 Що жалитиме в п'яти Переможців,
 440 Врятованих Месією. Їх Смерть —
 То тільки сон, перехід у безсмертя.
 По Воскресінні ще десятки днів
 Являться буде Учням Він своїм,
 Котрих пошле звіщати Добру Вість —
 Що бачили і чули — всім народам.

450   Ті, хто увірує, хреститись будуть
             В проточних чистих водах на ознаку
             Змиття гріхів й народження в нове
             Життя, яке не знає страху Смерти,
             Врятоване Спасителем. Відтоді
             Не лиш плодюче Сім'я Авраама,
             А всі Охрещені благословляться
             У Божім Авраамовім Нащадку.
             Воскреслий же Спаситель вознесеться
             На Небеса Небес як Переможець
             Врагів Господніх і твоїх, а Змія —
             Над темрявим Повітрям Князя — візьме
             Й поволочé, закутого в кайдани,
 460   В Тьму й кине там. Воскреслий в Славі
             Праворуч Бога знову на Престолі
             Возсяде — всіх Небесних Сил Владар,
             І згодом знову з'явиться сюди,
             Коли в огні розплавиться Земля
             І Небо, щоб звершити Суд — невірним,
             Усім живим і мертвим. Суд — невірним,
             А віруючим — вічнеє Блаженство
             На Небесах чи на Землі — не цій,
             А Новій, котра стане вічним Раєм».

470   Сказавши це, Архангел Михаїл
             Замовк — так, мов спинивсь на перевалі
             Всесвітньому. Адам, Вселюдства предок,
             У радісному захваті промовив:

            «О, що за безмежна доброта —
             Зло перетворювати на Добро!
             Вона чудесніша, ніж сотворіння
             Із Пітьми Світла. Я в зачудуванні
             Стою, вагаючись: чи то жаліти,
             Що гріх людей — від мене, чи радіти,
             Що перетвориться усе в Добро
 480   Велике — більше, ніж було: Творцеві —
             Хвала і слава, звільненому Людству —
             Благовоління й ласка, а не гнів.
             Скажи: коли Воскреслий вознесеться,
             Тоді малий гурт віруючих учнів
             У гущі недовірків та безвірних,
             Ворожих істині, де він знайде

Підмогу у війні, коли на нього
 Підуть, як на Учителя?» — «Підуть!» —
 Потвердив Ангел. — Тільки із Небес
 490 Зійде на віруючих Утішитель,
 Обіцяний давніше Дух Святий.
 Він утвердить у їх серця несхитну
 Могутність Віри й ревної Любови,
 Котра їх об'єднає та озброїть
 Духовно проти вражої злоби
 І сатанинського жала. Вони
 Підуть на муки й смерть і посоромлять
 Гординю переслідувачів, Духом
 500 Господнім сповнені. Що зможе ворог
 Їм протиставити? Господній Дух
 Найперше на Апостолів проліється.
 Ті Добру Вість по світі рознесуть
 Живими мовами і чудеса
 Сотворять так, як їх Господь. Дари
 Господні не один від них одержить
 Новохрещений. Велич їх діянь
 Покличе многих ради новобранців
 На Божі перегони. Прибіжать,
 Відбудуть місію своєю святу
 510   Й помруть. Вони остерігали: потім
 Прийдуть Вовки, як вчителі, що Віру
 Споганять. Для обжерства, для гордині
 Змішають Правду, Звичай, забобони
 Із Преданням. А Істина Господня
 Відкрита тільки у Святім Письмі,
 Не скаламучена, хоча не всім,
 А тільки Духові у вас доступна.
 Згодом понаприсвоюють собі імен
 520 Посад і звань, злигаються із Властю
 Світською, як духовні носії
 Святих Дарів (котрі Господь дає
 Всім віруючим). Ще й накинуть гвалтом
 На людську Совість те, що лиш Свобода
 І Дух, і Віра карблять у серцях.
 Вони дух ласки Божої принизять,
 А з ним — його супутницю Свободу.
 Замість будувать живі святині

- 530 Доручених їм душ, — зруйнують власні.
 Хіба де на Землі є поминальні
 Судді сумління й віри? А у них
 Захланні пастирі користолюбні
 Зведуть Релігію до ритуалів
 І Правду виморять, пригасять Віру,
 Що ледве жеврітиме. Грішний Світ,
 Для добрих злий, а для мерзенних добрий,
 Стогнати буде у гріхах, аж поки
 Настане Другого Пришестя день,
 Винагорода Праведним, мста Злим.
- 540 Тоді зійде на Землю Діви Син,
 Раніш туманно звіщений в Писаннях,
 А потім явлений яко Господь —
 Спаситель Людства. Він з хмарних Небес
 Зійде у Славі Бога і розвіє,
 Неначе порошок, сатанинську силу
 І спалить Світ, який вона розтлила.
 З глибин бушуючого вогневику
 Постає переплавлена і чиста
 З Небес Оновлених Нова Земля.
- 550 Тоді навек утвердиться Любов,
 Мир, Праведність і вирощені ними
 Блаженні радощі». Архангел вмовк.
 Адам востаннє у Раю промовив:
 «Навчителю з Небес благословенний!
- 560 Ти помахом одним сей Світ одміряв,
 Минущий у невпиннімплині Часу,
 Який ураз зупиниться й розкриє
 Навкруг Безодню Вічності невтямну.
 Тобою навчений, я Рай покину
 Впокорено, хоч мій немудрий розум
 Хтів знати більш. Але найвища Мудрість
 Єсть Послух — трепетна любов до Бога,
 Ходіння Божими стежками й пильна
 Уважливість до Знаків Провидіння;
 Свобода і правдива Незалежність
 Од всіх, окрім Творця; ще Милосердя
 До всіх створінь і непохитна Віра
 В Добро, яке перемагає Зло;
 Мале, з якого виростає Велич;

570 Проста ласкавість вища мудрувань
 І страдництво за Правду — запорука
 Майбутніх перемог, і смерть у вірі —
 Ворота у життя, як заповість
 Спаситель». І востаннє мовив Ангел:
 «Пізнавши це, ти осягнув Премудрість.
 Не треба вищої. Хоча б ти знав
 Наймення всіх зірок, шляхи світил,
 Всі таїни Глибин, все розмаїття
 Природи, всі живі створіння Божі
 В повітрі, у морях, на суходолах;
 580 Хоча б зажив усіх багатств, розкошів
 І влади сього Світу, ще затям:
 І Віра, й Мудрість повняться ділами,
 А також сумлінна Терпеливість,
 Любов і Поміркованість. Ласкава
 Й зичлива Доброта — це та ж Любов,
 Душа всього. Це знаючи, без жалю
 Покинеш Рай ось цей й осягнеш інший:
 Рай у собі, змістовніший, ніж цей.
 Он вартові мої на всіх узгір'ях.
 590 Поглянь: виблискує вогненний меч;
 Вимахує і розсипа навкруг
 Яскраві іскри. Йди і розбуди
 Мерщій Жону. Я їй у сні навів
 Передчуття добра й ласкавість кротку,
 Покірливу тобі. Ще при нагоді
 Поділишся із нею всім, що чув,
 І зокрема про Плід, котрий у лоні
 Жіночим визріє й оновить Людство,
 Щоб ви жили іще багато літ,
 600 Поєднані у вірі й спільній долі
 Сумній, не забуваючи про те,
 Що пережито — гірше; буде — краще».
 Архангел далі не зронив ні слова.
 Спустилися униз. Адам побіг
 До Єви в затишок. Вона не спала.
 Його зустріла радо: «Я вже знаю,
 Відкіль ти поспішаєш і куди.
 Бог йде у наші марення й віщує
 У снах. Коли згорьована й сумна

610

Заснула я, то мов нівідкіля
 Примарилися радощі й добро.
 Ходім, Адаме — я не зволікаю.
 З тобою разом йти — для мене Рай;
 Лишуся тут, без тебе Рай умре,
 Бо ти для мене — все від того часу,
 Як через мій свавільний гріх назавше
 Цей Рай утрачено. Зате утіху
 Мені, що недостойна Раю, дано:
 Колись-то жінчиного лона плід
 Одкриє всім оновлення і Рай».

620

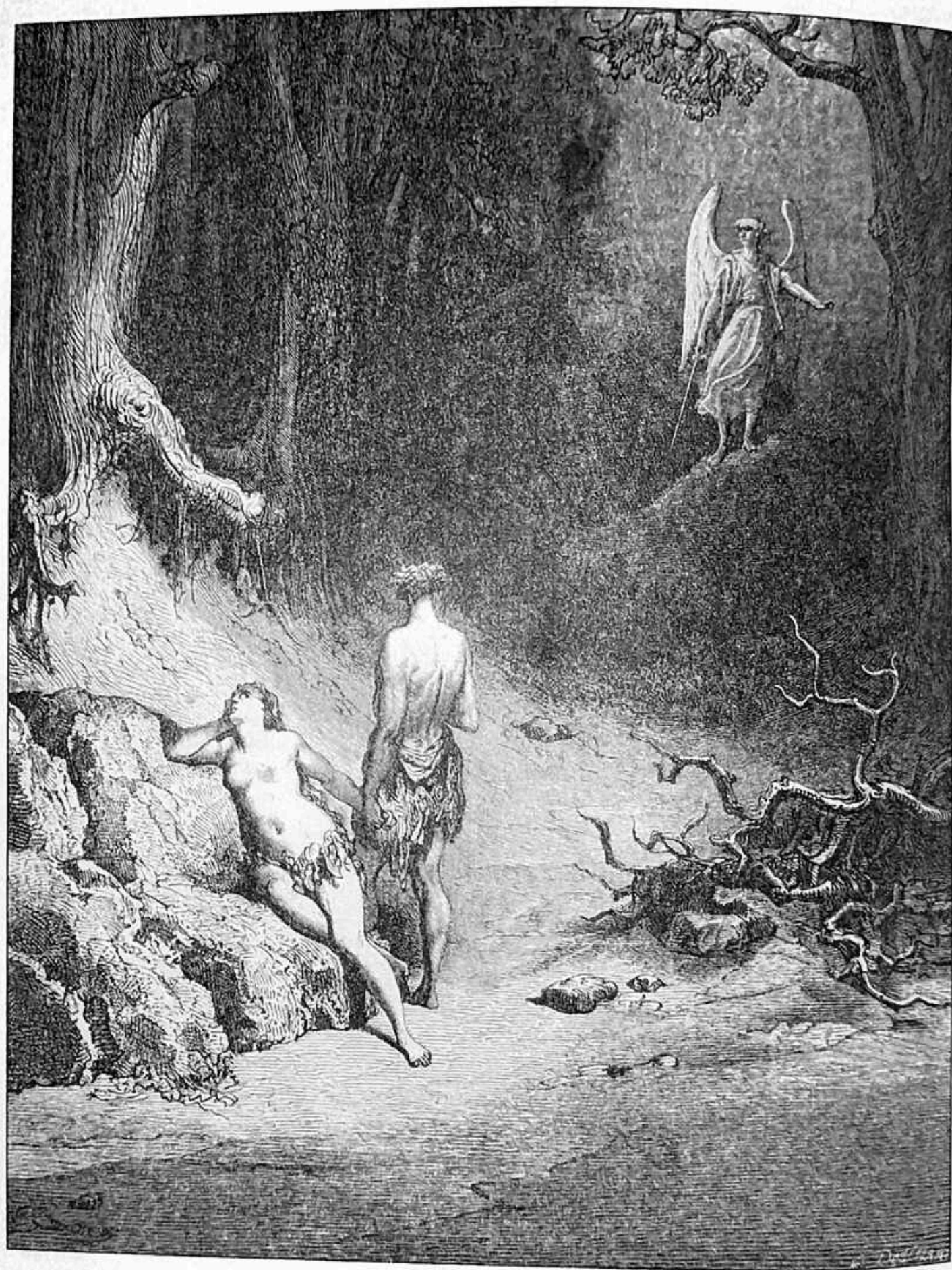
Тут змовкла Єва і замовк Адам,
 Бо понад ними височів Архангел,
 А з пагорба на овиді пливла
 До них вогненна варта Херувимів,
 Немов іскриста повінь. Так під вечір
 В промінні пригасаючого Сонця
 Накочується від ріки туман
 І оступає в полі трударя,
 Що повертається додому. Меч

630

Зметнувся вогненно вгору, наче грізна
 Комета чи то жаробризний смерч
 У Лівії, що ніжно так і тепло
 Випалює. Схопивши двох за руки,
 Ангел потяг людей до Східних брам
 Едему, звідти — круто вниз і щез.

640

Оглянулися. Східний виступ Раю —
 Недавньої, щасливої домівки —
 Ярив у кружних вимахах меча.
 Широкі брами охопила Варта
 Вогнисто збройна. Прапрапрédки Людства
 Заплакали. Та скоро втерли сльози,
 Бо перед ними простирався світ,
 Де вільно обиратимуть дороги
 Під оком Провидіння. Стисши руку
 Адамову, сумна, покірна Єва
 Пішла з ним по нетоптаній землі.

ПРИМІТКИ

КНИГА ПЕРША

1. У першому реченні заспіву окреслена тема і пафос «Утраченого раю»: предковичний людський непослух авторитарним людським обмеженням (першій людині було заборонено споживати плоди дерева пізнання добра і зла); гіркий «смак» (себто наслідки) вільного досвіду-пізнання, замішаного на емоціях, та віра в остаточну творчу велич і торжество людини.

5. *Великий муж* — тут, згідно з християнським ученням, Месія, «син Божий». Характерно, що Мілтон, визначаючи тему і пафос твору, вказує виключно на людські ознаки Месії. Гуманістичний зачин: все від людини і в людині.

7. *Благословенна Муза* — у давньогрецькій міфології одна з богинь-покровительок мистецтв і наук. Згадуючи її поруч з Месією, Мілтон з перших же рядків твору дає зрозуміти, що для нього біблійні й міфологічні посилення — лиш образно-поетична умовність. Адже трохи далі він зараховує всіх давньогрецьких богів до армії злих духів, отже, згадавши Месію, тут же молиться дияволу. Втім, і саме звертання до Музи — традиційна умовність, майже пародійна, оскільки так починались античні поеми «Ліада», «Одіссея», «Енеїда» та їх численні наслідування.

8–11. *В народі обраному пастуха // на горі Синаї // чи потім на Сіоні.* — Давні читачі поеми одразу розуміли, що тут, згідно з біблійною легендою, йдеться про давніх євреїв та їхнього рятівника з єгипетського полону *Мойсея*, якому Бог на горі Синаї передав оповідь про створення світу та про перших людей. Сіон — релігійно-адміністративний центр стародавнього Єрусалима, звідки поширювалися публіцистика та поезія, що потім частково увійшла до Біблії. Щодо «обраного народу», то первісні племена — творці міфів та релігій — мали *своїх* племінних богів. «Він — наш бог, а ми його народ». Цю думку не раз повторюють у Біблії. Сповнений напруженого смислу, вираз «обраний народ» не раз зустрічається в поемі Мілтону.

14. *Од Гелікону вище...* — вище од міфологічної прописки богів мистецтв наук і ремесел (Гелікон — назва гори в середній Греції). Поет декларує зухвалу грандіозність свого задуму.

16. *А ще більш Ти, о Духу, що у людях...* — тут життєве і творче начало у всесвіті та в людині; для теологів — уособлення Бога; в Біблії іноді втілюваний в образі голуба — мирного і плодючого птаха, доброго вісника. Мілтон, використовуючи цей символ, теж одмежується од церковщини («над святині») і створює величавий, космічних масштабів образ життєдайности.

23. *Ожить // Дозволь померлому і засіяти // Погаслому в мені...* — глухі натяки поета на власну вимушену пасивність та фізичну неміч, зокрема сліпоту.

34. *То — Змії пекельний // ізвів // Праматір людства.* — За біблійною легендою, перша у світі жінка Єва покуштувала заборонених плодів з дерева пізнання Добра і Зла й почастивала ними свого чоловіка Адама, після чого «відкрились їм обом очі». За це Бог тяжко скарав перших людей і все людство.

49. *Корчилися од болю, // Що завдає не так вогонь, як думка.* — Пекло має в поемі два плани: об'єктивний — безодня, вогонь, вулкани, землетруси тощо, та суб'єктивний: душевні муки розбитої, але не скореної гордині, скованих сил тощо. Суб'єктивний

план — основний; об'єктивний — є його віддзеркаленням і виразом. Тому-то фізичні картини пекла в поемі постійно змінюються в напрямі і мірою того, як приречені на страждання духи гуртуються, шукають виходу і знаходять його. Тоді фізичне пекло переливається (в останніх книгах поеми) в історії людства.

72. *Вельзевул* або *Баал-зебуб* — буквально: «владар храму»; за іншим омонімічним значенням: «владар мух» — у примітивних скотарських віруваннях бог роїщ, які морять худобу та людей. Про нього є згадка в Біблії. Пізніше Євангеліє перетворило його на «князя дияволів».

75. *Сатана* — буквально: «супротивник», «ворог»; у Біблії — один із «синів Божих», наближених до самого Творця. Сатана за дорученням Бога мучить людей садистичними випробуваннями спокусами. В Євангелії ім'ям Сатана зветься колишній близький до Бога архангел (себто старший ангел) *Люцифер* (буквально: «Світоносець») після того, як він збунтувався проти Бога, очоливши третину небесних сил, і був скинутий з небес. Раніш у Біблії Світоносцем звано вавилонського царя. В «Утраченому раї» Сатана більш художньо довершений та багатогранний — отже, по-людському привабливіший, ніж сам Господь Бог; останнього в поемі не минула доля багатьох «абсолютно» позитивних персонажів великої літератури.

128. *Серафими*, *Херувими* — біблійні вищі ангельські ранги; серафими (буквально: «вогнеликі») наділені трьома парами крил.

197. *Противники Зевеса*. — За давньогрецькою міфологією, Земля у шлюбному союзі з Небом родила титанів, од яких пішли і подолали своїх родичів боги, з них найсильніший — Зевес-громовержець. Але жадоба розпоряджатися долею світу (висловлюючись модерно — гегемонізм) притаманна не тільки Зевесові; на його владу посягають нові титани. Мілтон згадує двох. Щоправда, Бріарей став на бік Зевеса. І той, перемігши, призначив його стерегти підземелля. Тифон же — син Землі і Тартару (пекла), що вийшов з печер Кілікії (Мала Азія), не тільки воював, а й перемагав Зевеса, якого врятувала надпотужна зброя — громи. Загнаний глибоко в Землю, Тифон іноді ворухиться там — від цього землетрусу. Мілтон запозичає образи наївно-антропоморфічного пояснення *природних* гроз та землетрусів, щоб виразити ідеї та настрої одвічного душевного сум'яття та боротьби людських сил і пристрастей.

200. *Левіафан* — за Біблією, спочатку найбільша морська тварина, власне, кит; потім — уособлення глибинних злих сил, які треба знищити. Мілтон, доповнивши цей образ елементами скандинавських саг та арабських казок, виражає нову грань у настроях сум'яття: хистке становище дрібних людей, обмежених побутовими турботами, посеред бур у тьмі дезорієнтації та ілюзій.

285. *Тосканський вчений...* — Галілео Галілей (1564–1642), великий італійський фізик, астроном і винахідник. Жив у Флоренції (столиця італійської провінції Тоскань), де в обсерваторії на пагорбі Ф'єзоле сконструював телескопа (давня назва «оптичне скло»). У 1639 році молодий Мілтон відвідав Галілея — хворого, старого, переслідуваного релігійними мракобісами. Могутня особистість великого італійця справила сильне враження на майбутнього автора «Утраченого раю». У поемі про це свідчать кілька згадок.

302. *В Етрурії поблизу Вальамброзо* — знову таки недалеко од теплої Флоренції і знову об'єктивно-кольорові й емоційні контрасти; як і в попередньому порівнянні, із списом, де велетенська щогла для гігантського вітрильника — це все і раптом — ніщо, а також і в наступному — з осокою, що розгортає серію подальших тривожних образів і навіювань.

306–307. *Фараон Бузіріс, // утікачі з Гесему* — за Біблією (Вихід, 14), Фараон (там це власне ім'я) не відпускав ізраїльських поселенців із східної дельти Нілу

(провінція Гесем) у землю обітовану в Палестині, куди їх вів Мойсей. Вони вивалилися з Єгипту завдяки чудові: пройшли по дну Червоного моря, бо перед ними води розступились, а потім зімкнулись над військом Фараона.

340. *Хмари сарани* — за Біблією (Вихід, X, 13–15), одне із спустошень, котрі Бог доручав чудотворцеві Мойсею накликати на весь Єгипет за те, що Фараон не відпускав ізраїльтян із свого царства.

354. *Вихоплювала на піски лівійські*. — Тут ідеться про те, що прогнила з середини Римська імперія, хоч і цивілізована, не могла встояти перед експансією напівдиких молодих північних племен, які в 429 р. н. е. захопили південно-західну Європу й частину північної Африки, де заснували свою державу. Порівняно з Римом та його провінціями, Північ не була «велелюдна», на самовдоволено-застійно-розслаблених громадян пізнього Риму.

361. *Та вирвані за бунт той з Книги Життя...* — Ще укладачі Біблії усвідомлювали, якою навчальною силою є народна пам'ять, зафіксована в письменах, і, навпаки, якою загладою для народу та особистості є нищення пам'яті письмен. Мотив виривання з «книг життя» зринає у Біблії на початку (Вихід, XXXII, 32), в середині і в кінці (Об'явл., III, 5). «Утрачений рай» ніби поетично поновлює «вирване» — в науку людям.

388–389. *Ба! Духи зі й Сіон взяли в полон, // Щоб заслонити світло чадом тьми*. — Тут символ духовності та служіння вищим інтересам.

390. *...Молох — лютий володар...* — Буквально «владика». Примітивне божество, якому колись приносили людські жертви на Близькому Сході. Втім, людські жертвоприношення «своїм» богам практикували, мабуть, у всьому світі, також у нас, у причорноморських скіфів. Завдяки Біблії ім'я Молох і досі лишається загальновідомим символом жорстокої негідної сили, що вимагає людських жертв.

396. *Діти, одібрані у матерів*. — Порушення віршового розміру на початку рядка для емоційно-сислового акценту, характерне для Мілтона, — у нашій просодії чомусь не прийняте. Але саме для цього випадку є чудовий прецедент Шевченка — те ж слово, і також у ямбічних віршах:

Пожар не гасне, люде мруть,
Конають в тюрмах, голі босі...
Діти нехрещені ростуть,
Козацькі діти.

(Шевченко, ПЗТ, т. I, с. 103).

400. *Мудрий Соломон...* — біблійний цар Ізраїля (з 1015 по 975 р. до н. е.). Продовжив розширення своєї держави за рахунок сусідніх племен, дипломатично потураючи їхнім звичаям.

407. *«Гесна чорна»*, вогненна тощо — в Євангелії синонім пекла. Походить від назви урочища Ге-Енном коло древнього Єрусалима, що значить «Енномове» (Єремія, VII, 31–32). Там у давнину здійснювали людські жертвоприношення, і це слово наводило жах.

408. *Хемос, божок Моаву...* — за Біблією, бог племені на Схід од Мертвого моря, де, йдучи з Єгипту, ізраїльтяни зупинялись на постій і «розпутничали з дочками Моаву» та «пристали до Ваал-Пеора». За це ревнивий бог ізраїльтян наслав на свій народ пошесть, од якої згинуло їх 24 тисячі (Числа, XXV, 1–9). У поетичному зображенні Мілтона, Пеор — це той же Хемос. Ритуальні грища на його честь так припали до вподоби ізраїльтянам, що вони іще понад 750 років оддавалися їм, як впливає з Біблії. Потім фанатичний цар Іосія, убиваючи

жерців, палячи, руйнуючи, викидаючи з могил кості, — насаджував єдиного абстрактного бога. З цього читач краще збагне напругу Мілтонової оповіді.

422. *Ваалім і Аштарот* — форма множини від Ваал та Аштар. Перше ім'я входило як компонент із значенням «владар» в імена багатьох богів; друге є зведенням різновидів близькосхідної богині плодочости, кохання й нічного неба, в тому числі і фінікійської Астарти, про яку мова нижче. Тут згадка про множинність є зачином поетичної думки про те, що творчі або руйнівні сили у нас безмежні щодо об'єктів дії та про необхідність підпорядкування їх «живому» началу.

436. *Ниць падали у нож тим бовванам.* — Перемогам і поразкам народу в численних війнах Біблія дає одне пояснення: заступництво Бога або його кара за поклоніння іншим богам (Кн. Суддів, III, 7–8). Так Мілтон «заземлює» високу поетичну думку.

444–447. *Дівчат сидонських // ...Цар великосердно-жонлюбний.* — Поетична згадка про мрійні обрядові хороводи у фінікійському місті Сидоні та Сіоні (Єрусалим) переходить у посилення на женолюбство царя Соломона. За Біблією, цар «любив багатьох чужинок» і «тулився до них у коханні» так сильно, що «мав сімсот жінок царівен і триста наложниць», — ото ж і будував жертовники їхнім богам (Кн. Царів, IX, 1–8).

450–453. *Таммуз; Адоніс* — у давнину хліборобський бог вологого проростання та посушливої смерті в Фінікії, Лівії, Сирії; коханець Астарти. Від річки Адоніс на весь Близький Схід і в Грецію поширились адонії — обрядові голосіння за помираючим богом, щоб той кожного року воскресав. Міфотворча фантазія давніх фінікійців і греків потім перетворила його на юного красеня Адоніса, улюбленця богині кохання, смертельно пораненого диким вепром. В еротизованих обрядах на його честь жінки й дівчата приносили в жертву власне волосся або ж цнотливість. Те, що у біблійного пророка викликало осуд (Єзекіїль, VIII, 13–14), у Мілтона стало поетичною картиною.

468. *Дагон* — за Біблією, філістимський бог рибалок чи хліборобів. Філістимці, після одної з перемог над ізраїльтянами, захопили у них вистелену золотом священну скриню і, як цінний трофей, занесли у храм власного бога. Бог ізраїльтян скористався з нагоди, щоб показати зверхність над Дагоном: розбив його ідола і — своїм звичаєм — став вигублювати від малого до великого городян кожного з міст, куди перелякані філістимці переносили дорогоцінну (шкода ж і кинути) скриню, — так що «лемент того міста здіймався до небес» (Кн. Царів, 5). Поетичність цих картин і людські пристрасті, ними виражені, говорять самі за себе.

469. *Рімон* — за Біблією, ще один приклад конкуренції богів (себто людських пристрастей і сил), цього разу з перемінним успіхом. Багате й сильне арамейське царство в Сирії переважало давній Ізраїль. Отже, щодо нього зверхність ізраїльського бога над сирійським Рімоном, хоч-не-хоч, проявилась не традиційними спустошеннями, а — висловлюючись по-сучасному — в мирному змаганні на полі медицини. Прокаженого сирійського воєначальника Наамана зумів зцілити тільки єврейський пророк Єлісей — іменем свого бога і патріотизму: «Помийся в річці Йордані!» Сирієць обурився: «Хіба Абана і Фарфар, ріки дамаські, не кращі всіх вод ізраїлевих?» Але зрештою, мусив визнати пріоритет ізраїльського бога і ріки (Кн. Царів, V, 10–15). До речі, згадуючи про це, Мілтон-поет використав музикальні назви якраз сирійських рік. Через 150 років, коли могутня Ассирія підкорила Дамаск, туди на правах її сателіта ввійшов юдейський цар Ахаз. Своє захоплення тамтешньою обрядовістю та силою своїх покровителів він переніс у власну столицю Єрусалим (Кн. Царів, XVI, 10–20). Мілтон згадує це з більшим осудом, ніж Біблія: багата обрядовість і груба сила йому не імпонують.

481–485. *Бундючний почет... // Розбривсь... // у звірів... // І порозбещував...* – У давньому Єгипті Озіріс, Ізіда та їхній син Гор – головні боги Неба – Сонця і Землі-Плодючости та їх синтезу; численні інші боги втілились у звірів, птахів, плазунів. Грецькі міфи пояснювали це необхідністю ховатись од повсталого титана Тифона. За Біблією, євреї під впливом єгиптян теж зробили собі ідола – золоту скульптуру теляти (Вихід, XXXII:4). Звідси вираз «золотий телець», що в Мілтона (також і нашій мові) символізує владу золота й оскотинення людини.

487–488. *Цар їх Відступник... // зображав... // биком // Єгову гнівного.* – За Біблією, бог Ізраїля, демонструючи свою могутність та благовоління до євреїв і попередивши їх про це, – одної ночі «пройшов над Єгиптом» і вбив там усіх первороджених: «від первородного фараонового», «до первородного в'язневого», також «усіх первородних у скотини» (Вихід, XII, 29). Це лихо (та дев'ять інших подібних) не підірвало ідолопоклонства, бо й через 500 років десять єврейських племен (із дванадцяти) відкололись від Єрусалима, проголосили царем кмітливого Єробоама (що повернувся з єгипетської еміграції), – і знову було вилито золотих тельців для поклоніння (Кн. Царів, XII, 28). Читач повніше збагне напругу Мілтонового посилання, врахувавши, що, за Біблією, «відступника» Єробоама надихнув на все це та оберігав той же Єгова – ревнивий бог Ізраїлів (Кн. Царів, XI, 31, XII, 24).

493. *Беліал* – цей найколеритніший з демонів (особливо в Книзі Другій «Утраченого раю») є витвором Мілтонової фантазії. У Біблії слово «беліал» означає «ледащо» або «мерзотник», а «син беліала» – як у нашій мові «сучий син». Такими за Біблією, виявилися деякі молоді священники ізраїлевого бога (Кн. Царів, II, 12, XVII, 22). Те, що у «Беліала» не могло бути храмів чи жертovníків, Мілтон дає в чудовому поетичному переосмисленні. Мовляв, Беліалові не потрібні храми: він і так витає в найвищих місцях; особливо (невтомний трудівник і республіканець Мілтон не забув наголосити на цьому!) там, де панує ледаче дозвілля й розкіш; насамперед – у королів, що їх поет у подальшому біблійному посиланні асоціативно пов'язує з гомосексуалізмом і зрадою.

506–507. *Содом, Гіва* – за Біблією, назви міст, погрузлих у розпусті. Бог знищив Содом, наславши на нього вогненно-сірчаний дощ (Буття, XIX, 24). Щодо Гіви, то доведеться переповісти цю менш відому біблійну історію. У Гіві зупинився на нічліг молодий єврейський священник з коханою жінкою і служником по дорозі од щедрого тестя. Один літній чоловік дав їм притулок і захищав од місцевих гвалтівників, які серед ночі вдирались у його дім, вимагаючи собі на грище юнаків. Рятуючи власну цнотливість, молодий гість виштовхнув з хати любу жінку на поталу розпусникам, а коли вони її замучили, вранці підібрав під дверима її тіло і потім ножем «поділив його на дванадцять частин разом з кістками», щоб розіслати в різні кінці країни – як агітаційний матеріал. Цим йому вдалося спровокувати братовбивчу війну та різню, де загинуло багато десятків тисяч людей, особливо жінок (Кн. Суддів, XIX–XX). У контексті всього твору треба збагнути, нащо Мілтон послався саме на такий, відомий його читачам, зразок біблійної етики – читачам Європи після доби Ренесансу і лицарських романів...

513. *Як от богів Іонії – рождєнних...* – себто античної Греції. Поет, начеб утомившись од біблійної напруги, збуває їх загальним підсумком. Одного з їх родоначальників, *Крона*, виводить під іменем давньоримського бога *Сатурна* – засновника Італії, хліборобства тощо, – оскільки міфи про Крона й Сатурна злилися і поширилися з римськими завоюваннями на захід. Мілтон дає зрозуміти, що греко-римська міфологія виражала менш драматичні пристрасті й по-

ривання: не найвищі «Небеса», а (в оригіналі) «середнє повітря» — не досить високе для задуму поеми.

538. *Азазель* — пишний прапор. Настає подальша переміна в пеклі. Буквальне значення слова «Азазель», за Біблією (Левіт, XVI, 18), всього лиш «цап-відбувайло» — ритуальна тварина, до якої доторкалися, щоб очиститись од гріхів, а потім проганяли у пустелю. Від апокрифічної літератури середньовіччя, через ренесанс і до наших днів образ Азазеля розростається. Це вже злий дух, прапорonoсець Сатани, як у Мілтона; чи дух пустелі, сумніву й відчаю.

550. *Тайга безкрая* — ця начеб вільність перекладу насправді виразила оригінал, де зринає «вимахування східними знаменами», а слідом — «гігантський ліс списів» і т.д.; при чому слово «східні» (orient) водночас означає «азійські» та «барвисті».

552—554. *Міцні фаланги // мотив дорійський* — посилення на давньогрецькі військові звичаї та погляди на музику. *Фаланги* — бойові порядки спартанських і македонських військ. Вони марширували під строгу *дорійську* музику — на відміну від розчуленої *лідійської* чи збудливої *фригійської*, — бо вважалося, що музика найкраще виражає й формує душевні порухи у людей, богів і навіть рухи небесних тіл.

574. *Пігмеїв, що бояться журавлів*. — Згадка про порівняння в «Ліаді» (III, 1—6), де журавлі вилітають у вирій, «смерть і загибель мужам несучи, низькорослим пігмеям, — напад на них вони лютий вчиняють у млі світанковій» (пер. Б.Тена).

576—557. *...геть усі // Війська геройські* — тобто прославлені в європейській літературній та фольклорній традиціях. Спочатку військо міфічних гігантів, що на *Флергійських полях* у Македонії воювало з богами, далі — війська у міфах і літературних творах про античні грецькі міста *Фіви* і *Трою*; потім — середньовічне рицарство з романів про легендарного британського короля *Артура*; за ним — *хрестоносці* за назвами уславлених ними місцевостей; нарешті — раніші од хрестоносців арабські завойовники VIII ст. у війні проти славетного франкського імператора *Карла Великого*. У колишніх читачів ці згадки навіювали асоціації з відомих літературних творів.

596. *І привидами змін ляка монархів*. — Стосовно умов суспільної реакції, в яких писався «Утрачений рай»: за цей невинний рядок, до того ж запозичення у Вергілія (Георгіки, I, 464—467), трохи не заборонили друкувати всю поему.

629—630. *Небо // Геть опустіло...* — Або оратор перебільшує, або інформація, яку віддкрили людям самі небеса — що там збунтувалася третина ангелів (Об'явл., XII, 4), — неточна. Втім, у Сатани, можливо, йдеться не про кількість: опустіло без найвидатніших і найяскравіших; а дві третини, що там лишились, — це безініціативна сірятина.

663—664. *Коли, стискаючи в правицях зброю, // Вдаряли нею об щити...* — давньоримський звичай: знак схвалення чи одностайності, як наші оплески, деякі коментатори (Емпсон, Азімов) іронізують: для вчорашніх ангелів ще й тепер Сатана привабливіший од Господа Бога, під яким ходили одвіку. Не каються — так, ніби й пекло миліше, ніж нудна ритуальність божеських порядків, до речі. Ця давно помічена суперечність «царства Божого» лягла в основу Франкової поеми «Страшний суд». Зміркувавши, що «царство Боже» уготоване насамперед для «вбогих духом», «малих», «юродивих», «дебілів», «кретинів» тощо і для тих, хто завжди мислив і діяв правильно — тобто не мислив, а повторював догми, і діяв надресовано, як скотина, — герой поеми не хоче блаженствувати на віки вічні у компанії *таких* праведників; реформаторів та експериментаторів.

669—670. ...знак // *Металотворчого діяння сірки*. — Колись вважали, що сірка у взаємодії зі ртуттю утворює руди й метали. Мілтон, ерудит-гуманітарій, разом з тим серйозно студював математику та музику і володів, на рівні свого часу, прикладними знаннями з металургії, архітектури, фізики, географії, астрономії та інших природничих наук. Про це свідчать подальші описи та інші уступи в поемі.

675. *Мамон* — буквально: багатство. Слово зустрічається в Євангелії, де є образний вислів «Не можна служити Богові і Мамону» (Матвій, VI, 24). Мілтон поетично розгортає це: робить Мамона демоном — виразником людської жадоби до матеріальних достатків та їх виробництва і (як бачимо у Книзі Другій) переконання, що все інше є похідним.

691—692. ...*велич* // *Споруд Єгипетських чи вавилонських*. — Єгипетські піраміди лишаяються й по сьогодні чи не наймонументальнішими людськими спорудами; такими мали бути й легендарні будови давнього Вавилону, що не дійшли до нас (Вавилонська вежа, Висячі сади тощо).

710—717. *Як той орган* // *з хоралів і симфоній* // *Палац...* — Архітектуру здавна порівнюють до музики: «ансамбль будов», «гра об'ємів», «гармонія конструкцій», «застигла симфонія» і т. п. До того ж колись будівництво великих споруд вимагало ритмічних колективних зусиль, і його супроводили піснею або грою на інструментах. Фантазія змучених будівельників античності створила міфи й легенди, начебто й сама музика здатна споруджувати чи руйнувати масивні споруди. Мілтон, який знав ті міфи і кохавсь у музиці, створює поетичний образ будівництва й будівлі — наскрізь людський і музикальний: у тому, що демони не творять «з нічого», не вдаються до чудес, а працюють; і в предметних порівняннях, і в багатому звуковому малюнку, і в музичному плинні понять.

732. *Додолу світло сіяли, мов з неба*. — Сучасні дослідники (Нікольсон) помітили, що цей палац чимось схожий на Ватикан. Не диво: коли не існувало ні фото, ні кіно, — трохи не єдиним джерелом зорових вражень про архітектуру були особисті спостереження. Саме до них — до молодечої італійської мандрівки — не раз повертається уява давно осліплого поета. Давні враження зринають у світлі болісного досвіду й не висловленої прямо думки. І ще: в образі демонського палацу є навіть момент наукової фантастики — нафтові світильники; насправді їх почали впроваджувати років через сто після Мілтона.

735—756. *Хист архітектора* // *Упали з неба — будувати в Пеклі*. — В античних греків *Гефест*, у римлян *Мульцібер* — боги металургії, ковальства, ремесел. У Гомеровій «Іліаді», в кінці першої пісні, Гефест на бенкеті богів не без гумору оповідає, як колись Зевес скидав його за непослух з неба. І ось він знову серед богів — рідний, цінний фахівець. Та Мілтон скасовує світлу тональність цієї оповіді: небесного зодчого проклято на віки вічні; коли він і будуватиме, то хіба що в пеклі чи — додаймо — на Землі. Конструктивні таланти й попередні заслуги — ніщо там, де геть усе підпорядковане оберіганню (вся Біблія зводиться до цього!) маніакально-самохвалебного самодержавства.

762. *У Пандемоніум золотоголавий...* — «Пандемоніум» — Мілтонів неологізм, утворений за аналогією до слова *пантеон* — тобто святиня або вияв шани й певній системі богів чи людських чеснот. *Пандемоніум* — те саме щодо демонів і пристрастей.

770. *Мов вулик, загула, дзижчання бджіл...* — Примарна радість: спочатку — мажор весняного вулика, за ним — раптовий перепад величин, хисткість орієнтирів; нарешті — знані з англійського фольклору і п'єс Шекспіра ельфи: дрібні пустотливі нічні духи, що їх народна фантазія зіткала з туманів, світляків та місячного

мерехтіння. За давніми повір'ями, Місяць іноді наближається до Землі, і тоді люди стають сновидами. Звідси — моторошно-радісне відчуття розкнутости.

796—797. *А їх Князі поміж собою — одаль... // Од тлуму — величаві, як завжди... —* Вожді бунту проти божеської тиранії та олігархії при першій нагоді мавпують те, проти чого повстали. Слово «конклав» (зібрання найвищих сановників католицької церкви) навіює думку, що навіть плебейська релігія, ставши панівною, породжує олігархію й тиранію. До речі: безкомпромісний республіканець Мілтон у трактаті «Про християнське вчення» дійшов до заперечення *будь-якої* релігійної організації, а буржуазно-монархічна Англія (яка хизується свободою думки і преси) понад 160 років ховала той трактат не опублікованим і по сьогодні уникає ширшої розмови про нього.

КНИГА ДРУГА

4. *Країн Ормузу й Инду чи палаців...* — Місто Ормуз, що на острові з такою ж назвою, на вході до Перської затоки, стояло на торгівельному шляху зі Сходу на Захід. Символ багатства і розкошів у часи середньовіччя і в добу Відродження.

217—218. *Так облесний Беліал... // Виводив у поважно-пишних шатах...* — Устами Беліала Мілтон нагадує про тих роялістів, які після страти короля (1649 р.) відмовляються від безнадійного спротиву, сподіваючись уникнути репресій.

293. *Мов той Атлант...* — титан, який повстав проти Зевса і був жорстоко покараний — тримав на плечах небесне склепіння.

430. *Її вперезують дев'ятикратно...* — За Вергілієм в Тартар оперезаний потрійним муром із брамою з адаманту, який оточує вогненна ріка (Енеїда, VI, 548—554).

567—571. *З рікою Стікс — пливла ненависть люта... // Глибокий чорний сум — із Ахероном... // Бурхливий Флегетон...* — Стікс грецькою мовою «ненависний». Ахерон — ріка скорботи. Флегетон — «пекельний».

598. *...мов од Тантала — Тантал — фригійський цар, покараний на вічні муки від голоду і жаги за те, що видав таємниці олімпійських богів.*

746. *Й вони дали мені ім'я ГРІХОВНІСТЬ.* — Гріховність народжується із голови Сатани, на кшталт грецької богині мудрости Афіни, яка постала з голови Зевса.

757. *Всепереможний Ворог з Емпіреїв...* — від Емпіреїв ліворуч розташоване Пекло. Поняття «лівого» здавен у людській свідомості асоціюється з чимось злим. До речі, Єва у Мілтоне виникає із лівого боку Адама.

940. *А з ними почет: Оркус і Гадес...* — Оркус — римське божество смерті. Гадес — грецький бог Аїду.

983. *Той Світ Новий на золотім цепу...* — Тут Мілтон звертається до гомерівського образу — золотий ланцюг Зевса, на якому він здатен підвісити Землю до Неба. («Іліада», VIII, 18).

КНИГА ТРЕТЯ

13. *Усесвіту, безодні темні води...* — За Біблією, до третього дня сотворіння Земля була вкрита водою (Буття, I, 8—19).

31—32. *І найчастіше лину я до тебе, // Сіоне, де струмки твої святі...* — Автор має на увазі джерела Кедрон і Силоам, оскільки Мілтон осліп, то він вельми дорогий саме Силоам, бо за Біблією, сліпий, який умився його водою, прозрів (Іоан (Іван), IX, 7).

374. *В щасливих елізійських берегах.* – Елізій (або ж Єлісейські поля) – у давніх греків поля блаженних, а також синонім царства краси, радості.

448. *В пустельному безмежжі Серикани...* – країна сериканів (від лат. «sericus» – шовковий), у давнину так називали землі Сходу, від Бухари до Індокитаю.

469–470. *Ні, не на Місяць...* // *Як дехто твердив: там поля сріблесті...* – по-леміка з Аріосто.

475–476. *Тупі гіганти з їх геройством грубим...* // *Колись преславні.* – За Біблією, прадавні велетні (сини Божі), які з'явилися на Землі з небес і стали учащати до людських дочок, котрі від них почали народжувати дітей.

488–489. *Ченців і юродивих всіх мастей...* // *В сутанах чорних, білих, а чи сірих...* – Йдеться про чернечі ордени, які відрізнялися за кольором одягу: домініканці, бенедиктинці та францисканці.

490–492. *Паломники, котрі аж до Голгофи...* // *Допленталися в пошуках Мерця...* // *А Він, живий, царює в Небесах.* – Мілтон має на увазі фразу з Євангелії: «Чого ви шукаєте Живого між мертвими?» (Лука, XXIV, 5).

493–494. *Ті, що в домініканські, францисканські...* // *Ховалися каптури перед смертю...* – У середньовіччі вважали, що людина, похована в чернечому одязі, ніколи не потрапить у пекло.

529–530. *По тій драбині...* // *Ходили ангели угору-вниз...* – Мілтон веде мову про сон біблійного патріарха Якова, який утік від помсти свого брата Ісави до Харану (Буття, XXVIII).

608. *Нагрудник ритуальний Аарона...* – за Біблією, Мойсеїв брат Аарон був першим із первосвященників Ізраїлю. Його нагрудник було оздоблено дванадцятьма коштовними каменями, що відповідали числу колін ізраїлевих.

633–634. *Що потім Іоан-Апостол бачив...* // *На Сонці.* – За Біблією – видіння святого Іоана (Івана) Богослова.

660. *Впізнав у вартівому Уриїла...* – Один із семи ангелів, наближених до Бога – покровитель сонячного дня і джерелом світла у зимові дні.

663–664. *Вони, як очі Бога, озирають...* // *Простори Піднебесся, Всесвіт, Землю...* – Образ, який у Мілтона виростає із Нового заповіту.

750–751. *Щербатіє й поновлюється знов...* // *Троїсто-цілісне бліде світило.* – тобто фази місяця: два серпи і диск.

763. *Ніфат* – гора на південь від Арарату.

КНИГА ЧЕТВЕРТА

1–3. *О, чом тоді не пролунав з Небес...* // *Як у видінні Апокаліптичнім...* // *Той голос: «Горе вам, жильці Землі!»* – за Біблією, ці пророчі слова почув Іван Богослов, на острові Патмос, у яких ідеться про кінець світу: «Горе землі та морю, до вас бо диявол зійшов, маючи лютість велику, знаючи, що короткий час має!» (Об'явл., XII, 10).

32–33. *І мовив у тяжкій задумі: «Сонцю! // Владико неба, золотокоронне!»* – Тут Мілтон наслідує монолог Прометей із п'єси Есхіла «Прометей закутий».

74. *Й ношу з собою Пекло... Сам я – Пекло!* – Тут Сатана повторює слова Мефістофеля із п'єси Марло «Трагічна історія доктора Фауста» (Дія 1, сц. 3).

268. *Ні життєдайне джерело Кастильське...* – джерело на горі Парнас, де проживали музи.

706. *Звабніша од вродливої Пандори...* – за грецькою міфологією, перша жінка, яку створив Зевс на покару людям за злочин Прометей, що викрав для них

вогонь. Пандора відкрила скриньку, де містилися всі людські пороки, хвороби тощо.

781. «*Ти, Узриле, поділи загони* – біблійне ім'я, яким Мілтон називає ангела.

977. *Тенериф* – гірська вершина на одному з Канарських островів.

1001. *Тебе там зважено. Ти – як пір'їна...* – У Гомера на золотих вагах Зевс зважував долі героїв під час битв (Іліада, VIII. 69–74).

КНИГА П'ЯТА

152. *Молилися: «О Вічний Добротворче...* – Молитва Адама і Єви – розгорнутий парафраз 148 Давидового псалма.

335–336. *Які ростуть у нас і за морями...* // *Понтійським, Середземним чи Індійським...* – Понтійським, тобто малоазійське побережжя Чорного моря.

670–671. *Летіти при розгорнутих знаменах...* // *На Північ, в простір наших володінь...* – За Біблією, диявол пов'язується із північчю, як сказано у Старому заповіті: «Ти ж сказав був у серці своєму: «Зійду я на небо, повище зір Божих поставлю престола свого, і сяду я на горі збору богів, на кінцях північних, підіймуся понад гори хмар, уподібнюсь Всевишньому! Та скинений ти до шеолу, до найглибшого гробу» (Буття. Ісаїя, XIV, 13–15).

860. *А полум'яний Абділ безстрашно...* – тут знову Мілтон використовує біблійне ім'я і називає ним вірного серафима – за біблійною традицією це ім'я трактувалося як «раб Божий».

КНИГА ШОСТА

8–10. *Коли... // З одної брами вилітає світло... // У протилежну тихо входить птьма...* – тут Мілтон перефразовує Гесіода («Теогонія», 748–754). За давньогрецькими уявленнями – житло днів і ночей було на краю Землі.

46. *Йди, Михаїле, Князю Божих армій...* – За Біблією, Михаїл є проводиром небесного війська у битві із Сатаною.

58–61. *Хмар чорних налетіла й огорнула... // Всю Гору; в хмарах стріли блискавиць... // Замиготіли грозяно – знак гніву... // Господнього, і сурми прогрімилі...* – Тут Мілтон наслідує Біблію (Вихід, XIX, 16–20), йдеться про зішестя Бога на гору Синай.

352. *Андрамелех* – за Біблією, божество, якому поклонялися асирійці.

360–361. *І лютих Аріела й Аріоха... // А потім Раміела розгромив.* – Всі імена біблійного походження.

426. *Нісрок* – за Біблією, ім'я асирійського божества.

517. *Зофіл* – це ім'я означає «страж Божий».

711–715. *...коли... // Усе у геть Усьому будеш Ти... // І Я в Тобі на віки вічні з тими... // Кого Ти любиш.* – Тут автор переповідає сказане у Новому заповіті після приходу Христа на Землю.

846. *Овець лякливих і покірних кіз.* – У Євангелії кози означають – грішники, а вівці – праведники (Матв., XXV, 32–46).

850–853. *...Там зблисли кришталеві мури... // Високі й враз розпались удвобіч... // Зяйнув жажливий отвір у глибіню... // Бездонну...* – Тут Мілтон посилається на апокаліптичний образ: «І небо сховалось, згорнувшись. Немов той сувій пергамену, і кожна гора, і кожен острів порушилися з своїх місць» (Об'явл. Ів. Богослова, VI, 14).

КНИГА СЬОМА

1. *Прилинь з Небес, Ураніє!..* — У давніх греків муза астрономії. За доби Відродження Уранія стала покровителькою високої епічної поезії.

20. *Мов Белерофона, не поніс мене...* — за грецькою міфологією Белерофон намагався злетіти на коні Пегасі в небо, але був скинутий Зевсом на Землю.

27–28. *Лихих часів і лютих язиків... // Загроз і темряви. І самоти.* — Йдеться про реставрацію монархії в Англії, від якої потерпав Мілтон.

192–193. *Крилаті при крилатій Колісниці... // Вогненній із небесної зброярні...* — Тут Мілтон проводить паралелі з видінням біблійного пророка: «І знову звів я очі свої та й побачив, аж ось чотири колесниці виходять з-між двох гір, а ті гори — гори з міді» (Захарій, VI, 1).

218–219. *...В руці Творця // З'явивсь гігантський циркуль золотий...* — У добу Відродження таким увяляли Бога Великого Геометра із велетенським циркулем — інструментом, що сприяє творенню.

443–444. *...або павич, // Що райдужно-окастим онахалом...* — За давньогрецькою міфологією, на хвості павича були розміщені очі багатоокого велетня Аргуса, якого вбив Гермес.

КНИГА ВОСЬМА

1–3. *Ангел... // ... бесіда його // ... мов музика.* — Божий посланець ангел Рафаїл гостює у перших людей Адама і Єви. Він щойно скінчив засновану на біблійній легенді сповідь про створення неба і Землі.

17–23–34. *Земля — зерниночка, піщинка, атом... //... мудра та ошадлива Природа... //... заплутані думки.* — Астрономічні відстані й пропорції та об'єктивність законів природи викликають у людини сумнів щодо теологічного трактування місця та ролі Землі у Всесвіті.

35–56. *Єва тихо встала... // ... не те щоб ті були чужі... // ... не те щоб не цікаві... // ... не Ангел, а Муж... // ... в супроводі поглядів тужливих.* — Тут, далі та в інших книгах поеми Мілтон виражає думку про те, що людське подружжя і ширше: чоловіче та жіноче начала людськості — це гармонія взаємодоповнення, поза якою ці начала є неповноцінними.

72. *Зачудування, а не підзирання.* — Поетичне вираження протилежності релігійного і наукового підходів до навколишнього світу: з одного боку, самодостатнє «зачудування» та зневага до теорій та гіпотез (ангел глузливо перелічує поняття заплутаної Птолемеєвої астрономії); а з другого боку, «підзирання»: тобто телескопи, мікроскопи й хитромудрі експерименти, що виривають у природи її таємниці.

121–126. *Сонце... // ... тягнуться до нього... // ... одна з семи... // ... потрійний рух.* — В поетичному образі Коперникової системи Мілтон принагідно вловлює також закон всесвітнього тяжіння, що для науки відкрився через тринадцять років по смерті поета. З дев'яти планет сонячної системи тоді були відомі шість і Місяць. Потрійний рух Землі: 1) навколо Сонця, 2) навколо власної осі, 3) зміни орієнтації земної осі щодо Сонця.

131–132. *По велетенському кружляє кругу... // Угору — вниз понад усі зірки.* — Стислий поетичний образ Птолемеєвої сонячної системи, згідно з якою Сонце рухається на сфері, що обіймає всі планети й зірки.

148–151. *А обмін світлом сильним чоловічим... // ...закон Всесвітній двостатевості, основа... // життя?* — Образна думка націлена далі — на динамічно-творчу єдність протилежностей і всесвітню діалектику розвитку.

КНИГА ДЕВ'ЯТА

18. Чи Турнова несамовита лють... – Про це йдеться в «Енеїді» Вергілія, де розповідається, як цар племені ритулів Турн оголосив війну троянцям і цареві Латину, який відмовився видати за Турна дочку Лавінію, натомість пообіцяв її видати за Енея.

81. В Едемі, там, де Понт, і ген на Північ... – тобто, там, де Чорне море.

91. Змій – наймудріший з тварей польових. – «Але змії був хитріший над усю польову звірину, яку Господь Бог учинив» (Буття, III, 1).

338. Чи з поchtу Делії стрімка Дріада... – Делія – тобто грецька богиня мисливства Артеміда, Дріада – лісова німфа.

КНИГА ДЕСЯТА

16–17. Непослушенство та сваволя... // Ввели Першолюдину в перший гріх. – Свою думку стосовно гріха Мілтон пояснює у своєму трактаті «Про християнську доктрину» (XI).

49. Відстрочка – аж ніяк не виправдання... – Англійське прислів'я: «forbearance is no acquittance».

52–53. Тобі, єдинородний Сину, суд... // Вершити доручив Я в Небесах... – «Бо Отець і не судить нікого, а весь суд віддав Синові...» (Іван, V, 22).

201–202. ...Як по тисячоліттях... // Коли Апостолам помивши ноги... – За Біблією, ця фраза має глибоко символічне значення: «Потому налив Він води до вмивальниці та й зачав обмивати ноги учням...» (Іван, XIII, 5).

203–206. ...зі шкір... // Забитих, а чи то злинялих звірів... // Покрив людську не тільки наготу... // Тілесну, а й брідотнішу духовну... – «І станеться поясом клубів Його справедливність, вірність же – поясом стегон Його!» (Ісаїя, 11, 5).

276. Прицвяхував до дна морського Делос... – за давньогрецькими міфами, острів Делос був плавучим і блукав морями, доки Зевс не повелів Посейдонові закріпити його на одному місці. На Делосі народилися Артеміда й Аполлон.

291–295. ...так цар давніх персів... // Ксеркс рушав уярмлювати греків... // Лишивши свій палац помпезний в Сузі... // Дійшов до Гелеспонтської протоки... // Де наказав стелить понтонний міст... – Перський цар Ксеркс пішов війною на греків, щоб завоювати їх, наказав збудувати міст через протоку Гелеспонт (Дарданели), проте буря зруйнувала його, і тоді у великому гніві цар велів відбатожити Гелеспонт 300 ударами батога (Геродот. Історія, VII, 35). Сузи – резиденція перських царів.

365. У Нього – кубатура, в тебе – сфери... – За Біблією, Емпірей вважається квадратним (Об'явл. XXI).

418. Тікав за Каспій в царство Аладули... – Тобто до Великої Вірменії, на теренах якої у XV–XVI ст. велися жорстокі війни між Туреччиною та Персією.

570–571. І син її фатальний Розпад-Смерть... // (Поки що не на білому коні). – Апокаліптичний образ «Смерть на білому коні». «І я глянув, – і ось кінь чаллий. А той хто на ньому сидів, на ім'я йому Смерть, за ним же слідом ішов Ад» (Об'явл. VI, 8).

КНИГА ОДИНАДЦЯТА

2—3. ...*бо Всевишній... // Серця їх скам'янілі розтопив.* — За Біблією: «І дам їм одне серце, і нового духа дам у вас, і вийму із їхнього тіла серце камінне, і дам їм серце із м'яса» (Єзекіїль, XI, 19).

9. *Молитв Девкаліона й діви Пірри.* — Тут Мілтон вдається до ремінісценції із Овідія («Метаморфози», I).

33. *Кадило з фіміамом Нас примирить...* — Цією фразою автор посилається на Апокаліпсис: «І прийшов другий Ангел, та й став перед жертovníком із золотою кадильніцею... І знявся дим кадильний з молитвами святих від руки Ангола перед Бога» (Об'явл. VIII, 3, 4).

120—122. *Розстав сторожу херувимську. // Хай вогненным мечем вимахує... // Й відлякує від Раю, не пускає...* — За Біблією: «І вигнав Господь Бог Адама. А на схід від еденського раю поставив Херувима і меча полум'яного, який обертася навколо, щоб стерегти дорогу до дерева життя» (Буття, III, 24).

135. *Тим часом Левкотей окропила...* — У давніх греків *Левкотей* — богиня моря.

158—159. *Отож народжуй їх, благословенна... // Прамати всіх людей і всіх живущих...* — Ім'я Єва означає «життя»: «І назвав Адам ім'я своїй жінці: Єва, бо вона була мати всього живого». (Буття, III, 20).

185. *Поблизу птах Юпітерів з вершини...* — Птах Юпітера (Зевса) — орел.

203—204. *Подвійний знак звістив нам одночасно... // Із Заходу на Схід гонитву й Смерть.* — Вигнання із Раю відбувалося через східну браму.

303—304. *Приголомшений Адам... // Озвавсь нарешті: «Князю над князями...»* — За Біблією, Михайл посідає одне з найвищих місць у небесній ієрархії.

359—360. *Я посланий // Зміцнити вашу віру перед тим...* — За Біблією: «І прийшов я, щоб ти зрозумів, що станеться твоєму народові в кінці днів, бо це видіння ще на наступні дні» (Даніїл X, 14).

386. *Являв Спокусник Другому Адаму...* — Тут мовиться про спокусу Христа (Матвій, IV).

390. *У місті Камбалу; трон Тамерлана...* — Тут ідеться про місто Ханбалгасун — «місто хана» — столиця Чингізхана у XIII сторіччі.

395. *Екбатан* — столиця давньомідійської держави, яку в VI ст. до н. е. підкорив перський цар Кір.

400. *Негус-цар* — титул володаря Абіссинії.

401—402. *І царств приморських городи: Момбаза... // Квілеа, Софала, Мелінд...* — міста на східному узбережжі Африки.

415. *В ній — град, що Геріонові сини...* — тобто іспанці. У давньогрецькій міфології — велетень, якого вбив Геракл.

450—451. *«Адаме! Ось ці два — твої сини. // Той заздрісний правдивого убив.* — Тут ідеться про смерть Авеля від руки Каїна.

550. *Намети. Ходять попасом отари.* — Тут і далі Мілтон описує нащадків Каїна. (Буття, IV, 20—22).

569—570. *Гірський. Там вивелося інше плем'я... // Пряме поставою, богобоязне...* — Ідеться про нащадків Сифа.

844—845. *Від хмарки вниз — веселу Рай-Дугу... // Багатокольорову: знак Господній...* — за Біблією, після потопу Бог уклав нову угоду з Ноем (Буття, IX, 9—15).

КНИГА ДВНАДЦЯТА

28—29. *Та згодом вознесеться над всіма... // У гордоцах, жадобі верховенства...* — Тут ідеться про Німрода: «Куш же породив Німрода, — він розпочав на землі велетнів. Він був дужий мисливець перед Господнім лицем. Тому то говориться: Як Німрод, дужий мисливець перед Господнім лицем». А початком царства були: Вавилон і Ерех, і Аккад, і Калне в землі Шінеар» (Буття, X, 8—10).

50—51. *Для сув'язі. Затим величну вежу... // Звелить возводити — аж до Небес...* — У цих рядках Мілтон веде мову про будівництво Вавилонської вежі (Буття II, 1—9). Назва Вавилон походить від дієслова «змішувати»: «І тому то названо ймення йому: Вавилон, бо там помішав Господь мову всієї землі» (Буття XI, 9).

103—105. *Для прикладу: один з синів того... // Хто будував Ковчег, накличе срам... // На батька власного і вслід — прокляття...* — Мілтон розповідає про Ноевого сина Хама, який бачив оголеність свого батька і не прикрив її (Буття, IX, 20—27).

113—115. *Предком їхнім стане... // Меж ідолопоклонцями один... // Богошукач і богоугодний.* — Авраам, який народився і жив серед язичників, перший пізнав існування єдиного Бога, за що його переслідували його ж одноплемінці.

145—148. *Над берегом гора Кармел. Ген два... // Струмки зливаються; від них ріка... // Йордан тече і утворює границю... // На Сході...* — Цими рядками і далі за текстом, Мілтон окреслює межі Землі обітованої.

155—158. *...Патріарх... // На ім'я Авраам породить сина... // Син — внука, що зміцніє в правді і вірі. // Внук проросте дванадцятьма синами...* — Авраам означає «великий батько», тобто батько багатьох народів: «І не буде вже кликатись ім'я твоє: Аврам, але буде ім'я твоє: Авраам, бо вчинив я тебе батьком багатьох народів» (Буття XVII, 5).

194—195. *Нільський Дракон* — Так у Біблії названо єгипетського фараона (Єзекіїль, XXIX, 3).

343. *Чиєму Царствію кінця не буде.* — У цьому рядку Мілтон цитує благу вість архангела Гавриїла діві Марії про народження Ісуса (Лука, I, 32—33).

346. *А син Давида, мудрий і багатий...* — Йдеться про сина Давида, мудрого Соломона.

415—416. *Прийме на Себе вашу кару — Смерть // Ганебну. На хресті зазнавши мук...* — Розіпнути на хресті вважалося найганебнішою покарою.

510—512. *Вони остерігали: потім // Прийдуть Вовки, як вчителі, що Віру // Споганять.* — Мілтон перефразовує слова св. Матвія: «Стережіться фальшивих пророків, що приходять до вас ув одежі овечій, а в середині — хижі вовки» (Матвій, VII, 15).

ЗМІСТ

Вступне слово перекладача

5

УТРАЧЕНИЙ РАЙ

Книга перша

9

Книга друга

37

Книга третя

69

Книга четверта

93

Книга п'ята

127

Книга шоста

155

Книга сьома

187

Книга восьма

211

Книга дев'ята

231

Книга десята

265

Книга одинадцята

297

Книга дванадцята

325

Примітки

345

Літературно-художнє видання

Джон Мілтон
УТРАЧЕНИЙ РАЙ
Поема

З англійської переклав
Олександр Жомнір

Редактор *Л. Пішко*
Відповідальний редактор *О. Жупанський*
Дизайн і верстка *О. Баратинська*

Формат 70x100/16
Наклад 2 000 прим.
Підписано до друку 12.08.19

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи №2770. Серія ДК

ФОП Жупанський
Україна, 08293, Буча, вул. Тарасівська, 7а,
тел.: (096) 350-61-05;
E-mail: zhupansky-publisher@ukr.net

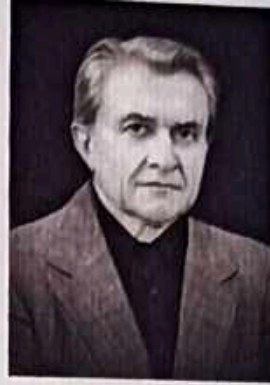
Замовлення № 19-515.
Віддруковано на ПрАТ "Білоцерківська книжкова фабрика"
Свідоцтво серія ДК № 5454 від 14.08.2017 р.
09117, м. Біла Церква, вул. Леся Курбаса, 4.
Тел./Факс (0456) 39-17-40
E-mail: bc-book@ukr.net; сайт: <http://www.bc-book.com.ua>

Книжки
за видавничими цінами
<http://publisher.in.ua>

М60 Мілтон, Джон.
Утрачений рай: поема / Джон Мілтон; з англ. пер. О. Жомнір. — К.: Вид-во Жупанського, 2020. — 360 с.

ISBN 978-617-7585-14-4

УДК 821.111'04-12

Жомнір Олександр Васильович (1927–2018) народився на Рівненщині у родині священника. У 1951 році закінчив українське відділення філологічного факультету Львівського університету ім. Івана Франка, а згодом Київський педагогічний інститут іноземних мов і став викладачем англійської мови і перекладу в Ніжинському педагогічному інституті ім. М. Гоголя, в якому працював усе своє життя. У 1971 році захистив кандидатську дисертацію на тему «Питання поетики і стилю Шевченка в перекладах англійською мовою». Працюючи в інституті, організував перекладацьку студію «Транслятор», яка успішно діє і донині.

Олександр Жомнір належить до потужної школи перекладачів шістдесятих років, його старшими товаришами були: Борис Тен, Григорій Кочур, Дмитро Паламарчук, Микола Лукаш.

У його перекладацькому доробку переклади п'єси Вільяма Шекспіра «Цимбелін», роману Сомерсета Моєма «Місяць і п'ятак», творів знаної американської поетеси Емілі Дікінсон, низка перекладів до «Антології польської поезії».

Проте найбільшим його здобутком у галузі перекладу можна вважати твір Джона Мілтона «Утрачений рай», над яким він ретельно працював понад тридцять років аж до останніх днів свого життя.

В Україні – це перша публікація українською мовою цього всесвітньовідомого твору.

ISBN 978-617-7585-14-4

9 786177 585144 >